

Barna Attila

Az állam elleni bűncselekmények szabályozása
a 19. századi Magyarországon

Barna Attila

**AZ ÁLLAM ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK
SZABÁLYOZÁSA
A 19. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON,**

különös tekintettel a büntettekről és vétségekről szóló
1878. évi 5. törvénycikk előzményeire és megalkotására

Írta: Barna Attila

Szakmai lektor: Dr. Mezey Barna
Dr. Révész T. Mihály

Olvasószerkesztő: Nemes Gábor

A mű Sajdik Ferenc grafikáival a művész nagyvonalú hozzájárulásával készült.

A kötet megjelenését a TÁMOP-4.2.2.B-15/1/KONV-2015-0002 számú projekt támogatta.

ISBN: 978-615-5298-77-6

© Barna Attila

© UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft., 2015

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a mű bővített, illetve rövidített változata kiadásának jogát is. A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak része semmiféle formában nem sokszorosítható.

Kiadja az UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft.
Felelős kiadó a kft. mindenkori ügyvezetője,
Műszaki szerkesztő: Nagy Zoltán
Készült a Palatia Nyomda és Kiadó Kft.
nyomdájában. Felelős vezető Radek József

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	8
ELSŐ RÉSZ AZ ÁLLAM ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK FOGALMI RENDSZERE ÉS TUDOMÁNYOS KUTATÁSA	13
I. FEJEZET A tudományos előzmények összefoglalása az állam elleni bűncselekmények fogalmi meghatározása során	13
1. A politikai deliktum fogalmának meghatározása a 19. században.....	13
2. A felségsértés és a hazaárulás fogalmi elkülönítése a hazai és a német szabályozás-történetben.....	16
3. Az állam elleni bűncselekmények hazai kutatói és tudományos eredményeik.....	19
II. FEJEZET A hűtlenségi főbenjáró perek fontosabb anyagi- és eljárásjogi szabályai a hazai törvények szerint.....	23
1. A hűség fogalma és rendszere a középkorban.....	23
2. A hűtlenséget szabályozó jogszabályok áttekintése	29
3. A politikai bűncselekmények büntetéseinek jellemzése	37
MÁSODIK RÉSZ AZ ÁLLAM ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK SZABÁLYOZÁSA A CSEMEGI-KÓDEXET MEGELŐZŐ TERVEZETEKBE	50
I. FEJEZET A Bencsik-féle javaslat (1712)	50
II. FEJEZET A felvilágosodás nyugat-európai képviselői és a felségsértés büntettének fogalma	55
1. Az állami büntetőhatalom kiteljesedése és a kodifikációs törekvések	55
2. A felvilágosodás eszméi és fényei a magyar büntetőtörvény- tervezetekben	56
III. FEJEZET II. József büntetőjogi reformintézkedései	65
1. A megyei bíraskodási rendszer átformálása II. József idején.....	67
2. A büntetőjog reformja – a Sanctio Criminalis Josephina bevezetése.	68
IV. FEJEZET Az 1795. évi büntető törvénykönyv tervezete	79
1. Az 1790-91. évi országgyűlést és koronázást megelőző közjogi tárgyalások	79
2. Rendi siker a politikai perek eljárási szabályaiban.....	82
3. A gonosz tanácsadók megbüntetése és a nemzetsértés tényállása	87
4. Az Országos Bizottságok munkája	91
5. A hűtlenség büntettének szabályozása a tervezetben	97
6. A Javaslatok további sorsa	101
V. FEJEZET Az 1830. évi kódextervezet felségsértésre és hűtlenségre vonatkozó szabályainak megalkotása	104

1. A rendszeres bizottsági munkálatok és az elkészült törvényjavaslatok országgyűlési tárgyalása (1827–1832).....	104
2. A kódextervezet szerkezeti felosztása és a közbiztonság elleni bűncselekmények	107
3. A vármegyék írásbeli véleményei a büntetőjavaslat hűtlenséggel és felségsértéssel foglalkozó pontjaihoz	111
4. Az 1832-36-os országgyűlés vitái és a büntetőjogi munkálatok elhalasztása.....	114
5. Kitekintés az 1830. évi magánjogi javaslatokra	116

HARMADIK RÉSZ AZ 1843. ÉVI BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYV JAVASLATA.....118

I. FEJEZET Az 1843. évi büntetőkódex javaslat történeti előzményei	118
II. FEJEZET Az 1843. évi büntetőkódex-javaslat kidolgozása	123
III. FEJEZET Az anyagi jogi törvényjavaslat politikai büntettekkel kapcsolatos vitái és különvéleményei	128
1. A király személye elleni sértő kifejezések elévüléséről	131
2. A király kegyelmezési jogköréről.....	132
3. Az 1825/27:4. tc. ellenére közadót vagy bármiféle közsegedelmet megajánló, kivető és beszédő közhatóságok, köztisztviselők és a hűtlen tanácsadók büntetéséről.....	133
IV. FEJEZET A politikai büntettekkel összefüggő kérdések a büntetőeljárásról szóló törvényjavaslat tárgyalásai során	138
1. A pénzhamisítás eseteinek bírósága	138
2. A felségsértés, a hűtlenség és a király személye elleni szóbeli sértések articuláris bírósága	140
V. FEJEZET A Javaslat politikai büntettekre vonatkozó szakaszainak részletes elemzése	146
VI. FEJEZET Az 1843. évi javaslat utóélete	152
1. A Javaslat további sorsa, jelentősége	152
2. A Javaslat továbbélése – Az 1848/49-es forradalmi törvényhozás eredményei	154
3. A neoabszolutizmus korának büntetőjogi szabályozása.....	159

NEGYEDIK RÉSZ A BÜNTETTEKRŐL ÉS VÉTSÉGEKRŐL SZÓLÓ MAGYAR BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYV (1878:5. TCZ.) LÉTREJÖTTE A FELSÉGSÉRTÉS ÉS A HÜTLENSÉG BÜNTETTÉNEK MEGHATÁROZÁSA.....164

I. FEJEZET A Javaslat előkészítése és az országgyűlési tárgyalás megkezdése.....	164
--	-----

II. FEJEZET A felségsértés	169
1. A felségsértés javaslata (126–138. §) és a felségsértés tárgyai	170
2. A felségsértés kísérlete és büntetése	175
3. A felségsértés második alakzata és kísérlete	183
4. A felségsértésre szövetkezés és a felségsértés előkészülete	193
5. Felhívás felségsértésre	196
6. Feljelentési kötelezettség a felségsértés eseteiben	202
7. Az önkéntes elállás	205
8. A felségsértés mellékbüntetései: a hivatalvesztés és a politikai jogok felfüggesztése	207
III. FEJEZET A király, a királyi ház tagjainak bántalmazása és a király megsértése	212
1. A király bántalmazása	213
2. A király megsértése	215
3. A királyi ház tagja bántalmazásának büntetése	218
IV. FEJEZET A hűtlenség	221
1. A hűtlenség büntetőjogi fogalma – bevezetés	221
2. A katonai hűtlenség esetei	226
V. FEJEZET A kódex hazai fogadtatása és a politikai büntettek tényállásaival kapcsolatos kritikák	236
1. A szakmai közönség állásfoglalásai a kódex-másolásról	237
2. A büntettekről és a vétségekről szóló 1878:5. törvénycikk Országgyűlés által elfogadott szövegének összehasonlító vizsgálata ..	240
3. A kódex nemzetközi fogadtatása és a politikai bűncselekmények tényállásaival kapcsolatos külföldi észrevételek	242
BEFEJEZÉS	250
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	254
BIBLIOGRÁFIA	256
TÁJÉKOZTATÓ IRODALOM	275
LEVÉLTÁRI FORRÁSOK	296
FÜGGELÉK	300

BEVEZETÉS

„A felségsértés büntetéről egy önálló értekezés közzétételére felhivatván, a feladatot nem minden aggodalom nélkül vállaltam el. A tárgy ugyanis nem lévén előttem annyira idegen, hogy annak bonyodalmas voltát, és sajátos – történelmi és dogmatikai – nehézségeit ne ismertem volna.”¹

Munkámban a felségsértés és a hűtlenség változásainak áttekintését, 19. századi fejlődéstörténetének, különösen az 1878. évi magyar büntető törvénykönyv állam elleni fejezetei megalkotásának részletes elemzését tűztem ki célul. A kommentároktól megszokott, tényállási elemek mechanikus ismertetésén és dogmatikai elemzésén túlmenve a keletkezés történetének és hátterének nyomon követése volt a célom. Bemutatni azt, hogy a 19. század második felének jogászsága milyen elméleti, politikai és érzelmi viszonyrendszerben láthatta a kódex megalkotását. A bizottsági és parlamenti viták mögött milyen politikai és szakmai napi aktualitások, társadalmi változások mozgatták a legiszlátorok szándékait.

Az előkészítés során a büntető törvényhozás 18-19. századi előzményeit kis terjedelmű bevezetésként szerettem volna felvázolni, és csak a választott témakört érintő részeiről szólni szűk terjedelemben. Koncepcióm téves volt, nem lehetett másfél évszázad kodifikációs kísérleteit néhány oldalas összefoglaló egészszé gyúrni, még akkor sem, ha csak a politikai értelemben releváns bűncselekmények meghatározására kívántam összpontosítani.

A rendi kodifikációs kísérletek egyik legfontosabb részét, a nemesség alapvető jogait érintő folyamatos viták képezték. Ezek között kiemelt helyet foglalt el a nemesség és a vármegyék politikai jogainak védelme, az ellenállás jogához való ragaszkodás, az ország alkotmányának megóvása a Habsburg-kormányzat abszolutisztikus törekvéseitől. Ezért aztán a dietai viták, a vármegyei feliratok és követutasítások, valamint az uralkodói feliratok nagy számban tartalmaztak a felségsértéssel, hűtlenséggel kapcsolatban olyan háttéranyagokat, amelyek nélkül az 1843., de még az 1878-as kódex körüli problémák sem lennének érthetőek.

Nem volt lehetséges az egyes kódextervezetekről egységesen szólni azért sem, mert – miközben sok tekintetben vonultatnak fel állandó eleme-

¹ Írja Csemegi a felségsértésről szóló, a törvény indoklásának előtanulmányául szolgáló értekezésének bevezetőjében. Csemegi Károly (1875): *A felségsértésről*. Magyar Igazságügy. III. 92.

ket – koruk, kialakulásuk körülményei által meghatározottan, jelentős mértékben térnek el egymástól. Koncepciójukban, rendező alapelveikben és szövegbe öntött artikulusaikban néha ellentétesek, nem mindig találhatjuk meg bennük az egyirányba mutató fejlődési ív nyomait.

A monográfia témája olyan, eddig viszonylag kevésbé kutatott témakört ölel át, amelynek feldolgozása során nagymértékben támaszkodtam a fennmaradt levéltári anyagok elemzésére, megkísérelve ezen elsődleges forrásanyag alapján a helyenként szűkös szakirodalmi háttéranyaggal kiegészítve feldolgozni a kodifikációtörténeti témát.

A tárgyalt korszakok szerint a kutatás módszerében is különbségeket kellett tennem.

Általánosságban elmondható, hogy az 1712. és 1795. évi, és az 1830-as javaslatok Országos Levéltárban található, többségében latin nyelvű anyagai bőségesek és jól szerkesztettek. Az elaborátumok vizsgálatánál ezek adták meg azt a biztos és hiteles kiindulópontot, amely értékelhetővé és valóban használhatóvá tette azt az egyes javaslatokat érdemben elemző, sajnos csak egy-két nagyívű, klasszikus mű használatát. Sok segítséget és támpontot nyújtottak kutatásaimban a megyei levéltárak vármegyei közgyűléseinek anyagai, amelyek világosan megmutatták a maguk szűkszavúságuk ellenére, hogy az adott korszakban miként artikulálódott a vármegyei nemesség véleménye, és hogy melyek voltak azok a részkérdések, amelyek a megyék szemében akkor megkülönböztetett figyelmet kaptak.

Az 1843-as Javaslat bőséges, immár többségében magyar nyelvű irodalmának és anyaggyűjteményeinek tanulmányozása során az Országos Levéltár fondjaiban meglévő nyomtatott anyagokra és a Deák vezette bizottság kéziratok jegyzőkönyveire támaszkodtam. A megyei levéltárakban nagy számban találtam a vármegyei gyűlések álláspontját rögzítő követutatisításokat, az egyes a tervezetet elemző-áttekintő feljegyzéseket és a diétai követek beszámolóit.

Erről a résztémáról már elmondható, hogy nagyságrendekkel bőségebb tudományos irodalom állt a rendelkezésemre mind a 19., mind pedig a 20. századból. Deák Ferenc személye és a '43-as Javaslat az elmúlt másfél évszázadban megkerülhetetlen pontja volt a büntetőjog nemcsak történeti módszerekkel történő kutatásának, de a tételes jogászok is folyamatosan világitótoronyként használták a hatályos jog elemzése során.

A munkám súlypontjának tekintett 1875-78. évben lezajlott, Csemegi, Pauler és Perczel nevéhez köthető kodifikációs folyamat részletes

elemzésénél – a törvényhatóságok törvényhozásbeli szerepének zsugorodása miatt – szinte kizárólagosan az Országos Levéltár anyagaira támaszkodhattam. Az Igazságügyi Minisztérium anyagai az 1956-os tűzvészben többségükben elpusztultak, így fundamentumnak azokat az iratsomókat tekintettem, amelyek az 1877-es év őszi, főként Igazságügyi bizottsági és minisztériumi munkálatait rögzítette.

A bizottsági munka értékelése és eredményeinek rögzítése szempontjából nélkülözhetetlennek bizonyult a Bizottság kézzel írott, piszkozati formában fennmaradt jelentése, amelyet a büntető törvénykönyv tárgyában készített. A Jelentés a maga rendezetlenségével jó kiegészítőnek bizonyult, akár a Molnár Antal-féle, sokak által gyakorlatilag (valójában inkább emlékeztető jellegű) jegyzőkönyvként kezelt, a Magyar Igazságügy hasábjain publikált feljegyzések és a Jelentés alapján elkészült végleges Javaslat szövegének egybevetésekor.

Ugyanígy használtam a 1877. szeptember 19-i dátummal jelzett, a jogügyi bizottság módosításaival korrigált, véglegesnek tekinthető, de még kézzel írott törvényjavaslat szövegét.

Megállapítható volt, hogy az országgyűlés elé kerülő nyomtatott anyagok (köztük az a kéthasábosan szedett anyag, amely a miniszteri előterjesztés mellett a Képviselőház Igazságügyi Bizottságának végleges anyagát szerepeltette), már sok esetben eltértek (számozás, írásmód, kisebb technikai részletek) az eredeti javaslatok szövegezésétől. Ugyanez elmondható a törvénykönyv Lőw Tobiás által szerkesztett anyaggyűjteményéről is, amelyet – az apróbb pontatlanságok ellenére – a legfontosabb itineráriumnaként használtam az írás során.

Bármennyire is az egyes paragrafusok születésének részletekre kiterjedő bemutatása volt az elsődleges célom, mégsem feledkezhettem meg a figyelmeztetésről, hogy a büntetőjog nem azonos a büntető törvénykönyvvel, ezért másodsorban a kész szöveget vettem büntetőjogi-dogmatikai elemzés alá. A vizsgálat során ragaszkodtam azokhoz a szerzőkhöz, akik a törvény születésénél bábáskodtak, illetve azokat a kommentárokat részesítettem előnyben, amelyek az életbelépéssel közel azonos időben jelentek meg.

Az egyes paragrafusok létrejöttének elemzésekor mindig a kéziratos miniszteri előterjesztés szövegét vettem alapul, amelyet dőlt betűvel szó szerint szerepeltettem a főszövegben.

Ezt követően az Igazságügyi Bizottság, ritkábban a Főrendiház hármas bizottságának észrevételeit tekintettem át, kiegészítve a képviselőházi

vitákban elmondottakkal, majd az elfogadott törvényhely fontosabb jellemzőit elemeztem a kommentárok (elsősorban Schnierer, Kautz, Pauler, Fayer) és a Csemegi által a miniszteri előterjesztéshez írott, végül gyakorlatilag változatlan formában megjelentetett törvényi indokolás segítségével.

A kutatáshoz segítségül hívtam a korabeli hazai (Magyar Igazságügy, Magyar Themis, Büntető Jog Tára, Jogtudományi Közlöny) és külföldi jogi szaklapokat (Der Gerichtssaal, Juristische Blätter). Ritkábban, – inkább csak a politikai események illusztrálásra – szemléztem a korabeli közéleti napilapokból (Ellenőr, Hon, Nemzet), ez alól egy kivételt tettem a Magyar Jogász jogi napilappal, amely radikális ellenzékiességével és magas szakmai elkötelezettségével érdekes színfoltja a hazai jogi újságírásnak.

Az elfogadott, 1880-tól hatályos törvényszöveget csak akkor emeltem be a lábjegyzetekbe, ritkábban a szövegbe, amennyiben a változtatások olyan mérvűek voltak, hogy azok az olvasó számára pusztán a módosítások számbavételével nem lennének érthetőek.

A lábjegyzetben elhelyezett forrásrészleteken túlmenően a főszövegben számos részletet közlök magyar fordításban, mellette, illetve lábjegyzetben az eredeti latin szöveggel. Elsősorban ott, ahol a fogalomhasználattal, az elkövetési magatartással kapcsolatban kívánok olyan, a szakirodalomban általános megállapításoktól eltérő vagy azoknak a megerősítését szolgáló véleményt bizonyítani, amely az eredeti szöveg szó szerinti láttatása nélkül nehezen érthető és igazolható.

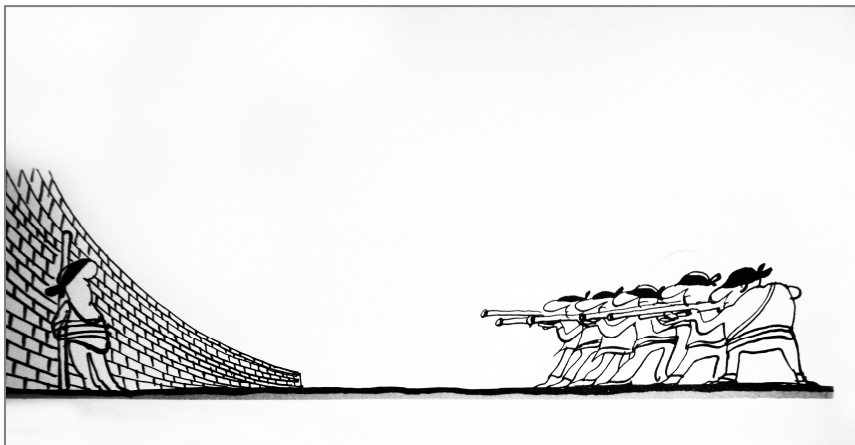
Munkámhoz mellékletként csatoltam a kódex I-III. fejezeteinek összehasonlítását, az 1851-es Porosz Btk.-ban egyaránt megtalálható, azonos jelentéstartalommal bíró részeivel. Céлом volt, hogy utánajárjak a kódexet és a szerzőt ért egyik legsúlyosabb vádnak, miszerint a mű egyszerű fordítás-másolás.

Perczel Béla igazságügyminiszter a törvényjavaslat főrendiházi benyújtásakor a törvénykönyvet, mint az állam biztonságát és az egyes személyek anyagi és erkölcsi javait oltalmazó alapintézményt határozta meg. Mennyiben sikerült a törvénytervezetnek megvalósítania a kitűzött célt: az uralkodó, az alkotmány és a terület védelmét biztosító modern, a magyar és a nemzetközi követelményeknek, a kettős monarchia sajátosságainak megfelelő jogszabályt megalkotnia.

Lehetséges-e az 1712 óta tartó kodifikációs próbálkozások 1878-as évig tartó folyamatában olyan boltíveket és tartóoszlopokat fellelni, amelyek megalapozták, meghatározhatták az 1878-as sikertörténetet, hiszen a tör-

vény létrejötte már önmagában is óriási eredménynek volt nevezhető a korábbi évek hiábavaló fáradozásai után.

Munkámban erre kerestem a választ, a szerző ezúton köszönti a művet jóindulatával kitüntető és érdeklődő² olvasót!

² „Akik a mások tudására kíváncsiak, azoknak mindig van valami jóindulatúlag biztató káröröm is a tekintetében.” Sötér István (1988): *Bárányt szoptató Oroszlán*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 86.

ELSŐ RÉSZ

AZ ÁLLAM ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK FOGALMI RENDSZERE ÉS TUDOMÁNYOS KUTATÁSA

„Az anyagi büntetőjognak nincs kényesebb, bizonytalanabb és tisztázatlanabb kérdése, mint a politikai bűncselekmények fogalma.”¹

I. FEJEZET

A tudományos előzmények összefoglalása az állam elleni bűncselekmények fogalmi meghatározása során

1. A politikai deliktum fogalmának meghatározása a 19. században

Az állam elleni bűncselekmények társadalomra veszélyességét, illetve az államnak mint védendő tárgynak a különös jelentőségét jól mutatja, hogy az ezeket a deliktumokat szabályozó rendelkezések az újkori büntető törvénykönyvek különös rész első fejezetében foglalnak helyet. Az állam létének, alapintézményeinek, alapértékeinek kiemelt védelme a közvetlen támadásoktól mindig is az állam legfontosabb feladatai közé tartozott. Mivel ezek a védett intézmények, értékek történelmi kortól és társadalmi berendezkedéstől függenek elmondható, hogy az állam elleni bűncselekmények fogalmát az állam mindenkori, érvényes fogalma és felépítése határozza meg. Ezért nehéz a politikai, illetve állam elleni deliktumok meghatározására egységes, állandó definíciót alkotni. Tovább nehezíti a fogalomalkotást az a tény, hogy szemben a köztörvényes bűncselekményekkel, amelyeket (gyakorlatilag) a társadalom egésze elítél, addig a politikai büntettekénél, amelyekben a társadalomról alkotott elképzelések, értékek ütköznek, már korántsem ilyen egyértelmű a helyzet.

¹ Finkey Ferenc (1927): *A politikai bűncselekmények és a büntető törvénykönyv*. MTA, Budapest. 1.

A nemzetközi és a hazai büntetőjogi irodalom többféle, egymástól eltérő megközelítésben tárgyalja az állam elleni bűncselekmények fogalmát.

A szubjektivista felfogás szerint a politikai bűncselekmény fő ismérve az, hogy politikai indítekból követik el, tehát az állam elleni bűncselekmény a társadalmi rend megváltoztatását célzó, politikai motívumból elkövetett deliktum (Henke,² Fröbel, Wahlberg). Ezen meglehetősen tág meghatározás alapján „alig van büntett, amit ne lehetne elkövetni politikai motívumból” – írja Finkey Ferenc.³ Állam elleni bűncselekményként tehát a politikai, társadalmi rend megváltoztatását célzó, politikai motívumból elkövetett tetteket értékeli.

Az objektivista szemlélet ezzel szemben a bűncselekmény jogi tárgya, vagyis a politikai tárgy (az államfő, régebben az uralkodó személye; az ország politikai függetlensége, békéje; alkotmánya; a kormányzati szervek működése; az állam területi integritása; az állampolgárok politikai jogainak gyakorlása; a nemzet becsülete és a kiemelten fontos vagyontárgyak, közművek stb.) alapján definiál (Liszt, Holtzendorff, Homberger).

Meg kell említeni az ún. nihilizáló véleményt, amely szerint ezen bűncselekményi kategória fogalmi meghatározása nem lehetséges (Carrara,⁴ Lammasch⁵). Az eklektikus felfogásról is szólnunk kell, amely különbséget tesz a fogalom belföldi és nemzetközi jogi megítélés szempontjából. Ennek alapján a belföldi jogot az objektivista, a nemzetközi jogot a szubjektivista szempontok segítségével értékeli és határozza meg (Tarnai⁶).

² Henke, Eduard (1830): *Handbuch des Criminalrechts und der Criminalpolitik*. Band III. Nicolaisches Buchhandlung. 394–395. Verbrechen der Unterthanen des Staates an dessen Persönlichkeit.

³ Finkey, 1927, 6.

⁴ Carrara, Francesco (2005): *Programma del corso di diritto criminale – Del giudizio criminale*. Il Mulino, Bologna.

⁵ Lammasch, Heinrich (1884): *Das Recht der Auslieferung wegen politischer Verbrechen*. Wien.

⁶ „A politikai büntett fogalma nem a büntetendőség, hanem a bírói hatáskör szempontjából bír jelentőséggel, mert egyébként a politikai bűncselekmény közönséges bűntett, amelynek politikai minőségét a cselekvés tárgyának, a jogi jószágnak minősége határozza meg, ellenben motívumai és célzata a közönséges deliktumoknál is fellelhető.” Tarnai János (1917): *A politikai büntett*. Különlenyomat a Bűnügyi Szemle V. évfolyamából. Pécs.

Végigtekintve a definíciók rövid felsorolásán – ha a két utóbbi elmélet elemzésétől eltekintünk –, akkor meg kell állapítani, hogy mind a szubjektivista, mind az objektívista felfogás önmagában csonka, nem ad teljes és használható koherens szempontrendszert és képet.⁷

A 20. századi hazai büntetőjog irodalmában uralkodó az a nézet, hogy politikai deliktumnak azokat a bűncselekményeket nevezhetjük, amelyeknél az elkövetők politikai objektumot sértenek politikai célzattal, ahol a szándék párosul a kiemelten védett jogi tárgy elleni támadással.⁸ A politikai deliktum a büntetőjog elkülönült része, amelynek motívumai, valamint célzata szerint döntően különbözik, és meg is kell különböztetni a közönséges bűncselekménytől.⁹

A fogalom körülhatárolásánál jól használhatóak a német nyelvű jogi irodalomban fellelhető, illetve a jogszabályokban testet öltő definíciók. Legerősebb hatással valószínűsíthetően a normák és alapelveik átvétele kapcsán számolhatunk. Munkámban a Csemegi-kódex és Javaslatának nemzetközi visszhangját, valamint az állam elleni bűncselekmények fejezeteiben fellelhető nemzetközi mintákat is be kívánom mutatni.

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a 18-19. századi magyar liberális jogtudomány a német modernizációs modellek szolgálai átvételét politikai és alkotmányjogi megfontolásokból egyaránt elutasította.¹⁰ A magyar kodifikátorok ennek ellenére kapcsolatot tartottak tekintélyes német jogtudósokkal, hogy velük vitassák meg a jogpolitika és dogmatika jelentős kérdéseit.

A kategória 20. századi németországi meghatározására példát nyújthat az 1929-es kiadatási törvény, amely a politikai büntetteket az alábbi-

⁷ Barna Péter (1959): *Elméleti problémák az állam elleni büntettek körében*. Doktori értekezés (kézirat). EK Kd 433.

⁸ Erdősy Emil – Földvári József (1994): *A magyar büntetőjog különös része*. Pécsi nyomda Rt., Pécs. 40.

⁹ Bárd János (1917): *A politikai büntett*. Jogtudományi Közlöny. 286.

¹⁰ Vö. Kajtár István tanulmányában jelentősnek tartja – többek között – Karl v. Rotteck a Staats-Lexikon oder Encyclopädie der Staatswissenschaften című művének hatását. „Ez volt a reformkorszakban a liberális politikusok »bibliája«, rengeteget hivatkoztak rá a különböző közéleti fórumokon, nem hiányozhatott egyetlen nagyobb kortárs-könyvtárból sem.” Kajtár István: *Az újkori német jogi kultúra szakirodalma a Pécsi Püspöki Könyvtárban. Kitekintéssel a XIX. század közepéig*. (Elérhető: <http://kulonyujtemenyek.lib.pte.hu>. Letöltés ideje: 2010.01.11.); Kajtár István (1995): *Modernizációnk és Európa. Adalékok a politikai vitakultúrához az 1843–44-es rendi országgyűlésen*. Degré Alajos emlékkönyv. Budapest. 121–130.

ak szerint írja le: „Támadások, amelyek közvetlenül az állam léte, biztonsága, az államfő vagy az állam kormányának tagja, egy alkotmányos testület, az állampolgárok választó, illetve szavazati joga vagy a más államokhoz fűződő jó viszony ellen irányulnak.”¹¹

2. A felségsértés és a hazaárulás fogalmi elkülönítése a hazai és a német szabályozás-történetben

A középkori germán népjogok – ahogyan ezt Angyal munkájában ismerteti – a felségsértést mint külön bűncselekményt nem ismerték, azt mint a hűtlenség egy esetét szabályozták. A *Constitutio Criminalis Carolina* sem nevesítette a felségsértés tényállását, mivel a fejedelmek nem akarták megengedni, hogy a felségsértés kizárólag a császár személyét védő tényállásként kerüljön a kódexbe. A felségsértés tetles szabályozása háttérbe szorult, utat engedve a római jog átvételének. A továbbélt római jogban létező fogalmak, mint a *perduellio* és a *crimen laesae maiestatis imminutae*,¹² hatályos jogintézményekként váltak a gyakorlati életben uralkodóvá.

A német jog felségsértés (*Hochverrat*) fogalma a *perduellio* (a római állam elleni ellenséges tetteket egybefoglaló) deliktumára vezethető vissza. A Szent Német-Római Birodalom időszakában az uralkodók már sokkal inkább voltak a saját személyük és az államuk alkotmányával, mint önmagában a területük védelmével elfoglalva, ezért a római császárok jogaira kezdtek hivatkozni.¹³ A *Crimen laesae maiestatis* a császárkori formulák szerint került alkalmazásra, anélkül, hogy a határait megvonták volna. A bűncselekmény – különösen az osztrák tartományokban – elterjedt, és minden az állam igazgatását támadó cselekmény esetén alkalmazásra került, háttérbe szorítva az árulás (*Verräterei*, *Verrath - infidelitas*) addig elterjedt fogalmát.¹⁴

„Azon tárgyak szerint, melyeknek megsértése hűtlenséget képezett a német törvények szerint, avagy képezett vagy részben még ma is azt képez a magyar törvények értelmében. Ezen büntett két főcsoportra oszlik.” – szögezi le

¹¹ Deutsche Auslieferungsgesetz vom 23.12.1929, § 3 Abs. 2.

¹² Mommsen, Theodor (1990): *Römisches Strafrecht*. Scientia Verlag Aalen. 537–538.

¹³ Wächter, Carl Georg 1825–1826): *Lehrbuch des Römisch-Teutschen Strafrechts*. I–II. Band. 12. Kapitel Majestätsverbrechen. II. Band. Stuttgart in der J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 505–507.

¹⁴ Kahn, Fritz (1929): *Der Hochverrat – Geschichtliche Grundlagen, geltendes Recht und Entwürfe zu einem neuen R.St.G.B.* Steinberger Verlag, München. 3.

Csemegi a német jogi hatásokat és intézményeket részletesen ismertető tanulmányában.¹⁵

A német jogalkotás történetében először a porosz országos jog (Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten) tett különbséget 1794-ben a felségsértés (Hochverrat) és a hazaárulás (Landesverrat) között, megteremtve ezzel az alapot az azóta is tartó dogmatikai vitákhoz. A porosz országos jog meghatározása szerint a hazaárulás az ország külső, míg a felségsértés az ország belső biztonsága elleni támadás.¹⁶ Ezt a szabályozást és fogalmi elkülönítést vette át az 1871-es Német birodalmi büntető törvénykönyv is, és ezen a téren nem is történt jelentősebb változás a második világháború végéig.

A tudományos irodalomban¹⁷ a két fogalom elkülönítésénél unos-untalan (miként a kommentárok szövegében is) Franz von Liszt szavai köszönnek vissza. Ezek szerint a felségsértés az állam alkotmányában rögzített belső rendjét, államterületét és az államhatalom hordozóit ért támadás. A hazaárulás ezzel szemben az állam külső biztonságát, hatalmi pozícióját támadja, vagyis a többi ország között elfoglalt helyét.¹⁸

Nagyon fontos, hogy Liszt a két meghatározás különbségeként nemcsak az államrendet ért támadás „külső”, illetve „belső” jellegét jelöli meg, hanem a hazaárulás bűncselekményénél feltételezi egyfajta „árulásos” elem, egy idegen állammal felvett kapcsolat meglétét is.¹⁹

Egy másik elmélet (Hellmuth Mayer) a felségsértés tényállásait két külön bűncselekményre bontja fel a védett jogtárgy alapján. Úgy értékeli, hogy a területi integritás védelme semmiképpen nem foglalható egy fogalomba az állam belső alkotmányos rendjének védelmével. Ugyancsak nála jelenik meg a

¹⁵ Csemegi-kódex, 1875, 160.

¹⁶ Kern, Eduard (1963): *Der Strafschutz des Staats und seine Problematik*. I.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen. 7.

¹⁷ Ld. még Feinberg, Nathan (1920): *Das Vergehen des Hochverrates*. Druck von Paul Funk, Berlin.; Rommeney, Horst (1931): *Grundfragen des Landesverrates im geltenden und im künftigen deutschen Strafrecht*. Universitätsverlag von Robert Noske in Borna–Leipzig.

¹⁸ A két bűncselekmény fogalmi elhatárolásának nehézségére utal Georg Nielsen, aki a felségsértés 81. §-nak (3)-re hivatkozva, (amelyben az államterület elleni támadásról van szó) kifejti, hogy ennek a tényállásnak a megvalósítása nehezen képzelhető el, az országnak a többi országgal fennálló viszonyának az érintése nélkül, ami pedig már a hazaárulás fogalmi ismérveit valósítja meg. Nielsen, Georg (1936): *Der sog. diplomatische Landesverrat nach geltendem Recht (§92 RStGB.) und nach dem Strafgesetzentwurf 1927*. Hans-Christians Druckerei und Verlag, Hamburg. 12–14.

¹⁹ Liszt, Franz v. (1914): *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*. Guttentag Verlagsbuchhandlung, Berlin. 546.

hazaárulásnak, mint a népet, nemzeti létében veszélyeztető támadásként való leírása.

A büntető törvénykönyvi kommentár a két bűncselekmény közös jellemzőjeként azt jelöli meg, hogy mindkettő közvetlenül az állam belső rendjét – a német jog szerint a Német Birodalom, vagy egy állama belső rendjét – támadja. A kettő közötti eltérést abban látja, hogy míg a felségsértés az államot mint egyedi jogtárgyat, a területi integritásában, illetve alkotmányos rendjében sérti, addig a hazaárulás az államot a más államokkal fennálló hatalmi kapcsolataiban támadja.²⁰

A közelmúlt németországi kutatásainak eredményeiből tallózva két mű ismertetésére szeretnék kitérni. Friedrich-Christian Schroeder *Az állam és az alkotmány védelme* címmel megjelent monográfiájának már az alcímében jelzi, hogy a taglalt kérdéskör szisztematikus feldolgozásánál a jogtörténet és a jogösszehasonlítás eredményeire egyaránt támaszkodott.²¹ Munkájában külön részt szentel az állam elleni bűncselekmények németországi történeti fejlődésének. A római jogi államvédelmi jogintézmények vizsgálatából kiindulva, a középkori itáliai jogfejlődés recepció hatásainak figyelembevételével kezdi meg a hazai jogtörténetének részletes taglalását. A 18. századi törvényhozás jellemzőit kutatva összeveti a különböző német államok közel egyidőben hatályos három jogforrását (Porosz Landrecht 1721; Codex Juris Bavarici Criminalis 1751; Constitutio Criminalis Theresiana 1768), és arra a megállapításra jut, hogy a hasonló bűncselekményi kör szabályozása és fogalmi háttere feltűnő hasonlóságot mutat. Mindhárom törvénykönyv, a crimen maiestatis bűncselekmény elkövetési magatartásait aszerint osztja fel, hogy a tettes a fejedelmet közvetlenül vagy közvetve támadja-e.

Hinrich Rüping és Günter Jerouschek német szerzőpáros *A büntetőjog történetének vázlata* címmel megjelent munkájának felvilágosodással és a természetjoggal foglalkozó fejezetében kitér a 18. századi természetjogi kodifikáció nemzetközi, így a toszkán, a porosz, az orosz és a bajor törvények, törvénykönyvek ismertetésére, nem utolsósorban pedig a korabeli osztrák és a magyar jogfejlődés eredményeinek összehasonlító vizsgálatára. A felvilágosodás tanainak egyértelmű jeleként kiemelik a halálbüntetést eltörölő II. József által kiadott

²⁰ *Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich* (1931). Verlag von I.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen. 250.

²¹ Schroeder, Friedrich-Christian (1970): *Der Schutz von Staat und Verfassung im Strafrecht – Eine Systematische Darstellung, entwickelt aus Rechtsgeschichte und Rechtsvergleichung*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München. 19., 32.

1787-es büntetőkódexet, amely az általam vizsgált bűncselekményi kör büntetési tételeiben jelent gyökeres változást. A büntetőjog magyarországi fejlődéséről szólva megállapítják, hogy az a Josephina bevezetése ellenére inkább az 1656-os Ferdinanda alapjaira épül, a 19. századi javaslatok pedig már az 1878-as önálló magyar kodifikációt készítették elő.²²

3. Az állam elleni bűncselekmények hazai kutatói és tudományos eredményeik

„Hazánkban a büntetőjogi codificatio kiváló nehézségekkel jár; e téren, különösen az anyagi jogot illetőleg, literatúránk nem tartott lépést a többi művelt nemzetek munkálataival, s habár, különösen az utóbbi időkből igen becses kézikönyvekkel bírunk: mindazonáltal az egyes büntettek, azok tényező elemei, a tényálladéokra és a határpontok biztos megjelölésére vonatkozó kérdések tekintetében, önálló és részletes dolgozatok csaknem egészen hiányoznak tudományos irodalmunkban.” – írja Csemegi Károly 1875-ben.²³ Igazat kell adnunk a sommás megállapításnak. Ha a hazai büntetőjogi irodalmat, annak valóban tudományos és a politikai deliktumokat érintő eredményeit keressük, éles választóvonalat kell húznunk a kiegyezést megelőző és az azt követő időszak közé.

A 19. századi magyar tudományos élet állam elleni bűncselekményekkel foglalkozó művelői közül Vuchetich Máttyás, Szlemenics Pál és Szemere Bertalan nevét érdemes megemlítenünk.²⁴

Vuchetich az a büntetőjogász, akinek munkáiban elsőként tűnnek elő az idegen országbeli büntetőjogászok haladó eszméi, amelyek az általa szerkesztett törvénygyűjteményben, a *Conspectus legum criminalium apud Hungarosban*, és főművében, az *Institutiones Iuris criminalis Hungaricib*en is felismerhetőek.²⁵ Egyértelműen formuláz, amikor kijelenti: a büntető jogszabályok az

²² Rüping, Heinrich – Jeroschek, Günter (2007): *Grundriß der Strafrechtsgeschichte*. Verlag C. H. Beck. 84.

²³ Csemegi-kódex, 1875, 97.

²⁴ Ezen fejezetben azokról a szerzőkről szólok, akiknek munkáit nem vagy kis mértékben használtam az 1878:5. tc. elemzése kapcsán.

²⁵ Finkey Ferenc (1948/2007): Vuchetich Máttyás (1767–1824). Sárospatak. In: *Vuchetich Máttyás: A magyar büntetőjog rendszere*. II. Magyar Királyi Egyetem Nyomdájában Buda 1819. (Reprint.) Magyar Hivatalos Közlönykiadó. 265.

államot védik és – Feuerbach véleményéhez csatlakozva – a büntetés céljaként az elrettentést jelöli meg.

Szlemenics Pál Fenyítő törvényszéki magyar törvény címmel 1836-ban megjelent munkájában még szerepelteti az elmúlt évszázadokban még igen, saját korában azonban már nem alkalmazott büntetési módokat is (pl. kínzó halálbüntetés, testcsontkítás, sanyargatás különböző fajtái) azzal a megjegyzéssel, hogy ezek a „csinosodott nemzeteknél már egészen megszűntek”. Munkája különös részi felosztása élére – kimutathatóan német hatásra – „A’ polgári társaságot közvetlen sértő”, mai terminológiával az állam elleni (pontosabban a köz-elleni) bűncselekményeket tette, amely felosztás az osztrák-német és a honi büntetőjogunkban a mai napig is érvényesül.²⁶

Ezeket a gonoszítottakat Szlemenics felségbántásra (*crimen laesae maiestatis*) és hívtelenségre osztja, de egyéb deliktumokat ide sorol (pl. béketörés, közérőszak, közkincslopás és sikkasztás stb.).²⁷

Szemere Bertalan A büntetésről, különösen a halálbüntetésről címmel 1841-ben írott munkájában francia hatásra a Code Pénalt követve négy nagy bűncselekményi kategóriát állít fel, amelyek között az állam elleni bűncselekményeket, az állam alapvető érdekei ellen irányuló cselekmények között szerepelteti. Tagadta, hogy az államnak békeidőben is joga lenne a bűnöző életének elvételeig terjedő önvédelemhez. Munkájában és az 1843-as törvénytervezet vitáiban sikerrel védte meg álláspontját a halálbüntetés eltörléséről.²⁸

Említést kell tennünk a reformkori büntetőjogi törekvések és az 1878-as Btk. elkészülte közötti átmeneti időszak összegző – rendszert adó, a széles jogásztársadalomnak, gyakorló jogászoknak és jurátusoknak egyaránt szánt munkák szerzőiről (Kassay Adolf,²⁹ Körösi Sándor³⁰), valamint kézikönyveikről, amelyek közül külön említést érdemel Szokolay István 1848-ban megjelent műve.³¹

²⁶ Nánási László (2003): *Szlemenics Pál élete és munkássága*. Jogtörténeti Szemle. 4. sz. 44.

²⁷ Szlemenics Pál (1836): *Magyar Fenyítő Törvény*. Buda. 104–109.

²⁸ Szemere Bertalan (1990): *A büntetésről, s különösen a halálbüntetésről. (1841) Halálbüntetést Ellenzők Ligája*. Budapest.

²⁹ Kassay Adolf (1864): *Magyar büntető törvények s bűnvádi eljárás – Az Országbírói értekezlet szabályai szerint*. Pest.

³⁰ Körösi Sándor (1874): *Büntetőjogtan – Több kül- és belföldi források után jogtanuló ifjúságunk, bíránk, s ügyvédeink használatára*. Pápa.

³¹ Szokolay István (1848): *Büntető Jogtan – A’ codifikatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk ’s ügyvédeink számára*. Heckenast Gusztáv, Pest. 325–340.

Szokolay a „statust”, vagyis az „Állományt illető büntettek”-et felségsértésre, hűtelenségre és „a’ statushatalom egyes részei elleni” büntetésekre osztotta. Ez utóbbi – rendkívül tág és vegyes – kategóriába sorolta: a közeroszakot (lázadás, erőszakos ellenszegülés, összecsoportulat), a bűnpártolás különféle neveit (gonosztevők elrejtése, segítése, kiszabadítása, orgazdaság stb.), a párviadalt, a pénzhamisítást, az ambitust (a politikai jogokkal való visszaélést) és a közhivatallal összefüggő deliktumokat (pénztári hűtelenség, a bíraskodási joggal-kötelezettséggel visszaélő, valamint a gondatlanul, hanyagul eljáró bírák cselekményei).

Az 1848 előtti és a kiegyezés közötti időszak kiemelkedő alkotása Pauler Tivadar Büntetőjogtan címmel először 1864-ben megjelent, több kiadást megért nagyívű rendszerező műve, amely az egyetemi oktatáson túl, széles szakmai szerepet töltött be a törvénykezési gyakorlatban is. A történeti megalapozottsággal megírt, sokféle karakterű joganyagot rendszerbe foglaló kézikönyv támogatott és kézzelfogható kapcsolatot teremtett a Deák-féle Javaslat és Csemegi Károly tervezete között.³²

Az államkötelék elleni bünteteket, a közbüntettek közé sorolja. Ilyennek tekinti az állam létét, épségét és lényeges intézményeit, vagyis az államsfélséget és megszemélyesítőjét az uralkodót támadó büntetéseket (*crimina maiestatis*). Az egyes büntetéseket jogtani beosztásánál Pauler különbséget tesz a magyar jog és az Ausztriai Büntetőtörvény szerinti felosztás között, miközben felsorolja az Osztrák Btk. és az 1843. évi Javaslat kategóriáit is.

A magyar jog szerint először a felségsértés vagy felségárulás (a kettőt együttesen kezeli) és a hűtlenség között von határt.

Majd a római jogi és a német példák ismertetését követően részletesen elemzi a hazai jogforrásokat, ami alapján dogmatikailag tovább bontja a felségsértés eseteit: egyfelől *felségárulásra* vagy *pártütésre* (*perduellio, Hochverrath*), azaz az államot támadó deliktumokra; másfelől a „szorosabb értelemben” vett *felségsértésre* (*crimen laesae maiestatis, Majestätsbeleidigung*), vagyis a fejedelem személyét, méltóságát, sérthetlenségét érintő, az uralkodó személye iránti tiszteletet szándékosan sértő cselekményekre. Természetesen jelzi a fejedelem uralkodói és magánszemélyisége közti határ megvonásának nehézségét.³³ Sajnos a hűtlenség leírása során záró-

³² Máthé Gábor (2008): *Adalékok a büntetőjog-gyakorlat kérdéseire a két nagy kodifikáció között*. Jogtörténeti szemle. 4. sz. 8.,10.

³³ Pauler Tivadar (1872): *Büntetőjogtan*. I–II. Pfeifer Ferdinánd kiadó, Pest. 4–8.

jelesen csak a nota infidelitatis elnevezést használja, és kerüli a német megjelölést, sőt az anyagi szabályok ismertetésénél az osztrák törvény ismertetését is.³⁴

A vizsgált tárgykörben végzett 20. századi hazai kutatások közül kiemelkednek Angyal Pál kiterjedt, jogtörténeti alapokon nyugvó munkái. Felségsértés, királysértés, hűtlenség, lázadás, hatóságok büntetőjogi védelme című művében a teokratikus államok büntetési rendszereitől kiindulva jut el a két világháború közti korszak jogi intézményrendszerének elemzéséig, és ezeket hasonlítja össze a magyar jogfejlődéssel.³⁵

Angyal az államfő élete és szabadsága, valamint az alkotmány elleni támadásokat felségsértésnek, az állam külbiztonságát sértő és veszélyeztető cselekményeket pedig hűtlenségnek minősíti. Korának törvényhozási munkálatai közül kiemeli az 1909. és 1912. évi osztrák törvényjavaslatot, amely a két büncselekményt, annak változatos megjelenési formáit szerkezetileg a büntető törvénykönyv Különös Részének elején, egy cím alatt helyezi el.

³⁴ Az Ausztriai Büntetőtörvény felségárulás, felségsértés, valamint a császári ház tagjainak megsértését ismeri és különbözteti meg (58–64. §). (Csatskó Imre (1853): *Az 1852-ki május 27-ki Ausztriai Birodalmi Büntető Törvény magyarázata*. Beimel J. és Kozma Vazul Nyomdája, Pest. 124–134.)

³⁵ Angyal Pál (1930): *Felségsértés, királysértés, hűtlenség, lázadás, hatóságok büntetőjogi védelme*. Budapest. 6.

„A nota infidelitatis eredetének problémája az árpádkori jogtörténet legérdekesebb nyitvaálló kérdése.”³⁶

II. FEJEZET

A hűtlenségi főbenjáró perek fontosabb anyagi- és eljárásjogi szabályai a hazai törvények szerint

1. A hűség fogalma és rendszere a középkorban

A középkori Magyarországon a hatalomgyakorlás módjától függően végigkövethetjük a hűtlenség bűncselekmény társadalmi, erkölcsi megítélésének változásait. A patrimoniális monarchia idején az állam elleni támadás egyet jelentett az uralkodó elleni erőszakos fellépéssel. Hiszen maga a fejedelmi hatalom magánjogi természetű, az állam földje feletti magántulajdonon alapszik, nem beszélve a számunkra nagy fontosságú személyes viszonyrendszeréről, valamint a karizmatikus uralomgyakorlásról. Elfogadva Fügedi Eriknek a magyar hűbéri rendszerről alkotott definícióját, abból kiemelve hangsúlyozni kell egy jellemzőt. Azt, hogy a hűség nem az adománybirtokhoz, hanem a királyi kíséretben való részvételhez kötődött, az uralkodó emeli fel, hozza létre az állam igazgatásában őt segítő csoportosulást, akiket hozzá személyes hűség fűz.³⁷ Ez a hatalmi – egyébként hangsúlyozottan érzelmi elemektől sem mentes – kapcsolatrendszer adja az alapját annak, hogy ennél a bűncselekménytípusnál a szokásosnál erősebben érvényesülnek, kerülnek kihangsúlyozásra morális, erkölcsi szempontok, amelyek a legsúlyosabb büntetéseket megalapozzák. Ezek az elvek és etikai parancsok az egész középkorban fennmaradnak hivatkozásként – a konkrét szerződések és esküszövegek mellett –, különösen ott, ahol az uralkodó helyzete, mint például a fejedelmi Erdélyben hasonlított a patrimoniális uralkodóéra.

Az Árpádok korában még erőteljesen érvényesülő vérségi elv mellett a koronázási szertartásban már ekkor is meglévő kölcsönös, az egyház színe előtt tett esküformula alapozta meg az új uralkodó hatalmát és híveinek

³⁶ Hegedüs Géza (1935): *Anyagi büntetőjog az árpádházi királyok korában*. Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából. 4. sz. Budapest. 11.

³⁷ Mezey Barna (szerk.) (2003): *Magyar alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 48–51.

feltétlen elkötelezettségét. A király hűségére történő visszatérés ebből következően, ugyanígy a király jelenlétében letett hűségesküt jelentette.³⁸

Tudomásunk van azonban ezen túlmenően, a hűséget más módon biztosító megállapodásokról is. 1298-ban III. András öt bárójával magánjogi jellegű kölcsönös szerződéseket (pacificas pactiones) kötött, amelyre addig még nem volt példa a magyar király és alattvalói között. A szerződésekben két fél: a király és egy-egy nagybirtokos „hű és familiáris báró” (fidelis et familiaris baro noster) között létesült magánjogi kapcsolat, kétoldalú eskü által megerősítve és meghatározott feltételekkel, melyeket mindkét részről pontokba foglaltak. A „hű és familiáris báró” eskü alatt fogadja, hogy a királyt „természetes uraként” tekinti, parancsainak engedelmeskedik, őt és híveit megvédi. „Nem képzelhető el emberi lény, akár közeli vérrokona, akár előkelő idegen, világi vagy egyházi, akit ne üldözne rendeletünkre és parancsunkra; minden ellenségünknek ellensége, ellenfelünknek ellenfele, nyilvános és titkos hűtleneinknek üldözője lesz.” (A rendszeresen előforduló, egyes szám első személyű birtokos eset is hangsúlyozni hivatott a viszonyrendszer személyes jellegét és a védett jogi tárgyat.) Aki a szerződést bármelyik oldalról megszegi, eskü- és hitszegő (violator, notam periurii incurrens), akit az esztergomi és a kalocsai érsek kiközösítési ítélete is sújt (amely ha a királyt sújtotta, feloldozást jelentett az alárendeltek számára a köteles hűség alól³⁹). A szankció a báró oldalán egy fokkal még erősebb, mert „örök hűtlenség gyalázatába” esve még felségsértést (crimen laesae maiestatis) is elkövet, tehát minden javaitól és méltóságától megfosztják. A „familiáris bárók” csoportja – együtt a királlyal – egyben bírói fórumot is alkot,⁴⁰ mely ellenőrzi, hogy kinél merül fel a hűtlenség gyanúja, és az ilyen ügyekben döntést hoz.⁴¹

A 13. századtól kezdődően másik jelentős változást is regisztrálhatunk okleveleinkben. Az uralkodó személyéhez fűződő viszonyrendszer kötelező felelőtlensége mellett, rendszeressé válik okleveleinkben a Szent Koroná-

³⁸ Neumann Tibor (2008): *II. Ulászló koronázása és első rendeletei*. Századok. 2. sz. 322.

³⁹ Degré Alajos (2004a): Az ellenállási jog története Magyarországon. In: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest. 62.

⁴⁰ A későbbi törvények sora deklarálja, hogy a király a főpapok és bárók, illetve a tanácsosok meghallgatása nélkül senkit ne marasztaljon el hűtlenség vétkében. (1478:10. tc; 1492:13. tc. stb.)

⁴¹ Szűcs Jenő (2002): *Az utolsó Árpádok*. Osiris kiadó, Budapest. 467–468.

hoz való hűség, illetve a korona ellen fordulás kiemelése.⁴² Különösen azokban az esetekben, ha az országot ért külső támadás elhárításában vagy nagyobb területek (városok, tartományok) ellenszegülésének letörésében tüntette magát ki az érdemeket szerző adományos.⁴³

Azt látjuk, hogy a hűségi viszonyt hangsúlyozó jogszabályok, illetve a bűncselekményekről szóló tudósítások, az ítélelevek és az egyéb források nem fukarkodnak a minősítő jelzőkkel. Hiszen a király és a királyság ellen összeesküvő kizárja magát az uralkodó és hűséges (fidelis) követőinek köréből, és ennek „jelét (nota) is adja.”⁴⁴ Az adománylevelek narratívái egyfelől részletesen elmesélték az adományos érdemeit, másfelől pedig a hűlenné vált korábbi birtokos alattvaló bűneit is felsorolták, jellemezték. Az elbeszélések ilyen kettőssége valójában arra volt hivatott, hogy bizonyítsa: mind a birtok elvétele, mind újbóli eladományozása alapos indokkal

⁴² „... mivel a hűtlen László fia: Pongrác és Chepan fia: Miklós a királyi felség és a Szent Korona ellen fordultak, s mikor Trinchin-i Máté, a király hűtlene (infidelis specialis) Cassa mellett csatát vívott a királlyal, Mátét támogatták, ezért a király őket (nehogy a bűn büntetlen maradjon, s nehogy a büntetlenség másoknak vakmerő példát mutasson) bárói tanácsával a Zemlin m.-i, Bodrug folyó melletti Bazza birtokuktól megfosztotta.” (VI. 36.) „Aba folyamatosan hűtlenségekben és gonosz tettekben vett részt, különösen Károly azon csatájában, amit Trynchin-i Péter fia: Máté, az ország és a Szent Korona megrögzött hűtlene és fő ellensége ellen Kassa város előtt vívott. Ott ezen Aba-t Károly hívei megölték, emiatt Aba-t, fiait és fr.-eit Károly, a bárók és az ország nemesei mint hűtleneket minden birtokaiktól és tulajdonuktól megfosztották.” 1343. (Piti Ferenc (szerk.): Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. XXIX. (1345) Budapest–Szeged, 1999. 256.

⁴³ „Amikor Spalato városa a hűtlenség szégyenfoltját ejtve arra törekedett, hogy kivonja magát uralmunk alól, és mi, hogy álnokságát megzabolázzuk, elküldtük szerett hűvünket, Dénest, akkoriban egész Szlavónia bánját, Trisztán, e Tiborc mester testvére a koronát megillető hűség miatt egészen a város kapujáig hatolt, és dícséretesen küzdve elesett...” IV. Béla király orvosának, Tiborc mesternek 1257. március 4. „Egyébiránt Olomuc vára alatt a mi seregünkben férfiasan és bátran küzdött a korona érdekében, ahol őt súlyos sebet kapott ellenséges kéztől. [...] Végezetül pedig Isaszegnél, a mi nagy háborúnkban, az említett Sándor bán személyes oltalmunkra kelt, s nem félvén a haláltól az ellenség közé vetette magát, hogy nekünk dicsőséget és megbecsülést szerezzen, felségünk szeme láttára csodálatra méltó módon harcolt, és az ellenség erejét teljesen megtörvén visszaállította koronánkat és becsületünket.” V. István ifjabb király Sándor Szőrényi Bánnak 1268. Kristó Gyula (2000): *Középkori történelmi oklevelekben (1002–1410)*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged. 82–83.

⁴⁴ Hegedűs, 1935, 14., Bélinél: a hűtlenség bélyege. Béli Gábor (1999): *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 179. További jelentései: megrovás; szégyenbélyeg; jelzet.

történt.⁴⁵ Arra is találunk példát, hogy az uralkodó vagyonek Kobzást elrendelő és új birtokost megnevező oklevele külön kihangsúlyozta – a jogilag természetes, de a realitásokat tekintve már korántsem magától érthető tény –, hogy a bűnössé vált személy minden igénye az intézkedéssel érvénytelenné válik, ezért sem ő, sem pedig nemzetségének más tagjai nem kaphatják, vagy perelhetik vissza az elvesztett jószágot.⁴⁶

Kiemelten hangsúlyozzák azt is, hogy érzelmileg hogyan érintette a cselekmény a sértett uralkodó személyét, milyen fájdalmas szempontokat kellett figyelembe vennie az ellene török feletti döntése meghozatalakor. V. István ifjabb király atyjának, IV. Bélának bárójával folytatott harcáról tudósító oklevelében úgy szól Lőrinc nádorról, mint aki „a halálunkért lihegett, és vérünket kívánta ontani”.⁴⁷

A Károly Róbert uralmát megszilárdító harcokról árulkodó birtoklevelek bővelkednek az uralkodót sértő bűnösöket és bűneiket elítélő jogi és morális kitételekben. A lázadó Kán László-fiak birtokait eladományozó oklevél szól egy Mike nevezetű személy birtokairól is, aki „a hűtlenség elvetemült bűne és lázadás miatt”, illetve a Kán-fiakról, akik „hűtlenségük és lázadásuk gyalázatossága miatt”, és mivel „nem félték a felségsértés bűnét elkövetni” vesztik el birtokaikat.⁴⁸ Az Amadé-fiak birtokainak elkobzásáról rendelkező forrás egyenesen így fogalmaz: „László és Amadé, a néhai Amadé nádor fiai, letérvén az irántunk és a szent királyi korona iránti hűség követendő útjáról, gögjükben felfuvalkodva és figyelmen kívül hagyva, hogy azok akik törvényes uruk ellen törnek, nyilvánvalóan az isteni rendelkezésekkel szegülnek szembe”.⁴⁹ Egy másik Károly Róbert-kori oklevél a

⁴⁵ „Míg maga az oklevél arra volt hivatott, hogy bizonyítsa a birtokos jogát a királyi adományból származó jószágához, az adománylevélbe belefoglalt narratio azt a célt szolgálta, hogy igazolja: az adományos a birtokot nem valamiféle fondorlattal eszközölte ki az uralkodótól, hanem »igaz szolgálat«-aival érdemelte ki.” Zsoldos Attila (2001): *Kárászai Sándor bán és utódai – Észrevételek a narratiók eredetéről és szerepéről*. Századok. 135. sz. 404. A Székely–Mályusz vita a narratiók szerepéről és jogi hatásairól: Székely György (1969): *Mályusz Elemér: A Thuróczy-krónika és forrásai*. Századok. 103. sz. című könyvről írt recenziójában fogalmazta meg ellenvetéseit. Mályusz Elemér (1971): *Válaszul Székely György kritikai megjegyzéseire*. Századok. 105. sz.

⁴⁶ Draskóczy István (1983): *Aba nembeli Csobánka leszármazottai a XIII-XIV. században*. Fiatal oktatók közleményei 1. ELTE BTK., Budapest. 63.

⁴⁷ V. István ifjabb király Sándor Szörényi bánnak 1268. Kristó, 2000, 83.

⁴⁸ *Károly Róbert emlékezete* (1988). Európa Könyvkiadó, Budapest. 163.

⁴⁹ Uo.120.

gonosztevők önteltségéről, gőgjéről és átkos emlékééről szól, akik ellen azért kell fellépni, nehogy a vakmerőség büntetlensége rossz példává váljon.⁵⁰

„Fájdalmas dolog esküdt ellenségektől körülvéve lenni, de sokkal fájdalmasabb, ha az alattvalók, a bizalmasok, a háziak törnek valaki ellen; az ő hűtlenségüket annál szigorúbban kell büntetni, minél bűnösebben szegik meg a hűséget, amelynél semminek sem szabad előbbrevalónak lenni az ember számára. Joggal tartották a régiek, hogy keményebb büntetéssel kell sújtani az ártalmas polgárt, mint a legelkeseredettebb ellenséget.” – olvashatjuk Báthory István vajdának az 1575. évi kolozsvári országgyűlésen elmondott beszédét Bethlen Farkas leírásában.⁵¹

Középkori jogszabályaink sem fogalmazzak mértéktartóbban. Az Aranybulla ellenállási záradékában a „hűtelenség szégyenvallásáról” beszél,⁵² a Tripartitum pedig a teljes vagyonekbozást, a birtokjogok Szent Koronára háramlását az elkövetők istentelenségével, a közjóra törő konokságával indokolja.⁵³

⁵⁰ Károly Róbert megbünteti Petenye fiát Pétert 1321.: „Mi ügyelve arra, ami a közjó érdekében fontos nehogy [...] a vakmerőség büntetlensége miatt példává váljon.” (Uo. 123.)

⁵¹ Bethlen Farkas (1982): Báthori István uralkodása. In: *A Báthoriak kora*. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest. 46.

⁵² 1222. évi XXXI. Törvénycikk – Aranybulla – ellenállási záradéka: „2. § Hogyha pedig mi, vagy az utánunk következő királyok közül valaki ezen mi szerzésünknek ellene járna valaha, ez a levél adjon szabad hatalmat mind a püspököknek, mind más jobbágyuraknak és országunkbeli nemeseknek mindnyájan és egyen-egyen, jelenvalóknak és jövődöbelieknek és az ő megmaradékoknak, hogy mind nekünk, mind az utánunk következő királyoknak minden hűtelenség szégyenvallása nélkül ellentállhassanak és ellentmondhassanak mind örökké.” (*Corpus Juris Hungarici* (1999). KJK Kerszöv, Budapest. [a továbbiakban: CJH])

⁵³ Tripartitum I. rész 13. cím „5. § És hogy az istentelen embereknek elkövetett gonoszsága büntetlenül ne maradjon; hogy a nemesség és parasztság egyenlő értékűnek föl ne tünjék; s ismét, hogy a hűségnek a hűtlenséggel egyenlő jutalma ne legyen; tehát a hűtlenek vakmerőségének és lázadásának megtörése és az istentelen és becstelen emberek rosszindulatú szabatosságának megfékezésére a mi eleink – ezt hozván magával a törvény szigora s a közjó is ezt kívánván, – országos végzeménnyel elhatározták és megállapították, hogy nemcsak valamely magvaszakadtnak (amint előadtam) hanem azoknak birtokjogai is, (még életükben) Magyarország szent koronájára háramoljanak s következőképp adományozás alá kerüljenek, a kik konokul az ország alkotmánya ellen támadnak és ezáltal a királyi felség méltóságát megvetik, és másokat a törvényes igazságon kívül önkényből és vakmerően háborgatnak, hogy az istentelenek megbüntetésének példája némelyeket elretentsen, másokat pedig, a kik az ilyenek jószágait netalán adományul nyertek, annál inkább a hűséges cselekedetek gyakorlására és végzésére buzdítson.” (CJH.)

Instruction.

Wie sich die Comitate bey Vollziehung des Standrechts zu verhalten haben.

Mihez Kelleffék a' Vármegye Titzeinek a' Gonosztevöknek elfogattatásakkor töstént léendő Törvény kiszolgáltatása (Standrecht) idején tartani.

Die allgemeine für die Standrechte bestimmten Erfordernisse sind:

Erstens: Daß vor Verurtheilung der ersterer 24 Stunden von der Zeit als der Beschuldigte eingeliefert worden ist, wider denselben mit der standrechtlichen Verfabrung vorgegangen werde.

Zweitens: Daß entweder der Thäter auf der That (wegen welcher nach den bestehenden Allerhöchsten Vorschriften mit der standrechtlichen Verfabrung vorgegangen werden darf) betreten, oder wider denselben der zur Verhängung der Todesstrafe erforderliche volle Beweis im Standrecht vor Augen gelegt werde.

Das Standrecht muß nach folgender Vorschrift vollzogen werden.

Die Assessoren bestehen aus 7 Personen, unter welchen der erste Vice Gspan oder in dessen Abwesenheit, Erkrankung oder andern Verhinderungsfalle der zweyte Vice
Ge.

A Standrechte közönségesen ezek kívántatnak meg.

1mo. Hogy 24. Óráknak eltelések előtt, attól az időtől fogva hogy a' Gonosz tévő elfogattatott ő ellene a' Standrecht véghez mennyen.

2do. Hog vagy a' Gonosz tévő a' Gonofzságnak tselekedetén rajta találatik, (a' melyért is a' felsőbb rendelkezések izerint a' Standrecht izerint halálra büntetettek, vagy pedig a' Standrecht eleibe oly elégséges tanbizonyyságot tevő okok terjesztettek, melyekért az ő halálos büntetésé végbe mennyen.

A' Standrechtnek pedig következendő módon kelletik végben menni.

Az hűő Birák hét Személyekből állanak a, kik között a' legelső a' Fő V. Ispány, vagy pedig annak hetegsége távol léte, vagy más akadályok miatt lévő jelen nem létben a' második V. Ispány Præsidiége alatt foly a' Törvény kiszolgáltatása,
2

2. A hűtlenséget szabályozó jogszabályok áttekintése

A hűtlenség (nota infidelitatis) körébe tartozó bűncselekményi leírások törvényi példái közül azokkal érdemes érdemben foglalkoznunk, amelyek saját korukat túlélve, folyamatos alkalmazásukkal, korszakokon átnyúlóan határozták meg a deliktum büntetőjogi leírását egészen a 18-19. századig.

2.1. Szent István Dekrétumai

A tényállások közül kiemelkednek és sok-sok évszázadon keresztül marandó erővel maradtak fenn Szent István dekrétumai a király életére törőkről, az országárulókról, a pártütőkről és összeesküvőkről, amelyek a korabeli felfogásnak megfelelően nagyon röviden írják le az elkövetési magatartásokat, nehől pedig egyszerűen csak néven nevezik, behatárolják az elkövetőket és büntetésüket.⁵⁴

A cselekményt nem a fogalmak megalkotásával és leírásával, inkább a büntetés felől határozza meg, és annak is csak a vagyoni következményével foglalkozik a Második könyv 35. fejezete. A cikkely nem a felségsértésről rendelkezik, sőt a fogalmat magát nem is használja. Biztosítja a nemzeti tulajdonlással szemben a királyi adományokkal való szabad rendelkezés jogát, és ennek kapcsán szól azokról, akikre ez kivételképpen és büntetésül nem vonatkozik.⁵⁵

⁵⁴ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve. 35. Fejezet a királyok adományairól és a tulajdon javak bírásáról: Hajoltunk a tanács egyakaró kérelmére, hogy ki-ki ura legyen az ő tulajdonának, szinte úgy a király adományainak is, míg él; kivéve a püspökséghez vagy ispánsághoz tartozandókat. 1. § És az ő halála után fiai hasonló urasággal bírják örökségüket. 2. § És senki semmi vétek okáért kárvallást az ő javaiban ne szenvedjen, hanem ha a király életére tör, vagy országárulást követ el, vagy idegen földre szökik. 3. § Akkor a királyra szálljanak javai, őt magát pedig ítéljék meg, de ártatlan fiainak bántások ne legyen. Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve. 51. Fejezet a király és ország ellen való pártütésről: Ha valaki pártot üt a király vagy ország ellen, annak oltalmat ne adjon a templom. 1. § És ha valaki akármilyen módon a király élete vagy méltósága ellen esküszik össze, vagy megkísérti azt, avagy a kísértővel tudva egyetért, legyen átok rajta és foszszák meg a hivekkel való közösségtől. 2. § Vagy ha valakinek valami effélééről tudomása legyen, és noha bizonyosságot tehetne róla, meg nem jelenti, ugyanazon büntetés szálljon rá. (CJH.)

⁵⁵ Waldapfel a törvényhely eltérő szóhasználatát („donum” – „bona”) alapul véve bizonyítékot lát a nemzeti és az adománybirtok eltérő szabályozására, abban, hogy szerinte ugyanarra a vétekre kétféle büntetést rendel a törvény. Részemről nem látom bizonyítottnak a kétféle szankció létét. (Waldapfel Eszter (1931): *Nemesi birtokjogunk kialakulása a középkorban*. Századok. 4-6. sz. 145.)

Ezek a király életére török, az országot elárulók és az idegen földre szökök („mortem regis, aut traditionem regni fecerit, vel in aliam fugerit provinciam”). Javaik a királyra szálljanak, személyük felett pedig bíróság ítéljen. Ugyanakkor ártatlan fiaik ne szenvedjenek az apák bűnéért, vagyis semmilyen megtorlástól, tehát a vagyonelkobzástól se kelljen tartaniuk.

Általánosságban is elmondható, hogy szemben a korabeli germán népjogokkal (Fehde) a Szent István-i jogalkotás a büntetést személyes jogkövetkezményként írja le és csak a cselekmény elkövetőjére alkalmazza. A német hatást ezzel azonban nem zárhatjuk ki, sőt figyelembe kell venni a szövegezés és szabályozás nagyfokú hasonlatosságát a bajor Lex Baiuvariorum szövegével.⁵⁶

A törvény az elkövető büntetésével kapcsolatban capitalis sententia-ról beszél (ipse vero capitali subiaceat sententiae), szó szerint a fejesztést értve alatta, mert a jószágvesztésről külön rendelkezik.⁵⁷

A Második könyv 51. fejezet, amely a király és ország ellen való pártütésről (De conspiratione regis et regni) rendelkezik, fogalmazásában és szóhasználatában egyaránt pontosabb és egyértelműbb. Pártütésről, illetve összesküvésről, konspirációról szól.

A büntetett elköveti, aki bármilyen módon a király élete vagy méltósága ellen összeesküvést sző, vagy megkísérli azt, sőt aki a tettessel tudva egyetért (scienter consenserit). A büntetés a fentiekben leírt vagyonelkobzáson túl, a templomi oltalom megtagadása és a hívek közösségéből való kitaszítás. A kiközösítés, amely azt az állapotot jelenti, melyben a jog védelmet többé nem nyújt, a kitaszítottat bárki megölheti, mint az erdőben kóborló vadat.⁵⁸

Megkülönböztetett figyelmet érdemel a cikkely záró sora, amely a bűncselekmény elleni küzdelemben bevon mindenkit a leírt büntetések kiszabásának terhével, aki tudomással bír a készülő pártütésről (quis huiusmodi

⁵⁶ Nótári Tamás (2011): *Szent István törvényei és a Lex Baiuvariorum*. Pro Publico Bono. 1. sz. 17.

⁵⁷ Hadik Béla (1932): *A bosszú, mint jogvédelmi eszköz – A vérbosszú fogalma és nyoma a magyar jogvédelem multjában különös tekintettel az Árpád-korra*. (Angyal Szeminárium kiadványai 22.) Attila-Nyomda R.-T., Budapest. 164.

⁵⁸ Angyal Pál párhuzamot von ezzel az érzékletes képpel a magyar és a germán-frank népjogokban megtalálható Friedlosigkeit tartalmi elemeivel. (Angyal Pál (1938): *Szent István és a büntetőjog, Különlenyomat a Magyar Jogászegyleti Értekezések Szent István számából*. Attila Nyomda Rt., Budapest. 11.)

aliquem noverit) és noha bizonytságot tehetne róla, nem jelenti (et probare valens, non indicaverit).⁵⁹

Szent István törvénykönyvében egy, a királyt szóval, álnok híreszteléssel sértő magatartásra is találunk példát, amelyet a szakirodalom gyakran a *királysértés* néven ismert bűncselekményként tárgyal. Az 53. fejezet a király rágalmozóiról címmel került be a Corpus Jurisba, és azokat bünteti halállal, akik a királyról hamisan állítják, hogy valamely embernek „vesztére szolt”.⁶⁰

Szent István törvényeihez hasonló (nem említi az ország elleni összeseküvést) Kálmán II. dekrétuma,⁶¹ mely törvénygyűjteményeinkben a „De notis infidelitatis” címet viseli. Az azonban, hogy a hűtlenség kifejezés már ekkor megjelent, vitatható.⁶²

Ettől az időtől datálhatjuk, hogy a felségsértést a hazai jog a 19. századig, mint a hűtlenség egyik esetét szabályozta. „A nota infidelitatis lesz a genus, melynek egyik speciese a crimen laesae maiestatis.”⁶³

2.2. A Hármaskönyv

A Hármaskönyv a hűtlenség eseteit már 18 pontban sorolja fel, rögzítve ezzel a korábbi törvényalkotásnak (1462:2. tc.; 1495:4. tc.) azt az irányát, amely a hűtlenséget keretként, csupán a büntetés egységessége okán össze-

⁵⁹ II. Ut si quis contra regis salutem aut dignitatem quolibet modo aliquid conspiraverit, aut conspirare aliquid temptaverit, seu temptanti sciens consenserit, anathematizetur, et omnium fidelium communione privetur. III. Ut si quis huiusmodi aliquem noverit, et probare valens non indicaverit, predictae subiaceat dampnationi. (*Árpád-kori Új Okmánytár – Kálmán korabeli zsinat*. CD ROM, Arcanum.)

⁶⁰ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, 53. Fejezet a király rágalmozóiról: Ha ki valamely ispánnak vagy más keresztyén embernek álnokul ezt mondja: Hallám vesztetre szólni a királyt, és reá bizonyodik a dolog, haljon meg. (CJH.)

⁶¹ Kálmán Király Dekrétomainak Második Könyve 6. Fejezet a hűtelenség szégyenvallásáról: „És erősen parancsoljuk: hogy ha valaki akármilyen módon a király élete vagy méltósága ellen esküszik össze, vagy megkísérti azt, avagy a kísértővel tudva egyetért, legyen átok rajta és foszszak meg a hivekkel való minden közösségtől. Hogy ha valakinek valami effélééről tudomása legyen, és noha bizonytságot tehetne róla, meg nem jelenti, ugyanazon büntetés szálljon reá.” (CJH.)

⁶² A CJH a Magyar Törvénytár 1899-es kiadásában utal rá, hogy a Második zsinat 6–15. fejezeteit a Pray-codexből vette át., 123. Horváth ezzel szemben azt állítja, hogy a kódex nem ismeri a fogalmat, csak a 16. századi Ilosvay Kódex. (Horváth, 2008, 271.) Hegedűs Géza úgy fogalmaz, hogy Kálmán törvényét „az újkor a nota infidelitatisról szóló rendelkezésnek” látta. (Hegedűs, 1935, 13.) A kétnyelvű változatban: latinul „De notis infidelitatis”, míg a magyar cím „A hűtelenség szégyenvallásáról” szól, ami inkább az Aranybulla (1222.) szövegére emlékeztet.

⁶³ Angyal, 1930, 4.

fűzött magatartások laza halmazaként tárgyalja. A Tripartitum fellazítja az uralkodó és az állam megtámadásához kötődő fogalmat, hiszen a számba vett tizennyolc esetből legfeljebb ha négy-öt paragrafus sorolható a hagyományos politikai deliktum kategóriájába.

Eckhart Ferenc sokat eláruló definíciójával: „A hűtlenség (nota infidelitatis) olyan bűncselekmény elkövetése, mely fej- és jószágvesztéssel jár.” Tehát, egy a büntetése felől (magánjogi szempontok szerint) meghatározott bűncselekmény típussal állunk szemben, amely egyébként – nem véletlenül – egyike a leggyakoribb birtokadományozási címeknek (tituli donationis) is.

A vizsgálendő büntetendő cselekmények közül a szorosan a hűtlenség körébe tartozó elkövetési magatartásokkal (királysértés, felségsértés, országárulás stb.), nem pedig a szélesebb 14, illetve 18 esetet tartalmazó bűncselekménycsoporttal foglalkozom röviden.

A hűtlenség első és számunkra legfontosabb esete a felségsértés bűne (Primus est, de crimine laesae majestatis), azaz ha valaki a fejedelem személyére kezet emel, fegyverrel, avagy méreggel az élete ellen tör, vagy azok közé a falak közé vagy abba a házba, ahol a fejedelem tartózkodik betör. A nota infidelitatis általános elnevezés átfogja az egész bűncselekményi kört, itt azonban kivételt tesz és az általános megjelölésen felül speciális megjelölést is alkalmaz.

Második eset: ha valaki nyilvánosan az alkotmány, a király és korona közhatalma ellen támad és ellene szegül.⁶⁴

A hűtlenség kerettényállássá való fellazítása, dogmatikailag és az elkövetési magatartások valódi jelentése oldaláról hosszabb távon zűrzavaros helyzetet eredményezett.

A tényállások egy jelentős része, így a közméltóságok és bírák bántalmazása, a másodszeri repulsio, az országgyűlésre menők vagy megyegyűlésen kérelmezők bántalmazása, salvus conductus semmibe vétele stb. valójában a személyiség elleni támadás volt – fejtegeti Székely –, csak a drasztikusan romló közállapotok és a közbiztonság fokozódó hanyatlása tették szükségessé a szóban forgó cselekményeknek elsősorban az államhatalom elleni jellegét kidomborító jogalkotási megoldást és szankcionálást.⁶⁵

⁶⁴ Tripartitum 1514. I. Rész 14. Cím A hűtlenség vétkének eseteiről. (Hármaskönyv, I. 14., 77–79.) A hűtlenség vétkére nézve az ítélet meghozásának és kimondásának három módja van. (Uo. II. 75. 351–353.)

⁶⁵ Székely László (2009): *A személyiségi jogok hazai elmélete*. ELTE doktori disszertáció.

Ezen esetekben nem másról volt szó, mint a nagyobb hatalmaskodás eseteiből – a sértetti kör közjogi szerepére hivatkozással – a törvények egyes kiemelten fontosnak tartott jogi tárgyat sértő cselekményeket kiemeltek, és az alapvetően közjogi minőségű hűtlenségi esetekké léptették azokat elő.

A szigorért kiáltó belpolitikai helyzet diktálta ítéletek és norma-alkotás kiterjesztette a hűtlenség kínálta súlyos jogkövetkezmények és a gyakorta királyi felségjogként értelmezett eljárásjogi szabályok meghatározásának és praktikus alkalmazásának kereteit. A 17-18. századra azonban a kivételes deliktummal együttjáró rendkívüli bírói fórumok és büntetések egyre kezelhetetlenebbé váló helyzetek sokaságához vezettek.

2.3. Az 1715/23-as Habsburg-rendezés

Az 1723. évi 9., a hűtlenségi bünt magukban foglaló esetekről szóló – immár a Habsburg jogrendezés jegyében fogant – törvénycikk rendet kívánt tenni a széttagolt és kusza magatartáscsoport tekintetében. A nyíltan a Szent Korona, királyi felség és az ország közállománya ellen támadókat, illetve ellenszegülőket, valamint az ország belső állományának feldúlására vagy megzavarására „akármiféle embereket” felfogadó és behívó személyeket büntette⁶⁶ fejük és a részükre eső ingó s ingatlan javaik elvesztésével.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a korabeli hatályos törvények áttekintése által felsorolható elkövetési magatartások többségükben világosan és egyszerűen fogalmaznak: konkrét, erőszakos tetteges támadástól, összeesküvéstől védik az uralkodó személyét és az állami berendezkedést.

Alig foglalkoznak azonban az alkotmány vagy a korona közhatalma elleni fellépés megnevezésén túl azzal, hogy az államélet ezen elvontabb kategóriáinak védelme során, a nyilvánvalóan sokkal bonyolultabb és összetettebb elkövetési magatartásokat leírják, magyarázzák.

Ez azzal a végzetes következménnyel járt, hogy a politikailag elfogult, a bécsi udvarból központilag irányított, a magyar jogban járatlan vagy azt figyelmen kívül hagyó bírákra, ad hoc bírói fórumokra maradt a rendelkezések értelmezése, ítéletek általi szokásjogának megteremtése.⁶⁷

Ennek egyik első jelentős és a hazai gyakorlatban precedenst jelentő ügye Illésházy István hűtlenségi pere volt, ahol rendkívüli törvényszék

⁶⁶ 1723. évi IX. törvénycikk A hűtlenségi bünt magukban foglaló esetekről, 2–5. §. (CJH.)

⁶⁷ Vö. Horváth Attila (2008): *Koncepció per az első független felelős magyar kormány miniszterelnöke ellen – Gróf Batthyány Lajos pere*. Jogtörténeti szemle. 1. 13.

(extraordinarium iudicium), került delegált bírakkal felállításra.⁶⁸ Ebben az esetben még az az ötlet is felmerült, hogy a bíróságot Bécsben vagy Prágában, tehát az országon kívül, az ország jogaival szembehelyezkedve (1536:41.tc.)⁶⁹ hívják össze. Ami azonban egyértelművé tette a bécsi udvar szándékait és az új eljárás veszélyeit, hogy a „designált bírák” külön-külön is leiratban lettek tájékoztatva az ügy és a királyi tekintély megóvásának fontosságáról. Később ilyen bíróság ítél a Wesselényi-összesküvés résztvevői, II. Rákóczi Ferenc, majd Czelder Orbán és társai ügyében.⁷⁰

A felségsértési-hütlenségi ügyekben eljáró illetékes bírói fórumok és az ítélkezési szemlélet tekintetében támpontot nyújt a felségsértés eseteiről rendelkező 1715. évi 7. törvénycikk, amely kimondja: a felségsértési ügy elbírálása és vizsgálata egyedül a királyi felségre tartozik. Az uralkodó dönthet arról, hogy a büntettet együttesen magyar tanácsosaival, a magyar törvények szerint, Magyarországon (esetleg azon kívül) vagy pedig az elbírálásban személyesen részt nem véve, magyar bírakat rendel ki, akik a magyar törvények alapján, Magyarországon fognak eljárni. A törvény szövegéből kiolvasható a magyar rendek azon törekvése és követelése, hogy az eljárás a magyar jog és a magyar bírák részvételével, lehetőleg az ország területén folyjon le.⁷¹

1723-ban a bírósági reform keretében felállítják a királyi ítélőtáblákat, valamint ezek fellebbviteli fórumát a Hétszemélyes Táblát,⁷² és ide utalnak minden olyan peres ügyet, amelyek a királyi fiscust felperesi vagy alperesi minőségben érintik.⁷³ A vagyonek Kobzás, mint a felségsértési perek „mellékbüntetése” felperesi minőségben a királyi kincstár, a fiscus bevonását,

⁶⁸ Károlyi Árpád: Illésházy István hütlenségi pöre, Budapest, MTA Könyvkiadó, 1883., 65–66., 78.

⁶⁹ 1536. évi XLI. törvénycikk értelmében senkit sem szabad arra kényszeríteni, hogy az országon kívül álljon a törvény elé. (CJH.)

⁷⁰ Ld. Pauler Gyula (1876): *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671*. I–II. Budapest.; Sípos Ferenc (2002): *A „rebellis” Rákóczi: „A német ruha alatt magyar és valóban hazafüü szív dobog”*. Századok. 3. sz.; Baksay Zoltán (1957): *Czelder Orbán, a Rákóczi-szabadságharc brigadérosa*. Századok. 5–6. sz. 770.

⁷¹ 1715. évi VII. Törvénycikk a felségsértés eseteiről. (CJH.)

⁷² 1723. évi XXX. Törvénycikk a kerületi táblák felállításáról, és az azoknál alkalmazandó személyekről. (CJH.)

⁷³ 1723. évi XXVI. Törvénycikk a királyi ítélőtáblához tartozó ügyekről, a törvénykező perorvoslatokról s az idézés határidejéről. (CJH.)

illetve a királyi jogügyek igazgatójának elsőszámú vádlói szerepben való megjelenését eredményezte a perekben.⁷⁴

Az eljáró bíróságokról rendelkező 1715-ös és 1723-as törvényeket az 1790/91. évi országgyűlés pontosítja: a felségsértés és a hűtlenség bűne – kéri a karok és a rendek, az ezzel ellentétes gyakorlatra utalva – az ország rendes bíróságaitól ne vonassék el, hanem a királyi tábla által, a törvényes föllebbezés érintetlen hagyásával ítéltessék, nem érintve ezzel a kéressel az uralkodó kegyelmezési jogkörét.⁷⁵

A büntetőeljárás szabályok közül egyet, az őrizetbe vételhez, illetve az idézésre vonatkozó szabályt szeretnék kiemelni. A nemesség egyik legfontosabb kiváltsága között sorolja fel a Hármaskönyv – a már az Aranybullában is megjelenő – jogot ahhoz, hogy őket előzetes idézés vagy perbe hívás és törvényes elmarasztalás nélkül, senkinek unszolására, panaszára vagy kérésére személyükben senki sehol le nem tartóztathatja, vagyis törvényes eljárás és teljes joghatályú ítélet meghozatala előtt le nem tartóztathatóak, őrizetbe nem vehetőek (a tettenérés kivételes eseteit kivéve).⁷⁶ 1715-ben a karok és rendek a köznyugalom biztosabb fenntartása, a jó és csendes honpolgárok megvédése végett elrendelték, hogy a felségsértés vagy felségárulás bármely nemének elkövetése, illetve annak gyanúja esetén az idézés formaságaiból felmerülő veszélyes következmények elkerülése végett, a jövőben előzetes idézés ne legyen szükséges.⁷⁷ A magyar rendek a felségsértés vádjá alapján induló eljárások esetén tehát lemondtak erről az őket kollektíven megillető, fontos, a kiemelkedő jelentőségű politikai ügyek gyakorlatában azonban legtöbbször figyelembe sem vett eljárási kedvezményről és garanciáról. Jogszabályban, az országgyűlésben lemondanak jogukról, a hétköznapi, sőt a bíróságok előtt megjelenő érvrendszerben

⁷⁴ Erre pl. szolgál Pauler Gyula (2003): *A bujdosók támadása 1672-ben*. Századok. 1869. Január hó. Első füzet. CD-ROM, Arcanum., valamint Kossuth Lajos és Wesselényi Miklós hűtlenségi peréi, ahol előbbiben „a királyi jogügyek igazgatója és a szent korona ügyésze” míg utóbbiban az „erdélyi királyi jogügyek igazgatója” látta el a vád képviselőt. Pompéry Aurél (1913): *Kossuth Lajos 1837-39-iki hűtlenségi perének története, kapcsolatban Wesselényi Miklós báró hűtlenségi és az ifjak felségsértési perének történetével*. Budapest.

⁷⁵ 1790/91. évi LVI. Törvénycikk a pártütés és a hűtlenség bűnéről. (CJH.)

⁷⁶ Tripartitum 1514., I. Rész 9. CZIM A nemeseknek négy fő és kiváltságos jogáról. (CJH.)

⁷⁷ „De az árulás vagy felségsértés szörnyű bűnének egyetlenegy esetén kívül, a letartóztatás előtti idézést minden más, és így az ország saját jogánál fogva hűtlenséget maga után vonó esetekben is, mindenkor meg kell tartani s azt semmi ürügy alatt el ne mulasztják.” (1715. évi VII. Törvénycikk, a felségsértés eseteiről, 1–2. §. (CJH.)

azonban továbbra is használják, sőt az érintett nemes vádlottak követelik ezen jogok tiszteletben tartását.⁷⁸

A magyar törvények főszabályként nem engedték, másként: nem szabályozták a kínvallatást. Az intézmény alkalmazását ellenzők a Hármaskönyvet idézték, amely a városi bírói fórumok esetében kifejezetten tiltotta a nemesek kínvallatását.⁷⁹ Ugyanígy nyilatkozott Kitonich is, aki a „kínzó keresetek”-ről úgy szól, mint amivel hazai jogunk nem él.⁸⁰ A magyar országgyűléseken a rendek a Hármaskönyv megjelenését követő évszázadokban sem alkottak törvényt a tortúrával kapcsolatban, a szokásjog azonban régóta (a 15. századtól) ismerte ezt az eljárásjogi megoldást.⁸¹ Magyarországnak ekkoriban átfogó büntetőkódexe, törvénykönyve még nem volt, viszont a 17. század második felétől napirenden volt a III. Ferdinánd által 1656-ban Alsó-Ausztria számára kiadott büntető és eljárásjogi kódex átvételének lehetősége. Ez részletesen szabályozta, a szigorú kínvallatás alkalmazását és annak fokozatait is. A Magyar Királyságban végül nem került bevezetésre, de megtörtént a latinra fordítása és egyes törvénygyűjtemények függelékként tartalmazták az ausztriai törvénykönyv szövegét.⁸² A mellékletként csatolt tör-

⁷⁸ Pompéry, 1913, 62. Batthyány Lajos kérvényében „övadék és becsületszó fejében” kéri szabad lábra helyezését, amelyet Trattner ezredes a katonai törvények alapján 1849. január 25-i levelével elutasít, arra hivatkozva, hogy olyan bűnnel vádolt gonosztevőt, amelynek elkövetése halálbüntetést von maga után, a bírósági eljárás során többé már nem lehetséges szabadlábra helyezni. *Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre* (1991). Európa Könyvkiadó – Batthyány Társaság, Budapest. 52.

⁷⁹ Werbőczy HK III. Rész 20. cím, A polgárok miképen büntethetik a nyilvános gonosztevőket címben található: „A nemeseket pedig a büntett helyen kívül sem befogni, sem gyanúból kínvallatás alá venni nem szabad.” (Hármaskönyv, 399.)

⁸⁰ Kitonich János (1650): *Directio methodica processvs iudiciarii ivris consuetudinarii, incltyi regni Hungariae per M. Joannem Kitonich de Koztanicza – Rövid igazgatás A' Nemes Magyar Orszagnak Es hozzá tartozó Részeknek szokott törvény folyasiról.* (Ford. Kászoni János.) Typis Laurentii Breveri, Leutschoviae. 170.

⁸¹ Degré Alajos (2004): A kínvallatás bevezetése a magyar büntetőperbe. In: Mezey Barna (szerk.): *Válogatott jogtörténeti tanulmányok.* Osiris, Budapest. 142.; ld. még Degré Alajos (1936): *A Négyeskönyv perjogi anyaga.* Budapest.; Szlemenics, 1836, 251.

⁸² Szentiványi Márton jezsuita tanár, aki az 1687-ig alkotott magyar törvényeket összegyűjtötte, ehhez egyik függelékként csatolta az osztrák kódex („Newe peinliche Landgerichtsordnung”, máshol „Ferdianandea” – Der Königlichen Majestät Ferdinandi dess Dritten ... Newe peinliche Landgerichtsordnung in Oesterreich unter der Ennss., Wien 1657.) latin szövegét, Forma processus judicii criminalis seu praxis criminalis címmel. Kollonics Lipót a későbbi kiegészítésekkel adatta ki: *Forma processus judicii criminalis seu praxis criminalis. Serenissimo, neo-regi apostolico*

vény *Praxis criminalis* elnevezéssel fokozatosan beépült a magyar büntetőbíróságok gyakorlatába és számos rendelkezését mintaként fogadták el a magyar hatóságok.

3. A politikai bűncselekmények büntetései jellemzése

A politikai, állam elleni bűncselekmények üldözése és megbüntetése a történelem minden korszakában kiemelt jelentőséggel bírt az uralom gyakorlói, a saját hatalmukat megvédeni óhajtók szempontjából. Mind a bűncselekmények felderítése, az eljárások érdekek vezérelte pragmatizmusa, mind pedig azok példás megbüntetése messze túlmutat az átlagos deliktumok esetében alkalmazott eljárásoktól.

3.1. A halálbüntetések végrehajtása és a hozzájuk rendelt mellékbüntetések

A hűtlenség büntetése fő- és jószágvesztés volt. A fejvesztés az esetek többségében fővételt, lefejezést jelentett, ami a nemesek becsületes büntetéseként kiváltságos végrehajtási módnak számított, mivel (nem okozott) nem volt célja, hogy az elítélt külön is szenvedjen.

Ettől a végrehajtási módozattól való eltérést (akasztás,⁸³ kerékbetörés⁸⁴) akkor láthatunk, ha a büntetés kiszabója még ettől a kiváltságtól is megkívánta fosztani az elítéltet, illetve magával a kivégzés végrehajtásával is hangsúlyozni kívánta az elítélt méltatlanságát.

Nagyobb változatosságot találunk a fő- és jószágvesztéshez rendelt egyéb büntetések, mellékbüntetések és megszégyenítő büntetések terén.

A leggyakoribb, a megszégyenítést és az oly sokszor hangsúlyozott elrettentő példát statuáló mellékbüntetés, a kivégzést követően foganatosított, általában néhány órás időtartamú közszemlére tétel, illetve ennek súlyosabb

Hungariae Josepho I. dicata sumptibus eminentissimi principis Cardinalis a Kollonicz (1687). Johann Nikolaus Martius, Tyrnau.

⁸³ Erre pl. az aradi vértanúk kivégzése, ahol oszlopakasztófán végezték ki a kötél általi halálra ítélteteket, illetve az ítélet végrehajtását váró Batthyány Lajos öngyilkossági kísérlete, aki inkább önkezével akart véget vetni életének, hogy ily módon elkerülje az akasztást és a becstelen halált. *Kivégzés, tortúra és megszégyenítés a régi Magyarországon* (1989). Dobó István Vármúzeum kiadványa, Eger. 12.

⁸⁴ „A halálbüntetést régebben kerékbetöréssel s nem ritkán súlyosbításokkal hajtották végre”. Heil Fausztin (1895): Felségsértés. In: *Pallas Nagy Lexikona VII.* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. 40.

formája a több részbe vágott holttest feldarabolása és kitűzése. Az ítélet végrehajtását közvetlenül követő „temetetlenül hagyás”-ra több példát és változatot⁸⁵ is ismerünk. Szerémi György számol be arról, hogy Gritti 1531-ben lefejezteti a hűtlen Ártándi-testvéreket: „Majd hoztak két koporsót, testüket felemelték fejükkel együtt a ravatalra, kivitték a városba Szent György vértanú kápolnája mellé, s egész nap ott feküdtek fekete vászon alatt a népek megbámulására.”⁸⁶ Azt nem tudjuk, hogy a „fekete vászon alatt” kitétel pontosan mit takar, az egész tetem és a fej, vagy csak a test egy részének eltakarását jelentette-e.

Báthory István erdélyi vajda (majd fejedelem⁸⁷) 1575-ben a kerelőszentpáli csatában legyőzte Bekes (Békessi) Gáspárt és híveit, akik Miksával szövetkezve, haddal kívánták az Erdélyi Fejedelemséget megszerezni. A győztes csata után Báthory kivégeztetette ellenfeleit, akiknek testét – a barátok és a rokonok könyörgése ellenére – a lefejezés után, reggel nyolctól a vajda parancsára egészen délután három óráig temetetlenül hagyták.⁸⁸

A bukott Wesselényi-összesküvés megtorlása során, Nádasdy Ferenc kivégzését követően két órára közszemlére tették a testet, „ámbár Nádasdy

⁸⁵ „János pécsi püspök, nővérétől való unokaöccse, aki nagybátyját annak akarata ellenére belerángatta az összeesküvésbe, annak elfogásáról értesülve futni kezdett Zágráb felé, hogy ha a király netalán üzőbe venné, a határról gyorsan meggorjon. [...] Mivel a király haragja miatt mintegy közellenségnek tartották, és senki sem merte neki a szokásos végtisztességet megadni, testét a papok titkon bevitték egy pécsi kápolnába, és sokáig egy szurkos ládában tartották. [...] A király elbúsult a nagy férfiú sorsán, alaptalan vélekedésük és félelmük miatt megdorgálta őket, és aztán pompás gyászszertartást rendezett neki, hogy a jeles költőt ne fossza meg a temetés tisztességétől.” 34. fejezet 3. könyv. Bonfini, Antonio (1995): *A magyar történelem tizedei*. (Ford. Kulcsár Péter.) Balassi Kiadó, Budapest.

⁸⁶ A hűtlen Ártándi Pál és Balázs kivégzése 1533. A könyv szövegmagyarázata szerint, Gritti az Ártándi-testvéreket 1531. január 25-én végeztette ki törvényes ítélet nélkül Budán. Szerémi György (1979): *Magyarország romlásáról*. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest. 286.

⁸⁷ Somlyói Báthory (Báthori) István (1533–1586), 1571-től erdélyi fejedelem, 1575-től lengyel király.

⁸⁸ Bethlen, 1982, 50. „Báthory még a csatátéren megkezdte a büntetést. Az elfogott urak közül ötöt tüstént lefejeztetett a szentpáli kastély udvarán. Julius 25-ére országgyűlést hirdetett Kolozsvárra. A lázadók felett ez országgyűlés hozott ítéletet. Harminczhárom elmenekült főurat, felségsértésben elmarasztalván, fő- és jószágvesztésre ítélték. Az elfogottak közül augusztus 8-án 9 főurat lefejezték, 34 főurat Kolozsvárt felakasztottak s 34-nek Szamosfalván orrát, fülét vágták le.” Szádeczky Lajos (1887): Kornyáti Békés Gáspár 1520–1579. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *Magyar Történelmi Életrajzok*. MTA-MTT, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, Budapest.

gyermekei [...] azért könyörögtek a császárnak, hogy a holttest ne tétessék ki a dühös pórnép csodájának.”⁸⁹

Több esetet is feljegyez történetírásunk, amikor a lázadó testét több darabra vágva szétküldték, és az adott városban, városokban a hűtelenek elrettentésül látványosságként bemutatták, kitűzték. A legismertebb példa Szent István Koppány vezérrel szemben alkalmazott eljárása, de Zách Felicián⁹⁰ és Dózsa György⁹¹ feldarabolásáról, fejének és végtagjainak szétkül-déséről is vannak forrásaink.⁹²

Elrettentést és egyfajta „folyamatos közszemlére tételt”, örök tanulságot jelentettek a testcsonkító büntetések élethosszig viselt sebei, amelyre szintén ismerünk eseteket. Báthory István rendelkezésére a fent említett felkelés leverését követően „Kolozsvárott a székelyek közül, akik az összeesküvés fejei voltak, több mint harmincnégynek orrát és fülét levágták, hogy okulásul szolgáljanak az utókornak”.⁹³

A főbüntetéshez igazodó mellékbüntetések között találjuk a régi nemzetségi büntetőjog súlyos szankciójának, a kiközösítésnek különböző módosult változatait: az egyházi kiközösítést, a hívekkel való minden közös-ségtől történő megfosztást,⁹⁴ valamint a politikai okokból történő szám-

⁸⁹ Bene Sándor (1995/2002): *Zrínyi, Frangepán, Nádasdy – A Wesselényi-összeesküvés pereit*. Rubicon. VI. évf. 6-7. sz. CD-ROM, Arcanum.

⁹⁰ Zách Felicián merénylete: Fejét Budára küldték, két kezét és két lábát pedig más városokba. *Képes Krónika* (1986). Európa Könyvkiadó, Budapest. 256.

⁹¹ Dózsa György testét felnégyelték és részeit Buda, Pest, Fehérvár és nagyvárad kapui-ra kifüggesztették, fejét Szegedre küldték elrettentésül. „A szegediek ereklyének tekintették a fejet, mások azonban gúnyolták.” (Szerémi, 1979, 80.)

⁹² Az 1830-as javaslat megyei véleményezése során Deák eképp vélekedik a végrehaj-tásról rendelkező (De executione) 14. cikkellyel kapcsolatban: „Végre a szelíd embe-riség, a levegő döglletes megromlásának elkerülése, és azon vak babonáknak, melyek a kivégzett gonosztevők kitett testeivel nem egyszer gyakoroltatnak, kiirtása vagy legalább meggátlása szükségessé teszik, hogy a holttest legalább harmadnap múlva eltakarítassék, mert az utak mellett az akasztófacon lógó holttestek nem annyira sikeres példák valának eddig is, mint inkább csinosabb századunk mívelt erkölcséinek valóságos gúnyolása.” Molnár András (szerk.) (2000a): „*Javítva változtatni*” – *Deák Ferenc és Zala megye 1843. évi reformjavaslatai*. Zala Megyei Levéltár, Zalaeger-szeg. 185–186.

⁹³ Bethlen, 1982, 50.

⁹⁴ Szent István II. 51. Fejezet a király és ország ellen való pártütésről; Kálmán Király II. 6. Fejezet a hűtelenség szégyenvallásáról. (CJH.) További például szolgálhat az egy-házi kiközösítésre, amikor 1311-ben Gentilis pápai követ kiközösítette Csák Mátét, majd röviddel később tartomány területét egyházi tilalom alá vetette. Kristó Gyula (1986): *Csák Máté*. Gondolat Kiadó, Budapest. 177.

űzést, számkivetést.⁹⁵ Szimbolikus tartalommal is bíró szankcióként találjuk a jobb kéz levágását⁹⁶ és a nemeseknél a kiváltságok, tehát a nemesi állás elvesztését.⁹⁷

Jelképes tartalmat hordozhatott az ítélet végrehajtásának módja, sorrendje, így a főbűnös vagy főbűnösök büntetését gyakran azzal is súlyosbították, hogy társainak kivégzését végig kellett néznie, az is előfordult, hogy a felségsértéshez kapcsolódó jelképeket, iratokat maga a hóhér semmisítette meg, ahogy ez a Martinovics-féle összeesküvés esetében történt. Ebben az esetben a királyi jogügyi igazgató utasításában részletesen szabályozta Martinovics és a négy igazgató kivégzésének rendjét: Martinovics nézze végig a többiek kivégzését, majd az ítélet végrehajtása után a két jakobinus tanokat tartalmazó kátét a hóhér keze által el kellett égetni.

Dózsa György rettentő okulásul történő kivégzése a tükröző elv megjelenésének jellemző példája, amely képek és üzenetek sokaságát hordozza. A „kuruc király” tüzes trónusra ültetése, tüzes koronával és izzó királyi pálcával történő „királlyá koronázása”, megkínzása, felfalatása alvezérei-vel,⁹⁸ majd lefejezése és feldarabolása, végezetül testrészeinek kifüggeszté-

⁹⁵ Károly Róbert lázadó Kán László-fiak birtokait eladományozó adománylevele szól bizonyos Majos fiairól, akik „hűtlen cselekedeteikben gonoszul elpusztultak és kivesztek közülünk, s hátramaradó ivadékaik számkivetésbe kényszerültek.” (Károly Róbert emlékezete, 1988, 163.)

⁹⁶ A kézlevágásra példa Gróf Hardeggnek, a győri vár feladójának 1594-ben történt kivégzése és kezének levágása, illetve 1670-ből Nádasdy, Zrínyi és Frangepán fő- és jószágvesztésre ítélese súlyosbítva a jobb kéz levágásával. Ez utóbbit az uralkodó a kivégzések előtti napon elengedte. (Bene, 2002.)

⁹⁷ „Harmadszor, elveszti kiváltságát az, a ki felségsértés vagy hűtlenség vétkébe esett; és ekkor nemcsak kiváltságát, hanem fejét és minden javait is veszti.” Hármaskönyv II. Rész 12. cím 6. §. (Hármaskönyv, 243.)

⁹⁸ Bonfini így számol be Kínizsi Pál összekülvő katonákkal szemben 1494-ben Nándorfehérvárnál alkalmazott eljárásáról: „Pál pedig, amikor meghallotta, hogy az örkatonák Görögfehérvárnak a törökök kezére való átjátszásáról szönek terveket, az összeesküvés főkomposaira azonnal csapatokat küldött, és ezek iszonyú kínzások után bevallották a bűnt, mire borzalmas és tudtommal sosem hallott büntetéssel sújtotta valamennyit, tudniillik a leggyalázatosabb börtönbe csukta, mindennap egyet közülök kecske módjára nyársra húzatott, ezt tűzön ropogásra süttette, és társainak eledelül adta, a rettenetes lakoma szörnyűségét növelendő, meg-megkérdezve, ínyükre való-e az áruló húsa; végül pedig, amikor már nem maradt senki, akivel az utolsót megetesse, ezt, megvonva tőle a szükséges táplálékot, lassan halálra éhezette.” 34. fejezet 3. könyv. (Bonfini, 1995.)

se szörnyű példát volt hivatva mutatni mindazoknak, akik a királyi, nemesi hatalom ellen kívántak törni.⁹⁹

A vádlott, illetve az elítélt távollétében (in effige) történő büntető-eljárás és kivégzés során a hatóságok sokszor valamilyen hivatalnokkal, jellel, jelképpel „helyettesítették” a bűnös személyt. 1850-ben 68 magyar politikus és katonatiszt ügyében folytattak le az osztrák hatóságok a felségsértési büntetőeljárást (vád az 1849. április 14-i függetlenségi proklamáció meghozatalában történő közreműködés volt). A bíróságok 36 vádlottat találtak bűnösnek és a meghozott ítéletek alapján még aznap megtörténtek a szabályos kivégzések bakó és hivatalos személyek jelenlétében. A felállított 36 bitófa mindegyikére fekete táblát szögelt a hóhér, melyen az elítélt neve állott (pl. Kossuth Lajosé).¹⁰⁰

3.2. A nemzeti felelősségrevonás és a vagyonek kobozás

A nemzeti-családi felelősség és a kollektív felelősség, nemzeti társadalom értékrendszere és a jól felfogott politikai érdekek diktálta alkalmazására az államalapítást követően kevés forrásunk van, sőt Szent István törvényeiben, valamint a Hármaskönyvben is kifejezetten ezzel ellentétes rendelkezésekkel találkozunk.

Szent István dekrétuma úgy szól, hogy a király életére törő, az országárulást, illetve az idegen földre szökő személyeket el kell ítélni, javaikat el kell kobozni, „de ártatlan fiainak bántások ne legyen”.¹⁰¹ A Tripartitum pedig kijelenti, hogy „a fiut apja vétkei és kihágásaiért és viszont az

⁹⁹ Szerémi, 1979, 79–80. Más forrásban: a „kuruc királyt” tüzes vaskoronával a fején, kezében királyi pálcával, izzó vastrónra ültették, tüzes csípővasakkal szétmarcangolták, ebből kellett alvezéreinek enniük, felnégyelték és részeit Buda, Pest, Fehérvár és Nagyvárad kapuira kifüggesztették. Ugyancsak felnégyelik Hosszú Antal alvezért is Budán. Horváth Mihály (1986): *Az 1504.-i pórlázadás, annak okai s következményei*. Magvető Kiadó, Budapest. 32–33.; Barta Gábor – Fekete Nagy Antal (1973): *Parasztháború 1514-ben*. Budapest. Az izzó trónusra ültetés megtörténtét az újabb kutatások vitatják. Ld. Neumann Tibor (2015): *Szapolyai János és a Dózsa-féle parasztháború*. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. 1. sz. 82.

¹⁰⁰ Mezey Barna (1999): *Az 1849. évi megtorlások történetéhez*. Jogtudományi Közlöny. 9. sz. Budapest. 272.

¹⁰¹ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve 35. Fejezet a királyok adományairól és a tulajdon javak bírásáról: „2. § És senki semmi véték okáért kárvallást az ő javaiban ne szenvedjen, hanem ha a király életére tör, vagy országárulást követ el, vagy idegen földre szökik. 3. § Akkor a királyra szálljanak javai, őt magát pedig ítéljék meg, de ártatlan fiainak bántások ne legyen.” (CJH.)

apát fia vétségeiért sem személyében, sem birtokjogaiban vagy egyéb vagyonában elmarasztalni nem szokás”.¹⁰² Ezen elveknek ellenére a kollektív helytállás eszménye rögzült a középkori szokásjogban, és kiegészülve a sértett uralkodói érdekekkel, ami a rivális érdekcsoport (amely engedte az elkövetőt eljutni a bűncselekményig) teljes kiiktatását diktálta, olyan elborzasztó büntetésekhez vezetett, mint amilyen Zách Felicián 1330-ban elkövetett merényletét követte. A merénylet után tartott ítéltőszéken az ország előkelői Felicián rokonságát harmadízigen halálra ítélték, nemzetségét, távolabbi rokonait jószágvesztéssel sújtották.¹⁰³

A kollektív büntetés témakörénél nem kikerülhető, hogy itt tárgyaljunk a hűtlenséget sújtó vagyonelkobzásról, amelynél – minden az ártatlanok bűnhődését korlátozó rendelkezés ellenére – szólnunk kell a vétlen családtagokat érő vagyoni hátrányról, a szabályozás és a gyakorlat következetlenségeiről is.¹⁰⁴

¹⁰² Hármaskönyv I. Rész 60. czim. (CJH.) DM IX. Kerdes. A’ meg-fentenciázott javait miképpen exequállják? (Kitonich, 1650, 294.)

¹⁰³ Bertényi Iván (1989): *Nagy Lajos király*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 49. Károly Róbert 1332-ben kelt adománylevele úgy fogalmaz, hogy ”a Zaah fia Feliciánt, átkos emlékezetűl, és összes rokonait és nemzetségét országunk báróinak, előkelőinek és összes nemeseinek tanácsából és egybehangzó akaratából az összes minden, az országban bárhol fekvő birtokaiktól megérdemletlen megfosztani és őket ebből az országból teljességgel kiirtani rendeltük.” Mezey Barna (szerk.) (2002): *A magyar jogtörténet forrásai*. Osiris Kiadó, Budapest.; Almási Tibor (2000): *Záh Felicián ítéletlevele*. Aetas. 1-2. sz. 191–197.

¹⁰⁴ Elkerülhetetlen, hogy a jogszabályok korábbi fejezetekben történt számbavételét követően kitérjek a különböző jogforrás-feldolgozások változataira. Röviden: a Szent István dekrétumaiként ismert jogszabályegyüttes többféle, szerkesztésében és szövegében is eltérő változatai, a hűtlenség kérdésében is további értelmezést és a gyakorlat részletes vizsgálatát igénylik. Az előzőekben felhasznált Corpus Juris Hungaricihez (1899) képest, több későbbi forrásfeldolgozásban ez a cikk (II. 35. vagy II. 2.) különböző szöveggel, és akár más értelmezésre is módot adva szerepel. Az Admonti-kódextől való „meglehetősen eltérő” szövegváltozatot, maga a CJH is jelzi, lábjegyzetében lehetséges fordítását is szerepelteti (37.) Závodszy Levente (1904): *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. Sz. István Kiadó.; Rottler Ferenc – Bolla Ilona (2001): *Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból*. I. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.; Bak, János M. – Bónis, György – Sweeney, James Ross (1999): *The Laws of the medieval kingdom of Hungary 1000–1301. Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*. California. [továbbiakban: DRMH.] „Nec pro ullius causa reatus detrimentum bonorum suorum patiat quis, nisi consiliatus mortem regis aut tradicionem regni fuerit, vel in aliam fugerit provinciam. Tunc vero bona illius in regiam veniant potestatem. Ast si quis in consilio regie mortis aut traditionis regni legaliter inventus fuerit, ipse vero capitali

A magyar familiaritás jellegzetessége, mely szerint a királyi adomány a már megtett szolgálatért (királyi jutalomból és bőkezűségből),¹⁰⁵ és nem pedig tételesen meghatározott jövőbeni kötelezettségek fejében örökbirtokként szállt a megadományozottra,¹⁰⁶ azzal a következménnyel járt, hogy a birtok megmaradt a birtokos, illetve „örökösei és örökösei utódai” kezén. A korona, kivéve amennyiben később a visszaháramlási okok valamelyik esete (hűtlenség, magszakadás, királyi jog) bekövetkezett, gyakorlatilag végleg, de hosszú időre lemondott a birtokról.

Kristó Gyula a 12-13. század fordulójára teszi az időpontot, amikor „a hűség mértéke és a juttatás nagysága” az oklevelek szóhasználatában és a gyakorlatban is közvetlen összefüggésbe került, a király birtokokkal viszo-

subiaceat sententie, bona vero illius filius innocentibus inremota sint remanentibus salvis.” (DRMH, 9.) „És senkinek se kelljen valamely vétek miatt birtokainak pusztulását szenvednie, kivéve ha a király halálára vagy az ország elárulására összeesküvést szőtt, vagy idegen országba menekült; ekkor ugyanis javai a király birtokába jussanak. De ha valakiről törvényesen megállapítást nyert, hogy király halálára, vagy a királyság elárulására törekedett, az ilyen halálos ítélet alá essék, javai azonban változatlanul szálljanak át ártatlan gyermekeire, akik bántódás nélkül maradjanak. (Bolla – Rottler, 2011, I. 14.) Waldapfel Eszter ezen norma alapján már akár kétféle büntetést is látott ugyanarra a cselekményre, az eltérő birtoktípus alapján, amely véleménye erősen vitatható. Azt azonban jelezni kell, hogy az egyszerű szövegelemzés komoly ellentmondást mutat a cikkelyen belül. A megválaszolásra váró kérdések: 1. van-e ambivalencia a cikkely két mondata között; 2. mi a különbség az ártatlan fiak bántatlanságát, és a számunkra a javakat külön is garantáló fogalmazás között? Ehhez nyilvánvalóan nem elégséges a szövegváltozatok boncolgatása, a gyakorlat és az általános – a kivételeken túlmutató – tendenciák megállapítása nélkül. Általános büntetőjogi rendezőelvként rögzíthetjük, hogy az ártatlanok, értsd véten családtagok ne bűnhődjenek és ne is károsodjanak. A hűtlenség törvénykezési története ugyanakkor nagyon (túlságosan) sok kivételt mutat fel, amikor ez az elv sem fizikailag, még gyakrabban vagyoniilag nem teljesült. (Hegedüs, 1935, 56.) „A szabály, legyen formuláról formulára termelődött szokásjogot hordozó, vagy a gyakorlat tényeiből levezethető, nagyjából meghatározott irányba mutató, általánosan követett norma, szűk értelmezéssel, vagyis pusztán konkrét megfoghatóságában nem szűrhető ki. Az adott források tényeinek háttére legalább annyira fontos és meghatározó jelentőséggel bír, mint maguk a közölt és jogi szempontból felhasználható vagy éppen értékelhető, ill értékelendő tények.” Béli Gábor véleményéből. Köszönöm Béli Gábornak és C. Tóth Norbertnek az értelmezéshez nyújtott szíves segítségüket. Ld. még Mikó Gábor (2011): *Szent István törvényeinek XVI. századi kézirata Lőcse város levéltárában*. Fons. 2.

¹⁰⁵ Kristó Gyula (2001a): *II. András király „új intézkedései”*. Századok. 2. sz. 257.

¹⁰⁶ Fügedi Erik (1975): *Kristó Gyula: Csák Máté tartományúri hatalma*. Könyvismertetés. Századok. 2. sz. 424.

nozza a neki tett szolgálatokat.¹⁰⁷ Az uralkodó hűséget és a neki járó jó szolgálatokat kérheti alattvalóitól, cserébe a bőkezűen osztott adományokért.¹⁰⁸ Amennyiben az uralkodó a birtokadományozás során különleges szabályokat határozott meg, vagy engedményeket tett (pl. a szokásostól eltérő öröklési rend a birtokban, akár tisztségekben is), akkor a feltételek érvényesülésnek feltételül szabhatta a hűségeskü betartását.¹⁰⁹

Ebben a környezetben a donációk indokolatlan visszavétele nem volt szokás,¹¹⁰ és a jogi alap, a szokásjog és gyakorlat¹¹¹ is bizonytalan volt. A birtokrestaurációs törekvéseknek és jogalkotásnak, szövetségek és politikai realitások szabtak határt, időről-időre megmutatva, hogy meddig terjed a hűség terjedelme azzal az uralkodóval szemben, aki a korona jogaira hivatkozva akarja megnyírbálni a javakat.¹¹²

Szent István törvénye (II. 35.) még büntetésképpen is kizárta (a hűtlenséget kivételként megnevezve), hogy valaki a javaiban kárt szenvedjen. Ezzel találkozunk az 1222. évi Aranybulla azon cikkelyében is, amely úgy rendelkezik, hogy „azoktól a birtokoktól, melyeket valaki igaz szolgálattal szerzett, őt soha ne fosszák meg”.

Az adományozók azonban igyekeztek általános szabályok és politikai nyomás alól szabadulni.¹¹³ Erre példaként szolgálhat IV. Béla feleségének, Mária királynénak az egyik oklevele, amely ki nem bontva, de utal rá, hogy „ésszerű ok” fennállása esetén visszavehető az eladományozott jószág.

A hűtlenség bélyege és esetei kétségen felül megfelelő jogalapot jelentettek, az adományok visszaháramlására. Részben ennek is betudható, hogy

¹⁰⁷ Kristóm, 2001, 258., 263.

¹⁰⁸ „P. mester egész *Gestájának* alap gondolata: a földhöz, a birtokhoz való jog biztosítása örökletes módon *nem is a foglalás jogán*, hanem a – (hűbéres?) királyság intézményéhez lojálisan – a *jó szolgálatok* fejében.” (Horváth János Ifj. (1966): *P. Mester és műve*. Irodalomtörténeti Közlemények. 274.)

¹⁰⁹ Peres Zsuzsanna (2014): *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon*. Publikon Kiadó, Pécs. 66., 69.

¹¹⁰ III. István elutasítja a locsmánci ispán keresetét (1171.), mert „méltatlan dolog a királyi adományt visszavenni”. (Fügedi Erik (1986): *Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése*. (Nemzet és emlékezet.) Budapest. 21.) IV. László egyik oklevelének megfogalmazásában például így hangzik: „miként a teljesített és véghezvitt szolgálatok nem lehetnek meg nem történtek, úgy az érdemes szolgálatokért egyszer már megtett adományokat sem szabad visszavonni”. (Zsoldos, 2001, 399.)

¹¹¹ Waldapfel, 1931, 163.

¹¹² A legtöbbet idézett példához, IV. Béla alakjához és birtokrestaurációs törekvéseihez. Kristó Gyula (2001b): *Modellváltás a 13. században*. Századok. 2. 482–483.; Szűcs, 2002, 18.

¹¹³ Reiszig Ede (1901): *IV. Béla király és a János-lovagrend Magyarországon*. Századok. 525.

a korábbi szűkszavú jogszabályok határait a királyi bíróságok tágítani igyekeznek, egyre több politikai – ettől nem mindig elválasztható –, személyes konfliktust is ide értve.

Az el(vissza)vett birtokokat az uralkodók gyorsan továbbadományozták szövetségeseiknek, akik az oklevelekből és a birtokgyarapítások helyszínéből jól láthatóan maguk is közbenjártak a donáció megszerzésében. „Az ilyen esetekben nem számított ritkaságnak, hogy az adománylevél narratiója az adományos érdemei mellett azokról a körülményekről is beszámolnak, amelyek a korábbi birtokos hűtlenségét igazolják.”¹¹⁴

A hűtlenségre hivatkozás és az egyéb büntetőjog által nyújtott eszközrendszeren túlmenően más a vagyont elvonó vagy az azzal való rendelkezést korlátozó eszközt is találunk. A király jogai között megtaláljuk a megoltalmazás jogát is, amikor a király valamely személyt (özvegyek, családok, testületek, egyházi intézmények stb.) a saját oltalma alá vett, védelméről gondoskodott. Ennek speciális típusa, amikor a király a törvénytelen támadás elleni védelmet úgy oldotta meg, hogy annak gyakorlati végrehajtásával valamely bizalmas tisztségviselőjét bízta meg. Kubinyi András úgy nyilatkozik, hogy ez a protekcionális intézmény gyakorta túlterjeszkedett az eredeti óvó funkcióján: többször látható, hogy akire a király a birtok védelmét bízta, az a vagyon feletti kezelői jogokat is megkapta, ami az eredetileg megóvandó birtokost már hátrányosan érinthette. A király így kerülőúton akár vagyonnal, a birtokkal kapcsolatos jogokról kegyként rendelkezett.¹¹⁵

Eckhart Ferenc azt írja, hogy a jószágvesztés a tettes egész vagyonára kiterjedt. Nem vették el azonban vagyonrészüket a büntetéssel közösen birtokló gyermekei vagy más rokonai (feleség hitbérét, hozományát), ezeknek a részét a notorius részétől elkülönítették. Fontos, hogy a nota infidelitatis elvágta az öröklés jogát a büntetett és rokonai között, amely akkor sem állt vissza, ha a hűtlen személy királyi kegyelemben részesült. Ezért az ősi birtokból az elítéltnak a nota előtt született fiai megkapták részüket, de a később születetteknek nem volt erre igényük. A Tripartitum – amely a legapróbb részletekbe menően hosszasan és több helyütt foglalkozik a jószágvesztéssel büntetett hűtlen személy, valamint a családtagjai vagyonában beálló változásokkal – rendelkezése szerint „a hűtlenség vétké

¹¹⁴ Zsoldos, 2001, 400.

¹¹⁵ Kubinyi András (1990): A Mátyás-kori államszervezet. In: Rázsó Gy. – V. Molnár R. (szerk.): *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*. Zrínyi kiadó, Budapest. 86.

által a hűtlen ember mind fejét, mind örökségét: azaz minden fekvő jószágát és birtokjogait örökre elveszti és ezekből a fekvő jószágokból és birtokjogokból az ilyen hűtlen, vagyis hűtlenséggel beszennyezett, meggyalázott és elmarasztalt embert megillető osztályrész (még ha feje esnék is) fiaira vagy nemzetségi atyafiaira soha többé vissza nem tér”.¹¹⁶

Károly Róbert, amikor 1321-ben megbüntetette Petenye fiát Pétert, oklevelében kifejezetten szól a vagyonvesztéssel az utódoknak okozott hátrányról: „magát a hűtlen Pétert [...] (*várától, stb.*) országunk főpapjainak és báróinak tanácsára megfosztottuk, hogy ő maga bűneivel, fiai fiainak, örökösei örököseinek okozott szegénység hátrányait örökké sirassa.”¹¹⁷

Bethlen Farkas Báthory István uralkodásáról írott munkájában kiemelten foglalkozik a Báthory által legyőzöttek gyermekeit sújtó büntetés meghozatalának körülményeivel. „Sokáig tárgyaltak és vitatkoztak róla, vajon öröklött birtokaikat, feleségük és gyermekeik javait elkobozzák-e; méltánytalanlannak látszott ugyanis, hogy bárkit más bűne miatt megfosszanak törvényes örökségének birtokától, s hogy a szülő vagy férj bűne átszálljon a gyermekekre vagy a feleségre is; ez nemcsak az emberi törvényekkel, hanem az isteniekkel is ellenkezik; ezek azt parancsolják, hogy ki-ki lakoljon a maga bűnéért, s nem kérik számon a fiúktól az apák vétkeit. De bármit mondtak is ellene, tartotta magát az a vélemény, hogy mind a távollevő, mind az elfogott elítéltek minden javát teljes egészében a kincstárnak kell beszo­lgáltatni, ki kell sajátítani, s soha többé nem szállnak vissza az örökö­sökre. A jognak ez a szigorúsága a magyar törvények bizonyos pontjaiból folyt, amelyeket Magyar- és Erdélyországban alkalmaznak. Néhány történetíró azt írja, hogy a főjegyző, mikor ezt a határozatot felolvasta, a törvény kegyetlensége miatt sírva fakadt.”¹¹⁸

Az 1715:9. tc. a vagyonelkobzást az ártatlan gyermekekre vagyonrészére is kiterjesztette, azért, hogy az apákat ezzel is visszaretentse a felségser-

¹¹⁶ Hármaskönyv I. Rész 16. cím. (CJH.) A vagyonelkobzás büntetése egészen a közelmúltig fennmaradt az állam elleni bűncselekmények büntetéséinél. Azt, hogy itt valóban a büntett szigorú megbüntetéséről és kevésbé a sértés megváltásáról, illetve a kár megtérítéséről van szó, bizonyítja a hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló 1915. évi XVIII. törvénycikk is, amely tekintet nélkül a hátrány nagyságára és arra, hogy tényleg bekövetkezett-e hátrány, a deliktum elkövetéséhez kapcsolja a vagyon államra történő átszállását.

¹¹⁷ Károly Róbert emlékezete, 1988, 123.

¹¹⁸ Bethlen, 1982, 49.

tés bűnétől, a szigort csak II. Lipót uralkodása idején hozott királyi resolúció és törvény (1791:56. tc.) szüntette meg.¹¹⁹

A politikai indíték és bosszú kellő indítékot szolgáltatott a hatalom számára, hogy a büntetőeljáráshoz kapcsolódóan azon területeken is kinyilvánítsa akarátát, éreztesse erejét, amelyek gyakorlatilag már nem tartoztak sem a jogszabályok szabályozási területére, sem pedig a büntető hatóságok hatalmába.

A kegyelem megadása vagy megtagadása mint az uralkodói felségjog gyakorlásának módozata rendkívül sokféle lehetett. Gyakran fordult elő, hogy a királyi megkegyelmezést csak a kivégzést megelőző utolsó pillanatban közölték az elítélttel,¹²⁰ illetve az uralkodói kegy gyakorlásának egyik legkegyetlenebb példájáról is meg kell emlékeznünk, amikor Báthory István az elítélt két Pókai testvér ügyében az anyjukra bízta az egyikük megmenekülését és a másik halálát jelentő döntés meghozatalát.¹²¹

Az uralkodói kegyelem jelenthetett száműzetést¹²², de valamilyen veszélyes vállalkozásban való részvétellel való megbízatást is,

¹¹⁹ „quo vero a crimine laesae majestatis, patres, metu poenae, etiam in filios ex amissione Portionum suarum redudantis, magis, quam propriae intitu, absterreantur, hocque execrandum et abominabile malum eo magis vitetur”. 1715:9. tc. (Heil, 1895, 40.)

¹²⁰ Székelyek felkelése János Zsigmond ellen, aki Segesvárra országgyűlést hívott össze: „Ekkor történt, hogy miután Valkay Miklóst és Forró Miklóst felséggarulás címén odaidézték, és az egész ország nyilvános gyűlésén elmarasztalták, majd a hóhérok kezére adták, és megkötözve a vesztőhelyre hurcolták, a hóhér már készen állott, hogy az elítéltek fejét befedje, mikor bejelentették, hogy János megkegyelmezett nekik. Ugyanezen a helyen, miközben a hóhérok összefonó kézzel állottak, s körülöttük az egész ország minden rendjének sokasága, Báthori István kihirdette az uralkodói kegyelmet, és rendelkezett, hogy az elítélteket feloldozzák és szabadon engedjék.” Fogarasi János: *Jogtani műszótár*. Pest, 1842.; Forgách Ferenc (1982): *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemisége alatt*. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest. 190. A megkegyelmezés végső pillanatban történő közlésére számos adattal rendelkezünk az 1956-os elítéltek pereiből is.

¹²¹ 1575. Kolozsvári országgyűlés Pókai testvérek ügyében hozott ítéletét átváltoztatja Báthori István vajda: „kis híja volt, hogy mindketten el nem veszték, de mikor szerencsétlen anyjuk könnyeire és könyörgéseire Báthori vajda megengedte, hogy egyiket a kettő közül, amelyiket akarja, kivonja a halálbüntetés alól, az, minthogy mindkettőt ugyanúgy, ugyanolyan érzéssel szerette, rokonaira és barátaira bízta a választást, nehogy ő maga vesse egyiket vagy másikat, a hóhér kezébe; az ő döntésük szerint János, az idősebb fejével lakolva megmentette öccsét Pétert.” (Bethlen, 1982, 50.)

¹²² „Amikor a párbaj napja eljött, Fulkó több nemessel egyetemben felséges lábunkhoz borulva oltalmunkba ajánlotta magát, mondván, hogy mérjünk rá bármi büntetést, de

akár vezeklésként, amelynek köszönhetően „idővel öfelségének köszönhetően mindegyik életét vesztette”.¹²³

Összefoglalva le kell szögeznünk, hogy a fentiekben felsorolt többségben büntetésvégrehajtási intézkedéseknek, nem vagy alig találjuk pontos jogszabályi hátterét, ezeket általában a büntetések elbírálóinak és végrehajtóinak kell tulajdonítanunk. Azoknak, akik a politikai, hatalmi érdekeknek megfelelően a mindennapok gyakorlatán azonban messze túlmutatva önkényesen, sokszor a bosszúszomj által vezetve olyan intézkedéseket hoztak, amelyek túlterjeszkedtek az általános szokásjogi, jogszabályi gyakorlaton.

Az uralkodó és az állam elleni bűncselekmények terepén alakult ki leg hamarabb az állam büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos igénye, ahol a büntetőpolitikai elképzelésekben leképeződik a rendi társadalom értékítélete, erkölcsi rendje, mindamelllett, hogy a vérségi, nemzetségi hagyományok, a megfélemlítés, a bosszú és a vér parancsának továbbélésére, az uralomgyakorlók érdekeinek megfelelő átalakulására is láthatunk számos példát. Ennek a rendnek a megsértését, megtámadását ruházzák fel olyan erős erkölcsi, érzelmi parancsokkal és az ezeket hangsúlyozni hivatott jelképekkel, amelyek alapot adnak a bűnelkövetőkkel szembeni kíméletlen – a képekben és hasonlatokban gondolkodó, ezek révén informálódó középkori ember számára üzeneteiben könnyen felfogható – eljárásra.

Az ítéletlevelekben és a jogszabályokban jól végigkísérhető az a folyamat, hogy a nemzetségfő, a fejedelem, illetve a király életét, testi épségét és hatalmát fenyegető vagy sértő tett erkölcsi és jogi értékelése, miként lénye-

vére kiontásától és jószágai elvesztésétől kíméljük meg. Mi akkor visszaemlékeztünk az Ég királyának könyörületére, aki mindenkinek megbocsát, s csak lassú léptekkel közelít a büntetéshez, és bár Fulkó a halált is méltán megérdemelte volna, mégis megjavulása érdekében csak hosszabb börtönbüntetést szabunk ki rá, azt is azonban kegyünket megsokszorozva, országunk több nemesének közbenjárására elengedtük, és őt szabadon eresztettük a börtönből.” IV. Béla király Pok nembeli Móric fia Móric királyi pohárnokmesternek 1246. január 10. (Kristó, 2000, 52.)

¹²³ „Így szabadult ki Zsigmond, és a Vend Örgrófságon át, majd a Balaton mellett Pozsonyba ment, ahol magához hívatta az országnagyokat, s írásban valamennyit biztosította arról, hogy ellene elkövetett gatzett terhe alól mentesíti őket. Azt azonban tudnod kell, hogy ő maga nem felejtette el egyiket sem. Így idővel öfelségének köszönhetően mindegyik életét vesztette, azonban nem csalárd gyilkosság által, hanem úgy, hogy a pogányok és mások ellen folytatott háborúban rájuk bízta a zászlót és a hadsereg vezetését, hogy vétkük miatt ily módon vezekeljének és haljanak meg.” Windecke Eberhard (2008): *Emlékirat Zsigmond királyról és koráról*. História-MTA, Budapest. 13. A magyar urak törvényes királyukat, Zsigmondot fogságba ejtik, kíséretével kifosztják, valamint az őt kísérő valamennyi idegent országból elűzik. (Uo. 27.)

gül át, hogyan válik az Istentől nyert hatalmat, a Szent Koronát, végezetül pedig az államot fenyegető deliktummá, közjogi elemekkel alátámasztott, az uralkodótól egyre függetlenebb, állandóan működő bíróságok által elbírált közbűncselekménnyé.

A közjogiasodás és intézményesülés azonban az anyagi jogban is egyre erőteljesebben kívánta meg, az egységes alapelveken nyugvó, rendszerezett tényállások, sőt az ezeket egybefoglaló törvénykönyvek létrehozását, a „zilált jogállapotok”¹²⁴ rendezését.

¹²⁴ Pauler, 1872, 14.

MÁSODIK RÉSZ

AZ ÁLLAM ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK SZABÁLYOZÁSA A CSEMEGI-KÓDEXET MEGELŐZŐ TERVEZETEK BEN

„Ezt mondja az Úr Isten: Ha a fejedelem ajándékot ad valamelyik fiának a maga örökségéből, az az ő fiaié legyen tulajdonul örökségképen. De ha örökségéből valamelyik szolgájának ad ajándékot, az a szabadság esztendejéig lesz azé, azután visszaszáll a fejedelemre; csak az ő öröksége lesz az ő fiaié. És a fejedelem el ne vegyen a nép örökségéből, hogy nyomorgatással kivesse őket tulajdonukból; a maga tulajdonából adjon örökséget fiainak, hogy az én népem közül senki el ne széledjen a maga tulajdonából.”¹

I. FEJEZET

A Bencsik-féle javaslat (1712)

Az abszolutista hatalomgyakorlás európai és magyarországi térhódítása együtt járt a területi partikularizmus felszámolásával, valamint az igazságszolgáltatás egységesítésére és központosítására való törekvések felerősödésével. A klasszikus királyi ügyek – felségsértés, hűtlenség, tiltott magánharc, pénzhamisítás – esetein túlmenve megkezdődött a köztörvényes bűncselekmények hivatalbóli állami üldözése. Az állam kiterjesztette büntetőhatalmi igényét a társadalom és magánszemélyek érdekeit érintő közösségellenes cselekedetek megtorlására.²

A növekvő bűnözés miatt és az erősödő központi államhatalom hatékonyabb védelme érdekében megjelent az igény a büntetőjogszabályok külön kódexben való megfogalmazására. A 17. századtól kezdődően a hazai jogászság köreiben egyre sürgetőbben fogalmazódott meg annak szükségessége, hogy rendszerbe foglalják, rendezzék a magyar büntetőjogot.

¹ Ezekiel 46, 16-18.

² Stipta István (1997): *Az abszolutizmus állama*. Rubicon. 8 sz. In: Rubicon-archívum 1990–2001, CD-ROM.

Az 1687. évi országgyűlésen I. Lipót javaslatára felmerült a büntetőjog önálló rendezésének gondolata, azt azonban a rendek a bizottságokban történő tárgyalás miatt élesen elleneztek, így a kodifikáció elmaradt.³ Kollonich Lipót bíboros már 1689-ben javasolta, hogy hazánkban is léptessék hatályba az Alsó-Ausztria számára 1656-ban kiadott *Praxis Criminalist*.⁴

Az 1712/15. évi országgyűlésen történt meg az első határozott lépés az önálló magyar büntetőkódex irányába. A Diéta bizottságot rendelt ki a közigazgatás, a hadügy, a pénzügy és az igazságszolgáltatás rendezésére. A bizottsági munkában részt vett (a királyi tábla tagjai mellett) Bencsik Mihály, a nagyszombati egyetem tanára és a város országgyűlési követe is. A választmánynak az volt a feladata, hogy az igazságszolgáltatás hatékonyabbá és korszerűbbé tétele érdekében vizsgálja át a törvényeket, valamint a bírósági határozatokat és ezek alapján terjessze elő javaslatait a következő országgyűlésen. A munka vázlatának elkészítésével Bencsiket bízták meg, aki pontokba szedve tíz területet sorolt fel, amelyek szerinte sürgős rendezésre szorultak.

A hetedik pontban szerepelt a nota infidelitatis büntetésének enyhítése egyes esetekben, a kilencedik pontban pedig egy olyan büntető törvénykönyv javaslata, amely a büntetéseket a cselekmények oldaláról szabályozza.

Bónis tanulmányában „A büntetéseket a cselekményekhez képest szabályozó büntető törvénykönyv (*praxis criminalis*)” címmel elkészült büntetőjogi javaslatot a munkavázlat többi pontjaiból kiemelve, *corpus separatum*ként kezeli, azt terjedelme és a problémakör szerves egészként való feldolgozása miatt önálló kódextervezetnek, vagyis az első magyar büntető törvénykönyv javaslatának tekinti.⁵

A szakirodalomban alkotójáról, Bencsik Mihályról elnevezett tervezet az akkori jogszabályok színvonalát megközelítő, illetve némely részében – alapelveiben, kodifikációs megoldásaiban – kifejezetten mélyreható műnek tekinthető. Bencsik tervezete az osztrák *Praxis Criminalis* erőteljes befolyása

³ Bónis György (1934): *A magyar büntető törvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Az Angyal szeminárium kiadványai. 26. (Bertl Emil – Jencs Árpád szerk.) Sárkány Nyomda, Budapest. 7.

⁴ Ld. a korábbiakban. A bíboros a *Praxis Criminalist* latinra lefordította és kinyomtatatta, majd szétesztotta az országgyűlés tagjai között. Ez a javaslat azonban csak recepciónak tekinthető, nem önálló magyar tervezetnek, és országgyűlési tárgyalás alá is csak 1723-ban – tehát az 1712-es javaslat után – került. Azonban az osztrák büntetőjog két évszázadon át hatott a magyar jogra, köszönhetően annak is, hogy Szentiványi Márton Kollonics bíboros utasítására azt 1697-ben a *Corpus Juris*hoz csatolta. (Uo. 8.)

⁵ Uo. 10.

alatt született, ugyanakkor igyekezett ragaszkodni a Werbőczy-féle magyar jogi tradíciókhoz, így különösen a hűtlenség alá tartozó bűncselekmények rendszerezésénél. Csak ott változtat a régi szabályokon, ahol a kialakult gyakorlat már más úton jár, illetve a hiányosságok megszüntetése azt igényli.

Szerkezete tanúskodik a kor gondolkodásmódjáról: az eljárásjogot helyezte a munka első felébe, mert a korabeli felfogás szerint a bírónak előbb van szüksége az elfogatás módozatainak ismeretére, mint a bűncselekmény tényállásának szabályozására.⁶ A törvényjavaslat ennek szellemében két részből áll: alaki jogi és anyagi jogi tervezetből.

A modern jogi szemléletet tükrözi, s így a Tripartitumhoz képest előrelépést jelentett, a cselekmények büntettek alapján történő (s nem a büntetések szerinti) csoportosítása.⁷

Bencsik hagyománytiszteletből a Tripartitumban nota infidelitatis cím alatt összefoglalt bűncselekményeket nem emeli be a büntető törvénykönyv anyagi részébe, hanem a kódex előtt – bevezető és egyben kiegészítő jelleggel – a 7. pontban meghatározott feladatként, önálló indítványban fogalmazza meg a nota eseteinek enyhítését.⁸ A javaslat a tárgyalt bűncselekmények körét a gyakorlat és a megváltozott körülmények alapján tovább bővítette, így majdnem annyi bűncselekmény tartozik ezen önálló törvényjavaslat hatálya alá, mint amennyi a szorosan vett büntetőkódex anyagi részében található.

⁶ „Az eljárásjog az anyagi jog bölcsője” – Balogh Elemér idézi Pólay Elemért. Gaetano Filangieri „A törvényhozás tudománya” c. művének, 1783-ban megjelent harmadik könyvében a szerző a büntető eljárásjogot szintén az anyagi jog elé állítja, azzal az indokolással, hogy a büntetőjog rendszerében a büntetés kiszabása előtt olyan eljárási módszer kell követni, amely az inkvizitórius modellt egészében elveti, és átfogó jelleggel az akkuzatórius eljárást alkalmazza. Becchi, Paolo – Seelmann, Kurt (2005): *Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás*. Jogtörténeti Értekezések. 32. Gondolat Kiadó, Budapest. 14.

⁷ Ez a felfogás tükröződik a javaslat célkitűzésében is: „De praxi criminali juxta demerita malefactorum classificandis poenis.” (Bónis, 1934, 18.)

⁸ Respectu Articuli Tertii – „sed etiam simplicem notam Infidelitatis, ac alia universa ad suos competentes et legitimos Judices, ac ordines Processuales dirigendorum.” Considerationes Principis Regni Palatini quad certa Puncta ex submissis Sua Majestati per Status et Ordines Articulis. 9. Sept. 1712. A nádorispán megjegyzései az Ő felségéhez küldött articulusok dolgában, melyeket a primásnak és a személynőknek is megküldött. (Acta Publica Diaetae Coronationalis 1712. Az 1712. évi pozsonyi országgyűlés aktái, OGYK. „A hűtlenség egyszerű esetei a rendes bírákhoz, a törvényes eljárás alapján utasítassanak.”

„A felségsértés és az állam elleni deliktumok egésze tehát mennyiségében felért az önálló büntetőtvény-javaslat, ami a büntetőjog közjogiasodásának látványos példája.”⁹ Ez a rendszerbeli megkülönböztetés majdnem egy évtizeddel később azzal az előnnyel járt, hogy a 7. pontban szereplő javaslat és így a büntetőjogi reform egy része is törvénnyé válhatott.

A javaslat a nota infidelitatis büntetésének egyes esetekben történő enyhítéséről szól, így szükségszerűen differenciál a hűtlenség esetei között. Elkülönlíti azokat az eddig fő- és vagyonvesztéssel sújtott eseteket, melyekre ezután részben a nagyobb hatalmaskodás büntetését (lásd később: 1723:10. tc.), részben halálbüntetést (1723:11. tc.), részben pedig egyéb büntetést (arbitraria poena, börtön, infamia, 1723:12. tc.) akar alkalmazni. A javaslat csak azokról a notával sújtott esetekről tesz említést, amelyek büntetésén enyhíteni kíván, a továbbra is fej- és jószágvesztéssel büntetendő, az összesen nyolc pontba foglalható cselekményeket¹⁰ a szabályozás nem érinti. Ezeket a hűtlenségi eseteket sorolja fel aztán – kilencedikként kiegészítve az aranyat és ezüstöt elsikkasztó harmincadosok bűnével – szinte szó szerint a hűtlenségi bünt magukban foglaló esetekről szóló 1723:9. törvénycikk.

Az országgyűlés két hónapon át tárgyalta a tíz pontból álló anyagot, a rendek az ülések nagyobb részében a büntetőkódex javaslata tárgyában folytatták a vitát. Az országgyűlés végül mind a tíz pontot elfogadta, de annak törvényi becikkelyezése elmaradt. Ebben szerepe lehetett annak, hogy a büntetőkódex elfogadása után rövidesen bizottságot állítottak fel a tételes jog javítására, ami később Systematica Commissio (1715:24. tc.) néven a Novum Tripartitum előkészítését végezte. A rendek erre a bizottságra hagyták a már majdnem kész, azonban a két tábla által még nem elfogadott eljárásjogi és bírósági reformok újbóli kidolgozását.¹¹

⁹ Balogh Elemér (2006): A hűtlenség bűncselekménye rendi büntetőjogunk kodifikációs kísérleteiben. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Bűnügyi Mozaik – Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged. 360.

¹⁰ A Tripartitumban szereplő, a Bencsik-javaslat alapján továbbra is nota infidelitatis büntetése alá eső hűtlenségi esetek: 1. A király és a korona elleni nyilvánvaló lázadás és felkelés 2. Okirathamisítás, pecséthamisítás, ezek bíróság előtti használata 3. Hamis pénz verése, annak tudatos, nyilvános, nagy mennyiségben való felhasználása 4. Fosztogató és zavaró idegenek bevezetése 5. Nyilvános eretnokség 6. Végvárak elvesztése 7. Fegyver és élelmiszer szállítása az ellenségnek 8. A Törökországból menekültek háborgatása, feltartása és kifosztása.

¹¹ Bónis, 1934, 11.

A magyar büntetőjogi kodifikáció terén előrelépést jelentett, hogy 1722 júliusában bizottságot küldtek ki a nota infidelitatis eseteinek módosítására és enyhítésére. A bizottság valószínűleg a Bencsik-féle tervezet 7. számú javaslatában szereplő enyhítéseket vette át, mert az 1723:9-12. törvénycikkek kis változtatással az abban megfogalmazott, korábban hűtlenségnek minősülő eseteket és büntetésüket tartalmazzák.¹²

¹² 1723. évi X. törvénycikk a nagyobb hatalmaskodás büntetésére változtatott előbbi hűtlenségi esetek felszámolása. 1723. évi XI. törvénycikk még néhány, előbb hűtlenségi esetet halálbüntetéssel sújtani rendelnek. 1723. évi XII. törvénycikk különféle, eddig hűtlenségi bűnnek tekintett eseteket, a büntettek minőségéhez képest, enyhébb büntetéssel büntetendőeknek jelentenek ki. (CJH.)

„Ujját végighúzta a levelek során, s érezte, hogy közelében van annak, amit keres, csak éppen nem találja meg. Játszott vele az ismeretlen múlt, körül is vette, ki is rekesztette. Mintha nem a jelen lenne a múltnak folytatása, hanem a jelenből erednének azok a patakok, melyek beletorkollnak a múlt tavába. Visszafelé folyik az idő, nem a jövő, hanem a múlt felé halad, s mi közben egy helyben állunk.”¹³

II. FEJEZET

A felvilágosodás nyugat-európai képviselői és a felségsértés büntetének fogalma

1. Az állami büntetőhatalom kiteljesedése és a kodifikációs törekvések

A 15-16. századi európai büntetődogmatikába beépülő római- és kánonjogi intézmények és elemek hatására, jól láthatóvá válik a felségsértés (*crimen laesae maiestatis*) és a felségárulásnak – hűtlenségnek (*perduellio – nota infidelitatis*) kerettényállássá való fellazulása, amely dogmatikailag és az elkövetési magatartások eredeti jelentése oldaláról hosszabb távon zűrzavaros helyzetet eredményezett. Mind a védett tárgy, mind a személyi- és területi hatály kérdésében fellazultak az uralkodók és az államok felségét védő tényállások, nagy számban olvadtak be, eltérő magatartások, tágan értelmezve az uralkodó és a felség (isteni, uralkodói, államterületi) fogalmát. A Magyar királyság zűrzavaros belpolitikai helyzete diktálta szigorításba szintén belefért a hűtlenség kínálta súlyos követelmények és a gyakran királyi felségjogként értelmezett eljárásjogi szabályok széles vett meghatározása és alkalmazása, azonban egy idő után a kivételes bűnnek kijáró kivételes fórumok és büntetések kezelhetetlen helyzetet eredményeztek.

„Súlyos hiba, ha felségsértés névvel illetünk olyan cselekményt, amely nem az. [...] De ez vajon nem teljes gondolatzavart jelent-e? Egy más bűncselekménynek a felségsértés névvel való elnevezése vajon nem csökkenti-e a felségsértés bűnének iszonyatosságát?” – írja a szerte Európában lezajló folyamatról Montesquieu.¹⁴

¹³ Sötér, 1988, 86.

¹⁴ Montesquieu (1962): *A törvények szelleméről*. I–II. Akadémiai kiadó, Budapest. 364.; Montesquieu (2000): *A törvények szelleméről*. Osiris-Attraktor kiadó, Budapest.

2. A felvilágosodás eszméi és fényei a magyar büntetőtörvénytervezetekben

A Bencsik Mihály-féle 1712-es javaslatban is feltűntek már a méltányosság érvényesítésére, a büntetőjog humanizálódására utaló szabályok, az ezt követő tervezetek pedig még határozottabban magukon viselik a felvilágosodás eszméinek hatását. Olyan eszmék érvényesüléséről van itt szó, melyekre való hivatkozást bőségesen találunk az újkori büntető törvénykönyv tervezetek bizottsági és országgyűlési vitái során is.

John *Locke* a 17. század egyik legkiválóbb gondolkodója rámutat az egyének azon jogára, hogy csak beleegyezésükkel kormányozhatók, és ellenállhatnak a jogtalan hatalomnak. Írásaiban az 1680-as években kezdi kimunkálni az ellenállás jogáról szóló elméletét, jut el az aktív és passzív alattvalói hűség és szófogadó magatartás közti enyhe különbségtételtől a nyílt ellenállás gondolatáig és annak megalapozásáig. Míg korábbi munkáiban úgy nyilatkozik, hogy Isten lesz az, aki az utolsó ítélet alkalmával megítéli a természetjoggal ellentétes parancsot kiadó uralkodót, addig a polgári kormányzatról szóló 1689-es értekezésében az uralkodó és a nép, illetve annak egy tagja közti nyílt konfliktusról már azt mondja: Isten lesz az egyedüli döntőbíró, nincs más bíró a földön, aki a vitában dönthetne.¹⁵ A hűség szerinte nem más, mint a törvénynek megfelelő engedelmesség, és ha a legfőbb végrehajtó hatalom birtokosa megszegi a törvényt, akkor tovább nem tarthat igényt az engedelmességre.

„Ahol véget ér a törvény, ott kezdődik a zsarnokság.”¹⁶ Ha egy hatalommal felruházott személy túllépi hatáskörét, amelyet a törvény ad neki, akkortól fogva megszűnik előljáró lenni, s mivel felhatalmazás nélkül jár el, ezért éppúgy szembe lehet szállni vele, mint bárki mással, aki erőszakkal megsérti másnak a jogát. *Locke* a hatalom törvénytelen gyakorlásával szemben mindig jogosnak tartja az ellenállást. Véleménye szerint a „legigazibb” lázadóknak kell tekinteni az törvénysértő törvényhozókat, vagyis ők a lázadás legsúlyosabb fajtáját követik el, amikor jogsértéseikkel az embereket megfosztják szabadságuk és tulajdonuk védelmétől.

¹⁵ Euchner, Walter (1969): *Naturrecht und Politik bei John Locke*. Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main. 214.

¹⁶ *Locke, John* (1999): *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár. 177.

Locke szerint a királlyal szemben akkor szabad szembeszállni, ha hitzegést követett el, és aminek következtében megszűnik király lenni. Két ilyen esetet talált a szerző, mikor ipso facto megszűnik király lenni: ha megkísérli megdönteni a kormányt, vagyis célja és szándéka elpusztítani a királyságot és az államot; illetve, ha a király másik király vazallusává válik. Ezzel elveszti legfőbb királyi méltóságát, azt hogy Isten után közvetlenül a legnagyobb tisztséget betöltheti birodalmában. Azzal, hogy népét, akinek szabadságát védenie kellett volna elárulta, elveszti hatalmát, visszahelyezi népét a szabadság, és a nép maga vezette önrendelkezésének természetjogi állapotába.¹⁷

Montesquieu-t korszakos jelentőségű büntetőjogi nézetei miatt már a 19. század elején a kriminálpolitika atyjának nevezték. Bónis György megfogalmazása szerint Montesquieu az „észjogot” nem egységes és általános rendszerként képzei el, hanem éppen az intézmények közötti térbeli-időbeli különbséget keresi és magyarázza, ezért tekinthetjük őt a jogtörténet egyik alapítójának.¹⁸

1748-ban két kötetben jelent meg – Montesquieu húsz esztendei munkájának eredményeként - a *De l' Esprit des Lois* címet viselő műve. Hajdu Gyula szerint a Törvények Szelleme a büntetőjog fejlődésében az egyik alapvető forrásmunkának tekinthető.¹⁹

A tizenkettedik könyvben a felségsértés bűncselekménye kapcsán olyan alapelveket fogalmaz meg, amelyek a későbbi korok törvényhozásainak is útmutatóul szolgáltak.

A II. fejezetben megállapítja, hogy az állampolgár szabadsága elsősorban a „büntetőtörvények jóságától” függ.²⁰ A bűncselekményeket négyféle: vallás, erkölcs, köznyugalom, közbiztonság elleni csoportba osztja.

A halálbüntetést a közbiztonság elleni bűncselekmények esetén tartja alkalmazhatónak, a tálió elvének egyik fajtájaként. A társadalom megtagadja a biztonságot az olyan állampolgártól, aki a társadalomnak vagy egy másik embernek a biztonsága ellen tört. Az 1795. évi magyar büntetőkódex

¹⁷ Baumgartner, Wilhelm (1975): *Naturrecht und Toleranz bei John Locke*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde des Philosophischen Fachbereichs der Julius-Maximilians-Universität zu Würzburg, Würzburg. 184.

¹⁸ Bónis György (1955): *Montesquieu jogi és politikai nézetei*. Különlenyomat a MTA Társadalmitörténeti Tudományok Osztályának Közleményei. VII. 3. sz. MTA, Budapest. 229.

¹⁹ Montesquieu, 1962, I. 76.

²⁰ Montesquieu, 2000, 293–294.

tervezet Alapelvei 12. pontjában szerepelteti ezt a gondolatot. Úgy nyilatkozik, hogy az állam a közbiztonság és a saját biztonsága megóvása érdekében bármilyen hátrányt, még az élettől történő megfosztást is kiszabhatja büntetésként.²¹

A felségsértéssel kapcsolatban leszögezi: „Ha a felségsértés bűne nincs kellően meghatározva, ez már elég ahhoz, hogy a kormányzat önkényuralommá fajuljon.”²²

Súlyos hibának tekinti – és ezt történelmi példákkal igazolja –, ha felségsértés nevével illetik az olyan cselekményt, amely nem az. Elítéli azokat a törvényeket, amelyek szerint a fejedelem minisztereinek személyét érintő bűncselekményeknek ugyanolyan súlyuk van, mint azoknak, amelyek az uralkodó személyét érintik.²³ Ugyanígy teljes gondolatzavart jelent szerinte, ha pénzhamisítókat felségsértésben nyilvánítanak bűnösnek.

Példák sokaságával igazolja, hogy a legnagyobb veszélyforrás a politikai hatalomnak kiszolgáltatott, határozatlan tartalmú törvény, amely kiszámíthatatlanságával még az önkényeskedő hatalmat is bármikor veszélybe sodorhatja.²⁴ Azért is fontos a fogalmak tiszta használata, mert a felségsértéshez szigorú büntetések sora, és egyéb következmények, mint például akár halállal is szankcionált feljelentési kötelezettség társul, ezt pedig csak a felségsértés „elsőrendű” (a király személye elleni) eseteire lehet alkalmazni.²⁵

A XI. fejezetben a „bűnös” gondolatok kapcsán kifejti, hogy szerinte a törvények csak a másokra kiható cselekedetek megbüntetésére vállalkozhatnak.

A feudális jogértelmezés szerint a felségsértést szavakkal is el lehet követni, Montesquieu álláspontja alapján azonban a szavaknak önmagukban, a hangsúly értékelése nélkül nincs relevanciája, szerinte néha a hallgatás

²¹ Hajdu Lajos (1971): *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex tervezete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 396.

²² Ennél a pontnál azt ígéri, hogy a kérdésről még bővebben fog beszélni a törvények szerkesztéséről szóló könyvben. A XXIX. Könyvben azonban ígérete ellenére sajnos nem írt többet a felségsértés bűnéről. (Montesquieu, 2000, 321.)

²³ Az 1642-ben halálra ítélt Cinq-Mars márkai ügyében felségsértés volt a vád, mert Richelieu bíborost el akarta távolítani az államügyek éléről.

²⁴ Montesquieu egy VIII. Henrik idején hozott törvényt hoz például, amely határozatlan szövegezésével a király orvosait is hátráltatta a gyógyításban.

²⁵ A középkori francia jog különbséget tett az elsőrendű (közvetlenül a királyt érintő) és a másodrendű felségsértés (miniszterek és főtisztviselők elleni merényletek, király és kormánya elleni rágalmozó iratok terjesztése stb.) között. (Montesquieu, 2000, 308., 328.)

többet jelenthet a szónál.²⁶ Végkövetkeztetésként megállapítja, hogy ahol az elejtett fecsegő szavakból felségsértést csinálnak, ott a szabadságnak még az árnyéka sincsen meg.

Montesquieu szerint az uralkodóval szemben megnyilvánuló tiszteletlenséget nem lehet felségsértésnek minősíteni, ezért egyszerű rendészeti jellegű büntetést alkalmazna a vádemelés helyett. Aki viszont nyilvános helyen lázadásra hívja fel az alattvalókat, felségsértés büntetést követi el, mert szavai cselekedetekhez kapcsolódnak és annak részét képezik. Ebben az esetben szerinte már nem a szavakat büntetik, hanem azt a cselekedetet, amelynek elkövetéséhez szavakat használtak. Álláspontja szerint bármilyen írás (gúnyirat), amennyiben nem készít elő felségsértést, szintén nem alkothatja felségsértés tárgyát.

Montesquieu a felségsértés eseteinek és történelmi példáinak tárgyalásánál jól definiált különbséget tesz a különböző korok és égtájak (görög, római, japán, kínai stb.), ezen túlmenően az államformák (királyság, császárság, demokrácia, köztársaság) között. Különösen érdekesek azok a tanácsai, amelyeket a köztársaságban alkalmazott felségsértéssel kapcsolatos tényállásokkal látja el az útokort. Ha a köztársaság győzedelmeskedik az intézményét megdönteni kívánóktól, helyesebb gyorsan lezárni az eljárásokat, a lehetőleg enyhe büntetésekkel. Óvott azoktól, akik a köztársaság védelmének ürügyével a „bosszúállók zsarnokságát” teremtenék meg.²⁷ Elgondolkozhatunk, hogy azok akik ezen az 1748-ban először megjelent művön nevelkedtek, hatalomra jutva milyen gyorsan feledték a tanácsot és önnön elveiket.

Maximilien *Robespierre* 1791-ben, mikor még kiállt a halálbüntetés eltörlése mellett, így érvelt: a zsarnokság találta ki a felségsértés bűnét (,amely nagyban hasonlatos az isteni felség megsértésének bűnéhez²⁸), és

²⁶ „Semmi sem teszi a felségsértés bűncselekményét önkényesebbé annál, mint a mikor fecsegő szavak alkotják annak tárgyát. ... a törvény szavakat nem sújthat halálbüntetéssel, kivéve, ha kifejezetten megállapítja azokat a szavakat, amelyeket ezzel a büntetéssel sújt ... A szavak nem bűnjelek, azok csak az emlékezetben maradnak fenn.” (Uo. 304.)

²⁷ Uo. 309.

²⁸ Az említett szerzőknél többször visszaköszön a felségsértés és a szentségtörés, illetve isteni felség megsértésének rokon-bűncselekményekként tárgyalt gondolata, amelyet a szerzők általában a császárkori Róma példáival igazolnak. (Uo. 301.)

melyet csak vérrel lehet megtorolni.²⁹ Inti a törvényhozókat, ne tévesszék össze a büntetések hatékonyságát szigor túlzásaival.

Néhány hónappal később – XVI. Lajos szökési kísérletét követően – a király sérthetlenségéről mondott beszédében már a népet a természet szent jogán megillető sérthetlenségéről beszél. Nemcsak az uralkodó, hanem a nevében hatalmat gyakorló miniszterek sérthetlenségét is szenvedélyesen támadja. A felségsértéssel és a király érinthetlenségével szemben pedig a nép sérthetlenségét és a nemzetséértést, mint bűncselekményi kategóriát sorakoztatja fel, amikor azt kérdezi: „valamely nemzetet uralkodhatik egy olyan király, aki a nemzetséértés vétkében bűnös?”³⁰

Semmiképpen nem nevezhetjük véletlennek, hogy a gonosz tanácsadók megbüntetése és a nemzetséértés tényállásának (vagyis hogy aki a magyar nemzet felségét megsérti ugyanúgy bűnhődjék, mint az, aki az uralkodó személye ellen követett el sértést) megalkotásának törekvése, olyan nagy erővel kerül először elő éppen 1790-ben a magyar nemesség diétai követeléseiben, hogy azután a későbbi büntetőtörvény-javaslatokban (1795, 1843)³¹ is formát nyerjen.

Montesquieu után Gaetano *Filangieri* nézeteit ismertetem röviden a felségsértés büntetének fogalmáról, mivel különösen az utóbbi gyakorolt jelentős befolyást a hazai büntetőjog alkotásra. Filangieri, az olasz felvilágosodás kiemelkedő gondolkodója a tiszta társadalmi szerződéses elmélettel szemben – a büntetőjogi tanításokkal kapcsolatban kifejtve – a jog történeti dimenzióját hangsúlyozta.³²

Filangieri a felróható bűnös szándéknak, a dolusnak három fokozatát különbözteti meg az akaratszabadság elve alapján: legsúlyosabbnak azokat a bűnöket tartja, ha a cselekménynek nem volt indítéka, vagy olyan indítéka volt, amelynél a hűtlenség vagy nagymértékű kegyetlenség tapasztalható.³³

²⁹ Robespierre beszéde a halálbüntetés eltörléséről az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben, 1791. május 30-án. Robespierre (1988): *Elveim kifejtése – Beszédék és cikkek*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest. 88.

³⁰ Uo. 96.

³¹ MNL OL N 117 Regnicolaris NNN., fasc.12. No.71/D – Projectum Szirmayanum Codicis Criminalis Partis I-ae.; MNL OL N 22 1843.

³² Becchi – Seelmann, 2005, 20. Becchi, Paolo – Seelmann, Kurt (2000): *Gaetano Filangieri und die europäische Aufklärung*. Peter Lang GmbH Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main.

³³ Becchi – Seelmann, 2000, 63.

Álláspontja szerint a felségsértést csak a legfőbb hatalmat gyakorló közjogi személy ellen lehet elkövetni, ezt a szuverén hatalomgyakorlót azonban többféleképpen is lehet veszélyeztetni. Aki csak az uralkodó megölésére törekszik, kevésbé bűnös, mint az, aki emellett a hatalom gyakorlását is meg akarja szerezni.

Ezért a felségsértés legsúlyosabb – általa 1. osztályba sorolt – formája a szuverenitás elleni bűncselekmény. A felségsértés 2. osztályába kerülne az államfő meggyilkolása, míg a felségsértő cselekmények 3. osztályába sorolja a hazaárulás tényállását megvalósító büntetettek: a hazának vagy a hadseregnek az ellenség kezére játszását. A 4. osztályba sorolja a törvényes hatalommal szembeni fegyveres ellenállást, tehát a lázadást, vagy a zendülés-pártütést. Filangieri itt helyezi el az ún. felséggyalázást is, tehát az uralkodó ellen elkövetett rágalmazást, vagy becsületsértést is. Ennek indokolása szerint az alattvalóktól nem csak védelmet és engedelmességet, hanem megbecsülést is követelhet a hatalmat gyakorló személy.

A bírói önkény megelőzése érdekében álláspontja szerint a törvénynek előzetesen és világosan meg kell határoznia, milyen magatartással lehet a felséggyalázást elkövetni. Egy filozófus merész hangvételű, gondolatébresztő, őszinte írását semmilyen körülmények között nem lehet hűtlenségnek minősíteni. Soha nem lehet akaratlanul, vagy heves indulat hatására használt kifejezéssel elkövetni, mert ha a szavakból bűncselekményt teremtenek, akkor a társadalom tele lesz besúgókkal és bűnösökkel.

Elítéli továbbá a felségsértéssel kapcsolatban megkonstruált egyéb feudális tételeket, így többek között azt a gyakorlatot, hogy az uralkodó rezidenciájának megsértése szintén felségsértésnek minősül. (Hazai büntetőjogunk a kezdetektől folyamatosan alkalmazta ezt a tényállási elemet, ami a Tripartitumban már normatív formában is megjelenik, valamint az 1830-as és az 1843-as magyar büntetőtörvény javaslatok is tartalmazták ezt az elkövetési magatartást.)

A felségsértés különböző fajtáinak meghatározásán túl javaslatot tett a megfelelő büntetésekre is. Álláspontja szerint nem szabad azonos büntetéssel sújtani a felségsértés különböző osztályába sorolt bűncselekmények elkövetőit.

A társadalom szempontjából az 1. osztályba sorolt deliktumok a legsúlyosabbak, ennek elkövetőjét valamennyi jogának elvesztésével (élet, becsület, vagyon) kell büntetni. A többi osztálynál azonban a büntetésnek már enyhébbnek kell lennie. Filangierinél ezáltal konkrétummá válik a felvilágosodásnak az a követelménye, hogy a cselekmény és büntetés közötti

arány döntő jelentőségű a büntettek megelőzése és az emberibb büntetőjog kialakulása szempontjából.³⁴

Az 1843. évi büntetőkódex-javaslat kidolgozásánál azonban egy másik olasz, Filangieri kortársának Cesare *Beccariának* A bűnökről és büntetésekről 1764-ben megjelent, magyarra először pont 1843-ban Császár Ferenc által lefordított írása szolgáltatta döntő részben az eszmei muníciót. A klasszikus munkából, csak a felségsértés tényállásához igazodó tartalomból szemezgetek.³⁵

Beccaria a bűncselekmények súly szerinti osztályozása kapcsán kifejti, vannak bűncselekmények, amelyek közvetlenül semmisítik meg a társadalmat vagy azt, aki a társadalmat képviseli. Ilyenek azok, amelyeket a legnagyobb kárt okozó büntetteknek tekintünk, és felségsértésnek neveznek. Ő sem mulasztja el – annak a fentiekben már többször érintett problémának taglalását –, hogy kitérjen a felségsértés elnevezés ekkor már általánosnak nevezhető devalválódására. „Csak a szavakat és a legvilágosabb fogalmakat is összezavaró zsarnoki önkény és tudatlanság képes arra, hogy ezen egy néven nevezze és ennek következtében a legsúlyosabb bűncselekményekkel sújtsa a legkülönbözőbb természetű bűncselekményeket s következésképpen, mint száz más alkalommal is, egyetlen szó áldozataivá tegye az embereket. Minden bűncselekmény, még ha magánszemélyek ellen irányul is, sérti a társadalmat; de mégsem minden bűncselekmény törekszik annak közvetlen megsemmisítésére.”³⁶

Hevesen bírálja a titkos vád intézményét, mint a zsarnokság alapintézményét, és megkérdi: milyen kormányzat az, ahol az uralkodó minden alattvalójában ellenséget sejt, és ezzel az intézménnyel fosztja meg nyugalomtól a polgárokat.³⁷ Kritizálja a pénzbüntetések elterjedt rendszerét, mint olyat, ami az uralkodó kincstárát gyarapítja, ezzel a felséget érdekelte teszi a bűncselekményekben és a súlyos ítéletekben egyaránt. A bíró ebben a rendszerben inkább az államkincstár ügyvédje, mint az igazság pártatlan kutatója. Gondoljunk itt a magyar bírósági rendszer egyik legfontosabb

³⁴ Hajdu idézi Filangieri a *Törvényhozás Tudománya* című művét (La scienza della legislazione, Venezia, 1813.). (Hajdu, 1971, 294.)

³⁵ A szöveg elemzésekor az 1967. évi magyar kiadást vettem alapul. Nem kívánok állást foglalni a mű eredetiségének és későbbi 1998-ban megjelent jelentősen eltérő fordításának, kiadásának, szerkesztettségének kérdésében. Beccaria, Cesare (1967): *Büntett és büntetés*. Akadémiai kiadó, Budapest.

³⁶ Uo. 109.

³⁷ Uo. 68.

szereplőjére, akit a királyi ügyek igazgatója és Szent korona ügyészeként (Causarum Regalium Director et Sacrae Regni Coronae Fiscalis) ismertünk, és aki a Fiscus személyét akár vádlóként is képviselte, többek között főbenjáró perekben is.

Helyteleníti ezzel összhangban a vagyonek Kobzást is, egyrészt mert nem tartja helyesnek, hogy az elítélttől elvett javak az uralkodót gazdagítsák, másrészt pedig mert az ártatlan családtagokat sújtja a családfő bűne.³⁸

Témánk szempontjából érdekes lehet, hogy bár Beccaria a halálbüntetésről szólva a megszokott halálbüntetést ellenző szempontokat részletesen tárgyalja, mégis túllépve azokon, a célszerűség és a szükségesség alapján vizsgálja azt. Két esetben megengedhetőnek tartja az állampolgár halálra ítéletét: ha a nemzet szempontjából olyan jelentős hatalommal bír az elítél, hogy a „törvényes kormányformát veszélyeztető forradalmat” robbanthat ki, különösen igaz ez a válságos anarchikus, illetve a nemzet szabadságát veszélyeztető helyzetekben. (A másik eset, ha az elkövető halála az egyetlen fékező erő mások bűncselekmények elkövetésétől való visszatartására. – Ezt nem magyarázza meg bővebben Beccaria.)³⁹

Láthatjuk, hogy a feudális felségsértés fogalom több alakzatát a felvilágosodás eszmerendszere már nem volt hajlandó *crimen laesae maiestatis*ként értékelni, hanem a közvetlenül veszélyeztetett jogi tárgy jellege szerint az igazságszolgáltatás, vagy a közrend elleni bűntettek közé sorolja, illetve a tulajdon elleni bűncselekményként (pl. a pénzhamisítás, amely az állam érdekeit is sérti, és a hiteléletet veszélyezteti) minősíti.

Pulszky Ágost szerint a büntetőjogban a középkor Beccariáig tartott könyve a modern, emberies büntetőjognak kiindulópontja.⁴⁰ Az újkori büntetőjogi kódexek általában nemzetközi tekintélynek örvendő, több esetben gyakorlati, ítélkezési tapasztalattal is rendelkező jogtudósok (Feuerbach, Mittermaier, Schwarzenberg) munkái. Ezért is lesz az újkori büntetőjog fejlődésének jellemző sajátossága, hogy az újszerű tudományos megközelítések nagyon gyorsan megjelennek – legalább a tervezetek szintjén – a tételes jogi normákban.⁴¹

³⁸ Uo. 95.; 132.

³⁹ Uo. 88.

⁴⁰ Finkey, 1942, 6.

⁴¹ Balogh Elemér (2008): *A magyar büntetőjogi dogmatika kezdetei*. Jogtörténeti Szemle. 4. sz.

Hazai kodifikáció-történetünkkel kapcsolatban leszögezhetjük, hogy az 1791–1795 között kidolgozott magyar büntetőkódex tervezet alkotóira a legnagyobb hatást Filangieri elvei gyakorolták. Míg Beccaria befolyásának értékeléséhez Kádár Miklósnak Beccaria művéhez írt bevezető tanulmányában írtakat hívom segítségül: „Hazánkban az 1790-évi és az 1827-évi törvénytervezetek, sőt az 1843-évi, végül az 1878-évi javaslatok, illetőleg törvény is elvi, elméleti és megoldási hatásainak hordozói.”⁴²

⁴² Beccaria, 1967, 13.

„A kalapos király passzív rezisztenciáját az öregek nem felejtették még el.
Az volt a nekünk való forradalom! Senki sem ment belé tönkre. Kár volt
Józsefnek meghalni.
Még sokáig győztük volna szusszal.”⁴³

III. FEJEZET

II. József büntetőjogi reformintézkedései

A rendi kodifikációs kísérletek egyik legfontosabb részét a nemesség alapvető jogait érintő folyamatos viták képezték. Ezek között kiemelt helyet foglalt el a nemesség és a vármegyék politikai jogainak védelme, az ellenállás jogához való ragaszkodás, az ország alkotmányának megóvása a Habsburg-kormányzat abszolutisztikus törekvéseitől. A folyamat és a harc tetőpontjának II. József uralkodásának tízéves időszakát, annak is 1785-től kezdődő második felét tekinthetjük

1785-ben II. József kidolgozta a Tervezet Magyarország alkotmányának megjavítására című reformprogramját,⁴⁴ amelyben hitet tesz a megerendszer teljes átalakítása mellett. Az átalakításnak az uralkodó szerint ki kell terjednie mind a megyék területi beosztására, mind az igazgatás személyi állományára, annak feladat- és hatásköreire. II. József bár éles szemmel meglátta és felmérte a magyar közigazgatás hibáit, uralkodásának azonban az egyik legnagyobb tévedése volt, hogy az elképzeléseivel egyetértő, az intézkedéseket a gyakorlatba átültetni hivatott, ugyanakkor a magyar helyi viszonyokat reálisan látó, felvilágosult nemesi tisztségviselőkből álló csoport véleményét nem, vagy csak a kisebb súlyú gyakorlati kérdésekben fogadta el, így legfőbb szövetségeseinek véleményét és érvrendszerét hagyta figyelmen kívül. Ezek a nemesi tisztségviselők a császár uralkodásának kezdetén támogatták az uralkodót az egyház hatalmi állása és a nemesi kiváltságok ellen megindított harcban. Eleinte hajlandóak voltak az alkotmányosság bizonyos intézményeinek megsértését is elnézni, az átmeneti időszakkal együttjáró, ideiglenes állapotként fogva fel az alapjogok sérelmét, így például a királykoronázás és a beiktatási ceremónia kötelező

⁴³ Krúdy Gyula (1975): Az ágyúgolyó. In: Krúdy Gyula: *Rákóczi harangja*. Móra Könyvkiadó, Budapest. 371.

⁴⁴ Entwurf zu einer verbesserten Verfassung Hungarns. Közli: Hajdu Lajos (1982): *II. József közigazgatási reformjai Magyarországon*. Budapest. 421.

elemének, a rendeknek teendő királyi eskü elmaradását,⁴⁵ illetve a Szent Korona bécsi kincstárba szállítását. Legtöbben közülük belátták, hogy a régi rendi intézmények fenntartása változatlan formában nem lehetséges⁴⁶ és tisztában voltak a széles köznemesi tömegek, a rendi politika változtatásokat nem engedő, a haladást szolgáló reformokat (szintúgy a Habsburgok hatalmi törekvéseit) nagy hatáskörrel megbéklyózó, ellehetetlenítő rendszerének erejével.

Amikor azonban pár évvel később 1786-ban a hajthatatlan uralkodó kiadta rezolúcióját a megyei önkormányzat teljes megszüntetéséről⁴⁷ már legtöbben az ellenállást választották. Az önkormányzatiság teljes megszüntetésével és a helyi nemesség kollektív, a megye életviszonyait ellenőrző fórumának kiüresítésével, központosított hivatalokkal és udvari hivatalnokokkal történő lecserélésével már nem értettek egyet.⁴⁸

Az ország rendi alkotmányát és a sarkalatos jogokat figyelmen kívül hagyó jozefinista reformok olyan mértékben sokkolták a magyar nemesi közvéleményt, hogy a császári-, különösen pedig a kerületi hivatalok elvállalása nemcsak politikai, hanem a nemesi rendhez tartozók közötti társadalmi konfliktushelyzetet, valamint lelkiismereti kérdést is jelentett még a császárhű reformerek számára is. Széchényi Ferenc grófot, az egyik frissen kinevezett kerületi biztost például így bírálta kemény szavakkal kortársa Forgách Miklós: „A gróf barátai és tisztelői nem győznek eléggé csodál-

⁴⁵ Fraknói Vilmos (2002): *Gróf Széchenyi Ferenc 1754–1820*. Osiris Kiadó, Budapest. 89.

⁴⁶ A szabadelvű Hajnóczy József így fogalmaz Forgách Miklósnak írott levelében: „A népszámlálás előtt úgy gondolták, hogy Magyarországon 40 000 nemes és 5 millió nem nemes van. Azoknak rendi jogállásuk van, ezeknek várniuk kell, mit parancsolnak nekik. Ez az 5 millió a törvények szerint rabszolga, akinek nincs tulajdona. Alkotmányunk őket amazok természetes ellenségévé teszi és fordítva. Hogyan feltételezhetnénk a nemesekről, hogy vélt jogaikat – amelyeket születésük révén nyernek a nem nemesek fölött, és egyáltalán nem gondolják, hogy az őseik által erőszakkal szerzett tulajdon most már jogellenes – feladják vagy mérsékeljék? Hogyan várhatnánk el a nemességtől, hogy a jelenlegi előnyös helyzetében elfogadja, hogy a parasztot természetből fogva ugyanazok a jogok illetik meg, mint őt, és hogy csak akkor lesz szilárdan megalapozva az állam alkotmánya, ha attól a paraszt előnyt remélhet? [...] nem azt kell nézni, hogy vajon az uralkodó vagy az ítélmesterek hozzák-e a törvényeket, hanem azt, hogy a törvénnyé tett szabályok a közjót szolgálják-e. [...] És hiszem, hogy ha így élek, egyszerre vagyok emberbarát és jó hazafi; de ha ez elentétben áll egymással, akkor inkább akarok emberbarát, mint hazafi lenni.” Poór János (1988): *Hajnóczy József*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 155–156.

⁴⁷ II. József Rezolúciója a Kancellária 3808/1786. sz. előterjesztésére a megyei önkormányzat teljes megszüntetéséről. (Közli: Hajdu, 1982, 451.)

⁴⁸ Hajdu Lajos (1983): *A közjő szolgálatában*. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 33.

kozni afölött, hogy ő miképpen vállalhatott el olyan méltóságot, melyet az ország törvénye nem ismer. Ha ugyanis mint patrióta jár el, akinek a törvény ad irányt, elmozdítottását várhatja, mert nem teljesíti a császár szándékát. Ha ellenben törvénytelenül és erőszakosan lép fel, hazáját bántja meg és magának is árt.”⁴⁹

1. A megyei bíraskodási rendszer átforgalmazása II. József idején

II. József 1785 nyarán látott hozzá a megyék önkormányzatát érintő fontos tervéhez, a megyei közigazgatási és bíraskodási rendszer szétválasztásához. A magyarországi bíróságok szervezete – a királyi kúria és a kerületi táblák kivételével – rendi jellegű és decentralizált volt. A közigazgatás és az ítélezés alsó- és középfokon nagymértékben összefonódott, sokszor ugyanazok a szervek és tisztségviselők látták el a törvénykezési és az egyéb közigazgatási teendőket.

A rendi autonómiára és a privilégiumokra épülő helyi és középfokú bíraskodási rendszer elemei felett a központi hatalom csupán hiányos, laza, és a különböző rendi kiváltságoktól erősen korlátozott ellenőrzést tudott kifejteni.⁵⁰

Különösen igaz volt ez a büntető-igazságszolgáltatási szervezetre, amely lassan és nehézkesen működött. A bírák kiválasztása és a bírói kar összetétele nem biztosította az ügyek objektív megítélésének feltételeit, az anyagi és eljárási normák hiányosságai pedig megakadályozták az elkövetett deliktumok egységes elveknek megfelelő, többé-kevésbé hasonló elbírálását.⁵¹

Megkezdődött az igazságszolgáltatási reformkoncepció kidolgozása, amelynek legfontosabb állomását az 1785 decemberében megjelent császári rendelet, a *Novus Ordo Judiciarius* jelentette.⁵² A rendelet az addig működő

⁴⁹ Széchényi Ferenc gróf végül 1786 augusztusában egészségügyi okokra hivatkozva lemond 1785 tavasza óta vállalt hivataláról. Forgách Miklós Hajnóczy Józsefhez írt levelét idézi Fraknói Vilmos. (Fraknói, 2002, 98.)

⁵⁰ Varga Endre (1960): *A magyar jogszolgáltatás átszervezése II. József korában*. Századok. 5-6. sz. 61.

⁵¹ Hajdu Lajos (1985): *Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 52.

⁵² „Ezek a kerületi táblák hasonlóképpen az egész évben fognak ülésezni, a megyék és a kiváltságos kerületek törvényszékei, továbbá a szabad királyi és bányavárosok hatósága a bírósági rendelet előírása szerint ugyanígy egész évben igazságot fognak szolgáltatni a feleknek. Bármely néven nevezett minden más bíróság és kivételes fórum további rendelkezés nélkül megszűnik.” *Novus Ordo Judiciarius* a magyar és horvátországi bírósági szervezet átalakításáról (1785). (CJH.)

magyar bíróságok működését beszüntette, 1786. január 1-ével új rendszert és szabályokat vezetett be, a régi bírósági rendszer minden elemét megbolygatva.

Az új bírói és büntetés-végrehajtási rendszer központi irányítását ezután a jelentősen kibővített hatáskörű hétszemélyes tábla (tabula septemviralis, Septemviral Tafel) látta el, amely így a királyi táblák (tabula regia, Königliche Tafel) fórumán keresztül az uralkodói akarat érvényesülésének utat nyitott a rendszer minden szintjén.

A rendelet egy sor bírói fórumot megszüntetett,⁵³ és döntő változásokat hozott a büntetőbíráskodás területén. Eltörölte a földesúri pallosjogot (jus gladii), vagyis az úriszékek büntető bíráskodását, amely a megyei nemesség jobbágysági feletti ítélkezésének legfontosabb fórumaként működött, illetve bevezette az eddig egyfokú, így meg nem fellebbezhető büntető perek háromfokozatú fellebbezési rendjét. A nemesek és nem nemesek bűnügyeit a megyei törvényszékek, a polgárokat pedig saját helyi hatóságuk előtt, mint első fokú fórumon kellett lefolytatni.

A reform következő jelentős állomásaként 1787. szeptemberével – az új megyebeosztásnak megfelelően – mind a 38 megyében felálltak a iudicium subalternum elnevezésű alsó- és elsőfokú polgári- és büntetőbírói fórumok, amelyek átvették az eddigi megyei hatásköröket. Így ettől kezdve az Instrukció szellemének megfelelően a polgári és büntetőpereket elválasztva külön polgári- és büntetőbíróóságok tárgyalták.

2. A büntetőjog reformja – a Sanctio Criminalis Josephina bevezetése

II. József 1787 tavaszán kiadott rendeletével Magyarországon és Erdélyben is hatályba léptette az *Általános törvény a büntettekről és azoknak büntetésekről* elnevezésű (Allgemeine Gesetzbuch über Verbrechen und derselben Bestrafung), az anyagi jogot egységessé formáló, az örökös tartományokban már hatályban lévő büntető törvénykönyvet, a Sanctio Criminalis Josephinát.⁵⁴

⁵³ „Így megszűnt a tárnokszék, a személynöki szék, a nádori bíróság, a horvát kerületi táblával egybeolvasztott báni tábla, az alispáni és a szolgabírói ítélőszék”. (Varga, 1960, 64.)

⁵⁴ A törvénykönyv *Közönséges törvény a' vétkekről, és azoknak büntetésekről* címmel jelent meg Budán 1788-ban a Királyi Akadémia kiadásában, így ezzel az elnevezéssel is előfordul a szakirodalomban. Az örökös tartományokban az 1787. január 13-i rendelettel került sor a bevezetésére. Patent vom 13ten Januar 1787, für alle Länder – Nun folgt das allgemeine Gesetzbuch über Verbrechen und derselben Bestrafung. – Gesetze und Verfassungen vom Jahre 1787., 8.

A kiadott büntetőkódex elkészítésében és a bevezetés előkészítésében, a magyarországi viszonyokra történő adaptációban a magyar udvari szervezet és közigazgatás egyáltalán nem vett, nem vehetett részt. A császár – a tőle megszokott határozottsággal és erővel – a vármegyék, a kancellária, a központi bíróságok és nem utolsósorban a rendi országgyűlés teljes megkerülésével rendelkezett és utasított.⁵⁵ A magyarországi alapvető törvényekkel kapcsolatban – írta az uralkodó – semmi megfontolandó nem forog fenn, minthogy a büntettek és az elkövetőik ügyében mindenütt azonos elvek szerint és azonos büntetéssel kell eljárni.⁵⁶

A kódex újításai közé tartozott az analógia tilalma, a büntettek és az igazgatási vétségek elhatárolása, mégis a legfontosabb reformtörekvések elsősorban a büntetések rendszerében érhetőek tetten. A törvény taxatíván felsorolta a büntetési nemeket. Ezek: a léláncolás, amikor „A Gonosztevő kemény fogságban tartatni és lánczokkal olly szoroson fog le kötöztetni, hogy több köze ne maradgyon hanem a'mennyi a' testnek legszükségesebb mozdítására kívántatik”,⁵⁷ amit évenkénti veréssel súlyosbítottak. Ezen kívül még három fokozatát ismerte a szabadságvesztés büntetésnek a kódex: a súlyos vasban letöltendő legsúlyosabb fogságot, valamint a kemény és az enyhe fogságot. Kiszabható volt a fentiekben felsoroltakon kívül a börtönbüntetés közmunkával, a bot-, korbács- és pálcaütés, valamint a szégyenpadra állítás, mellékbüntetésként pedig a megbélyegzés.⁵⁸ A kiróható büntetések túlnyomó többsége tehát szabadságvesztést jelentett, amelyek kiszabását a törvényhozó (újításként) szigorú keretek közé szorította. Az addig a magyar jogban csak ritkán alkalmazott büntetési nem szinte egyeduralkodóvá tétele felkészületlenül érte a bírói kart és a büntetésvégrehajtás rendszerét.

⁵⁵ Jánossy Dénes (1943): *Reformtörekvések a polgári peres eljárásterén a XVIII: században*. Századok. 1-3. 74.

⁵⁶ Hajdu, 1983, 310. „In Ansehnung der Fundamental-Gesetze von Hungarn kann hierin kein bedenken obwalten, da Verbrechen und Verbrecher überall gleiche Strafen und nach gleichen Grundsätzen überkommen müssen.” Hajdu, Lajos (1973): *Das Strafgesetzbuch Josephs II. in Ungarn*. ELTE Sokszorosító üzem, Budapest. 3.

⁵⁷ II. József Büntető törvénykönyvét idézi Mezey Barna (szerk.) (2007): *Magyar Jogtörténet*. Osiris kiadó, Budapest. 360.)

⁵⁸ Dies waren die Anשמiedung, Gefängnis mit öffentlicher Arbeit, Gefängnis allein (schwerstes, hartes, gelindes), Stock-, Karbatsch- und Rutenstreichs, die Ausstellung auf der Schandbühne, und die Brandmarkung als Nebenstrafe. Pipek, Wolfgang (1997): *Das Allgemeine Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung, 1787*. In: *Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert*. Rechtsgeschichtliche Abhandlungen, Budapest. 54.

A kódex bevezetéséig a különböző módon végrehajtott halálbüntetések, és a szintén nagy változatossággal és eltérő súlyossággal (elsősorban nyilvánosan) foganatosított testi büntetések tették ki a kiszabott büntetések nagy részét. Ezek mellett a szabadságelvonás mint szankció nem játszott jelentős szerepet, sőt maguk a börtönök sem az ilyen büntetések terei voltak, hanem az eljárás alatt álló gyanúsítottak fogvatartásának helyszínéeként szolgáltak. A hosszú időtartamú elzárásra alkalmatlan tömlöcök, az egészségtelen megyei börtönök, a kis számú őrszemélyzet semmiféleképpen nem volt alkalmas az ugrásszerűen megnövekedett számú elítélt büntetésének végrehajtására.⁵⁹

A Sanctio Criminalis legnagyobb újdonsága, hogy a halálbüntetést csak a rögtönbírói (Standrecht⁶⁰), statáriális eljárásban⁶¹ tartotta meg, így politikai perekben sem volt alkalmazható ez a büntetési nem.⁶²

Az utasításokban kifejezetten tetten érhető az a törekvés, hogy a politikai ügyeket és bírói fórumaikat elkülönítsék a rögtönbíráskodás polgári (pl. kivételes súlyú köztörvényes bűntettek; az emigrációs pátensekben foglalt alattvalói kötelezettséget sértő, így katonai szolgálat előli szökés-kivándorlás) és katonai szubordinációs eseteitől (pl. fegyveres ellenszegülés, dezertálás, fosztogatás). A statáriális, illetve a katonai büntetőeljárásban kiszabott (és továbbra is megtartott) halálbüntetés, kötélt általi halált jelentett.⁶³

⁵⁹ 1788. I. félévében 523 személyt őriztek Pest megye börtönében, ebből 7 volt beteg és 2 halt meg. A II. félévében azonban már 502 személy fordult itt meg, de a zsúfoltság és az egészségtelen körülmények miatt közülük 68-an megbetegedtek és 37-en meg is haltak. Bihar vármegyében 1788. II. félévében 614 elítélt, illetve őrizetes személyből 58 lett beteg és 30 halt meg. Arad megyében 1788. II. félévében 283 elítéltből és 215 őrizetesből 49, 1789 I. félévében pedig 435 rab és befogott közül 125 fő halt meg. Hajdu Lajos a Ráby Mátvás kancelláriai beadványában szereplő adatokra reagál, azokat pontosítja. Hajdu Lajos (1984): *Forradalmár, vagy szerencselovag?* Magvető Könyvkiadó, Budapest. 409.

⁶⁰ Standrecht jelentése: rögtönbíráskodás, rögtöntörvény (Hadi műszótárban), statárium, előfordul még katonai jog, szükségjog alakban is. Kiss Károly (1848): *Hadi műszótár, magyar-németül és német-magyarul*. Heckenast Gusztáv, Pesten. 41.

⁶¹ Még ugyanebben az évben megjelent a vármegyék számára kiadott utasítás a statárium idején alkalmazandó eljárásról. Mihez Kellefűk a' Vármegye Tifztjeinek a' Gosztevőknek elfogattatásakor történt léjendő Törvény Kizolgáltatása (Standrecht) idején tartatni. Instruction 12202, 1787. (MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár – A 118 Patente, Verordnungen und Instructionen 1714–1786., 3. csomó 1787.)

⁶² Hajdu Lajos (1980): *Adalékok a jozefinizmus magyarországi jogi reformtörekvéseinek értékeléséhez*. Jogtörténeti Tanulmányok. Emlékkönyv Csizmadia Andor hetvenedik születésnapjára. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata. 128.

⁶³ Utasítás a halálbüntetés fenntartásáról a katonai rögtöneljárás eseteiben. Instruction über das standrechtsmäßige Verfahren für die Kaiserl. Königl. Regimenten, und

Instruction.

Ueber das standrechtmäßige Verfahren für die Kaiserl.
Königl. Regimente, und Corps.

S haben zwar Se. Majestät den Antrag gefasset, die Todes-Straffen außer in dem Subordinations Verbrechen das mit gewaltthätiger Widersehung im Dienste gegen den Vorgesetzten verübet wird, auch bey dem Militar Staat aufzuheben. Da jedoch bey dem Militari öftere Verbrechen von der Art vorkommen, wo jeweils aus dem Vorzuge einer schleinig erspiegelnden Todes-Strafe die unverbesserlich schädlichste Folgen auf den Staat zuruckzufallen pflegen, öfters aber die Todes-Strafe vielmehr in der Rücksicht eines Sicherstellungsmittel für den Staat, als in der Gestalt einer Strafe vorgenommen werden muß, so haben Se. Majestät für diese Fälle die standrechtmäßige Verfahren bey den Militar- Kriegs- Gerichten noch ferner beyzubehalten entschlossen, zugleich aber diese standrechtmäßige Fälle sowohl, als auch die zu einer dergleichen peinlichen Verfahren unmittelbar erforderlichen Eigenschaften zu bestimmen geruhet, und wird also standrechtmäßig verfahren.

Erstlich: Bey entstandenem Aufruhr, oder jener Mäurterey, wo der Aufruhr an dem Grade des Ausbruches steht,

Corps. – 24. Dez. 1784. (MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár – A 118, 2. csomó.)
„... damit über diese Fälle mit den Politischen Criminal Gerichten keine unliebsame Irrungen entstehen.“

3. Politikai bűntettek a Josephinában

„Bármily paradoxnak hangzik is, Magyarország politikai szabadságának egyik garanciája rejlik József intézkedésében.” [...] „S ez Magyarországra nézve annál nagyobb jelentőséggel bír, mert a felségsértés még mindig azon szent István korabeli tág definitio alapján állapíthatott meg, mely a pogányok felkelései ellen volt hivatva biztosítani a fiatal államot.” – írja Fayer László.⁶⁴

A törvénykönyv harmadik fejezete rendelkezett azokról a bűncselekményekről, amelyek közvetlen hatásuk révén kapcsolatba hozhatók a fejedellemmel (Landesfürst) és az állammal. Ezek: a „megsértett felség” (beleidigte Majestät); a hazaárulás; a lázadás és a zendülés (tumultus); a nyilvános erőszak; a felsőbb hatalommal (hivatallal) való visszaélés; az állampapírok meghamisítása; érmehamisítás; a bűnöző menekülésének segítése; a szökött rab elrejtése és a katonai szolgálat alóli kibújáshoz történő segítségnyújtás.

A felségsértést a kódex szerint az Istentől nyert korlátlan hatalommal és méltósággal bíró törvényes uralkodó tetteles bántalmazásával, vagy ennek bárminemű gonosz módozatával lehet elkövetni, amennyiben a tett nem okoz sérülést.⁶⁵ Ez esetben a büntetés a hosszú nehéz fogság második fokozata és vagyonek Kobzás tekintet nélkül az elkövető gyermekeire. A felvilágosult tanoknak megfelelően nem sorolja tehát a politikai deliktumok közé az uralkodó megölését, viszont nem tekint el a konfiskációtól, valamint a családtagok feljelentési kötelezettségének előírásától sem. Teszi ezt annak ellenére, hogy a büntetésekről általánosan szóló második fejezet 16. §-ában a törvény deklaráálja, hogy a büntetés csak az elkövetőket és részeseket sújtsa, másokat (gyermekei, rokonai, örökösei, harmadik személyek) nem érinthet hátrányosan, ehhez képest a fenti kivételes esetekben mégis fenntartja a családot is sújtó vagyonek Kobzást és feljelentési kötelezettség intézményét.

A tettet a felség szóbeli vagy írásbeli becsmérlésével, valamint a kötelező tisztelet meg nem adásával is el lehet követni. (Büntetése az enyhébb fogság második fokozata.) A cselekménnyel veszélyeztetett jogi tárgy fogalmából kizárja az uralkodó rokonságát, bizalmi embereit, háza népét, eltérve a feudális törvényektől – így közvetlen elődjétől, a Theresianától is.

⁶⁴ Fayer László (szerk.) (1902): *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. IV. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. LXXVI.

⁶⁵ „wenn gleich hieraus kein Schaden erseiget.” (§ 41.)

A hazaárulás cselekményeit szélesen határozta meg, és a felség fizikai bántalmazásával azonos módon büntette a pátenssel bevezetett törvénykönyv. Tanáccsal, tettel, fegyverrel vagy fegyver nélkül, egyedül vagy többben összeszövetkezve lehetett a közvetett, illetve közvetlen bűnös tevékenységet kifejezni. Árulás, államtitkok felfedése, az ellenséggel való szövetségekötés vagy ennek bárminemű segítése (pl. kémkedés) kerül itt felsorolásra, az elkövető pedig minden lehet, bármely hálátlan polgár, legyen az a honos vagy pedig az országban tartózkodó idegen. A hazaárulásban – ebben a következményeiben oly veszélyes bűnben – tettestársként marasztható az a személy, aki tudomással bírt a honárulói szándékról mégsem jelentette azt a felsőbb hatóságoknak.

A halálbüntetés – humánus elvek alapján történt – eltörlése⁶⁶ nem hozott kedvező változásokat, sőt a kortársak a bűnözői csoportok elszemtelenedését, és a bűnözés térnyerését is ennek tudták be. A kényszermunka büntetések, köztük – a Magyarországon addig ismeretlen – az embertelen, és az elítéltek tömeges halálát okozó hajóvontatás bevezetése⁶⁷ további ellenérzéseket szült. II. Józsefet, Joseph von Sonnenfelsnek – a Bécsi Egyetem állam- és rendészettudományi professzorának – tanai vezették, amikor már 1781-ben, egy udvari rendelettel eltörölte a halálbüntetést az örökös tartományokban, illetve helyette bevezette a „sokkal elrettentőbb és fájdalmasabb” („weit schröckbare und empfindlichere”) hajóvontatást⁶⁸ a Duna magyarországi szakaszán, amely esetében tulajdonképpen egy hosszított időtartamú halálbüntetésről beszélhetünk, amit az is bizonyít, hogy az 1784 és 1789 között hajóvontatásra ítélt 1173 elítélteből 721 meghalt.⁶⁹

⁶⁶ Werner, Ogris (2003): *Joseph II.: Staats-und Rechtsreformen. In: Elemente europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Aufsätze aus den Jahren 1961–2003.* Böhlau Verlag, Wien. 151–152.

⁶⁷ Udvari rendelet a hajóvontatás büntetés nyilvános kihirdetéséről, valamint a bűnözők elriasztásául történő bemutatásáról a vármegyékben. Hofverordnung vom 12. März Nro. 24763, Vierteljähriges Chronologischer Auszug der von der könig. hungarischen Statthaltereien von 1ten Jänner bis letzter März 1787. (MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár – A 118. 3. csomó.)

⁶⁸ Ogris, 2003, 667., 672. Joseph von Sonnenfels und die Entwicklung des österreichischen Strafrechts.

⁶⁹ Pipek, 1997, 48. Vö. Fayer, 1902, LXXIII.: „azon 46 büntetett közül, a kik félévvel ezelőtt átadattak, már csak 26 van életben; a kiéheztetés folytán elgyengült („ausgemergelt”) fegyenczeket hajók elé fogják, kényszerítik őket a mélyseges sárban vagy vízben menni; ha egyik vagy másik kimerülve leroskad, ott hagyják őt gondozás nélkül; ezen fegyenczek soha nem váltanak ruhát, soha sem töltik az éjet má-

További nehézséget jelentett az a törvénykönyvben rögzített szabály, amely a bírói mérlegelés határait leszűkítette, az előírányzott büntetések betű szerinti teljesítését írva elő és kérve számon a jogalkalmazón,⁷⁰ ezáltal a konkrét esetekre szabott legmegfelelőbb mértékű büntetések kiszabását nehezítve meg. A bíró más büntetésnemre nem térhetett át, és az alsó, illetve a felső büntetési kereteket sem léphette át. A törvénykönyv értelmében kirótt, gyakran túl szigorú ítéletek elbizonytalanították a bíróságokat, de a lakosság hangulatát is az uralkodó reformjai ellen fordították.

A Gömör-Kishont megye közgyűlésének királyhoz intézett felirata egyenesen úgy fogalmaz, hogy az ország nagy sérelme, sebe, hogy a Criminalis Sanctio, amely az emberiség jussaival, a haza törvényeivel, szabadságjogaival és az isteni törvényekkel is ellentétes, az új törvénykezési renddel együtt bevezetésre került, így az országtól a törvénytevői hatalom elvételét.⁷¹ A Trencsén megyei nemesek panaszukban pedig a nemeseket legdrágább kincsüktől, magától a nemességtől megfosztó intézkedésként jellemezték a Sanctio Criminalist, amely jobban illik az állatokhoz, mint az emberekhez.⁷²

Nem jártak nagyobb közmegelegedéssel a büntető-eljárás megreformálására tett első kísérletek, a tortúra eltörlése és eltiltása⁷³, valamint a halálbüntetések uralkodói, illetve kancelláriai enyhe kegyelmezési gyakorlata sem. A jozefinista szellemben fogant, a régi nyomozati és kihallgatási módszerekre és rendi különbségekre tekintettel nem lévő új Büntetőeljárás

sutt, mint a szabad ég alatt lelánczolja.” Ld. még Maasburg, Friedrich (1890): *Die Strafe des Schiffsziehens in Österreich (1783–1790) nebst einem Überblick über das altösterreichische Gefängniswesen*. Wien.

⁷⁰ „Der Kriminalrichter ist an die buchstäbliche Beobachtung des Gesetzes gebunden; so weit in demselben auf die Missetat die Größe und Gattung der Strafe genau und ausdrücklich bestimmt ist, ist ihm bei strenger Verantwortung die gesetzmäßig vorgeschriebene Strafe weder zu lindern, noch zu verschärfen erlaubt. Noch weniger ist er berechtigt die Gattung der Strafe zu ändern, oder die Bestrafung gegen eine Ausgleichung zwischen dem Verbrecher und dem Berechtigten ganz aufzuheben.” §13 SCJ. (Pipek, 1997, 51.)

⁷¹ A Gömör-Kishont megyei rendek 1790. január 25-i közgyűlésének felirata. (Közli: Hajdu, 1982, 474.)

⁷² Molitor Ferenc (1987): *II József a császári Don Quiote*. Gondolat Kiadó, Budapest. 320.

⁷³ A kínvallatást II. József kezdeményezésére Mária Terézia törölte el 1776. március 22-ei leiratával, ennek ellenére jóval később is megtalálhatóak adatok a nyílt vagy rejtett alkalmazására. (Hajdu, 1985, 87.)

kódex (Kriminalgerichtsordnung – Ordo Criminalis)⁷⁴ 1788-as erdélyi bevezetése, illetőleg a hosszú hivatali huzavonával, időhúzással és a nemesi érdekeknek megfelelő fordítói „módosításokkal” együttjáró magyarországi adaptációja, majd a bevezetés kudarca, végezetül elmaradása rengeteg panaszra és zúgolódásra adott okot.

Az ellentmondásokat rejtő normák és a hozzájuk kapcsolódó ítélkezési gyakorlat eredményeképpen a bűnözés mértéke a korszak végére jelentősen megnövekedett, ami helyenként olyan méretű gondná vált, hogy több vármegyében rendkívüli, statáriális szabályok bevezetése vált szükségessé. A kínvallatás megszüntetése, az enyhe kegyelmezési gyakorlat és a halálbüntetés eltörlése, valamint a bűnüldöző, büntetés-végrehajtó szervezet kis száma és fejletlensége (amelynek személyi állományát a jozefinista takarékosági intézkedések is sújtották), mind-mind csökkentette a büntetésektől, a szankciók nagy valószínűséggel történő kiszabásának a bűnelkövetéstől visszatartó erejét.⁷⁵

Több szerző (Varga Endre, Hajdu Lajos) egészen odáig megy, hogy a császár népszerűtlenségének legfontosabb okaként az erőszakosan és a magyar viszonyok iránt érzéketlenül bevezetett büntetőjogi reformjait emeli ki.⁷⁶

II. József intézkedésein túl, a nemesség a politikai bíraskodás szervezetének gyengeségét leginkább abban látta, hogy az uralkodó által delegált bíróságokra lehetett bízni az ítélkezést. Ezt a hiányt orvosolták a rendek az uralkodó halála után az 1790. évi 56. törvénycikkkel,⁷⁷ amely a rendek kívánságainak

⁷⁴ Az új nyomozati és kihallgatási szabályokhoz, valamint a kényszereszközök eltiltásához az új eljárási törvényben ld. Ordo Criminalis – Kriminalgerichtsordnung § 39–40. (MNL HBML – A Hétszemélyes Tábla rendeletei – IV.A 1019/a 2-3; 1787–1789.)

⁷⁵ Hajdu, 1985, 35. Krassó megye már 1782-ben így indokolja a tortúra engedélyezésére benyújtott kérelmét: „Őfelsége kegyelmében bízva elszemtelenedtek a latrok és meg kell találni azon eszközöket, amelyekkel az embereknek ez a gyalázatos neme ha nem is irtható ki teljesen, de legalább egy kevés időre megfékezhető és a haza derék polgárai számára a béke és nyugalom ily módon biztosítható.” (Idézi: Hajdu, 1983, 334.)

⁷⁶ „Az »Ordo judicarius« nevű könyv, és az a szerint ítélő subalternum judicium noha törvénytelennek ítéltetett, mindazáltal most még kevés ideig meghagyatott, a Sanctio criminalis pedig tollátatott.” Keresztesi József református prédikátor, 1790 januárjának Bihar vármegyei intézkedéseiről. (Keresztesi József (1868): *Krónika Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII-dik század végén. Keresztesi József egykorú eredeti naplója.* Ráth Mór, Pest. 190.)

⁷⁷ 1790/91. évi LVI. törvénycikk a pártütés és a hűtlenség bűnéről. A karok és rendek alázatos esdeklésére kegyelmesen beleegyezett Ő felsége, hogy jövőben, de egyáltalán nem értve ide azon eseteket, melyek ezen törvény megalkotása előtt merültek föl, a felségsértés és a hűtlenség büne az ország rendes bíróságaitól ne vonassék el,

megfelelően rendezte az illetékes bírói fórumok kérdését, azonban a bűncselekmény fogalma tekintetében meghagyta a korábbi szabályozást.

Az erőszakosan és a magyar viszonyok iránt érzéketlenül bevezetett büntetőjogi reformok, a rendi alkotmány teljes negligálása, a közigazgatási rendszer és hivatalnoki kar teljes átszervezése az országot a nyílt lázadás állapotába taszította: „Az egész hazában minden vármegyék kedvetlen mozgásban voltak.”⁷⁸ A folyamatosan erőltetett változások szülte általános, az egész birodalomban, de Magyarországon különösen tapasztalható forrongás, valamint az 1788-ban kirobbant sok szenvedéssel és kudarccal járó török háború okozta megingott belpolitikai helyzet kétségbeesett lépésre készítette az ekkor már halálos beteg uralkodót. Három pátens kivételével minden az uralkodása alatt kelt rendeletet és intézkedést visszavont és eltörölt, ezzel Magyarországot és Erdélyt visszahelyezve abba az állapotba, amelyben Mária Terézia halálakor átvette. A saját kezüleg véghezvitt rombolást, önnön életművének és munkájának eltörlését a császár azzal a csüggedt reménnyel, vagy talán csak a reá jellemző szarkazmussal zárta, hogy ezzel az intézkedéssel talán így képes akkora boldogságot, hasznot és jó rendet hajtani, mint amennyit rendeleteivel kívánt az országnak szerezni.⁷⁹

II. József 1790. január 28-i leiratában elrendelte Magyarország 1780. évi állapotába visszahelyezését, a tényleges visszatérés határnapjául 1790. május 1-jét tűzve ki.⁸⁰ A jozefinus közigazgatási rendszer így január végére megszűnik, a megyék pedig visszanyerik régi önrendelkezési jogukat. Első intézkedéseik a német nyelv bevezetése, és a gyűlölt

hanem a királyi tábla által, a törvényes fölebbezés érintetlen hagyásával, ítéltessék, s magában a felségsértésben is a jószágok elvesztése csak a bűnös osztályrészére szoríttassék, épségben maradván továbbra is Ő felségének kegyelemosztogató hatalma, és egyebekben az 1715:VII. törvénycikk rendelkezése megmaradván. (CJH.)

⁷⁸ Keresztesi, 1868, 183.

⁷⁹ A három rendelet: a vallásszabadságról rendelkező tolerancia pátens, a lelkészrendeletre vonatkozó intézkedés és a jobbágyrendelet. II. József három kivételével visszavonja a Magyarországot és Erdélyt illető rendeleteit. Pajkossy Gábor (szerk.) (2003a): *Magyarország története a 19. században – Szöveggyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest. 23. „II. József halálhíre, amelyre néhány hónap óta sokan aggódva, mások talán vágyakozva gondoltak, és ami február 20-án végezetül ténylegesen bekövetkezett, csak a teljességgel lélektelen személyeket hagyta minden megrázkódtatás nélkül.” – írta a Neue Teutsche Merkur 1790. év januári számában.

⁸⁰ Szomorú tanulság, hogy II. József hatóságai sokkal nagyobb buzgalmat fejtettek ki rendszerének felszámolásában, mint korábban annak építésében. Varga Endre (1974): *A királyi Curia 1780–1850*. Akadémiai kiadó, Budapest. 73.

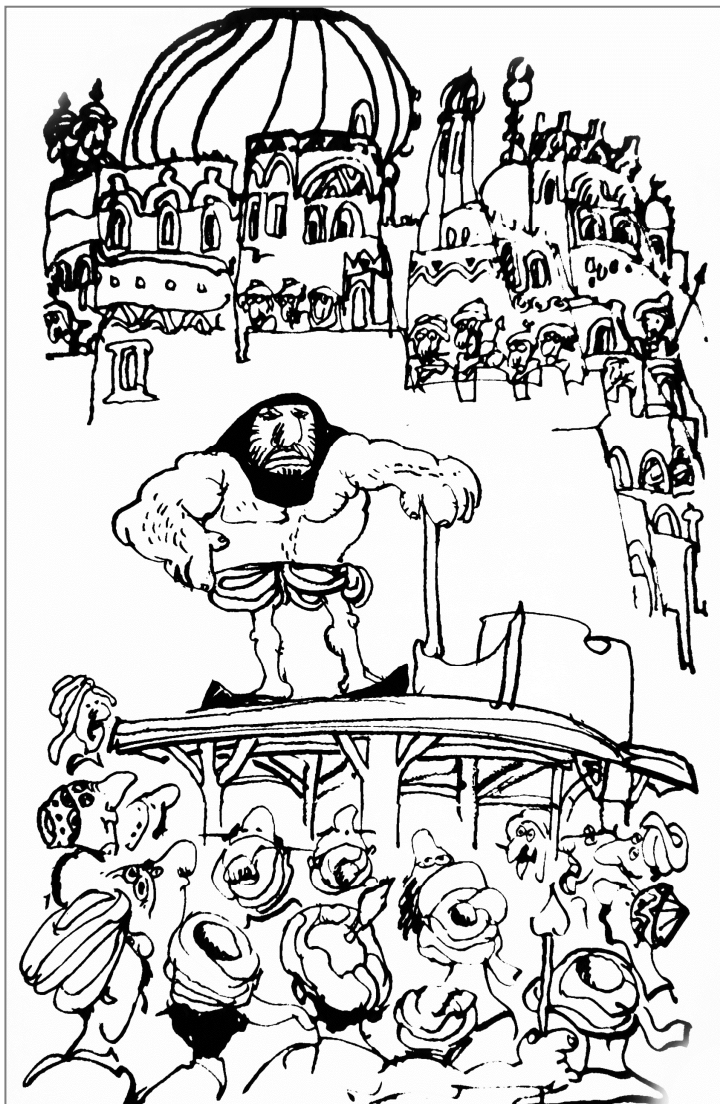
földmérési munkálatok ellenében fogantak. A házszámokat letörölték, a földmérési munkák aktáit, az összeírásokat (kevés kivétellel) és az új kódexeket megsemmisítették, sok helyütt jelképesen az akasztófa alatt, vagy a városon kívül elégették.⁸¹

Az új uralkodót, Lipótot megválasztó 1790-91-es országgyűlés, egy sor törvényben rendelkezik a régi rend maradéktalan visszaállításáról.⁸² Tizedik törvénycikkében pedig rögzíti, hogy „Magyarország, a hozzá kapcsolt részekkel együtt, szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró, Magyarország királyaitól, tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgató és kormányozható ország”.

Az országgyűlés határozataival (1791:40-54. törvénycikkek) rendezi a törvénykezésben kialakult átmeneti helyzet szabályait, ezekben több helyen deklarálja a büntető törvény és az új törvénykezési eljárás hatályának megszüntét, az ország 1780. évi régi törvényes állapotába visszahelyezését. A diéta a kitűzött köz- és jogpolitikai munkálatokat be nem fejezve, a hosszabb tanácskozást igénylő ügyek rendezésére, így az általános kodifikációs munkálatok elvégzésére (köztük a Büntető törvénykönyv elkészítésére) országos bizottságokat küldött ki (1791:67. tc.).

⁸¹ Fördös László (1931): *A II. József-féle kataszteri földmérés Magyarországon*. Szeged városi nyomda és könyvkiadó Rt., Szeged. 65.

⁸² Néhány példa ezekből a törvényekből: 1790/91. évi X. törvénycikk Magyarország és a hozzákapcsolt részek függetlenségéről; 1790/91. évi XXXIV. törvénycikk a földmérési munkálatokról: Az utolsó kormány alatt végrehajtott bármely föld- és birtokföldmérési munkálatok minden törvényszéken és minden ügyben érvénytelenségük nyilvánításuk; továbbá az azon földmérésre fordított költség és fáradság iránt bárkitől támasztandó követelés megsemmisítéséről, azonban a magánosok közt jó hiszemben kötött szerződések és az ezek erejénél fogva a törvény rendes útján indítandó keresetek épségben hagyatván: jövőre semmiféle ilyen földméréseket nem szabad megengedni. 1790/91. évi XL. törvénycikk a büntető törvényről és az új törvénykezési rendtartásról. 1790/91. évi XLII. törvénycikk a kivallatásról: A kinzó vallatások analfogva, mivel az igazság kikutatására alkalmas és megfelelő eszközt nem nyújtanak, hanem inkább büntetés számba mennek, addig, míg a büntető eljárásra nézve országgyűlésileg más intézkedés nem tétetik, egyszerűen tiltva lesznek.

„Az asszonyi rend is fartoldó abroncsait, boufanáit, filegóriás főköttőit, pókháló receficéit, és ezer módi csúfos, majmos öltözeteit elhánnya és magyarba öltözött, a kik pedig ezt nem akarták cselekedni, közönséges helyen is fejeikről letépték és összetapodták, s minden csúfságot rajtok elkövettek.”⁸³

IV. FEJEZET

Az 1795. évi büntető törvénykönyv tervezete

1. Az 1790-91. évi országgyűlést és koronázást megelőző közjogi tárgyalások

A vármegyék az uralkodótól új társadalmi szerződés megkötését követelték,⁸⁴ és érvényesíteni kívánták a *filum successionis interruptum*-elvet, vagyis az örökösödési fonálnak II. József általi megszakadására hivatkozással, új hitlevél kibocsátásával szerették volna a Magyar Királyság szuverenitását hosszú távon biztosítani. Hivatkoztak a Habsburg-dinasztia a nemesi nemzettel szembeni törvényszegő magatartására és az új *capitulatio* szükségességére.⁸⁵

A megyei szinten megfogalmazott sérelmek és követelések között találjuk a nádorválasztás és a vármegyékre ültetett adminisztrátorok menesztésének kérdéseit, sőt azt is, hogy a hűtlenségbe esett kurucok leszármazottjai nyerjék vissza nemesi jogaikat.⁸⁶ A később majd büntetőjogi köntösben is

⁸³ Keresztesi, 1868, 184.

⁸⁴ A természetjogi iskola tanításai szorosan összekapcsolódtak a társadalmi szerződés gondolatával, amely 1790-től a magyar nemesség körében terjedt és közkedveltté vált. Horváth Attila (2012): Alkotmányjogi javaslatok és reformok, 1790–1949. In: Jakab András – Körösi András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és más-hol*. MTA TK PTI - Új Mandátum Kiadó, Budapest. 93.

⁸⁵ Marczali Henrik (1907): *Az 1790-91-diki országgyűlés*. I–II. Budapest. II. 19., 217. Marczali munkájában – az 1791. évi fordulatot összegezve – bíráló véleményt is megfogalmaz a magyar rendi törekvésekről: „A „*filum successionis interruptum*” igen ügyes fogás, de mégiscsak ferdítése volt az örökösödési törvény pontos meghatározásainak. Így melleleg sarkalatos törvényt nem szabad megkerülni azoknak, kik annyira erősködnek a sarkalatos constitutiók mellett. És ebből következett, hogy azt a királyt, ki eleve is annyi jóakaratot tanúsított nemzetünk iránt, elidegenítették tőle. [...] Oly czélok elérésére, melyekhez becsületes alku, vagy becsületes harcz útján lehetett volna csak eljutni, kicsinyes ügyvédi fogásokkal vezették ezt a nemzetet.”

⁸⁶ Uo. I. 194.

megjelenítő elszámoltatási igény előzményeként, illetve a rendek magyar tisztségviselőikkel szembeni bizalmatlansága jeleként tekinthetjük, hogy több vármegye megeskette a diétára induló követeit: a rendek tudta és beleegyezése nélkül nem fogadnak el sem hivatalt, sem címeket vagy egyéb kedvezményeket az uralkodótól. A követeknek ígéretet kellett tenniük továbbá a rendi alkotmány védelmére.⁸⁷

A politikai deliktumok rendezése ügyében a magyar nemesség azért is remélhetett kedvezményeket az új uralkodótól, mert II. Lipót még toszkán nagyherceggént (II. József reformjaival egyidejűleg) a felvilágosodás szabályait még bátyjánál is határozottabban ültette át a gyakorlatba. 1786-ban kiadott Toscanai büntető törvénykönyvében már az olasz felvilágosodás eszméinek visszatükröződése látható: a kódex eltörölte a halálbüntetést, megtiltotta a tortúra minden válfajának alkalmazását és egyúttal megszüntette a felségsértési perekben oly gyakran használt ún. privilegizált bizonyítási eszközök alkalmazását. Megszüntette a felségsértés deliktumát, amelynek fogalmát – az indokolás tanulsága szerint – a középkor folyamán mértéktelenül és jogtalanul kiterjesztették, maga a meghatározás is a római császárság barbár időszakában született meg, és további megtartása nem tűrhető meg egy jól szervezett polgári társadalomban. Ezzel összefüggésben egyszer s mindenkorra tilosnak deklarálta a törvényhozó az ártatlan családtagokat sújtó vagyonelkobzást. Az egész törvénykönyvön végighúzódik az állampolgár büntetőjogi védelmére irányuló törekvés.

Az uralkodó halálát követő hónapok politikai nyilatkozataiban, az általános büntetőjogi, törvénykezési és eljárási kérdések közül kiemelkedik a felségsértés-hütlenség témaköre, az ezzel kapcsolatos szabályegyüttes pontosítása és megújítása. A felségsértésre vonatkozó koronázási cikkelyek kidolgozása során (és az elkészült tervezetknél) elsődleges igényként jelentkeznek, hogy ne delegált bíróság járjon el, hanem a királyi tábla, a gyanúsítottat pedig az ország határai között kelljen bíróság elé állítani, úgy ahogyan azt az 1715. évi 7. törvénycikk rendezte.

A dunai kerületek kívánsága alapján a felségsértés körébe tartozó bűnügyek kikerültek volna a király és jogügyi-igazgatóság hatásköréből, helyette a deliktum elkövetése szerinti vármegyei sedria lett volna illetékes. További javaslatként fogalmazták meg, hogy a felségsértésben marasztalt

⁸⁷ Nagy János: *Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követei az 1790-91. és 1792. évi országgyűléseken.* (Elérhető: <http://ludens.elte.hu>. Letöltés ideje: : 2010.01.20.)

kizárólag magyarországi vagyonát veszíthesse el büntetésképpen, az ausztriai birtokokat ne érintse a büntetés. A vagyonmentésre irányuló kétarcú törekvés azonban az ország közjogi viszonyai miatt (közös uralkodó) erre a különbségtételre való hivatkozással nem volt keresztülvihető (hűtlenség esetén az ausztriai birtokokra továbbra is kiterjedt a vagyonelkobzás).⁸⁸ A konfiskációs kérdés megnyugtató rendezésére 1790 őszen került sor. A tiszai kerületek törvénykezésre vonatkozó javaslataiból Hajdu Lajos elemzésében azt emeli ki, amelyik az uralkodó legfőbb bírói jogait korlátozta volna. Célzottan, hogy a királynak ne legyen joga a büntetés mértékének megszabására, különösen annak súlyosbítására, ezzel szemben jogai megmaradnának a kegyelmezés, illetve a büntetések enyhítése terén.⁸⁹

II. Lipót uralkodásának kezdetén, 1790 tavaszán a 40. törvénycikkkel (összhangban a II. József által tett utolsó, mindent visszavonó intézkedésekkel) visszaállította a korábbi, 1780-as igazságszolgáltatási rendszert.⁹⁰ Pár hónappal később, 1790 júniusában Lipót első reformtörekvéseinek tekinthető a királyi propozíciók megfogalmazása,⁹¹ ebben olyan büntetőreformok végrehajtására törekszik, amelyek megfelelnek a felvilágosodás, az emberiség követelményeinek (pl. kínvallatás eltörlése).⁹²

A koronázás feltételrendszerével, az ettől el nem különíthető hitlevél kiadásával és esetleges tartalmával kapcsolatos 1790 nyarán és őszen

⁸⁸ Hajdu, 1971, 62.

⁸⁹ Uo. 63.

⁹⁰ 1790/91. évi XL. törvénycikk a büntető törvényről és az új törvénykezési rendtartásról: „Ámbár még maga az elhunyt felséges császár és örökös király a törvénykezési ügy közigazgatását, arra a törvényes állapotra, melyen az 1780. évben volt, rendelte visszahelyeztetni és ezen ténye által nem csak az ország rendes bíráinak régi törvényes hatásköre állítottott vissza, a törvényes bírói hatóságok pedig, melyek a bíróságok új szabályozása következtében megszűntek volt, visszaállítottának és régi törvényes alakjukba visszahelyeztetének, hanem az általános büntető törvény és az új törvénykezési rendtartás ereje is teljesen megszűnt;” (CJH.)

⁹¹ A magyar kancellária 1790. június 10-én tett javaslatot a királyi propozíciók ügyében, amelyeket a király szokás szerint az országgyűlés kezdetén nyújtott át a rendeknek. A javasolt 10 propozíció között a második a megkoronázásról és a hitlevél kiadásáról, a negyedik a rendek panaszaik és sérelmeinek meghallgatásáról szólt, a kilencedik pontban szerepelt a büntető és polgári törvénykezés megjavításának igénye. Mályusz Elemér (1926): *Sándor Lipót főherceg nádor iratai 1790–1795*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest. 248.

⁹² 1790/91. évi XLII. törvénycikk a kínvallatásról: „A kínzó vallatások annál fogva, mivel az igazság kikutatására alkalmas és megfelelő eszközt nem nyújtanak, hanem inkább büntetés számba mennek, addig, míg a büntető eljárásra nézve országgyűlésileg más intézkedés nem tétetik, egyszerűen tiltva lesznek.” (CJH.)

lefolytatott tárgyalások fontos dokumentuma a rendek részéről szeptemberben előterjesztett, Ócsai Balogh Péter⁹³ gondolatait tükröző diplomatervezet, amelynek záró passzusa megfogalmazta (vagyis megújította volna) a rendek jogát, hogy ne engedelmességek (non obiendi facultas), ha a király vagy utódai az alkotmány rendelkezéseit nem tartanák meg.⁹⁴ A tervezet tehát újrafogalmazta ezzel az 1687-ben (1687:4. tc.) elpazarolt alkotmányos ellenállás lehetőségét.

Az uralkodói leirat (szeptember 21.) a követelések többségét elutasította és válasza ebben a pontban is természetesen elutasító volt, az engedelmisség megtagadásáról szóló rész teljes elhagyását kívánta. Az ellenzéki vármegyék szeptember végén még kijelentették az eredeti fogalmazványhoz való ragaszkodásukat, a rendek november 14-i feliratukban azonban már megelégedtek az alkotmányos sérelmek koronázás előtti orvoslásának uralkodói ígéretével és lemondtak az engedelmisség megtagadásának elismertetéséről.⁹⁵

2. Rendi siker a politikai perek eljárási szabályaiban

A rendek a diplomatervezettel egyidejűleg (szeptember 5.) egy 11 cikkből álló (articulus separatus) követeléstervezetet is eljuttattak az uralkodóhoz. Ennek 11. cikkelye, amely a „De crimine perduellionis” címet viseli, a rendek felségsértési perekkel kapcsolatos régi-új követeléseinek adott hangot.

⁹³ Ócsai Balogh Péter (1748–1818): a nemesi mozgalom vezető egyénisége. Korábban Nógrád megye szolgabírája, majd a hétszemélyes tábla bíróját, 1787-től szembekerült II. Józseffel. Az ő nevéhez fűződik annak az alkotmánytervnek az elkészítése, amely a nemesség közjogi törekvéseit megfogalmazta. A nemesi ideológiához mért módosítással ő alkalmazta a nemesi mozgalom érvei közt a rousseau-i társadalmi szerződéselméletet: II. József törvénytelen uralma megsemmisítette a nép és az uralkodó szerződését, megszakította az örökösödés fonalát, a népnek (a mozgalom értelmezése szerint ez a nemességet jelenti), tehát joga van új feltételeket szabni a hitlevélben. 1791-től részt vett a közpolitikai (közjogi) bizottság munkálataiban. 1791-től haláláig főispán, a francia forradalom előrehaladtával újra az udvarhoz közeledett.

⁹⁴ A Tiszai kerület 1790. július 16-ai II. Lipót nevében (egyes szám első személyben megfogalmazott tervezete) megígértette volna az uralkodóval, hogy az ország jogait megtartja, különösen II. Endre 1222-iki törvényét, helyreállítva az abban foglalt elmentés és ellenállás jogát. A Dunáninneni kerület pedig egészen odáig merészkedett július 9-iki szerződéstervezetének utolsó pontjában, hogy a meg nem koronázott vagy törvénytelen fejedelem engedelmissége alól felmentette volna a nemzetet, beleértve a népet is (per ipsam Plebem). (Marczali, 1986, 19., 37.)

⁹⁵ Mályusz, 1926., 306.

A törvénytervezet előíranyozta, hogy a felségsértési pereket ne vonják el a rendes bíróságoktól, hanem a királyi tábla ítélkezzen a fellebbezés jogának fenntartásával, a vagyonek kobzás pedig csak a vétkes jószágait érintse. A királyi felség kegyelmezési jogán, valamint a felségsértés eseteiről rendelkező 1715:7. törvénycikk egyéb pontjain nem kívánt változtatni a magyar rendek javaslata.

A módosítás az 1715-ös rendezés óta létező két alapvető rendelkezéssel, és majd kilenc évtizedes előírással és gyakorlattal kívánt szakítani. Az egyik szabály, a felségsértési ügyek elbírálását eddig – komoly megszorításokkal ugyan⁹⁶ – a király kizárólagos intézési-döntési jogkörébe utalta, uralkodói felségjogként kezelte. A javaslat másik része pedig a szankciórendszer szándékoltan elrettentő részét támadta, amely a vagyონrészeik elvesztéséből a fiakra is kiterjedő következménytől való félelemre alapozva eddig lehetővé tette, hogy némely (a jogszabály által nem pontosított) esetekben az apák javai a fiak részeire nézve is elidegeníthetők, a királyi fiscus által elfoglalhatók legyenek.⁹⁷

⁹⁶ 1715. évi VII. törvénycikk, a felségsértés eseteiről: 4. § Az ügynek elbírálása s megvizsgálása pedig közvetlenül egyedül a királyi felségre tartozván, az ő jószágos tetszésére marad fön, hogy e szörnyü büntettet Ő császári királyi felsége maga személyében, magyar tanácsosaival, a hazai törvények szerint az országon belül, avagy kívül kívánja megvizsgálni és ellátni. 5. § Ha pedig a fennemlített Ő királyi felsége az ilyen bíraskodást saját személyében gyakorolni nem akarná: akkor maga helyett tetszése szerint kiküldendő magyar birákat fog az ilyen ügyek elbírálására rendelni, de csak az országon belül s nem azon kívül, kik az ország fentebb jelzett törvényei értelmében fogják az ily ügyet megvizsgálni, s tartoznak azután az abból következő peres eljárást, egész terjedelmében, Ő kir. felségének előterjeszteni. (CJH.)

⁹⁷ 1715. évi IX. törvénycikk, az eddig elkobzott javak jelen állapotukban maradjanak, a panaszkodó károsultakat azonban meg kell hallgatni s felségsértés vagy árulás bűnében a fiuk részei is elveszszenek. Az eddig végrehajtott elkobzásokat mostani állapotukban kell hagyni. 1. § A kik mindazáltal mégis, ha ez okból különös megkárosodásukat panaszolnák s panaszuk méltányosságát bebizonyítanak, Ő császári és királyi felsége beleegyezésével megállapították, hogy számukra az 1687:7. t. tc. értelmében is, igazságot szolgáltatassanak. 2. § Hogy pedig a részeik elvesztéséből fiaikra is kiterjedő büntetés félelméből az atyák a felségsértés bűnétől még jobban elrettenjenek, semmint akkor, ha a büntetés csak őket érné, s ezt az átkos és undorító gonoszságot annál inkább elkerülnék, s a közjóllét és béke, melynek sértetlennek kell lennie, állandó maradjon: elhatározták, hogy az ilyen felségsértés vagy árulás bűnébe eső atyának, ha őt felségsértési bűnben találták s a törvény rendes útján elmarasztalták, minden ingó és ingatlan, habár ősi javait mint, a melyek teljes valódi uralma alatt állanak és különben is némely esetekben, a fiuk részeire nézve is elidegeníthetők, minden kora s rendü fiak s atyai és anyai ágbeli rokonok kizárásával, a királyi fiscus foglalja el; (épen tartván azonban s előre levonván a mások jogát s kölcsön adott

Felterjesztésükben a rendek azt kérték az uralkodótól, hogy felségsértés esetén a vagyonek Kobzása csak az elítélt osztályrészére terjedjen ki. Az uralkodó döntése azonban túlment a kérésen, nemcsak a szorosán vett felségsértés, hanem a hűtlenség egyéb eseteiben is megtiltotta a vagyonek Kobzása alkalmazását,⁹⁸ valamint a halálos ítéletek uralkodói jóváhagyás nélküli végrehajtását.⁹⁹

Az uralkodó szeptember 21-i leirata részben teljesítette a kérelmet, a magyar rendek pedig a legnagyobb hálával köszönték meg a király kegyét, hogy Magyarországra is kiterjesztette Firenzében meghozott rezolúcióját.

A végleges törvényszöveggel kapcsolatban a kancellária még számos észrevételt tett és kiegészítést javasolt az uralkodónak, amelyek az eredeti rezolúció enyhébb szabályait kívánták a lehetőségek szerint a törvénnyel szigorítani.

Izdenczy¹⁰⁰ és Eger¹⁰¹ államtanácsosok indítványozták, hogy az uralkodó csak a saját uralkodása idejére, vagyis saját személyére nézve mondjon

pénzt, és a hűségben megmaradtak hasonló jogait). 3. § De az atya bűnébe nem keveredett gyermekekre, nem ugyan a törvény parancsából, hanem királyi kegyelemből, érdemeikhez s állásukhoz mérten s személyes és vagyoni körülményeikhez képest, fiui teljes részük meghagyása mellett, különös tekintet s figyelmet fognak fordítani. (CJH.)

⁹⁸ A rendek, miután teljesült kívánságuk, november 14-ei feliratukban a legnagyobb hálával köszönték meg a király kegyét, hogy Magyarországra is kiterjesztette Firenzében hozott rezolúcióját, amely szerint a birtokelkobzás csak a bűnöst ér, az ártatlan gyermekeit azonban nem. Izdenczy államtanácsos ez ügyben is a királyi felségjog feladása ellen foglalt állást, a kancellária eljárását egyenesen érthetetlennek találta, hiszen annak esküjénél fogva a felségjog védelmére s nem korlátozására kellene törekednie. A felségjogok tekintetében már korábban is volt ütközés a kancellária és az államtanács között. Az államtanács szerint a közjog alapelvei alapján minden jog a királyé, csak ahol a hatalom valamely pontban elvonásra kerül tőle, vagy korlátozódik, ott kell külön törvénynek rendelkeznie. A magyar kancellária felfogása szerint csak az tekintendő felségjognak, amit valamely törvény világosan és kimondottan annak deklaráll. (Mályusz, 1926, 308–311.)

⁹⁹ Országgyűlési Akták 1790/91, 253.; Hajdu, 1971, 75.

¹⁰⁰ Izdenczy József, báró (1733–1811): az Államtanács első magyar tagja, politikai író. Politikai magatartása mindig dinasztia hű volt, nagy szerepe volt abban, hogy idejében az államtanácsnak mint véleményadó testületnek a felfogása magyarellenes volt. „Ő a nemzet önértékét sértő, törvénytelen intézkedések értelem szerzője, aki nagy leleményességgel ad uralkodójának kéretlenül is tanácsot, hogyan lehet a magyarságot gyengíteni.” (Mályusz, 1926, 30.) Udvarhű szellemben megírt röpiratában a magyar szokásjog és a rendi alkotmány alapelveivel szemben kijelentette, hogy Magyarország a kezdetektől fogva abszolút monarchia volt, és így a királyok az országgyűlés beleegyezése nélkül is hozhatnak törvényeket. A rendi dualizmus garanciáit: a koronázást, a koronázási esküt és – hitlevelet fölösleges ceremóniaként írja le, a ná-

le az 1715-ben meghatározott felségjog gyakorlásáról. Mások pedig azt javasolták, hogy az uralkodó tartsa fenn magának a jogot az eredeti törvény visszaállítására, valamint arra, hogy csak a jövőben elkövetendő cselekmények esetében alkalmazzák a szabályait. Gyakorlatilag csak ez utóbbi, a visszaható hatályra vonatkozó rendelkezés került bele az elfogadott követeléseket szentesítő törvény passzusai közé. Napjainkban már evidens, akkor azonban a hónapok óta lázongó, sőt a poroszokkal kapcsolatot kereső magyar nemesség által elkövetett bűnöket árgus szemmel figyelő és a nóta-perek előkészítésén fáradozó udvari körök számára korántsem volt egyértelmű és tét nélküli a szabály kimondása.

Az udvari konferencia 1790. december 24-i ülésének jegyzőkönyve megőrizte az udvari tanácsosoknak a 11. ponthoz fűzött véleményét. Zichy országbíró azon a véleményen volt, hogy amennyiben a Felség beleegyezik a kért törvény megalkotásába, akkor ezt a későbbiekben nem lesz képes kedve szerint újra megváltoztatni. Ami a hűtlenség vétkében elmarasztaltak gyermekeit érintő büntetést illeti, az pedig úgyis összhangban áll a Felség által kiadott és az országban már kihirdetett, a szabályokon enyhítő uralkodói rezolúció szövegével. Ezért nem állna összhangban a Felség jószágával ettől most visszahátrálni.

Spielmann államtanácsos¹⁰² az uralkodó azon szándékát jelezte, hogy kész hozzájárulni a szabályok enyhítéséhez és a törvény megalkotásához, ezzel is elejét véve a gyakoribbá váló rebellióknak.¹⁰³

Az országgyűlés által elfogadott szöveg a törvény hatályát nem csak a fel ségsértés, hanem a hűtlenség eseteire is kiterjesztette. Az 1790/91. évi 56. törvényben megvalósult a rendek egyik régi sérelmének orvoslása azzal, hogy a felségsértés és hűtlenség eseteiben való ítélezést – melyet a Habsburgok a delegált bíróságok által kétszáz éve elvontak a magyar jogszolgáltatástól – első fokon a királyi táblára, másodfokon a hétszemélyes táblára ruházta, így a

dort királyi szolgálonak tartja. *Irrthümer in den Begriffen der meisten Ungarn von der Staatsverwaltung ihres Vaterlandes, und von den Rechten ihrer Könige Gedruckt in Römischen Reiche*, 1790.

¹⁰¹ Friedrich, Freiherr von Eger: valóságos titkos tanácsos és a belügyek államtanácsosa. Jacobi, M. Christian Friedrich (1800): *Europäisches Genealogisches Handbuch auf das Jahr 1800*. in Johann Friedrich Gleiditschens Handlung, Leipzig. 14.

¹⁰² Anton von Spielmann (1738–1813). (*Allgemeine Deutsche Biographie. Historische Commission bei der königlichen Akademie der Wissenschaften* (1875–1912). Band 35. Duncker&Humblot, Leipzig.

¹⁰³ Mályusz, 1926, 311.

királyi Curia addigi legszélesebb büntető hatáskörét érte el.¹⁰⁴ A jogszabály a felségsértés eseteiben a vagyonelkobzást a bűnös vagyona szorította le, ezzel a rendek régi kívánsága valósult meg a garanciális eljárási szabályok megalkotásával és a rendes bíróságok által elnyert hatáskör kibővítésével.¹⁰⁵

Nem véletlenül jegyezte meg Németh János 1794 decemberében a Martinovics-per előkészítése során, a szomorú tapasztalat bizonyítékeként, hogy a törvénycikk, amelyet „a forradalmi szándék és forradalmi előszek csempésztek be a törvénykönyvbe – milyen lényegesen csorbítja a felségjogokat”.¹⁰⁶

Ugyanakkor pont a Martinovics-per mutatja majd meg, hogy a Karok és a Rendek, amelyek a politikai bírászkodás szervezetének legfontosabb gyengeségét és legsürgetőbb kérését abban látták, hogy a perek vitelét rendkívüli bíróságokra lehetett bízni, már nem rendelkeztek megfelelő erővel sem ekkor, sem a későbbiekben a kódextervezet tárgyalásakor, hogy a kezdetleges delictummeghatározást megváltoztassák és ezzel a politikai perek tényállási részét érdemben befolyásolhassák.

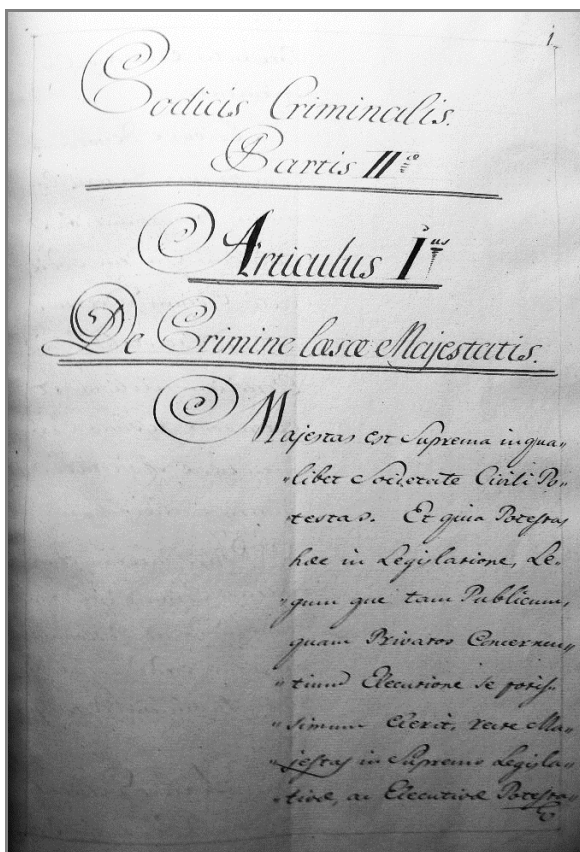
A Horea-Closca parasztlázadás utóhatásának is tekinthető, hogy II. József halála után a halálbüntetés visszaállítását követelte a nemesség, mert véleményük szerint a halálbüntetés nélkül a jobbágyok feletti nemesi bírászkodás elvesztené hatékonyságát. A halálbüntetés visszaállítása végül nem parasztság, hanem a francia forradalom hatására az udvar elleni szervezkedésbe kezdő nemesség megfékezését szolgálta.¹⁰⁷

¹⁰⁴ A törvénytelenül delegált bíróságok szigorával és uralkodóházhoz való vak hűség buzgalmával járt el a Curia, mint azt a jakobinus per és reformkor politikai perei is mutatták. Hozzá kell tenni, hogy mikor a királyi tábla a jakobinus-per lefolytatására utasítást kapott, nem rendelkezett még gyakorlatlalt felségsértési perrel kapcsolatos eljárás tekintetében, hiszen az első ilyen esete volt. (Varga, 1960, 90., 97.)

¹⁰⁵ 1790/91. évi LVI. Törvénycikk a pártütés és a hűtlenség bűnéről. A karok és rendek alázatos esdeklésére kegyelmesen beleegyezett Ő felsége, hogy jövendőben, de egyáltalán nem értve ide azon eseteket, melyek ezen törvény megalkotása előtt merültek föl, a felségsértés és a hűtlenség büne az ország rendes bíróságaitól ne vonassék el, hanem a királyi tábla által, a törvényes fölebbezés érintetlen hagyásával, ítéltesék, s magában a felségsértésben is a jószágok elvesztése csak a bűnös osztályrésére szoríttassék, épségben maradván továbbra is Ő felségének kegyelemosztogató hatalma, és egyebekben az 1715:VII. törvénycikk rendelkezése megmaradván. (CJH.)

¹⁰⁶ Németh János királyi jogügyi igazgató előterjesztése Sándor Lipót főherceg nádorhoz, Pest 1794. december 1. (Közli: Benda Kálmán – Elek Judit (1983): *Vizsgálat Martinovics Ignác szászvári apát és társai ügyében.* (Nemzet és emlékezet.) Magvető Kiadó, Budapest. 347.)

¹⁰⁷ Az 1784-85. évi erdélyi nagy jobbágyfelkelés az első olyan esemény, amely veszélybe sodorta a feudális rendszert hazánkban. A vezetők 1785. február 28-ai gyulafehé-

vári kivégzéséhez még II. József is hozzájárult. A felkelés vezetőire kirótt ítéletekkel valójában a jobbgáyságnak akartak példát adni, hogy elriasszák újabb megmozdulástól. (Magyar András (1984): *A Horea vezette 1784. évi paraszt-felkelés a források tükrében*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 26.) 1795-ben a Martinovics-féle összeesküvés vádlottjai ügyében, eltérő ítéletek születtek Ausztriában és Magyarországon. A Martinovics-ügy száalai Ausztriába is elvezettek, ahol akkor még II. József Btk.-ja változatlanul hatályban volt, így ott a vádlottak egyikét sem ítélték a polgári bíróságok halálra (egy halálos ítélet született katonai törvényszéki eljárásban). Sándor Lipót nádor Ferenc királyhoz írt 1794. december 3-ai leveléből – amelyben a Királyi Tábla tárgyalásának első napjáról ad tájékoztatást – kiderült, hogy Martinovics mindenképpen ki akart kerülni a magyar bíróság ítékezése alól. Martinovics a per során többször arra hivatkozott, hogy állandó lakóhelye Bécs, másrészt pedig hangoztatta, hogy mint nyugalmazott udvari tisztviselő felett csak a Hofmarschallamt ítéelkezhet az ügyben. (Mályusz, 1926, 770.) Magyarországon a Királyi Tábla és a Curia ítéletei alapján hét embert végeztek ki.

3. A gonosz tanácsadók megbüntetése és a nemzetsértés tényállása

Büntetőjogi kérdések az 1790/91-es országgyűlésre összeállított megyei feliratokban nagy számban szerepeltek a sérelmek között. A felterjesztett, az eljárást és a törvénykezést érintő panaszokon túlmenően nagy súlyt kaptak a régi rezsim kiszolgálóinak felelősségrevonását, elítélését sürgető hangok. A radikalizálódó nemesség már a II. József halála után tartott megyegyűléseken, majd később az országgyűlés alatt – eltérő hangsúlyokkal – követeli a „gonosz tanácsadók” megbüntetését. Kívánalmuk, hogy a fejedelmi felséget sértőkkel azonos súlyú büntetésben részesüljenek az ország sarkalatos jogait sértő, vagy a fundamentális jogokat kétségbevonó, azok megszüntetésére törő udvari hivatalnokok.¹⁰⁸ Ezek az udvari tanácsadók a nemesség és az uralkodó által együttesen gyakorolt törvényhozó hatalom megkerülésével és az illegitim szabályok sokaságának meghozatalával az egész nemesi nemzet felségét sértették meg.¹⁰⁹

Magát a gondolatot nem nevezhetjük újnak, hiszen 1507 óta azaz II. Ulászló uralkodása óta volt a rendeknek felhatalmazása az ország szabadsága és közjavi ellen cselekvő nemesek országgyűlés előtti feljelentésére,¹¹⁰ azonban kialakult gyakorlatról, vagy a törvényre alapozott országgyűlés előtti felelősségrevonásról nem beszélhetünk. Az 1525-ös Hatvanban tartott viharos országgyűlésen Werbőczy István az ország kétségbeejtő

¹⁰⁸ Wesselényi Miklós (id.) 1791 februárja elején az Erdélyben összeülő országgyűlésen kieszközli, hogy a diéta „kikéri a Guberniumtól az országra ártalmas tervezeteket, feljelentéseket s ezek szerzői nevét [...] jegyáltalán az összes törvénytelen feljelentő és rossz tanácsadó nevét.” Trócsányi Zsolt (1979): *A rendi reformmozgalom Erdélyben 1790–1811*. Századok. 103. évf. 4. sz. 779.

¹⁰⁹ Hajdu, 1971, 58.; Vajnági Márta (2003): *Új hivatali nemesség Magyarországon a 18. század második felében*. Sic Itur Ad Astra. 182.

¹¹⁰ 1507. évi VII. törvénycikk ha a királyi tanácsban valaki az ország decretumai ellen cselekednék, azt az ülnökök kötelesek az országgyűlésen följelenteni. A mely főúr vagy országlakos, a királyi felség tanácsában nyilván és vakmerően ennek az országnak a szabadsága és közjava, valamint annak törvényei ellen merne cselekedni: azt az előbb említett ülnök urak kötelesek a mindenkor legközelebb következő országgyűlésen az összes főpap és báró uraknak meg a többi országlakosoknak név szerint bejelenteni. 1. § A kit szabadságukban áll ott, mint a hazaárulóját és az ország szabadságának megzavaróját, érdeme szerint, vagyonában és személyében megbüntetni. (CJH.)

helyzetét a főúri „rossz tanácsosok zsarnokságának” róttá fel, akik a királyt hűtlenül szolgálták, ezért fosztassanak meg hivatalaiktól.¹¹¹

1790-ben a nemesség nem csak Izdenczy Józsefet, Koller Ferencet¹¹² és Lovász Zsigmondot,¹¹³ vagyis az elhunyt uralkodó akaratát és a magyar szuverenitást sértő intézkedésekben közreműködő és végrehajtó, a császár alkotmányellenes cselekedeteit helyeslő udvari tisztségviselőket akarja felelősségre vonni, hanem mindazokat, akik a „törvénytelen” uralkodótól tisztséget fogadtak el.

A diéta kezdeti szakaszának kerületi tárgyalásaiban kiemelkedő helyet foglal el a nemzetsértés büntetvényének meghatározása. A nemesség okfejtése szerint a törvényhozó hatalom, vagyis a szuverenitás, a Szent Korona-tan értelmében megoszlik a koronás király és a nemzet között; ezért azt javasolták, hogy aki a nemzet felségét megsérti, ugyanúgy bűnhődjék, mint az, aki az uralkodó ellen követ el felségsértést.

Az új uralkodó, II. Lipót koronázását megelőzően összeállított vármegyei javaslatok részletesen foglalkoztak a nemzet felségének megsértésének és az uralkodó elleni támadások elválasztásával. A dunai kerületek javaslata kísérletet tett a nemzetsértés tényállásának körülírására, amely eljárásrendjében és büntetésében is a felségsértéssel azonos szabályok alá esett volna. Védendő tárgyként írta le az alkotmányt, a kormányzati rendszert, az ország alapvető jogait és szabadságait, amelyeket a nemzetsértők árulása, uralkodónak adott gonosz tanácsai és intézkedéseik veszélyeztetnek. A tiszai kerületek pedig deklarálták, hogy a rendi jogok alkotmányt sértő tanácsokkal történő

¹¹¹ Werbőczy beszédét Fraknói így rekonstruálta: „Jól tudjuk, hogy mindezeknek nem ő felsége az oka, kinek kegyességét ismerjük. Okai az urak, kik kielégíthetetlen hírvágyuk befolyása alatt, rossz tanácsaikkal tévútra vezették. Ő felségének érdeke és az ország javára egyaránt követeli tehát, hogy mindazokat, kik hűtlenül szolgálták, fosztsa meg hivatalaiktól, és hű hazafiakat rendeljen helyettük. Ha ő felsége kérelmünket teljesíti, befogjuk bizonyítani, hogy a magyar vitézség, melytől hajdan ellenségeink rettegetek, még nem halt ki végkép!” Az említett tanácsosok: Szalkai érsek, Báthory nádor, Sárkány országbíró, Thurzó Elek kincstárnok és Korlátkövi Péter főudvarmester. Fraknói Vilmos (1876): *Werbőczy István a mohácsi vész előtt*. I–II. Századok. 10. sz. 607.

¹¹² Koller Ferenc Xavér: főispán, valóságos belső titkos tanácsos, királyi személynök. Szinyei József (1981): *Magyar írók élete és munkái*. VI. Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Veszprém.

¹¹³ Eötvöses Lovász Zsigmond: alispán, kerületi biztos. Borovszky Samu (1908): *Magyarország vármegyéi és városai – Torontál vármegye története*. Országos Monografia Társaság, Budapest.

negligálása a felségsértéssel hasonló súlyú bűncselekmény, a nemzetsértőket jószágaik, a súlyosabb esetekben életük elvesztésével kell büntetni.¹¹⁴

A diéta kezdeti szakában a radikálisok II. József tanácsadóinak megbüntetését és az eljárások lefolytatását követelték, később már csak azoknak a felelősségre vonását, akik az országra veszélyes tanácsokat adtak az uralkodónak, vagy ilyeneket hajtottak végre.¹¹⁵ A nemesség későbbiekben a francia forradalom és a Habsburgok előnyére megváltozott külpolitikai helyzet hatására már lépésről-lépésre feladta a központi hatalom gyengítésére irányuló törekvéseit. Megelégszik az országgyűlésben elért eredményekkel (pl. nádorválasztás) és kompromisszumokkal, valamint a törvényhozó hatalom megosztását deklaráló törvénycikkely felemlegetésével.¹¹⁶

Mire a nemzetsértésre vonatkozó cikkely az országgyűlés plénuma elé kerül, az eredeti tervezet egészen átalakul, azok alapján akár a nemesi mozgalom vezetői ellen is lehetett volna eljárást indítani. A harcos előkészítés, és bűnösök felemlegetését követően, a *Crimen laesae nationis*, vagyis a nemzet-sértés témakörében az országgyűlésen mégsem fogadtak el törvényt.¹¹⁷

¹¹⁴ Hajdu, 1971, 59.

¹¹⁵ MNL OL N 117 Archivum Regni, Vegyes Könyvek, Lad. NNN, 107. kötet.

¹¹⁶ 1790/91. évi XII. törvénycikk a törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlásáról. Hogy a törvények alkotásának, eltörlésének s magyarázásának hatalma Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben, az 1741:VIII. törvénycikk rendeletének sérelme nélkül, a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybegyűlt országos karokat és rendeket közösen illeti, s rajtok kívül nem gyakorolható: Ő szent felsége magától és önként elismeri, s kegyesen kijelentette, hogy Ő a rendek ezek jogát sértetlenül megtartandja, és a mint azt dicsőült elődeitől kapta, azonképen csorbitatlanul szállitandja át felséges utódaira, biztosítván az ország karait és rendeit, hogy soha sem fogja az országot és a kapcsolt részeket rendeletekkel vagy ugynevezett pátensekkel, melyek különben is az országnak soha egy törvényszékén sem fogadhatók el, kormányozni; pátensek kiadása csupán azon esetre tartatván fenn, midőn a törvénnyel egyébként megegyező dolgokban, a kellő eredménnyel való kihirdetés egyedül ez uton lenne eszközölhető. Továbbá: hogy a bíróságoknak törvénnyel megállapított vagy megállapítandó szervezete királyi hatalommal nem fog megváltoztatni; sem a törvényes ítéletek végrehajtása parancsokkal gátoltatni, sem hogy azt mások gátolják, megengedtetni nem fog; sem pedig a bíróságok törvényes ítéletei megmásíthatni, vagy akár a királynak, avagy valamely politikai kormányszéknek felülvizsgálata alá vonatni nem fognak; hanem a valláskülönbség nélkül választandó bírák az országnak érvényben álló, vagy ezután hozandó törvényei és bevett szokásai szerint tartanak törvényszékeket; a végrehajtó hatalmat pedig nem másként, mint a törvények értelmében gyakorolandja a királyi felség. (CJH.)

¹¹⁷ A rendek 1790. december 10-i feliratukban elöadták, hogy panaszaik nem voltak alaptalanok, s akik a korábbi uralkodó (II. József) tanácsadói voltak, méltók a nemzet bizalmatlanságára; ezeknek a törvény teljes szigorával kellene bünhődniük. „De

4. Az Országos Bizottságok munkája¹¹⁸

A Jozefinát hatályon kívül helyező 1791. évi LXVII. törvénycikk az általános kodifikációs munkálatok elvégzésére országos bizottságokat küldött ki. Az országgyűlés már négy hónapja ülésezett, amikor a királyi bizottságok létrehozásának gondolata a diétán végre felmerült. A koronázás elhúzódása miatt ez a diéta már nem végezhetett érdemleges alkotó munkát, ezért szükségzerű volt a bizottsági munkákat az országgyűlés utáni időre halasztani.¹¹⁹ A két tábla 1791. február 7-i együttes ülésén tárgyalta meg a Regnicolaris Deputatiók részére előírt feladatokat, és rendelkezett az országos bizottságok felállításáról.¹²⁰

A törvénycikk kilenc országos bizottságot rendelt ki azoknak a javaslatoknak, sérelmeknek megtárgyalására, amelyeknek megvitatása elmaradt az 1790-91-es diétán. Ígéretet tett, hogy a vármegyék és az ország többi törvényhatóságai, de magánszemélyek is a bizottságok elé utalt tárgyakban véleményüket kifejezhessék és az ország nádora elé terjeszthessék, aki azután azokat az illetékes bizottságokhoz utasítja.¹²¹ A bizottságok feladatául pedig

mindettől eltekintenek, s egyszersmind bíznak abban, hogy viszont az uralkodó is mindazt, ami az ő koronázásáig szóval vagy írásban, magános vagy hatóság útján történt, s ami neki nem tetszene, meg nem történtnek tekinti és elfelejti.” A kancellária az idegen hatalommal (elsősorban Poroszországgal) való szövetkezés kérdésében csak az 1790 márciusáig tartó esetekben javasolta az amnesztia kiadását, s azt is csak akkor, ha e törekvések célja a régi alkotmány helyreállítása volt. Az amnesztia kiadása miatt nem lett törvény az alkotmánysértők büntetéséről szóló javaslatból. (Mályusz, 1926, 313.; Hajdu, 1971, 60–61.)

¹¹⁸ „Az 1790-es évek országgyűlési bizottságainak munkálataiban mindenütt József szellemére akadunk.” (Concha Győző (1885): *A kilencvenes évek reformeszméi és előzményeik*. Franklin-Társulat, Budapest. 65.)

¹¹⁹ Ürményi személynök 1790. október 6-án javasolja, hogy a gravamenek egybeszedésére és a legsürgősebb, halaszthatatlan igazságszolgáltatási reform előkészítésére küldjenek ki egy-egy bizottságot, deputatio iuridicát, az igazságszolgáltatás további reformját pedig, amely hosszasabb vizsgálódást igényel, bízzák regnicolaris deputatióra. (Mályusz, 1926, 119.)

¹²⁰ 1790/91. évi LXVII. törvénycikk: A közpolitikai és bírósági ügyeknek s más tárgyaknak, melyek az országgyűlésen nem voltak bevégezhetőek, rendszeres kidolgozására bizottságok rendeltetnek és megbizottak neveztetnek ki.

¹²¹ Sándor Lipót nádor az 1791. december 3-iki udvari konferencia végzése alapján külön leiratokban értesítette a megyéket, hogy a bizottsági munkálatokat mégsem közölheti velük. Lipót király a kancellária javaslatára változtatta meg álláspontját. Pászthoryék ugyanis attól tartottak, ha a bizottsági munkákat a megyék még az országgyűlés előtt megvitatják, s a következő diétára követeket kötött instrukcióval küldik, akkor az megbéníthatja az országgyűlés egész működését. (Mályusz, 1926, 390.)

meghagyta, hogy javaslataikat úgy dolgozzák ki, hogy azok törvénytervezetként a következő országgyűlésen napirendre kerülhessenek.

A 21 tagú jogügyi bizottság felhatalmazásában szerepelt – két másik elaboratum kidolgozása mellett – a büntetőkódex tervezetének elkészítése. 1791 augusztusában, a bizottság első ülésén jelölték ki az egyes tervezetek készítéséért felelős személyeket, így Szirmay Antal (udvari tanácsos, a tiszáninneri kerületi tábla elnöke, Zemplén vármegye követe) kapta feladatul a büntető-perjogi tervezet, Szentiványi Ferenc (Sáros vármegye főispánja, II. Lipót belső titkos tanácsosa) és Reviczky József (tiszántúli kerületi tábla ülnöke) pedig a büntető-anyagi jogi normák kidolgozását.

Az első tervezet pár hónap alatt elkészült, melyet véleményeztettek a választmány tagjaival. A bizottság harminc ülésen tárgyalta a javaslatot és számos módosítást végzett rajta, a végső szövegezést és az egész kódex egyeztetését szintén a három albizottsági tag végezte.¹²²

A jogi bizottság majd négyévi munkájának eredményeképpen 1795-re elkészültek a javaslatok, köztük a büntetőkódex is.¹²³

A latin nyelvű¹²⁴ büntetőtörvény javaslat (Codex de Delictis eorumque Poenis)¹²⁵ a polgári szabadsághoz és biztonsághoz szükséges büntetési alapelvek (princípiák) meghatározásával kezdődik. Ezt követően írja le az eljárási szabályokat, az egyes bűncselekményeket és azok büntetését. Ez az első olyan magyar büntetőkódex-tervezet, amely a modern társadalom és annak minden polgárának biztonságát tűzte ki céljául, és amely átfogja a

¹²² Finkey Ferenc (1942a): *Az 1792. évi büntetőtörvényjavaslat 150. évfordulója*. A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának Kiadványai. VIII. 8. füzet. Debrecen. 11. „Fayer László, a tételes büntetőjog jeles professzora, az 1899-i nemzetközi büntetőjogi kongresszus résztvevőinek egy progresszív, francia ihletésű 1792-i tervezetet akart bemutatni a visszahúzó elemekkel terhelt 1795-i mű helyett, melyen alig száradt meg a tinta a magyar jakobinusok kivégzésekor. Ezzel tehát szakirodalmunk sajátmagát vezette félre. Bónis György (rec.) (1973): *Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest, *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, 1971. Századok. 4. sz. 1026.

¹²³ Mályusz, 1926, 123.

¹²⁴ A hatálybaléptető törvénycikk tervezete úgy rendelkezett, hogy a törvény „honi nyelven” is teljes terjedelmében közhírré tétetik majd.

¹²⁵ Codex de Delictis eorumque Poenis pro Tribunalibus Regni Hungaria Partimque ei adnexarum per Regnicolarem Juridicam Deputationem Artículo 67:1791. ordinatam elaboratus – Una cum Artículo. № 4. (MNL OL N 117 Archivum Regni, Vegyes könyvek, Lad. NNN 18/1, 87. kötet.)

büntetőjog egész területét, tartalmazza az összes fontos anyagi- és eljárási intézmény szabályozását.¹²⁶

A tervezet a halálbüntetés alkalmazásának vonatkozásában részletes utasításokat ad a bírónak. Eszerint „mindenféle rossz – így szól az Alapelvek 12. szakasza – tehát a halál is igénybevehető az állam által, ha a közbátorság fenntartására más eszköz nem állna rendelkezésre. Mert ha bármely magán-személy megtámadtatása esetén bármely eszközt igénybevehet a maga védelmére, az állam is megteheti ugyanezt a saját biztonságának oltalmára.”¹²⁷ Fenntartja a halálbüntetést, de általában tiltja annak minősített változatait az emberi méltóságra hivatkozással.¹²⁸ A Szirmay-féle eljárásjogi tervezet a felségsértők mellett halállal büntette volna a nemzetsértőket is, a „haza szabadságjogainak gonosz szándékú veszedelembé sodrása” miatt.¹²⁹

Az eredeti (ős)tervezetben¹³⁰ a javaslattevő Szirmay még úgy foglalt állást, hogy a fejedelem (a haza atyja), valamint az ország (a haza, mindnyájunk közös anyja) ellen elkövetett bűntettek esetében a feljelentési

¹²⁶ Hajdu Lajos fogalmi meghatározása: „A kódex a jogág legfontosabb, alapvető forrása, amely a norma-alkotás tárgyát képező társadalmi viszonyokat relatív teljességgel szabályozza és a jogág egészére érvényes általános elveket és tételeket tartalmaz. A kodifikáció a jogalkotó-tevékenység legmagasabb rendű formája, a kódex kidolgozásánál figyelembe kell venni a társadalmi fejlődés követelményeit, a fennálló helyzetet, a bírósági gyakorlat tapasztalatait és magasfokú absztrakcióval kell a jogág alaptörvényét képező kódexet elkészíteni.” (Hajdu, 1971, 22.) Mezey Barna definíciója szerint: „A kodifikáció nem egyszerűen törvényalkotás, hanem a jogrendezésnek egy magasabb, nemesebb s összehasonlíthatatlanul bonyolultabb zónája. A kodifikáció során nem egy-egy részkerdést, hanem egy jogterület egészét, egy jogágot átfogóan szabályozó törvénykönyv készül el, kódex jön létre. A kodifikáció tehát a társadalmi valóság egy összefüggő, szerkezetileg a többi terrénumtól elkülöníthető metszetének mélyreható, szisztematikus, részletes szabályozása. Ez a szabályozás pedig nem csupán aprólékos jogi tudást, a szabályok és a joggyakorlat (igazgatási jogalkalmazás és igazságszolgáltatás) pontos ismeretét tételezi fel, hanem a széles látókörű, művelt, tudományosan felkészült, átfogó tudással rendelkező, összehasonlító elemzésekre kész kombinatív elmét is.” (Mezey Barna (2003b): Deák, a kodifikátor. In: Szabó István (szerk.): „...a hazának szent ügye...” Emlékezés Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából. Szent István Társulat, Budapest. 68.

¹²⁷ Finkey, 1942, 17.

¹²⁸ Balogh Elemér (2008): *A magyar büntetőjogi dogmatika kezdetei*. Jogtörténeti Szemle. 4. sz. 3.

¹²⁹ Hajdu, 1971, 194.

¹³⁰ Östervezeteknek nevezi Hajdu a Jogi Bizottság kijelölt tagjai által néhány hónap alatt (1791. augusztus és november között) elkészített koncepciókat, majd ezt követte a bizottság által megvitatandó projektum elkészítése és formázása, utána a végleges formába öntés. (Hajdu, 1971, 99–100.)

kötelezettség abszolút jellegű: tehát rokonsági fokra való tekintet nélkül kiterjed mindenkire.¹³¹ A végleges javaslatban azonban a hűtlenség esetén már mentesültek a jelentési kötelezettség alól a felmenő és lemenő ágbeli vérrokonok és a házastársak (Javaslat I. szakasz 2. §.).

Az eljárási tervezetben a bíróságok hatáskörénél csak egy szabály érvényesült: a súlyosabb büntettek (a szorosan értelmezett felségsértés, valamint a nota infidelitas) a Királyi Tábla hatáskörébe tartoznak.

A *crimen laesae majestatis*, valamint a nota infidelitatis miatt indított perek elbírálása csak az 1791:56. törvénycikkkel került a Királyi Tábla hatáskörébe, addig az uralkodónak az 1715:7. tc. értelmében joga volt az ilyen ügyeket személyesen bárhol (a magyar tanácsosok közreműködésével) elbírálni, vagy az ügy eldöntésére külön bíróságot delegálni, ez azonban csak az ország határain belül ítélkezhetett.¹³²

A Szirmay-tervezet javasolta, hogy a nemzetsértés miatt indult perekben az országgyűlés jelölje ki a vádemelő és a vádat képviselő felperest, másrészt amellet foglalt állást, hogy felségsértési ügyekben ne csak a királyi jogügyi igazgatóság lehessen a felperes. Szerinte az országgyűlés és valamennyi törvényhatóság kötelessége az ország biztonságának, ezen belül a királyi hatalom és méltóság sérthetlenségének védelme és így a megyei fiscus is képviselhetné a vádat a hűtlenségi perekben. A deputatio ezeket a javaslatokat elvetette.

A Javaslat kezdetlegességét mutatja, hogy nem differenciál megfelelően a kriminális cselekmények között. Elmarad a korabeli jogtudománytól és a bírói

¹³¹ MNL OL N 117 Regnicolaris NNN., fasc.12. No.71/D. Projectum Szirmayanum Codicis Criminalis Partis I-ae.

¹³² Pest-Pilis-Solt vármegye 1794. augusztus 25-i megyei feliratában az 1791-es törvényre hivatkozva sérelmezte a Martinovics-per vádlottainak bécsi fogvatartását, továbbá a Királyi Tábla illetékességét hangsúlyozta. A királyi válaszleirat Sándor Lipót nádor törvényértelmezése alapján készült. A főherceg-nádor szerint az a törvényhely, amelyre a megye hivatkozik, csak azt mondja ki, hogy felségsértési ügyekben a Királyi Tábla ítélkezik, azonban érvényben hagyja az 1715:VII. törvénycikket, amely szerint az uralkodó maga dönti el, hogy a vizsgálatokat hol folytatja le, továbbá az elfogathoz nincs szükség előzetes idézésre sem. Mivel Bécsben nem bírói eljárás, a nyomozás folyik, az eljárás ezért törvényes. (Poór János (1995): *A világhírű Martinovics összeesküvési pör részletei – Szemelvények Jókai Mór esszéjéből*. Rubicon. 6. évf. 6-7 sz. Rubicon-archívum 1990–2001, CD-ROM.

gyakorlattól is, amely a deliktuális cselekmények között legalább azon az alapon különböztetett, hogy az adott cselekmény miatt kit illet a vádképviselő.¹³³

A kódex előszava ezzel szemben csak az állam elleni bünteteket, az igazgatás, valamint az igazságszolgáltatás rendjét sértő bűncselekményeket tekinti közbűncselekménynek, a többi deliktumra úgy tekint, hogy elsősorban a magánbiztonságot veszélyeztetik.

Az írásos bizonyítékok bírói értékelése kapcsán a bizottság azt az állásfoglalást hozta, hogy egy lemásolt irat (*documentum vidimatum*) soha nem lehet törvényes bizonyíték. Hajdu szerint ezt úgy kell értelmezni, hogy egy felségsértő irat áttanulmányozása, vagy lemásolása alapján soha nem lehet ítéletet mondani.¹³⁴

A Szirmay-tervezetben a nemzetsértés miatt hozott ítéletet az uralkodó csak a karok és rendek közbenjárására módosíthatja, csak így adhat az elítéltnak kegyelemet. A Javaslatba ez már nem került bele. A XVIII. szakasz szerint csakis abban az esetben élhet a kegyelmezés jogával az uralkodó, ha különleges körülmények, avagy a közösség java teszi szükségessé a megkegyelmezést.¹³⁵

A Javaslat szerint a végrehajtás mindig az I. fokú bírói fórumnál történik, a négy legnagyobb bűncselekmény (*crimen laesae majestatis*, *nota infidelitatis*, *crimen laesae nationis*, országgyűlés biztonságának megsértése) kivételével. Ezeknél azon vármegyei bíróság köteles végrehajtani az ítéletet (bevárva a Hétszemélyes Tábla felülvizsgálatát), amelyben az akkor ítélkező Királyi Tábla ülését tartotta (Javaslat XVII. szakasz 4. §.).

Az 1795-ös javaslat anyagi jogi részében¹³⁶ a bűncselekmények első nagyobb típusát a közbiztonságot veszélyeztető büntettek képezik.¹³⁷ Az első Reviczky-tervezetben 84-ből 29, a végleges tervezet 54 szakaszából 18 ezekkel foglalkozik. A bizottsági jegyzőkönyvek is azt mutatják, hogy a

¹³³ Hajdu Huszty felosztása szerint tesz különbséget. (Hajdu, 1971, 177.) Amennyiben a királyi *fiscus* *crimen*-ről, ha a tiszti ügyészt vagy földesurat, akkor *delictum publicum*-ról, ha viszont a sértett fél a felperes, akkor *delictum privatum*-ról szólt a szokásjog kialakította felosztás.

¹³⁴ Amennyiben a javaslat törvényerőre emelkedett volna, akkor a Martinovics-ügy vádlottjait is felmentették vagy legalább enyhébb büntetéssel sújtották volna. (Hajdu, 1971, 256.)

¹³⁵ Hajdu 1971, 271.

¹³⁶ *Acta Excelsae Regnicolaris Juridicae Deputationis A, N^{ro} 1mo usq N^{rum} 6um*, 293. (MNL OL N 117 Archivum Regni, Vegyes könyvek, Lad. NNN 18/1, 87. kötet.)

¹³⁷ *Delicta adversus Securitatem publicam*. (MNL OL N 117 Archivum Regni, Vegyes könyvek, Lad. NNN18/1, 87. kötet.)

kódexnek ez a része kiemelt fontosságú, e bűncselekmények meghatározása során folytak a legélesebb viták.

Bár a nemesség tehát a deputációban is folytatta azt a harcot, amelyet a II. József által bevezetett reformok hatására jogaik és privilégiumaik megóvása érdekében már 1789-ben megkezdett, a nemzetsértés fogalmának meghatározása a viták során mégis egyre szelídült és elmosódottabbá vált. A büntetési tételek egyre alacsonyabbak lettek, míg a végleges tervezetben a közbiztonság elleni bűncselekmények fejezetében a II. szakasz már *A király és az országglákor nemesek jogai elleni büntettekről* elnevezést viseli (Javaslat. Második rész II. szakasz.).

A szakasz – kinyilvánítva, hogy itt nem a korábbiakban tárgyalt hűtlenség eseteiről van szó¹³⁸ – a királyi jogok bitorlásán túl azokat büntette volna, akik a király tekintélyét, a törvényhozó vagy a végrehajtó hatalom törvényes gyakorlását, a kormányformát, vagy az ország karainak és rendjeinek nyilvánvaló jogait szavakkal, írsaikkal, vagy bármilyen *erőszak és fegyverek nélküli* cselekedeteikkel lerombolni igyekeznének. Ide sorolta a Javaslat az ezekkel a jogokkal való tetteges (valószínűen ugyancsak nem erőszakos) szembeszállást is.

Megszületett tehát egy nem teljesen egyértelmű szövegjavaslat, amelynek 1. § c) pontjában a törvényhozó és végrehajtó hatalom védelmének, valamint e) pontjában a karok és rendek nyilvánvaló jogai megjelölés alatt fellelhetjük nyomát a nemesi jogok védelmének.

A büntetés mértékét értelmező paragrafusok a közösséget ért kár, valamint a tettes gondatlanságának, illetve szándékosságának figyelembevételére és az ezzel arányos büntetés kiszabására utasítottak. A tényállásokhoz rendelt büntetések jóval enyhébbek az I. szakaszban szereplő hűtlenség büntetétéhez rendeltéknél, nem is beszélve a hatályban lévő fő- és jószágvesztésnél. A szabadságvesztés-büntetések a gondatlan cselekményeknél egy naptól egy évig terjednek (három fokozatban), míg a szándékosság eseteiben (szintén három fok súlyosságtól függően) egy évtől hat évig terjedő börtönbüntetést irányzott a javaslat elő.¹³⁹

A felvilágosodás hatására a tervezet már nem ismeri az isteni felség megsértését, az csak mint vallásellenes deliktum büntetendő. További jelentős

¹³⁸ Nagy jelentőségű a tervezetnek ez a rendelkezése, hogy a hűtlenség e fajtáját csak erőszakkal, fegyverrel vagy erőszak és fegyver alkalmazására izgató szavakkal, írsal lehet csupán megvalósítani.

¹³⁹ Hajdu, 1971, 447.

előrelépésnek tekinthető, hogy a Tripartitumban nota infidelitas címszó alatt mesterségesen és indokolatlanul egységbe foglalt különböző súlyú cselekmények szétválasztására és a fogalmak világosabbá tételére vállalkozott.

A végleges javaslat 18 magatartást sorol a közbiztonságot veszélyeztető deliktumok közé, amelyek 4 csoportra oszthatók: 1. az ország külső és belső biztonságát veszélyeztető büntettek; 2. az igazgatás működését sértő büntettek; 3. az igazságszolgáltatás rendje ellen irányuló bűncselekmények; 4. a gazdasági élet rendjét veszélyeztető (pénzhamisítás, közpénztárak hűtlen kezelése) deliktumok.

A Reviczky-tervezetben még a következő bűncselekmények tartoznak ide: felségsértés, pártütés, hűtlenség, összejátszás az ellenséggel, várak átadása, kibúvás az inszurrekciós kötelesség teljesítése alól, béke vagy fegyverszünet megszegése, az oltalomlevél megsértése, lázadás, zendülés, nagyobb hatalmaskodás, határjelek lerombolása, szegény nép elnyomása. Ezek összevonásából és átdolgozásából alakult ki a végleges javaslat 1, 3, 4, 5, 6 és 18. szakasza, amely kiegészült még az eredetileg nemzetsértésről szóló 2. szakasszal.

5. A hűtlenség büntetnének szabályozása a tervezetben

A tervezet a király személyével és az ország alapvető jogi védelmével kapcsolatos veszélyeztető magatartásokra összpontosít. A hűtlenség büntette az első szakaszként szerepel a közbiztonság elleni bűncselekmények fejezetében. A legiszlátor öt paragrafusban foglalta össze a tényállás törvényi kritériumait.

*I. szakasz: a hűtlenség büntetéről*¹⁴⁰

1. § Az, aki megsértve a királlyal és a hazával szembeni kötelező hűséget, továbbá az, aki az állam külső biztonságát ellenséges módon támadja meg, általánosságban a hűtlenség büntetét követi el. Ebből az következik, hogy a külföldiek s a külföldi hatalmak követői, minthogy ilyen esetekben

¹⁴⁰ A büntettekről és azok büntetéséről szóló 1795-ös kódex-tervezet magyar szövegét Hajdu Lajos monográfiájának függeléke tartalmazza, amely Hajdu és Kenéz Győző gondozásában jelent meg. A fejezetben szereplő további idézetek is innen származnak. (Hajdu, 1971, 387–512.)

*ellenségnek kell őket tekinteni, nem esnek ezen törvény rendelkezése alá. Ennek a bűntettnek különböző fajtái vannak.*¹⁴¹

A tervezet szerint nem követhetnek el hűtlenséget azok, akik nem alattvalói az uralkodónak, hiszen ezeket nem köti hűség a fejedelemmel és országával szemben. Nem intézkedik azonban a javaslat, hogy miképp kell büntetni az olyan idegent, aki a királyt megöli. A tervezet rendelkezései szerint legfeljebb emberölésért lehetett felelősségre vonni, bizonyos esetekben még homicidium qualificatumként sem lehetett volna elbírálni a cselekményét.¹⁴²

2. § Más dolog ugyanis az, ha a támadás a király személyét, az állam fejét éri, mert ez, mint a király személyes felségét érintő bűntett, saját névvel: a felségsértés bűntettének nevével illetendő. Továbbá: más dolog az, ha valaki az állam külső, és ismét más, ha az állam belső biztonsága ellen követ el bűntettet.

Egyértelmű a tervezet készítőjének az a szándéka, amely a felségsértés hűbérjogi eredetű (hűségen alapuló) tényállását élesen elválasztja az állam elleni egyéb jogsértésektől. Nemcsak körülírja, hanem néven is nevezi a két klasszifikációt: a király személyét mint az állam fejét, tehát személyes felségét érintő bűntett („Persona Regia tanquam status publici capitis aggressio”) a felségsértés („Criminis Laese Majestatis”); míg a másik az állam elleni bűncselekmények kategóriája. Az utóbbi vonatkozásában különbséget tesz az államot fenyegető külső és belső jogsértő magatartásformák között.

A hűtlenség bűntettét két kategóriára osztja: a felségsértésre és az állam biztonságát sértő cselekményekre, a felségsértést tehát a hűtlenség alinéájaként határozza meg. Nem újdonság ez, hiszen a Tripartitum is így járt el, azonban a megoldás eltér az Európában ekkor már kialakuló gyakor-

¹⁴¹ § 1us Lui fide, qua Regi et Patria sua obstringitur, violata sive intemam sive Externam Status publici Securitatem hostiliter impetit, in genere Notam Infidelitatis incurrit. 2. Aliud enim est Persona Regia tanquam status publici capitis aggressis, quod etiam velut personalem Regis Majestatem officieus proprie sub nomine Criminis Laese Majestatis venit...[...] 3. Luicunque igitur in Libertatem vel Salutem Persona Regia Conspirat infidias vita ipsius struit, aut violentas in eandem sen mediate sen immediate manus injicit, pro Agressore Majestatis Regia reputatur. 4. Contra externam Respublica securitatem delinquit... 5. intemam Respublica Securitatatem 6. Quod normam Processus Delictorum 1. confistata sunt. 7. Nota infidelitatis vel Malitia gradus. (MNL OL N 117 Archivum Regni, Vegyes könyvek, Lad. NNN18/1, 87. kötet.)

¹⁴² Hajdu, 1971, 298.

lattól (pl. Porosz Btk. 1794.¹⁴³), amely a felségsértést és a hűtlenséget elválasztotta egymástól.

3. § *Mindenki tehát, aki a Király személyes szabadsága vagy testi épsége ellen szövetkezik, élete ellen ármánykodik, vagy akár közvetve, akár erőszakosan kezét emel reá, a Királyi felség megtámadjának minősül.*

A tervezet érdeme, hogy nemcsak a felségsértést választotta el az állam biztonsága elleni büntettektől, hanem meghatározta a királysértés kategóriáját is, jól elkülönítve azt az állam fejét érintő, az államfői felséget sértő tettektől. Az uralkodó személyes szabadsága, illetve épsége ellen összeesküvőket („in Libertatem vel Salutem Persona Regia Conspirat”), azonban a felvilágosodás elveivel szembe menve, a tervezet e paragrafusában azonos büntetéssel sújtja akkor is, ha a király személyes szabadságának korlátozását és akkor is, ha az uralkodó életének kioltását eredményezte a tettük. (Majd 50 évvel később az 1843. évi büntető törvénykönyv javaslatának 420. §-a is ugyanígy rendelkezik.)

4. § *Az állam külső biztonsága ellen az vét, aki társnak szegődik az ország külső ellenségeihez, s a közösség kárára bármiféle módon összejátszik velük, aki – bár nem tartozik az ellenség hatalma alá, mégis – fegyvereket és élelmiszereket szállít nekik gonosz szándékkal; az ország és a hozzá csatolt Részek erődítményeit áruló módjára átadja az ellenségnek; közbiztonságot érintő titkokat fed fel nekik; követséget fogad az ellenségtől, vagy küld hozzá; s ezekhez hasonló, az állam külső biztonságát veszélyeztető tárgyalásokba bocsátkozik velük; avagy ha a békét, a fegyverszünetet, valamint az idegen nemzet képviselőit megillető oltalomlevelet megsértve, okot szolgáltat háborúra.*

Megállapíthatjuk, hogy a szakaszban szereplő az állam külső biztonságát („Contra externam Respublica Securitatem”¹⁴⁴) érintő bűncselekmények felsorolása nem tekinthető kimerítőnek, inkább példálózó jellegű, csupán a fontosabbnak gondolt elkövetési magatartásokat rögzíti, amelyek azonban az ítélkező bírák számára iránymutatásul szolgálhattak volna.

¹⁴³ Ld. Von den Verbrechen und deren Strafen, II. 20. 2–5. (Hattenhauer, Hans (Hrsg.) (1970): *Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten von 1794*. Frankfurt a. M. – Berlin Metzner.)

¹⁴⁴ MNL OL N 117 Archivum Regni, Vegyes könyvek, Lad. NNN18/1, 87. kötet.

A tervezetben a hűtlenség büntettének új elemeként jelenik meg a béke vagy fegyverszünet megsértése, mint casus belli. A béke vagy fegyverszünet megszegése nem tipikus hűtlenségi tényállás (sem korábban, sem később az 1843. évi tervezetben és a Csemege-kódexben sincs ilyen elkövetési magatartás), nem is igazán érhető a rendszertani elhelyezése. Ha pedig az ország külső biztonságát sértő magatartások felől közelítünk és a leírt magatartást mint az országot háborúba sodró ürügyet fogjuk fel, akkor is különös, hogy a sok-sok lehetséges elkövetési cselekmény közül miért pont ezt emeli ki, illetve szabályozza egy paragrafusban a hazaárulással.

Az oltalomlevél megsértése sajátos büntett, mivel a cselekmény minősítése tulajdonképpen az idegen hatalomtól függ, amennyiben az a követe ellen elkövetett sérelem miatt háborút indít, akkor a cselekmény hűtlenség, ha nem, akkor csak a 4. szakasz szerinti oltalomlevél-megsértésnek¹⁴⁵ minősül, bár a tárgyi és szubjektív körülmények teljesen azonosak lehetnek.

5. § Az állam belső biztonságát ássa alá az, aki a király tekintélyét akár törvényhozó, akár végrehajtó hatalmának gyakorlását, továbbá a törvényes kormányformát erőszakkal, fegyverrel, avagy erőszak alkalmazására, fegyver fogására veszedelmesen izgató beszédekkel, terjesztett írásokkal, avagy bármiféle cselekedetekkel, gonosz szándékkal fel akarja forgatni.

Nagy jelentőségű a tervezetnek ez a rendelkezése, hogy a hűtlenség e fajtáját csak erőszakkal, fegyverrel vagy erőszak és fegyver alkalmazására izgató szavakkal, írással lehet csupán megvalósítani. Abban az esetben, ha az elkövető az uralkodó tekintélyét támadja, vagy tevékenységével más módon veszélyezteti az állam rendjét, nem hűtlenségért, hanem a II. szakaszban meghatározott, a király és az országglakó nemesek jogai elleni büntettért¹⁴⁶ lehetett volna felelősségre vonni. (Ha hatályban lett volna a kódex, akkor nem lehetett volna a Martinovics-mozgalom résztvevőire olyan példátlanul súlyos ítéleteket kiszabni.)

A hűtlenségi deliktumokkal szemben ugyanazokat az eljárási szabályokat kellett alkalmazni, amely a többi bűncselekményekre elő volt írva a Kódex első részében. Ez alól a szabály alól egyedüli kivétel az volt, hogy a tervezet szerint a felségsértés büntetténél a büntett kísérletét azonos módon kellett büntetni a befejezett bűncselekménnyel (az 1843. évi javaslat is ezt a megoldást alkalmazza).

¹⁴⁵ MNL OL N 117 – De Salvi Conductus Violatione, 390.

¹⁴⁶ MNL OL N 117 – De Delictis adversus Jura Regis et regni, 388.

További fontos szabályként rögzíti a tervezet, hogy a jószágvesztés az 1791. évi 56. törvénycikk értelmében csak a tettest megillető birtokrészre volt korlátozva és sem a javak elfoglalása, sem összeírásuk nem történhet meg az ítéletet megelőzően.

A tervezet alapvető különbséget tett a lázadás (seditio) és a zendülés (tumultus) között,¹⁴⁷ csak a törvénynek, illetve a királyi rendeletnek való erőszakos (fegyveres) ellenszegülést minősítette lázadásnak, viszont zendülésnek értékelte az előjárókkal szembeni szintén erőszakos ellenállást. A kettő közötti alapvető különbséget abban látta Reviczky, aki külön szakaszban helyezte el a két bűncselekményt, hogy más a veszélyeztetett jogi tárgy; a lázadásnál az alkotmányos rend; míg a zendülésnél az alattvalóknak a mindenkori törvényes hatalom képviselőivel szembeni engedelmségének követelménye. Más volt a büntetési tételük is, lázadásé 6-10 év, zendülésé 2-3 év. A bizottság aztán kevésbé éles különbséget tesz a két deliktum között, és a büntetési tételt is felemeli.

6. A Javaslatok további sorsa

A bizottság 1795. február 28-án fejezte be csaknem négyévnyi tevékenységét, megoldotta valamennyi feladatát, amit számára az 1790/91. évi országgyűlés meghatározott. A javaslatok 1795 tavaszán felkerültek a kancelláriára, de a munkálatok nem kerültek már a diéta elé. Hajdu szerint az állandó háborúkon kívül az volt az ok, hogy az ideiglenes jellegű, nem egységes koncepciókra épülő kompromisszumos tervezetek nem feleltek meg a legfontosabb politikai erők törekvéseinek. Az Izdenczy-Balassa csoport hatására a nemességben és az udvarban is kialakult az a tévképzet, hogy a rendek a bizottsági javaslatokkal jelentős eredményeket értek el, sikerült a királyi hatalom jogait nagymértékben korlátozni.

A tévhitet erősítette, hogy a Javaslat jó ideig nem volt nyilvános, csak az 1807-es országgyűlés követelésére jelenik meg még az évben a kódex-tervezet. Ekkorra azonban már az udvar és a nemesség is úgy gondolta, hogy a tervezet egészében nem fogadható el. A rendek úgy ítélték meg, hogy a Javaslat jelentősen korlátozza a nemesi szabadságjogokat, az udvar pedig a tervezet számos tételében – Németh János kancellári tanácsos

¹⁴⁷ MNL OL N 117 – De seditione et Tumultu, 389.

véleménye¹⁴⁸ alapján – a királyi jogok elleni támadást, a francia forradalom elveinek realizálódását látta. Ezzel megpecsételődött a tervezet sorsa.¹⁴⁹

A Principiumok megfogalmazása kapcsán Németh egyik fő kifogása, hogy amennyiben az alapelvek érvényesülnek, akkor a Martinovics-féle mozgalmak célkitűzéseit a bíró egyszerű igazgatási reformtervnek minősíthetné. Szerinte, ha elfogadnánk azt a tételt, hogy csak a kódexben meghatározott bűntettek elkövetőit szabad büntetni, és amit a törvény nem tilt, azt a polgár szabadon megteheti, akkor az izgató írás vagy beszéd is csak akkor minősülhet felségsértésnek, ha szerzője vagy elmondója a polgárokat fegyverfogásra vagy erőszak alkalmazására hívja fel. Ugyanígy sérelmesnek tartotta a kódex corpus delicti fogalmának meghatározását is, az alapján ugyanis Martinovics hívei közül azoknál, akiknél nem lehetett fellelni a bűntett elkövetésének evidens bizonyítékát, de ellenük egyéb gyanújelek szóltak, ártatlannak kellett volna nyilvánítani.

Németh másik fő ellenvetése a tervezettel szemben, hogy az sokkal szűkebben értelmezi a felségsértés fogalmát, mint az ország sarkalatos törvényei, amelyek közül leggyakrabban Szent István II. törvénykönyvének 51. articulusát említi meg. A cikkely alapján ugyanis szerinte *bármely gondolat*, amelyből az uralkodó élete vagy méltósága elleni törekvés felismerhető, már önmagában is súlyosan büntetendő, még akkor is, ha semmilyen végrehajtási cselekmény nem követi a pusztá szándékot. (Az Alapelvek első pontja rögzíti, hogy a gondolatokat nem lehet büntettnak minősíteni.)

Károsnak tartja továbbá azt is, hogy a tervezet a felségsértési eljárásban is ugyanazokat a normákat kívánja érvényesíteni, amelyeket egyéb esetekben; szerinte ez szabad teret ad az ilyen jellegű bűncselekmények elkövetéséhez.

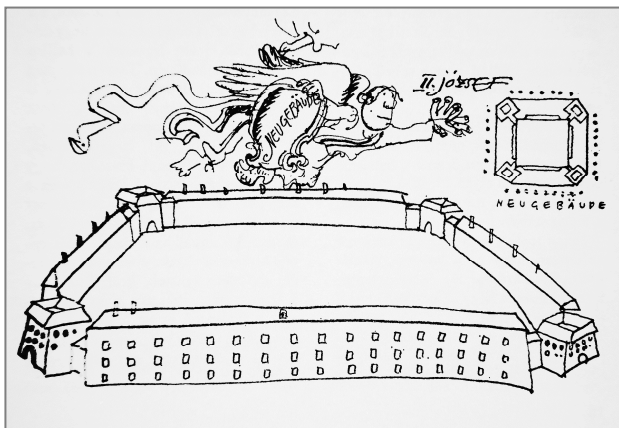
¹⁴⁸ I. Ferenc utasítására 1804 nyarán dolgozta ki Németh János kancelláriai tanácsos az 1795-ös büntetőjogi tervezetről szóló nagy terjedelmű, 120 oldalas véleményét. Az 1795-ös javaslat Németh szerint idegen elveket nyújt a bírának, holott szerinte más népek intézményeit nem lehet átültetni a magyar jogba. A tervezet azoknak a modern jogtudósoknak a tételeire épül, akik az újítás és változtatás szellemétől elragadtatva új világot akarnak teremteni. Szemében Gaetano Filangieri a legveszedelmesebb újíto, aki közismert demokratikus elveiről, s őt tartja a tervezet legfőbb inspirátorának is. A bizottság tagjai szerinte forradalmi gondolkodást akartak a tervezetbe becsempészni, megsemmisítve az ország sarkalatos törvényeit, kiírta mindazt, ami eddig nagyon jól megfelelt a nép szokásainak és erkölcsének. A kódex sorsáról Németh János állásfoglalása mondta ki a végítéletet, a Javaslat ennek alapján végleg a súlyllesztőbe került.

¹⁴⁹ Hajdu, 1971, 359.

Állásfoglalásában a felvilágosodás elveinek elítélésén kívül rámutat kodifikációs és legiszlációs problémákra is, így kifogásolja azt is, hogy a tervezet csak az állam elleni bűntetteket tartja közbűntetteknek.

Végső megállapítása, hogy a kódex tervezet idegen és veszélyes elvekre épül, az alkotmánnyal és a nép jellemével is ellentétes, elvei és gyakorlati megoldásai miatt alkalmatlan arra, hogy törvénnyé váljon, vagy egyáltalán tárgyalásra kerüljön. A kancellária nevében javasolja az 1795-ös tervezet félretételét, és azt, hogy az országgyűlés jelöljön ki egy új bizottságot, amely a nádor irányításával a régi törvényekre és a kialakult bírósági gyakorlatra alapozott új büntetőkódex-tervezetet dolgoz ki.

Az 1795. évi javaslatot azért tekinti a magyar jogtörténet nagy jelentőségűnek – túl azon, hogy elsőként átfogja a büntetőjog egész területét – mert ez az első magyar büntetőjogszabály tervezet, amely határozottan előírja valamennyi, a törvénnyel ellentétes írott vagy szokásjogi forrás hatályon kívül helyezését. Amennyiben életbe léptették volna, nagyban elősegítette volna a magyar büntetőjog egységesítését. Szalay László véleménye szerint,¹⁵⁰ a tervezet nagy hatást gyakorolt az 1848 előtti reformnemzedékre és az 1843. évi büntetőjavaslatokra.

¹⁵⁰ Szalay László (1813–1864) magyar történétíró, jogász, liberális politikus és publicista, a Magyar Tudományos Akadémia tagja és főtitkára (1861), a modern magyar történettudomány egyik megalapozója. 1840-ben a büntető törvénykönyv kidolgozására kiküldött országos választmány jegyzője volt, részt vett a javaslat elkészítésében és szerkesztésében, a haladó eljárásjogi tervezetek kidolgozásában. 1840-41-ben Eötvös Józseffel, Lukács Móriccral és Trefort Ágostonnal együtt adták ki a Budapesti Szemlét, melyben a Codificatio c. tanulmánya megjelent. (Fayer, 1902, I. 31.)

*Második Andrásnak állisd fel törvényét,
Ezzel viszá nyered szabadságod fényét.
Ha Király törvént hoz Magyar romlására,
Akárki nyulhasson kard markolatyára.*¹⁵¹

V. FEJEZET

Az 1830. évi kódextervezet felségsértésre és hűtlenségre vonatkozó szabályainak megalkotása

1. A rendszeres bizottsági munkálatok és az elkészült törvényjavaslatok¹⁵² országgyűlési tárgyalása (1827–1832)

A sokak által elsőnek tekintett 1827-es reformországgyűlésen álmatag és formális módon, de végre újra döntés született az 1790/91-es diétán felállított országos bizottságok által megoldandó kérdéskörökben, így ismét előtérbe került a büntetőkodifikáció ügyének rendezése is.¹⁵³ Három évtizednyi szunnyadás után a „hosszabb tanácskozást igénylő ügyek” (már 1791-ben is így szólt a törvény), vagyis a rendszeres munkálatok tárgyalására újra

¹⁵¹ Egy igaz magyar hazafinak édes nemzetét ügye fogyott állapattyának mély álmából serkengető versei, melyeket írt második Joseff császár halála után 1790 esztendőben Szent György havában. (*Külömb-külömb féle jó és rossz szagú virágokkal tellyes kert. – Pasquillusok a XVII-XVIII. századból* (1989). Magvető Könyvkiadó, Budapest. 285.; töredékes formában: MNL OL R 317 1526 utáni gyűjtemény, Versek, epigrammák, gúnyiratok.)

¹⁵² Az 1827. évi VIII. törvénycikk által felállított regnicolaris bizottságok által elkészített tervezetet 1830-ban nyomtatták ki, ezért a szakirodalom 1830. évi tervezetnek nevezi. (Ld. Homoki-Nagy Mária (2001): *Az adományrendszer reformjára tett kísérletek az 1795. és 1830. évi magánjogi tervezetekben*. Szeged.)

¹⁵³ 1827. évi VIII. törvénycikk a bizottsági rendszeres munkálatok további tárgyalása a legközelebbi országgyűlésre halasztatik. Az 1790/1:LXVII. törvénycikk alapján kidolgozott rendszeres munkálatok tárgyalása, mint igen nagy jelentőségű és fontos következményekkel bíró ügy, hosszabb tanácskozást igényelvén: a karok és rendek, Ő szent felsége kegyes jóváhagyásának hozzájárulásával, egy számos tagból álló bizottság kiküldését határozták el, mely albizottságokra oszolva, az említett munkálatokat bírálja meg, a főntebb idézett 1790/1:LXVII. törvénycikk elvei szerint vegye tárgyalás alá s véleményét úgy maguk a bizottsági munkálatokra, valamint a tervezett törvénycikkekre vonatkozólag is, indító okokkal támogatva, a következő országgyűlésre nyujtsa be. (CJH.)

királyi bizottságokat neveztek ki, amelyek feladatként az 1795-ben, majd az azóta készült ügyiratok átvizsgálását, megújítását és a következő országgyűlés elé terjesztését kapták.¹⁵⁴

Az 1795. évi büntetőkódex-tervezetét – amely az országgyűlés sűrgetésére már 1807-ben is megjelent nyomtatásban – 1826-ban újra kinyomtaták,¹⁵⁵ ennek alapján kezdődött meg a munka. A javaslat országgyűlési előkészítését a jogügyi bizottság elnökeként az a Tihanyi Tamás udvari tanácsos, a hétszemélyes tábla ülnöke vezette, aki már az 1795-ös tervezet kidolgozásában az akkori bizottság tagjaként is részt vett.¹⁵⁶ Az eredeti elaborátum revíziójának szánt, 1829-re befejezett és 1830-ban „sajtó alól kijövő” javaslat (innen az újabb keletű elnevezése a műnek) nyomtatott példányait (együtt a többi javaslattal) megküldték a törvényhatóságoknak véleményezés céljából.¹⁵⁷

Ezt a vármegyék az 1830-as év folyamán (például a nyár folyamán megszületett, a szeptember 8-ra összehívott országgyűlésre kiadott követutasításokban) egyre türelmetlenebbül sűrgették, követeiket pedig utasították a „nagy gondal és szorgalommal megkészített” munkálatok „nyomtatás által közönségesekké” tett példányainak kiküldetésére, beszerzésére.¹⁵⁸ Nyár

¹⁵⁴ Mályusz Elemér (1923): *A reformkor nemzedéke*. Századok. 3. sz. 34.

¹⁵⁵ Codex de Delictis eorumque Poenis pro Tribunalibus regni Hungariae, partimque eidem adnexarum per Regnicolarem Juridicam Deputationem elaboratus. Posonii, Typis S. Ludovici Weber, 1826. (MNL OL N 117 Archivum Regni – Vegyes Könyvek 133. kötet.) Hajdu jelzi, 1831-ben is publikálták az 1795-re elkészült tervezetet. (Hajdu, 1971, 25.)

¹⁵⁶ MNL OL N 65 Diaeta anni 1830. Fasc. D.

¹⁵⁷ Az 1827. évi VIII. törvénycikk által felállított, regnicolaris bizottságok által elkészített javaslatot először 1829-ben nyomtatták ki, a szakirodalomban 1827., 1829., illetve 1830. évi tervezetként is előfordul. Balogh Elemér a levéltári dokumentumok alapján, a kézirat (östervezet) utolsó dátumaként 1829. március 9-ét határozta meg. 2004-es tanulmányában jelzi, hogy ezen még sok változtatás történt, a véglegesnek tekinthető változat az év végére készült el, kiadásra pedig 1830 januárjában került. A vármegyeyi – az országos munkálatokat július és augusztus folyamán nyomtatásban követelő – követutasítások alapján valószínűsítem, hogy a széles körű terjesztésre csak 1830 októberében kerülhetett sor. (Balogh Elemér (1998a): *Egy elfelejtett büntető törvénytervezet*. Győri tanulmányok. 20. Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Győr. 73–74.; Balogh Elemér (2004): *A magyar büntetőtörvény-tervezetek szerkezeti fejlődése*. Tanulmányok Dr. Nagy László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Acta Juridica et Politica. Szeged. 32.; ld. még Homoki-Nagy Mária, 2001.)

¹⁵⁸ Borsod vármegye Szent Jakab hava 22-én írt instrukciójában egyenesen úgy fogalmaz: „hogya a’ többször érdeklött Deputationális munkák annyi számú nyomtatványokban adattassanak a’ Közönség eleibe, hogy azokat megszerezhetni a’ magános

végére azonban – a királyi meghívólevél ismeretében – már több vármegye is úgy ír a javaslatok tárgyalásáról, hogy „a most sajtó alá bocsájtandó regnicolaris Operatumok tsak a jövő Esztendei Ország Gyűlésen fognak felvételni”.¹⁵⁹

Az 1830. évi országgyűlés viszonylag rövid ideig tanácskozott, az ügyek nagy száma pedig nem tette lehetővé, hogy a kiküldöttségek munkáit a diéta napirendre tűzze és megtárgyalja. A végéhez közeledő ülésszak idején érkezett királyi leiratban javasolt megoldást, hogy a hosszas tanácskozás nélkül is elfogadható bizottsági munkák kerüljenek gyors megtárgyalásra, a rendek elutasították. A 29. ülésen úgy nyilatkoztak, hogy a rendszeres munkák csak akkor felelhetnek meg a kitűzött céljuknak, ha a törvényhatóságok, valamint a diéta részletesen megtárgyalhatják és egységes szerkezetben, nem pedig egyes részeikben fogadhatják el azokat. Az ezzel ellentétes uralkodói javaslatot, vagyis a gyors eredményt ígérő, kiválogatott bizottsági tervezetek napirendre vételét nem látták tanácsosnak, és azt az 1831 októberében összehívandó országgyűlésre halasztották.¹⁶⁰ A büntetőkódex javaslat tárgyalása egyelőre megfeneklett, elődjével hasonló sors várt rá.

Hazafiaknak is módjok lehessen; - e' felett meghagyódhatna Követ-Uraknak még az is: hogy az Ország-Gyűlési Akták és Diáriumok' Ternioit, mihelyest a' nyomtatott sajtó alól ki-kerülnek, a' Megye' közönsége számára időről időre rendszeren küldözgessék meg ...". (MNL OL N 22 Archivum palatine.)

¹⁵⁹ MNL OL N 22 Archivum Palatine. Pal. Ad. Josephus – Archivum Secretum, Praeparatoria ad Dietam Poseniensem Anni 1830. – Ld. Abajúvár, Bereg, Békés, Bihar, Borsod vármegye követutasításai. A szatmár vármegyei követek 1831. január 24-én kelt, a már lezárt országgyűlésről szóló beszámolójukban úgy írnak a kodifikációs munkálatokról, mint amelyek „Ő Felségének, az ország e' tárgybeli kívánságát megelőző gondoskodásánál fognak már meg is jelentek nyomtatásban”. Itt jelezzük, hogy már az 1795-ös tervezet hatálybaléptető törvénycikk tervezete is azt ígérte, hogy „az országban és a hozzákapcsolt Részekben közhírré fog tételni honi nyelven is, teljes terjedelmében”. (Hajdu, 1971, 389.)

¹⁶⁰ „A' Kegyelmes Előadás második részére nézve, nem tagadjuk ugyan, hogy az Országos Kiküldöttség rendszeres munkáiban találtnak olyan tárgyak, mellyek hosszas tanácskozás nélkül most is haszonnal elintézhetőnek látnak, minekutána azombam a Kegyelmes Királyi Előadásoknak 2-dik pontja következésében az lenne megállapítva, hogy a' rendszeres munkák addig az Ország-Gyűlésen fel ne vétessenek, még az Ország Törvényhatóságaival közölve, 's ezek által megfontolva nem lesznek; mint ezen okból tehát, mint pedig leginkább azért, hogy a' rendszeres munkák csak akkor felelhetnek meg céljoknak, ha egybefoglalva vétetnek tanácskozásba, s' így egyeránys fő okhoz alkalmaztatnak, holott azoknak szakaszonként leendő megvizsgálítások könnyen az olyan fő oktúl elvezethetne, és tsak a' gyakrabbi Törvényváltozásra szolgáltatna alkalmatosságot, ez uttal sem a' Felséged által Kegyelmesen

Az eredetileg 1831 őszére tervezett országgyűlést a kormányzat csak 1832. december 16-ra hívta össze. A több mint egy éves késlekedés indokai között a kolerajárvány, az azzal összefüggő városi- és parasztlázadások mellett az operátumok megyei tárgyalásának elhúzódása is szerepelt. A törvényhatóságok nagy részében a javaslatok csak 1832 nyarán és őszén kerültek az „országos kiküldöttségi munkálatok” vizsgálatára rendelt megyei választmányok és a közgyűlések napirendjére. A kormányzat talán éppen ezért szabta meg a diéta összehívásának feltételeként, hogy azok véleményezése befejeződjön. A kormányzat másik fontos törekvése a diéta megnyitásának halogatása mellett az operátumok tárgyalási sorrendjének meghatározása, és ezzel a politikai kezdeményezés és a közvélemény kézben tartása volt. Ezt az úrbéri munkálatok első helyen történő napirendre tűzésével (jobbágyvédő szerepkörét hangsúlyozhatta így, a nemességet pedig ennek a tárgysorrendnek az esetleges el nem fogadásával, a parasztok ellenségének állíthatta be) kívánta elérni. A jogügyi munkálatokat a kormányzat – hosszas belső egyeztetést és levelezést követően – a második helyre terjesztette elő.¹⁶¹

2. A kódextervezet szerkezeti felosztása és a közbiztonság elleni bűncselekmények

Az alkotók a napóleoni büntető törvénykönyv (Code Pénal, 1810.) hatására három részre osztották a tervezetet. Az első az eljárásról (De forma

érintett nyilvánosság örökösödés tárgyát, sem más' egyebet fel venni nem tartjuk tanátosnak.” (MNL OL N 117 – Archivum Regni 31. kötet – Felséges Első Ferencz Austriai Császár, Magyar és Cseh Ország Koronás Királyától Po'sony Szabad Királyi Várossában, 1830. Esztendő Szent Mihály Havának 8. napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének Írásai. I–II, Po'sonyban, Weber S. Lajos betűivel, 1830., 295. 1830. évi VI. törvénycikk a törvénykezés folytatásáról a legközelebbi, főleg a rendszeres munkálatok megvizsgálására rendelt országgyűlés tartama alatt „Ő szent felségének az iránt tett kegyes előterjesztésére, mely szerint a rendszeres munkálatok tárgyalása céljából a jövő 1831. év október 2-ik napjára összehívandó országgyűlés előreláthatólag hosszabb ideig fog tartani.”. (CJH.)

¹⁶¹ A kormányzat kétszer is, 1831 szeptemberében és egy évvel később, 1832 szeptemberében is leiratokban jelezte: az országgyűlést akkor kívánja összehívni, amikor valamennyi megye elkészült az operátumok felülvizsgálatával. Bővebben ld. Völgyesi Orsolya (1997): *A kormányzat álláspontja az operátumok napirendre tűzésének kérdéséről (1830–1832)*. Aetas. 4. sz. (Elérhető: <http://aetas.hu>. Letöltés dátuma: 2013.03.16.)

procendendi), a második rész az egyes büntettekről és büntetéseikről (De Criminibus in specie, et eorum Poenis), a harmadik pedig a kihágásokról és a büntetéseikről (De delictis criminalitatem non involventibus, eorumque poenis) rendelkezett. A felosztáson kívül további újítása a tervezetnek, hogy a Csemegi-kódexhez, illetve a mai miniszteri indokolásokhoz hasonlóan az egyes cikkelyekhez részletes magyarázatot fűz. A legjelentősebb újdonságnak, a kihágások (*delictum politicum*) szabályozását tartja a szakirodalom.¹⁶²

A tervezet elkészítése során nemcsak a büntetőtörvény rendelkezéseit fogalmazták meg, hanem az ahhoz illeszkedő egyéb normákat külön-külön csoportosítva, a törvénykönyv kiegészítő szabályozásaként dolgozták ki (börtönügyi rendtartás, vérhatalmat gyakorló törvényhatóságoknak szánt iránymutatás, igazságügyi orvostan alapszabályai).

A kódextervezet második (anyagi jogi) részének első osztálya foglalkozik a közbiztonság elleni bűncselekményekkel (Crimina adversus securitatem publicam), ennek első két cikkelye tartalmazza a felségsértés (beleértve és el nem különítve a hazaárulást) és a hűtlenség tényállásait és az ezekhez fűzött magyarázó kiegészítéseket.

A *felségsértésről és hazaárulásról* (*Crimen laesae Majestatis seu Perduellionis*) rendelkező I. artikulusszövegének első két – a) és b) pontja – visszanyúl a Szent István dekrétumában (II. 51. A király és az ország ellen való pártütésről) megfogalmazott elkövetési magatartásokhoz, szinte szó szerint ismétli azokat.¹⁶³ Az első artikulusszöveg rendelkezik arról, aki a király épsége és méltósága ellen bármiféle módon összeesküszik, vagy a konspirációt megkísérelte,

¹⁶² Balogh, 2008, 5.

¹⁶³ Articulus I. De Crimine laesae Majestatis, seu Perduellionis. 1. § Crimen laesae majestatis, seu Perduellionis incurrit: a, Qui contra Regis Salutem, aut dignitatem, quolibet modo conspiraverit aut, conspirare tentaverit, seu tentanti scienter consenserit. b, Qui hujusmodi aliquem noverit, et probare valens, non indicaverit. c, Qui impias manus in personam Regis injecerit, vel vitae Ejus insidiatus fuerit, sive domum, in qua Rex exsisterit violenter invaserit. d, Qui contra Statum publicum in perniciem Regis, et Regni semet evidenter hostili, armataque vi erexerit. (MNL OL Regnicolaris N 117, Opinio Excelsae Regnicolaris Deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam Articuli 67:1790/1 elaboratis Systematicis Operatis Atriculo 8. 1827. exmissae, circa Objecta ad Deputatonem Juridicam relata., – IV. Codex de delictis eorumque Poenis – in Typographia Ludovici Landerer de Fűskút, Editio Secunda, Posonii 1831.)

vagy a kísérletről tudva azzal egyetért. Továbbá azt is, akinek ilyen cselekedet a tudomására jutott, és kivizsgálhatná, de nem jelenti azt.¹⁶⁴

A következő c) és d) pont pedig a Hármaskönyv hűtlenségi deliktumainak (I. Rész 14. cím) két legfontosabbikát (a fogalmat a cselekmény oldaláról nem bomlasztó, valóban állam elleni tényállását, 1-2. §) emeli be csekély változtatásokkal. Ezek: a királyra kezüket emelő, az életére leselkedők, a tartózkodási helyére török, valamint a közrend ellen, a király és az ország romlására nyilvánvalóan ellenséges szándékkal, fegyverrel támadók.

A c) pont, amely a királyra támadókat, a király lakhelyére törőket bünteti, első látásra nem tesz mást, mint megerősíti az a) pontban, vagyis a Szent István törvényében leírtakat a király épsége, méltósága elleni összeesküvőről, összeesküvést megkísérlőkről. Beemeli és helyére teszi a Hármaskönyv fogalmilag egyetlen valóban felségsértés néven nevezett tényállását. Az ismétlést tekinthetjük feleslegesnek, illetve a felség minden irányból történő védelmét pontosító, erősítő gesztusnak. Tekinthetjük azonban úgy is, mint amely különbséget tesz és megalapozza a szövetségkötést mint önálló bűncselekményt. Vagyis a szövetség megkötése, az erre irányuló kísérlet, vagy az ezzel való egyetértés magában is befejezett deliktum anélkül, hogy a királyi személyt bármiféle támadás érné, hiszen ezt a későbbi c) bekezdés tartalmazza.

A régi törvények pusztá összerendezésével tehát a jogalkotó árnyalni tudta a felségsértés cselekményét. Ezzel nem tett mást, mint összhangban a bírói gyakorlatban amúgy is meglévő, a vádlottakra súlyos következményekkel járó kiterjesztő értelmezést rögzítette,¹⁶⁵ amely a fontosabb politikai perek ítéletleveleiben rendszeresen egymás után sorolta fel az istváni törvényeket és a Hármaskönyv idevágó rendelkezéseit. Nemcsak felsorolta,

¹⁶⁴ A törvényszöveg magyar változatának ismertetéséhez Balogh Elemér 2006-os tanulmányában szereplő fordítást vettem alapul. (Balogh, 2006, 361–362.)

¹⁶⁵ „[...] kegyeskedjék elrendelni letartóztatásukat; szem előtt tartva az István-féle dekrétumot, amelyre az 1715. évi 7. törvénycikk is hivatkozik, s amely dekrétum nemcsak azokat mondja ki bűnösnek a felségsértés büntetében, akik a királyi felség épsége és méltósága, valamint az ország java ellen összeesküsznek, vagy összeesküvésre tesznek kísérletet, avagy akik tudatosan egyetértenek az előbbiekkal, hanem azokat is, akik ismernek ilyeneket, de nem jelentik fel őket.” Németh János királyi jogügyi igazgató előterjesztése Sándor Lipót főherceg nádorhoz, Pest 1794. december 1. (Közli: Benda – Elek, 1983, 345.) A Királyi Tábla és a Hétszemélyes Tábla ítélete Martinovics Ignác perében 1795. április 27. és 29. (Uo. 383.)

hanem ezzel a szövetségkötéshez, rosszabb esetben ennek bármilyen kísérletéhez fűzte a rendkívül súlyos jogkövetkezményeket.

Leszögezhetjük, hogy itt történt először rendszerszerű és átgondolt próbálkozás arra, hogy a szövetkezést ne előkészületi cselekményként, hanem önálló sui generis deliktumként kezelje és büntesse. Ez a problémakör az 1878. évi törvény megfogalmazásakor kerül majd újra elő, nem kevés szakmai vitát és bírálatot váltva ki.

A *hűtlenséget (De Nota Infidelitatis)* szabályozó II. cikkelyt magyarázó bevezető szöveg visszautal az 1723:9. törvénycikk rendelkezéseire, amelyeket számbavesz és felsorol, de amelyekből csak az állam biztonságát komolyan veszélyeztető¹⁶⁶ négy esetet emeli be az artikus tényállásai közé. Ez utóbbiakat jobban megvizsgálva láthatjuk, hogy nem tett mást, mint a már a Hármaskönyvben¹⁶⁷ is szereplő fontosabb és állandó eseteket helyezte bele a tényállásba.¹⁶⁸

A hűtlenség deliktumának tényállása az állam egységét, sértetlenségét külső és belső irányból fenyegetők ellen fogalmazódik meg a tervezetben. Az elkövetési magatartások külön pontokba szedve jelennek meg, ami jól jelzi a jogszabályszerkesztésben a taxatív felsorolás irányába történő elmozdulást, mind a lazán és bőbeszédűen szerkesztett korábbi törvény-javaslatokhoz, mind a középkori jogalkotás elnagyolt normarendszeréhez képest.

¹⁶⁶ „quaedam tamen delictorum species, quae considerata eorum indole, et consecrariis securitatem publicam in tantum non afficiunt, ut Criminibus ad convellendum statum publicum directis.” (MNL OL N 117 Regnicolaris - Codex de delictis eorumque Poenis 1831., 30.)

¹⁶⁷ Sőt, kettő tényállást már az 1462. évi II. törvénycikkben is megtalálunk. 1462. évi II. törvénycikk, azok az esetek, melyek hűtlenség vétkére tartoznak, és a melyekben, valamint másokban, a király úr a bűnösök birtokait és fekvő jószágait másnak adhatja és adományozhatja.

¹⁶⁸ Összevetve a Hármaskönyv és az 1723:IX. törvénycikk rendelkezéseivel: II. Artikus – Figyelemmel a hűtlenségi eseteket legszentebb Őfelsége jóindulatú jóváhagyásával módosító 1723:IX. törvénycikk rendelkezéseire, e büntett elkövetői: Az ország és a kapcsolt Részek várainak gonosz szándékú elárulói és fölადói. /Trip. I. 14. cím 16. § – 1723:IX. 7. §/ Az ország ellenségeinek fegyvereket, s háború idején élelmet szállítók, ameddig az ellenséges hatalmat szolgálók ezt a cselekedetet szabadon, sőt gonosz szándékkal teszik. /Trip. I. 14. cím 17. § – 1723:IX. 7. §/ Ugyanígy azok, akik az ország belső rendjének feldúlására vagy megzavarására akármiféle embereket behoznak és felfogadnak. /Trip. I. 14. cím 8. § – 1723:IX. 7. §/ Ezen kívül a bírák és hiteleshelyek, továbbá a közhitelű pecsétet hivatalból használó emberek, akik ezeket hamis oklevelek készítéséhez felhasználják. /Trip. II. 16. cím . § – 1723:IX. 3. §/.

3. A vármegyék írásbeli véleményei a büntetőjavaslat hűtlenséggel és felségsértéssel foglalkozó pontjaihoz

A vármegyék egy csoportja tehát rendkívül komolyan vette a javaslat véleményezésének feladatát. Sajnos, mivel a kódextervezet nem került az országgyűlés plénuma elé, a véleményadás folyamata egyirányú maradt, nem mérhetjük le valós hatását. Mégis nem haszontalan számba vennünk, hogy a politikailag érzékeny jogterületen mely problémakörökhöz fűztek javaslatokat, fejezték ki aggályaikat a közgyűlések és bizottságaik.¹⁶⁹

A közgyűléseken kiérlelt álláspont több helyütt inti *pontosabb fogalmazásra* a kodifikátorokat. Csanád megye, valamint Győr is jelzi 1832. februári észrevételeiben,¹⁷⁰ hogy a király épsége és méltósága ellen bármiféle módon (*quodlibet modo*) összeesküvő magatartás leírását bizonytalannak, kétes értelműnek, más magatartásoktól nehezen elhatárolhatónak tartja. Somogy pedig úgy jellemzi az első törvénycikkelyt, mint ami a régi törvények „kétes és széles értelmű szavaival”, az elkövetési magatartások felesleges ismételtetésével kelt bizonytalanságot, ezért az a) és b) pont alatti szabályok elhagyását javasolja.¹⁷¹ Nyitra véleményében – az 1723:9. és az ellenállás jogát törlő 1687:4. törvényt felelőlegesen, de ezek ellenében – kijelenti, ezen szabályok nem vonatkoznak a törvénytelen támadások esetére, amelyekkel szemben megengedett a jogos önvédelem anélkül, hogy ezzel bárki a felségsértés bűnébe esne.¹⁷²

Mint mindegyik kodifikációs kísérletnél, a legtöbb félelmet és kritikát itt is a *vagyonelkobzás intézménye* váltotta ki. Szeged, Komárom és Somogy a javak elkobzásának és zár alá vételének eltörléséért száll síkra, Somogy helyette az örökös rabságot javasolja. Indoklásuk nagyon hasonló (a megszokott elemeket vonultatják fel), a jószágvesztést mint a legigazságtala-

¹⁶⁹ Tekintve, hogy Balogh Elemér tanulmányaiban (2005.; 2006.) kitért az általa fellelt anyagi és eljárási jellegű törvényhatósági reflexiókra, így azokat részleteiben nem ismertetem, csak rendszerezve említem, és néhány általam feldolgozott, a téma szempontjából fontossággal bíró vármegyei állásponttal kívánom kiegészíteni.

¹⁷⁰ Győr egyszerűbb szöveget javasol: „Aki a királyság feje, vagy trónjának megsemmisítésére összeesküszik”. (MNL GYMSML IV.A. 1/d./3 – Archivum vetus, Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai, 1832. Bőjt-elő hó 13.– Országgyűlési iratok 1827-32., 58.)

¹⁷¹ MNL GYMSML IV.A. 1/d./3 – Somogy vármegye 3221. számú tanácskozása, 1832. Nyilas hava 5., 28.

¹⁷² MNL GYMSML IV.A. 1/d./3 – Reflexiones inelyti Comitatus Nitriensis, Tyrnaviae 1832., 21.

nabb, az ártatlan gyermekeket sújtó büntetést írják le, amely magát a bűnöst is a jövőre nézve „minden segedelemtől megfosztja.”

Liptó megye azt a követelést terjesztette elő, hogy a jószágok lefoglalására-
elkobzására addig ne kerülhessen sor, amíg a királyi korona ügyésze joghatóságát nem gyakorolta és a bűncselekmény elkövetése nem bizonyosodott be.¹⁷³

Az 1830. évi magánjogi törvényjavaslatok országgyűlési vitája során többször is előkerült a királyi adományrendszer reformja, amely téma a hűtlenség büntettségéhez szorosan kapcsolódik. Kölcsey és Deák Ferenc is indítványozta a királyi kincstár évszázadok óta megszokott öröklési jogának megszüntetését, így a megszakadás és a hűtlenség mint adományozási jogcím eltörlését.¹⁷⁴

Fentiekhez hasonlóan mindig is az állam elleni bűncselekmények sarokpontja volt, a *feljelentési kötelezettség* kérdése. Győr és Somogy is, a korábbiakban kifejtett véleményeikkel összhangban bírálták a tervezet b) pontját (akinek bármilyen összeesküvő szándék és tett a tudomására jutott, s kivizsgálhatná, de nem jelenti azt). Sem a vétek nagysága, sem az általános gyakorlat nem igazolja az azonos büntetést, sőt éppen ebben az esetben kéne nagyon is óvatosan eljárni – írja a somogyi vélemény. A győri javaslat úgy nyilatkozik, hogy ha már a pártütés irtóztató volta miatt el is fogadjuk a mulasztó büntetését, akkor is azt enyhébben kell büntetni. A felségsértéstől a hűtlenség szabályai közé kellene áttenni. Mindkét vélemény rögzíti a rokonok (fel- és lemenő ági rokonok, illetve első gradusbeli atyafiak) mentességének követelményét.¹⁷⁵

¹⁷³ MNL GYMSML IV.A. 1/d./3 – Somogy (29.) és Liptó vármegyék (19.). instrukciói.

¹⁷⁴ A királyi adományról szóló magánjogi javaslat (De Donationibus Regiis in genere) 2. §-a rögzítette: „Azon személy hűtlenségének vagy megszakadásának címén, akinek hűtlensége vagy megszakadása okán már valaki adománybirtokot kért és abba magát törvényesen beiktatta és 32 év óta haszonélvezetében van, más adománybirtokot kérő vagy annak örökösei birtokban maradása érvénytelen.” A kialakult gyakorlat szerint, ha valaki hűtlenségre hivatkozva kért birtokot az uralkodótól, elegendő volt, ha a hűtlenség tényét állította, anélkül, hogy azt jogerős bírói ítélettel alátámasztotta volna. Az uralkodó annak, aki az elkövetett hűtlenségre hivatkozott, peres adományt biztosított. A 2. §-hoz kapcsolódott az a Zala megyei javaslat is, hogy felségsértés vagy hazárulás jogcíme alatt csak azokat a javakat lehessen elajándékozni, amelyek az elmarasztaló bírói ítélet által már a királyi fiscusra szállottak, valamint semmissétek meg a peres adományokat és azok jogi háttérintézményeit. (Homoki-Nagy Mária (2003): Deák Ferenc megjegyzései az adományrendszer reformjára. In: Szabó István (szerk.): „...a hazának szent ügye...” Emlékkülés Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából. Szent István Társulat, Budapest. 29–30.)

¹⁷⁵ A szokásjogi gyakorlat adta értelmezésből következően, sem a törvényalkotó, sem a vélemények nem térnek ki a b) pont „et probare valens” kitételére. Egyértelműnek

Az eljárási szabályok vitáiban a *bíróságok joghatóságát* érintő általános kérdéskörben két álláspont ütközött. Az elkövetés helye szerinti, vagy pedig a gyanúsított lakóhelye szerint melyik bíróság járjon el. A Deák testvérek által kidolgozott zalai javaslat azt a törvényhatóságot tartotta elbírálásra (és a büntetés végrehajtására) alkalmasnak, ahol a vétkes lakik.¹⁷⁶ Ezzel csengenek össze a somogy megyei vélemény azon részei, amelyek a felségsértés és hazaárulás eseteiben nem a királyi táblát jelölte volna meg első fokú fórumként, hanem az „alperes bíróságát”, „akarmelly közönséges első rendű Törvényszék”-ben jelölte meg. Annál is inkább tartotta volna ezt célravezetőnek, mert ezzel több feljebbviteli fórum nyílt volna a különleges ügyeknek.

A vármegyék indítványaiiban többször felbukkan az igazi hazaáruló „rosz Tanácsosok” alakja, akiket már Szent István és Ulászló törvényei is „kárhoztattak” (pl. Bars, Somogy vármegye észrevételeiben). A vitakör érdekes és vissza-visszatérő momentuma, hogy ki járjon el *a hűtlen tanácsosok megbüntetése* és felelősségre vonása ügyében. Kölcsey a tárgyalások során kifejti: a vétek ebben az esetben az egész nemzetet és alkotmányt sérti, amelyet csak az országgyűlés ítélhet meg.¹⁷⁷ A hűtlen tanácsadók bűnének meghatározásával és elítélésének kérdéskörében végezetül semmilyen rendelkezés nem került bele a hamarosan elfeledett tervezetbe.

veszik, hogy a feljelentési kötelezettség mindenkire (nem csak a vizsgálatall megbízzottakra, vagy vizsgálati lehetőséggel bírókra) kiterjed.

¹⁷⁶ Molnár András (szerk.) (2000b): „*Javítva változtatni*” – Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. 180–181.

¹⁷⁷ „Mihelyt azt ki mondjuk, hogy a nemzet iránt hűségtelen tanácsosokat a diaeta itéli meg, bár ha nyomban egyet sem lehetne is megbüntetni, mégis nyerve van a dolog, mert lehet perbe idézni, lehet absolválni, és ezen absolutio fogja jusainkat biztosítani, s ha nem magunknak, unokáinknak használni.” Kölcsey Ferenc felszólalása a hűtlen tanácsosok ügyében, 1834. február 28., kerületi ülés, Országgyűlési tudósítások. (Kölcsey Ferenc (2011): *Országgyűlési dokumentumok*. Sajtó alá rendezte: Völgyesi Orsolya. Universitas Kiadó, Budapest. 255., 262.

Codex
de
Delictis eorumque Poenis
pro
Tribunalibus Regni Hungariae
Partiumque ei adnexarum
per
Regnicolarem Iurisdictionem
Deputationem
Articulo 67. 1791. ordinatam
elaboratus
Una cum Articulo.

N° 4to

4. Az 1832-36-os országgyűlés vitái és a büntetőjogi munkálatok elhatalosztása

Az országgyűlés a hosszadalmas sorrendi vita után kezdte el az operátumok tárgyalását az urbáriális tervezettel, majd 1833 novemberétől a bírósági szerkezeti, 1834-es év közepétől (május-június) pedig a magánjogi javaslatokkal folytatta. Elsősorban a „feudális törvényhozás nehézkes mechanizmusa” az a tényező, amely miatt a hátralévő munkálatokra nem maradt idő, a büntetőkódex tervezete nem került a pozsonyi diéta napirendjére.¹⁷⁸

Rögzíthetjük, hogy bizottsági törvényjavaslatokról ilyen széles körű és intenzív vitára („országos vittelésre”), vármegyei egyeztetésre addig még nem került sor. Mivel a tervezet végül nem került a diéta elé, a valódi szakmai vitának az 1830. évi és a 1832. évben kezdődő diétára készülő törvényhatóságok véleményei lettek a kifejezői. A kodifikációs javaslatok sokrétűségükkel (hiszen kilenc bizottság javaslatairól volt szó), a magyar közjog és a társadalom minden jelentős kérdését érintették, ezek helyi (főként megyei) vitái megmozgatták a politizáló elit, elsősorban a reformer jogászok csoportjait. A törvényhatóságok – latin, illetőleg többségében már magyar nyelven fogalmazott – véleményeiket egymásnak is eljuttatták, így az országos vita módot adott a reformkor törekvéseinek, köztük a reformkori büntetőjog elvek és harcok első megjelentetésére, a további szakmai és politikai küzdelmek módszertanának és tudományos eszköztárának megalapozására.

¹⁷⁸ Bató Szilvia (2007a): *Megjegyzések a magyar büntetőjogi kodifikáció 1848 előtti történetéhez*. Jogelméleti Szemle. 1. sz. (Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu>. Letöltés ideje: 2013.04.05.); Völgyesi Orsolya (2000): *Újabb források az 1832-36-os országgyűlés történetéhez*. Aetas. 1-2. sz. Elérhető: <http://aetas.hu>. Letöltés ideje: 2013.02.15.) Hajdu Lajos ezt írja, amikor azt boncolgatja, hogy miért nem került az 1795. évi javaslat teljes egészében az országgyűlés elé: sokan úgy vélik, „hogy az országgyűlési munka kialakult módszerei miatt lehetetlen lett volna a hatalmas anyagot, az összes Deputatio minden javaslatát diétán megtárgyalni. Valóban: a nehézkes országgyűlési tárgyalási és érintkezési mód (feliratok, válaszfeliratok, küldöttségek stb.) miatt sokkal egyszerűbb konkrét kérdésekben is lehetetlen volt (vagy hosszú hónapok munkáját igényelte) egy-egy törvénycikk megalkotása, a feudális törvényhozás már nehézkes mechanizmusa miatt is alkalmatlan volt ilyen átfogó, nagyszabású legiszlációs munka elvégzésére. (Hajdu, 1971, 359.)

5. Kitekintés az 1830. évi magánjogi javaslatokra

Nem tartozik munkám elsődleges célkitűzései közé a hűtlenség büntettének magánjogi következményeinek bemutatása, e ponton mégis szeretnék kivételt tenni, már csak a témában felszólaló reformkori prominens személyek okán is.

Az 1830. évi magánjogi törvényjavaslatok (Projecta legum civilium 1830.)¹⁷⁹ országgyűlési vitája során került elő a királyi adományrendszer reformja, amely téma a hűtlenség büntetéhez szorosan kapcsolódik. Kölcsey Ferenc indítványozta a királyi kincstár évszázadok óta megszokott öröklési jogának megszüntetését, így a magszakadás és a hűtlenség, mint adományozási jogcím eltörlését.

Az első javaslat (a királyi adományról általában – De Donationibus Regiis in genere) 2. §-a rögzítette: „Azon személy hűtlenségének vagy magszakadásának címén, akinek hűtlensége vagy magszakadása okán már valaki adománybirtokot kért és abba magát törvényesen beiktatta és 32 év óta haszonélvezetében van, más adománybirtokot kérő vagy annak örökösei birtokban maradása érvénytelen.” A kialakult gyakorlat szerint ha valaki hűtlenségre hivatkozva kért birtokot az uralkodótól, elegendő volt, ha a hűtlenség tényét állította anélkül, hogy azt jogerős bírói ítélettel alátámasztotta volna. A király annak, aki a hűtlenségre hivatkozott, perlési jogot adott, s ha per során beigazolódott a vád, akkor minősült át teljes adománynyá a peres adománybirtok.

A 2. §-hoz kapcsolódott az a Zala megyei javaslat is, hogy felségsértés vagy hazaárulás jogcíme alatt csak azokat a javakat lehessen elajándékozni, amelyek az elmarasztaló bírói ítélet által már a királyi fiscusra szállottak. A vármegyei véleményt Deák Ferenc a következő szavakkal nyomatékosította az 1834. május 30-án tartott kerületi ülésen: „csak olyan jószágot ajándékozhat a Fejedelem, mely et jure de facto a Fiscusra szállott.” Deák később követársaival együtt azt javasolta, hogy a jus armorum eltörlésével egyidejűleg szüntessék meg a latens jus regiumot is, ezáltal semmisítsék meg a peres adomány lehetőségét.¹⁸⁰

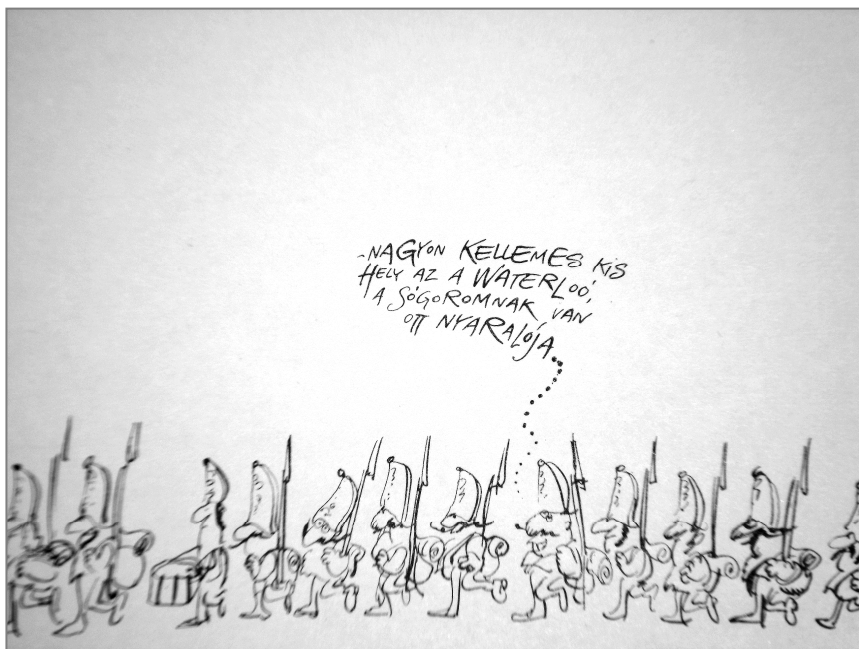
A Javaslat 4. §-ában szabályozott birtokképtelenség fogalma is tartalmazza a törvényesen igazolt hűtlenséget mint adományozási jogcímet, amely kivételt

¹⁷⁹ MNL OL N 117 Opus legum civilium. MNL GYMSML Ogy-i iratok 1827-32. IV. A 1/d 3. Megyei vélemények a Polgári Törvények javallatáról.

¹⁸⁰ Homoki-Nagy, 2003, 26–31.

jelentett az incapacitas szabályai alól: „valaki birtokképtelenségre hivatkozva kéri meg más birtokát adományba, hacsak a hűtlenség vagy a megszakadás törvényes jogcímét is be nem bizonyítja, a felkérés érvénytelen.”

Deák az adományozási rendszer szabályozásáról szóló javaslatok mindegyikénél – így a beiktatásról (De Statutione) szóló V. és az ellentmondásról (De Contradictione) rendelkező VI. javaslatnál is – következetesen képviselte és hangsúlyozta azt az alapelvet, hogy csak a jogerős bírói ítéletben bizonyított hűtlenségre alapítva lehessen birtokot adományozni.¹⁸¹

¹⁸¹ Uo. 34–35.

HARMADIK RÉSZ

AZ 1843. ÉVI BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYV JAVASLATA

*„Vége lett Országunk futó gyűlésének,
Eleget tett abban Hazánk hűségének
Királyunk hibáink'bóltsen orvosolta,
A' rosszat sűgőkat magától el toltá”¹*

I. FEJEZET

Az 1843. évi büntetőkódex javaslat történeti előzményei

A francia forradalom eseményeinek és következményeinek hatására Ferenc császár és a bécsi „udvari kamarilla”,² bár abszolutisztikus kormányzati módszereiről nem mondott le, de a háttérbe helyezte a centralizációs törekvéseket és megbékült a magyar rendekkel, akiket II. József reformabszolutizmusa még ellenségnek tartott. Ugyanekkor a magyar nemesség, akinek egyes vezetői 1790-ben még franciás nézeteket hirdettek, látva a forradalom számukra is negatív hatásait, fokozatosan feladták a központi hatalom gyengítésére irányuló törekvéseiket. A király és a rendek kompromisszuma értelmében az alkotmány fontos pontjainak érvényét a király nem vonja kétségbe, tehát hatalmi politikájáról bizonyos korlátok között lemond.³

A korszak rendi reformtörekvései között megtalálhatók: a közigazgatás egységesítése, a közigazgatási- és a büntetőhatalom szétválasztása és a büntetési eszközök civilizálásának igénye. A követelések hatására, ha lassan is, de kialakult a polgári átalakulás rendszerbe foglalt programja, amelynek iránya nemesi vármegyéktől a reformországgyűlések törvényal-

¹ Fekete János: 1792-ben tartott Ország Gyűlése utolsó ülésére. (Közli: Nagy János (2011): „Tanulj jövendőre, minket típró mágnás!” – Fekete János egy országgyűlési paszquillusának politikatörténeti háttere. In: Horváth Iván – Orlovsky Géza: *Mű & Szerző – Tanulmánykötet*. Budapest. 68.)

² Miskolczi Gyula (1920): *A kamarilla a reformkorban*. Franklin-Társulat, Budapest. 9.

³ Szabó András (2004): Recepció és kreativitás a büntetőjogban. In: Sajó András (szerk.): *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természetrajzához*. Áron László Könyvkiadó, Budapest. 76.

kotási munkálatain keresztül vezetett. A haladó erők számára úgy tűnhetett, a diétai törvények megalkotása lehet a közéletnek az a színtere, ahol a fejlődésképtelen konzervativizmus kormányzata elleni harcot sikerre lehet vinni.⁴ A következőes változtatás politikáját a centralisták csoportja⁵ képviselte, akiket sokan a magyar reformkor liberálisainak tekintenek. Az 1843-as büntető javaslatot kidolgozó Deák Ferenc vezette bizottság tagjai is közülük kerültek ki. A magyar büntetőjognak ezt a korszakát Fayer László Deák-korszaknak nevezi, s egyben azt a jogág fénykorának is tartja.⁶

Az 1830-as években Wesselényi Miklós, Balogh János, Lovassy László,⁷ Kossuth Lajos és az „országgyűlési ifjak” ellen indított hűtlenségi perek sokasága,⁸ megérlelte a magyar törvényhozásban – a liberális ellenzék nyomására – a büntetőjog reformjának gondolatát. Egyértelművé vált, hogy a politikai perekben az ország törvényei nem biztosítanak megfelelő védelmet a vádlottaknak, viszont ezekben a témakörökben egy-egy új, jelentős változásokra tekintő jogszabály megalkotására nincs komoly esély. A régi

⁴ Mezey Barna (2004a): Fayer László és az 1843. évi javaslatok anyaggyűjteménye. In: *Fayer László: Az 1843. évi javaslatok anyaggyűjteménye*. Pytheas kiadó, Budapest. V.

⁵ A centralisták tanultságban, tudományban, jellemben, s humanizmusban saját nemzedékükből kiemelkedtek, de nemzedékük Kossuthot támogatta és nem őket. A csúfondárosan doktrinereknek nevezett centralisták legkitűnőbb képviselői voltak báró Eötvös József, Szalay László, Csengery Antal, báró Kemény Zsigmond, Lukács Móric, Trefort Ágoston, Pulszky Ferenc. (Fenyő Isván (1997): *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó. 12.)

⁶ Fayer László (1905): *A magyar büntetőjog kézikönyve*. II. Franklin-Társulat, Budapest. 59.

⁷ A Lovassy-féle hűtlenségi per egyik monumentalis okmánya 1837. Lovassynak a hétszemélyes főtörvényszékhez és a királyi táblához intézett kérvénye. (Curiai Értesítő, 1876. I. évf., 5-27. szám folytatásokban.)

⁸ „1835 februárja és 1838 júniusa között huszonnégy olyan per indult a Királyi Táblán, amelynek vádlottja – a csak színleg perbe fogott besúgót, Lapsánszky Jánost kivéve – a közélet szereplője volt.” (Pajkossy Gábor (1995): *Reformkori politikai perek*. Rubicon. 6. évf. 6-7. sz. Rubicon-archívum 1990–2001, CD-ROM.) „Főleg a Kossuth elleni per tanulságos, mert megrendezése Metternich műve volt. Beült hálójába, mint barátai a pókok s a rendőrség segítségével gondosan előkészítette a fiatal közíró elfogatását; ugyancsak gondosan figyelte a per menetét is, sőt azt tanácsolta, hogy az olasz felségárulási perek szakértője, Pilgram államtanácsos, vonassék be a tanácskozásokba, mert valószínűleg értékes nyomokra fog bukkanni a nemzetközi forradalom vezetőinek és szálainak felfedezésére.” [...] „A mélyreható roppant változását mutatja, hogy 1837-ben, Kossuth elfogatásakor, Metternich bizalmasa még szomorú szívvel győződött meg róla, hogy terhelő adatok hiányában nem lehet Deák Ferencet is bebörtönözni;”. (Miskolczy, 1920,107., 113.)

törvényekben a „publico-politikai” vétkek formulázása szerencsétlen és pontatlan, – mondja Deák majd jóval később, már a Kiegyezés előtt.⁹ Ezért fordul az ellenzék az általános kodifikáció felé, ettől várva a problémák sokaságának együttes, tömeges, mindazonáltal az általános rendezésbe bújtatott elintézését. Ezekben az években a szólásszabadság kérdése körül kialakult viták is összefonódtak a hűtlenség büntetvényének és a hűtlen tanácsadók felelősségrevonásának jogi megfogalmazásával.¹⁰

Pontosan a hűtlenségi perek kapcsán figyelhető meg, hogy a párttársakat védelmező ellenzéki oldal gyakran üzen¹¹ a királyi rendeletekre, diszpozíciókra, egyéb normatívákra hivatkozó udvari tisztségviselőknek, hogy a

⁹ Fayer László (1896): *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. I. MTA, Budapest. 22.

¹⁰ 1834. december 9-én Nagykárolyban tartott közgyűlésen megjelent Kölcsey Ferenc országgyűlési követ társaságában Wesselényi Miklós báró, hogy az örökváltás ügye mellett beszédet mondjon. Uray Bálint alispán Wesselényi szavait felségsértésnek értelmezte. Deák Ferenc a báró pere során a vádlott védelmében nyíltan fellépett és komoly személyi kockázatot is vállalt, mivel ő szolgáltatta a legfontosabb jogi érveket a védelem számára. Deák a következőket mondja beszédében: „Midőn azonban őseink országgyűlésén a szólás szabadságának biztosításáról az által gondoskodtanak, hogy annak sértése mint „violatio salvi conductus” először nota büntetése alá tartozott, a mi aztán 1723-ban megváltoztatték, egyszersmind a megyék gyűléseire nézve is fenytéket rendeletek, mely a szabad szólás törvény szabta határain túl lépőt büntesse... A széksértést állították tehát fel büntetésül. A gyűléseken mondott illicitus szavakért tehát nem fiscalis, vagy criminalis vagy más büntetésnek, hanem csak ezen itt kiszabott útnak s fenytéknek van helye.” Hármaskönyv: II. része 69. cím, 1625:62 tc., 1635:89. tc., 1723:57. tc. (Kónyi Manó (1882): *Deák Ferenc beszédei 1829–1847*. Franklin-Társulat, Budapest. 135.) Az ország nádora 1840. május 1-jén a két tábla együttes ülésén szóban jelentette, hogy Ófelsége április 29-én a következő királyi végzést hozta: „Mindazon személyek, kik a legutolsó országgyűlésnek kezdete óta az 1715:VII. t.cz-nél és az 1723:IX. t.cz. 2-dik szakaszánál fogva perbe vonattak, s jelenleg a reájok kimondott büntetés alatt vannak, teljes szabadságba helyeztessenek; mindazon perek, melyek az idézett törvényeknél, vagy az 1456:LIV. és 1490:LXX. t. cikelyeknél fogva bárkik ellen folyamatba vétettek, megszűnjenek, s ezután az efféle tettek megorlására, melyek az előbb érintett időre esnek, törvénykezési eljárásnak többé helye ne legyen.” Deáék a királyi rendeletét nem tekintették a sérelem teljes mértékű orvoslásának, továbbra is ragaszkodtak azokhoz az elvekhez, melyeket a szólásszabadság sérelmének tárgyában az országgyűléseken 23 üzenetben kifejtettek.

¹¹ 1837. február 25-én Klauzál Gábor az országgyűlési ifjak kiszabadítása mellett érvelve indítványozza, hogy a törvénytelenséget a rovásukra elrendelő tisztségviselőket állítsák az országgyűlés elé. Javasolta, hogy felelősségre kell őket vonni, mint a régi, hűtlen tanácsadókat. (Szabad György akadémikus előadása (2005): *Klauzál Gábor szerepe Magyarország polgári átalakulásában*. Történelmi Szalon. Október 7. Elérhető: klauzal.hu. Letöltés ideje: 2010.03.18.)

közeljövőben a hűtlen tanácsosokra vonatkozó rendelkezéseket fogja velük szemben az országgyűlés alkalmazni.¹²

A nemesség a reformkor hajnalán, az 1810-es és '20-as években továbbra is minden alkalommal követelte a hűtlen tanácsadók megbüntetését, amikor a vármegyék jogait sértve látta. Az 1795. évi tervezet szellemében javasolták, hogy a felségsértőkhöz hasonlóan súlyos büntetésben részesüljenek a nemesség sarkalatos jogainak megnyirbálására, vagy éppenséggel megszüntetésére törő személyek.¹³

Az 1830-as büntetőkódex javaslat tárgyalása megfeneklett, elődjével azonos sorsra jutott, ezután a hűtlen tanácsadók megbüntetésének kérdése az 1832/36-os országgyűlés igazságügyi tárgyalásai során bukkan fel több helyen. Az 1834. május 16-i országos ülésen az ellenzék terjesztett elő indítványt egy, a hűtlen tanácsadók felett ítélkező különbíróság szervezéséről, az alsótábla pedig május 20-án pedig határozatot fogadott el arról, hogy a hűtlen tanácsosok, akik az uralkodó elé alkotmányértő javaslatokat terjesztenek, vagy akik törvénytelen parancsokat írnak alá, az országgyűlés bíró-

¹² Lónyai Gábor írja 1836. december 1-jei bejegyzésében Pálffy kancellárnak az országgyűlési ifjak ügyében a magyar küldöttségnek a királyi rezolúciókra, diszpozíciókra, normatívákra hivatkozva adott idegen nyelvű válaszárol: „Nevezetes válaszában az is, hogy ő maga kimondja, miképpen ő maga adta légyen ezen tanácsot a fejedelemlenek ezen tárgyban – ez maga vallomása, majd használni lehet annak idejében a jövő országgyűlésen, s mint hűtlen tanácsos ellen a törvényes büntetést kérni. Ezt jó lesz a megyéknek jó előre feljegyezni.” (Erdmann Gyula (1976): *Lónya Lónyai Gábor naplója*. Századok. 5. sz. 931.)

¹³ A hűtlen tanácsadók megbüntetésének kérdése az 1843. évi büntetőtörvény tervezet vitájának egyik fontos eleme lesz. Az 1820-as évek elején Gróf Almássy Ignác, a magyar kancellária vezetőjének eljárása a Ferenc császár törvénytelen rendeleteinek ügyében több esetben megbotránkozást váltott ki a vármegyékből. Almássy alkancellár nyíltan az országgyűlés összehívása ellen foglalt állást, az újoncozással kapcsolatos különvéleményében pedig azt tanácsolta, hogy a királyi leiratban a hatóságokat toborzás támogatására szólítsák fel, ezáltal az újoncozás subsidium színében tűnne fel. A megyék mind a katonafogadással kapcsolatos rendelet, mind az 1822 augusztusában kiadott a hadiadó ezüstben való megfizetését előíró rendelet ellen felírnak. A királyi rendelkezés két legfontosabb jogától, az adó és katona megszavazásától fosztotta meg az országgyűlést. Ferenc császár törvényes keresetbe akarta fogatni megyei ellenállási mozgalom vezetőit (elsősorban Bars megye alispánját és főjegyzőjét). Németh Imre királyi jogügyi igazgató, a Szt. Korona főügyésze ezzel kapcsolatosan úgy foglalt állást, hogy bajos az ellenállási mozgalom vezetőit perbe fogni, mert nincs törvényes alap azok elítélésére, akik a törvénytelen alapokon nyugvó királyi rendeleteket nem hajtják végre. Valószínűsítette, hogy a Királyi Tábla felmentené a vádlottakat, azzal pedig nyilvánossá vált volna az egész büntető eljárás törvénytelen volta. (Marczali Henrik (1905): *A reformok kora*. Franklin-Társulat, Budapest. 228.)

sága elé tartozzanak.¹⁴ A határozat ugyanúgy, mint az ezen az országgyűlésen kidolgozott jogügyi munkálatok egésze nem emelkedett törvényerőre.¹⁵

Ennek ellenére a hűtlen tanácsadók megbüntetésének tényállása, rendszerszerűen és átfogóan csak az 1843. évi büntetőtörvény tervezet vitájában – annak egyik legfontosabb elemeként – kerül újra elő.

¹⁴ Erdmann, 1976, 932.

¹⁵ Bodnár István – Gárdonyi Albert (1918): *Bezerédj István (1796–1856)*. (Magyar Történelmi Életrajzok. Magyar Történelmi Társulat.) Athenaeum Rt., Budapest. (Elérhető: mek.nif.hu. Letöltés ideje: 2010.06.27.)

„Hát a királyoknak sose vedd a nevét ajakadra,
és ne gyalázd őket, hazatértüket így sose lessed.
Biztosan azt sem tudjuk még, hogyan üt ki a dolgunk:
Hogy mi, akháj sarjak, haza jól vagy csúfosan ériünk.”¹⁶

II. FEJEZET

Az 1843. évi büntetőkódex-javaslat kidolgozása

1840-ben újabb törvény (1840:5. tc.) született a kodifikációs deputáció felállításáról, most már kizárólag a büntetőkodifikáció a választmány munkálatainak céljából.¹⁷ Az 1841. november 28-ára összehívott országos választmány első ülését december 1-jén tartotta, majd három alváltmányban folytatta munkáját.¹⁸ Az országos választmány utolsó ülése 1843. március 19-én volt, azt

¹⁶ Homérosz (1993): *Íliász*. (Ford. Devecseri Gábor.), Diák- és házikönyvtár, Szikra Lapnyomda. 27.

¹⁷ 1840. évi V. törvénycikk: a büntető- s javító-rendszer kidolgozására országos választmány küldetik ki

A büntető törvénykönyvvel válhatatlan kapcsolatban lévő büntető- s javító rendszer behozása iránt kimerítő vélemény-adás végett országos választmány nevezetetik. 1. § Ezen választmány, tekintetbe vévén a külföld jelesebb büntető s javító börtöneinek elrendezését, javaslatot készítsen az Ország különös körülményeihez képest azon rendszernek legcélszerűsőbb módon mi alakban lehető alkalmazása – az e végből szükséges fogházaknak hol, mennyi számban s mi módon felállítása – azoknak felállítására, belső igazgatására s fentartására megkívántató költségeknek a lehetőségig közelítő kiszámítása felől, s az iránt is, hogy azon költségek honnan fedeztessenek, egyszersmind pedig javaslatot készítsen a felől, hogy a most említett börtöni s javító intézet mellett a büntetések törvényes céljának elérése végett gyakorlati alkalmaztatás tekintetében, az 1827-ik évi országgyűlésről kiküldött országos választmány által javaslatképen bemutatott büntető törvénykönyvnek tökéletesítésére mik kívántatnak, s mind ezekről készítendő munkálatát a legközelebbi országgyűlésnek okvetlenül bemutatni köteleztessék. (CJH.)

¹⁸ 1842. január 3-án, a 14. országos bizottsági ülésen Majláth országbíró javaslatára két alváltmányra osztják a bizottságot. A büntető törvénykönyv tervének kidolgozására gróf Teleky József előülése alatt Tihanyi, gróf Károlyi, gróf Dessewffy, báró Kulmer, b. Eötvös, Nitzky, Andrássy, Zsedényi, Zarka, Pázmándy, Deák, Bezeredy István, Klauzál, Szucsics, b. Wenkheim, Beöthy, Pulszky, Gönczy, Hader, Fábry, Klobucsárich. A börtönrendszer tervének elkészítésére: báró Mednyánszky előülése alatt gr. Zichy Ödön, Busán, Dubraviczky, Palóczy, Hertelendy, gr. Pejacevich, Olgyay, Fogthüi, Kolárik, Pitroff. Az országbírónak jelenteni kell, amennyiben az egész választmány összehívására lenne szükség valamely tárgyban. A büntető

követően a deputáció tevékenységének eredményét július 5-én tartott diétai elegyes ülésen mutatta be.¹⁹

Pulszky Ferenc visszaemlékezéseiben igen érzékletes módon ismerteti a Deák vezette bizottság munkamódszerét.²⁰ Az Országgyűlés által kiküldött bizottság a tételes jog terepét elhagyva, elvi-eszmei alapon indult munkába. Ezt az eszmei alapot Beccaria 1764-ben megjelent munkája tartalmazza, valamint azok az újsütetű büntető törvénykönyvek, amelyek nagyrészt ugyanezen eszméket követik. Ilyen volt az 1813-as bajor és az 1843-as badeni²¹ törvény. A bajor megalkotója Feuerbach, a badeni szerzője Mittermaier, a Bizottság

rendszer tervének kidolgozására megbízott alválasztmány 1842. január 4-én tartott ülésén döntenek arról, hogy az alválasztmány két részre válik szét. - A büntető eljárás kidolgozására gr. Teleky előülése alatt gr. Dessewffy, b. Kulmer, Nitzky, Pázmándy, Andrassy, Zsedényi, Beöthy, Szucsics, Gönczy, Klobuchárich. - A büntető törvénykönyv és a hatálybaléptetés előkészítésére Tihanyi főispán előülése alatt gr. Károlyi, b. Eötvös, Zarka, Deák, Bezeredy István, Pulszky, Klauzál, b. Wenkheim, Fábry és Háder. Ennek az alválasztmánynak tevékenysége során az 1791-iki és az 1828-iki országos választmány munkálataira egyaránt figyelemmel kellett lennie.

¹⁹ A rendi országgyűlés szinterei a következők voltak: 1. Kerületi ülés (circuláris sessio); 2. Az alsó és felső táblára oszló országos ülés (regnicolaris sessio); 3. Elegyes ülés (mixta sessio).

²⁰ Pulszky Ferenc az országos választmány egyik legkiemelkedőbb tudású tagja volt. Az anyagi jogi rész alválasztmányi kimunkálásának feladatát a szabadelvű ellenzék kapta meg. Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Bezerdy István, b. Eötvös József és Pulszky Ferenc Deák Ferenc Uri utcai lakásán tartották az üléseiket, itt Pulszkyra mint legfifatalabbra bízva „a tollat s az előadástartást”. Mindennap 9 órakor kezdtek, délután egy óráig szorgalmasan dolgoztak, gyakran még este is folytatták a munkát. Az ülések Pulszky szerint fesztelenek voltak, s szívesen látták a nagy bizottság bármely más tagját is. Deák azt tartotta, hogy a büntető törvényt nem annyira a szakma, mint inkább a nagyközönség számára kell készíteni, ki kell hagyni minden terminus technikumot, vagyis a törvény csak szabadsága által különbözzön a hétköznapi beszédtől. Pulszkyra bízta a külföldi büntető törvények tanulmányozását, különösen a Code Napoléont s a badeni javaslatot. Minden cikknél elő kellett adnia ennek a különböző országok szerint megfogalmazását, s ki kellett említeni az esetleges eltéréseket. Erre a többiek elmondták véleményüket, Deák összefoglalta, s aztán külön-külön mindenki megfogalmazta a saját változatát. Minden javaslatot megfírtáltak, majd Deák is hozzálatott a szerkesztéshez. Deák változatát is megvitatták, s végül a kész javaslatot Deák tollba mondta Pulszkyknak. „Illy módon készült szorgalmas, szakadatlan munka után a büntető törvénykönyv javaslata, melyben minden szó Deáké.” (Pulszky Ferenc (1890–91): *Visszaemlékezések a büntető törvénykönyv kidolgozására kiküldött bizottság munkálataira 1842–43*. Jogtudományi Közlöny. 47 és 50. sz.)

²¹ Bollacher, Florian (2012): *Das Strafgesetzbuch für das Königreich Württemberg vom 1. März 1839 – Ein Beitrag zur Kodifikationsgeschichte unter besonderer Berücksichtigung der Strafvorschriften des Hochverrats*. Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte. Nr. 1-2. 16–17.

mindkettőjük szakmai munkásságát ismerte és tanulmányozta. Mittermaier, valamint Schwarze is a legnagyobb elismeréssel szólt az elkészült javaslatról.²²

Az országos bizottság tárgyalásairól készült feljegyzések szerzőjének több jogtudós és történész is (Fayer László, Flegler Sándor,²³ Ballagi Géza²⁴) Szalay Lászlót tartja, az általam fellelt levéltári források közt csak a bizottsági ülésrendről készített rajz tartalmaz erre utaló bizonyítékot.²⁵ Pulszky Ferenc írja visszaemlékezéseiben, hogy a konzervatívok vezére, Dessewffy Aurél vette rá Szalayt a jegyzőkönyvvezetésre, aki szavazati jog nélkül vehetett részt a bizottsági üléseken. A rendelkezések jogi-politikai megfontolásai jól nyomon követhetőek Szalay László munkáiban, aki aztán 1843-as országgyűlésen, mint Korpona város követe vett részt. Különösen az eljárási kérdések nagy fontosságát emelte ki, amit az előző években lefolyt nagy politikai perek (az országgyűlési ifjak, Wesselényi és Kossuth elleni perek) szomorú tanulságai igazoltak.²⁶

Az Országos Választmány tagjai számára valódi kátéként szolgált a munkájuk során Szalaynak a Budapesti Szemle 1840-i első és második számában megjelent „Codificatio” című műve, majd az 1841. novemberi számban „A bűnvádi eljárásról” írt tanulmánya. Szalay különösen az eljárási kérdések nagy fontosságát emelte ki, amit az előző években lefolyt nagy politikai perek (az országgyűlési ifjak, Wesselényi és Kossuth elleni perek) szomorú tanulságai igazoltak.²⁷

Szalay feljegyzéseiből kiderül, hogy Deák Ferenc a bizottsági tárgyalásokon úgyszólván minden kérdésben felszólalt, ám sajnálatos módon ő az országgyűlésnek nem lett tagja 1843–44-ben.²⁸ Az anyagi rész kidolgozása és az eljárási

²² Schwarze, Friedrich Oskar (1843): *Entwurf eines Strafgesetzbuchs für das Königreich Ungarn und die damit verbundenen Theile*. Kritische Jahrbücher für deutsche Rechtswissenschaft. Band 14. 899–922.

²³ Flegler Sándor (1803–1892) német történétíró, 1849-ben ismerkedett meg Zürichben Szalay Lászlóval, akinek életéről és munkásságáról írt, és akinek a hatására kezdett bele a magyar történelem tanulmányozásába.

²⁴ Ballagi Géza (1897): A nemzeti államalkotás kora. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*. IX. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.

²⁵ MNL OL N 117 Vegyes könyvek, 145. csomó, és N 22 József nádor titkos levéltára, 34. csomó; ez utóbbiban a nyomtatott köteten kívül az ülésjegyzőkönyvek részletesebb fogalmazványai is megvannak.

²⁶ Finkey Ferenc (1942b): *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából*. Budapest. 8.

²⁷ Uo.

²⁸ A házi adó és az országos közkasszába, utakra, hidakra elvállalandó költségekről szóló javaslatokat az 1843. április 4-én tartott zalaegerszegi közgyűlés nem fogadta el. Az adózás elvállalása ellen küzdő befolyásos zalai nemesi csoport, a maga oldalára állított megyei kisnemességgel erőszakosan lépett fel. Az ellentétes véleményt

kódexre vonatkozó különvélemény alapján végzett munkák is Deák nevéhez fűződnek.²⁹

Az anyagi jogra vonatkozó I. részt, a kerületi ülés 1843. augusztus 22-től hat ülésen át tárgyalta. Az országos ülés 1843. szeptember 1-jén vette tárgyalás alá a javaslatot, és nyolc ülésen át tárgyalta.³⁰ „Az 1843/44-dik évi országgyűlés alsó tábláját a szabadelvű szellem lengte át, mert a táblán nem annyira az utasításokat, hanem a követek személyes véleményszínét tekintették, melyek az utasításoktól nem egy esetben eltértek. Éppen ezért a KK és RR-ek kerületi ülésében mondhatni minden egyéb tárgyban szabadelvű határozat hozott, melyet aztán országos üléseikben egy »maradjon« szóval erősítettek s emeltek érvényre.”³¹

megtestesítő Deákot és társait hazaárulóknak nyilvánították, akik halált érdemelnek. A „szent ügy” bukása és a közgyűléssel kapcsolatos, halálos áldozatokat is követelő erőszakos cselekmények miatt Deák a következő országgyűlésen nem vesz részt. (Beregszászi Balázs (2003): *Deák Ferenc Moson megye táblabírája*. Moson Megyei Műhely. 2. 30.) Deák így ír erről Kossuthnak: „Csak egyre kérek: ha Pesten valaki szóba hozná megválasztásomat, kérek az Istenre és barátságunk szentségére, hátráltasd és hárd el a dolgot, mert én megválasztva sem vállalhatnám el más megyéből a követséget; sok okaim vannak és elhatározásom e részben is ingatlan; csak kelemetlen érzésnek volnék tehát kiteve, ha megválasztva, magának a megyének mondanék le.” (Kónyi, 1882, 485–486.)

²⁹ 1843-ban az országos bizottság jegyzőkönyvei megjelentek nyomtatásban, mint a törvényjavaslatok mellékletei. Azonban ezek a jegyzőkönyvek csak összefoglalását képezik a vitáknak. Az Országos Levéltárban megtalálható azonban az ügycsomag, amely tartalmazza az 1843-iki büntetőjogi javaslatok bő kivonatát. A feljegyzésekben fel van tüntetve az is, hogy az egyes kérdésekben mi volt az álláspontja a bizottság tagjainak. Moson vármegye követeinek 1843. augusztus 31-ei jelentése tartalmazza, hogy a nádor már elrendelte a büntető könyv nyomtatását Veber Lajos pozsonyi könyvnyomtatónál. (MNL GYMSML IV.A Moson vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1594-1848, h) Országgyűlési iratok – Acta dietalia – 2139/1843. III. jelentés. MNL OL N 117 Vegyes könyvek, 145. csomó, és N 22 József nádor titkos levéltára, 34. csomó.) A kerületi ülések tárgyalásainak jegyzőkönyveit Kovács Ferencnek az 1843. évi országgyűlésről készített gyűjteményes munkája tartalmazza. (Kovács Ferencz (1894): *Az 1843-44-iki magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*. Franklin-Társulat, Budapest.) Kovács Klauzál oldalán volt követi írnok szinte az egész diéta folyamán.

³⁰ Az alsótábla XLI. országos ülésén, 1843. szeptember 9-én elfogadták az anyagi részi javaslatot, s azt továbbküldték a felsőtáblának: „A királyi személynök küldöttséget nevez, mely a büntető törvénykönyvi munkálatot, s az illető üzenetet a Fő RR-hez által vigye.” – Kovács: i.m., I. 382–399., II. 37–53.

³¹ Kovács, 1894, I. 44.

Ezután a Felső Táblához került a javaslat, azonban a két ház között meg-egyezés egyedül csak a börtönügyi kódex esetében született.³² Fayer László szerint ennek oka egyrészt, hogy az alsótábla ragaszkodott a Deák-féle javaslatokhoz,³³ annak távollétében nem érezték magukat feljogosítottak a változtatások véghezviteléhez, másrészt a követutasítások kötöttsége³⁴ is szerepet játszott a konszenzus elmaradásában.³⁵

Zichy Antal, aki az 1843/44-es országgyűlésen mint joggyakornok (először a Pest vármegyei alispán, majd Somssich Pál országgyűlési követ mellett) vett részt, így emlékszik vissza a diétára: „A nagy várakozás, mely a megnyíló országgyűléshez kötve volt, de melyet már kezdetben is két körülmény lehangolt, nem csak kielégítést nem nyert, hanem szinte általános csalódássá s fokozódó elégtelenséggé változott. A lehangoló két körülmény egyike: Széchenyi és Kossuth, illetőleg a mérséklő és rohanó, de egyaránt szabadelvű két elem közötti viszály; a másik az a sajnálatos eset volt, hogy Deák, a megyében történt kortes-botrányok miatt, nem vállalt követséget s így nem volt vezér, ki a széthúzó elemeket, úgymint az előző 1839-40-i jó sikerű országgyűlésen egye-síteni s úgy a haladás, mint mérséklet terén vezetni képes lett volna.”³⁶

³² 1844. október 19-én a 313. kerületi ülésen a Főrendek börtönrendszerre adott 5. üzenetére Szemere kerületi jegyző javasolja, hogy az idő rövidségére tekintettel – az országgyűlés 20 nap múlva lejár – sürgessék a III. részt, a börtönrendszer mielőbbi felterjesztését, mivel az I. rész iránt a Főrendek még nem is nyilatkoztak. 1844. november 9-én a CCLXX. Országos ülésen ismertetik az alsó táblának azt a kezdeményezését, hogy a Főrendek indítványozzák Ő Felségénél következő országgyűlés tartását 1845-ben, tekintettel arra, hogy „sok közhasznú munkát az országgyűlés alatt be nem végezhettek.” (Kovács, 1894, VI. 419.) Főrendek üzenete a Btk. I-III. részére. (MNL BML, Baranya vármegye nemesi közgyűlésének iratai – országgyűlési iratok 1523–1848, IV.1.e 17. doboz, 50. tétel: Büntető törvénykönyv.)

³³ A Javaslát részei: a) a büntettekről és büntetésekről; b) a büntető eljárásról; c) a börtönrendszerről; d) toldalék a rendőrségi kihágásokról; e) az előzőekhez csatolt különvélemények.

³⁴ Győr vármegye közgyűlésének 1843. szeptember 4-én keltezett levele Baranya vármegye közgyűlése részére, amelyben arra kéri a Baranya megyei közgyűlést, hogy a büntető törvénykönyv tárgyalása során az országgyűlési követéseiket a hasonló tartalommal utasítsák. „Követ urak mind addig, míg bővebb utasítást nem kapnak, olly kérdések megállapításához, mellyek a mostani rendszer lényeges megváltoztatását vonnák magok után- a mennyire már vett határozott utasításuk nem volna – ne járuljanak.” (MNL BML 3582 Btk, Vármegyei közgyűlési index 1843.)

³⁵ Fayer, 1905, 60.

³⁶ Zichy Antal (1894): *Az 1843-44-iki országgyűlésről*. Budapesti Szemle. 78. évf 208. sz. 117–124.

„Mint minden összefoglalás, ez is több kérdést vet fel, mint amennyit megold, nagyobb súlyt fektet az eddigi kutatás hiányaira, mint elért eredményére; De azt remélem, hogy éppen ezzel segíti elő a további munkát.”³⁷

III. FEJEZET

Az anyagi jogi törvényjavaslat politikai büntettekkel kapcsolatos vitái és különvéleményei

A Javaslat e szakaszai felett lefolytatott viták politikai természetűek, ez a büntett politikai beágyazódásán kívül annak is köszönhető, hogy az országos választmányban az anyagi jogi és az eljárásjogi javaslatok kidolgozására, kettéosztották a törvényalkotó munkát a konzervatívok és a szabadelvű ellenzék között. Az országos választmány több haladó szellemű rendelkezést elutasított, ezért születtek meg a különböző tárgyú különvélemények.

A Javaslatban szereplő politikai büntetteket három különvélemény érintette, összesen hat rendelkezéssel kapcsolatban.³⁸ A kerületi üléseken – s aztán az alsó tábla országos ülésein is – ezeket a véleményeket, amelyeket Deák neve fémjelzett, az ellenzéknek a megyei követek támogatásával sikerült elfogadtatnia.

Az országos bizottság által elkészített büntető törvénykönyv *A büntettek-ről, s a büntetésekről* címet viselő javaslata, öt fejezetben (XLIII–XLVII.) rendelkezik a politikai jellegű bűncselekmények büntetéséről. A fejezetek tárgyalását 1843. február 14-én kezdték meg, a bizottság 53. ülésén.

A felségsértés büntettének megvitatásakor báró Vay Miklós javasolta, hogy a király hitvese és az uralkodóház tagjai ellen irányuló bűncselekményeket is definiálni kellene a törvényben. A javaslatot Andrassy, Nitzky és a Szerencsy István személynök is támogatta. Deák azzal érvelt az indítvánnyal szemben, hogy eddigi törvényeinkben nem kaptak kiemelt védelmet a királyi család tagjai, még az ausztriai büntetőtörvény javaslata is csak a fejedelmet és a koronaörököst védi (Majestätsbeleidigungként). Szerinte

³⁷ Fügedi, 1986, 7.

³⁸ Ezek: 1. a király személye elleni sértő kifejezések, 2. királyi kegyelmezési jogköre, 3. törvénytelenül adót kivetők, 4. hűtlen tanácsadók, 5. pénzhamisítás eseteinek bírósága, 6. politikai bűncselekmények articuláris bírósága.

az ilyen irányú módosítást a megyék nem támogatnák és az országgyűlés előtt is felesleges „kedvetlen vitatkozásra” adna csak alkalmat. Deák tartott tőle, hogy a megkülönböztetett büntetőjogi védelem hatására a királyi család tagjain kívül, „utóbb még a többi Herczegek és Grófok kiemeltetni kívánnák sértéseiket”.³⁹

A törvénytervezetben nem szerepeltette a javaslatot, s 35 évvel később a Csemegi-kódexben kerül majd szankcionálásra a királyi család tagjainak bántalmazása, illetőleg megsértése.

Az I. részt kidolgozó alválasztmány tervezetében eredetileg szerepelt még egy fejezet (45.), mely az 1825/27:4. tc. ellenére közadót vagy bármiféle közsegedelmet megajánló, kivető és beszédő közhatóságoknak és köztisztviselőknek büntetéséről szólt, valamint a hűtlenség esetei között d) pont alatt szerepelt a hűtlen tanácsadók megbüntetése is. Az országos választmány 1843. február 15-i ülésén a többség e rendelkezések ellen volt, ezért ez a külön fejezet és a hűtlen tanácsadók büntetése kimaradt a Javaslatból. Azt az ülésen résztvevő felek elismerték, hogy itt a törvény által büntetendő cselekedetről van szó, viszont a többség vitatta, hogy a köztörvényhatóságok által elkövetett számos – a javallatban fel nem sorolt – közjogi törvényszegésből miért pont ezt a kettőt kellene kiemelni és betenni a kódexbe, a közjogi törvények témakörének (inkább az országgyűlésre tartozó) részletes vizsgálata nélkül.

A kerületi ülés azonban elfogadta Deákék különvéleményét és így mégis bekerült a hűtlen tanácsosokról szóló fejezet.⁴⁰

1843. március 11-i keltezéssel Deákék benyújtották A./ pont alatt, *a büntettekről és büntetésekről szóló törvényjavaslatok némely pontjaira vonatkozó Különvéleményüket* a Javaslatához.⁴¹

³⁹ MNL OL N 22 Archivum palatinale – Pal. Ad. Josephus – Archivum Secretum, 34.cs. – az 1840. évi 5dik tc. által kiküldött országos választmány ülésének kéziratos jegyzőkönyve, Februarius 14-dikén 1843., 119–120.

⁴⁰ MNL OL N 22 Archivum palatinale – Pal. Ad. Josephus – Archivum Secretum, 34. cs., Jegyzőkönyv 88.

⁴¹ MNL OL N 22 Különvélemény, a' büntettekről és büntetésekről szóló törvényjavaslatok némely pontjaira.

143
PROTOCOLLUM
REGNICOLARIS
DEPUTATIONIS

IURIDICAE

ARTICULO 67: 1791 ORDINATAE

CONSTANS EX SESSIONIBUS

CXXXVIII

a die 13ta Augusti 1791

usque

28ma Februarii 1795^{ti}

B U D A E,

TYPIS REGIAE UNIVERSITATIS HUNGARICAE 1807.

1. A király személye elleni sértő kifejezések elévüléséről

A Különvélemény 4. pontjában a szabadelvű ellenzék a király személye elleni sértő kifejezések elévülésével kapcsolatban ragaszkodott az alválasztmány által javasolt egy évhez, elutasítva az országos választmány többsége által elfogadott tíz éves időtartamot.

Indoklásukban előadják, hogy a fejedelem személyének sérthetetlen szentsége sokkal magasabban áll, semhogy annak védelmére minden – akár régebben ejtett – meggondolatlan szó ellen a törvény megtorló rendelete volna szükséges.

„De rögtön, vagy legalább rövid idő alatt kell az illy büntettet megfenyítetni, mert ha évek múlva ismét fel lehet eleveníteni az egykor heves indulatban, vagy szeles meggondolatlansággal kiejtett sértő szót, melly akkor közfigyelmet annyira sem gerjesztett, hogy miatta érdemes lett volna közkeresettel fellépni, ha bármelly higgadt keblű érett férfiúnak ifjú korát is kutatások tárgyává lehet tenni, ha vizsgálgatni szabad, nem ejtett-e az egykor több évek előtt olly szavakat, mik akkor figyelem nélkül elmellőztettek, holott szorosan véve a' törvény büntető rendelete alá vétethettek volna, hányszor meg fog zavartatni minden törvényes ok nélkül, egyedül bosszúból, vagy egyéb mellékes célokból a polgárok nyugodalma?”⁴²

Hivatkoznak arra, hogy a törvény rendelkezései szerint csak azok a kifejezések lehetnek ilyen közkeresetnek tárgyai, melyek népcsoport vagy nyilvános gyülekezet előtt, vagy nyilvánosan terjesztett iratban vagy nyomtatványban használtak a király személye ellen. Azt kizártnak tartották, hogy ezekről a törvényszegésekről a főbb hatalom legalább egy év leforgása alatt nem szerezhet tudomást, amennyiben mégis, az csak a sértő kifejezések teljes hatástalanságát bizonyíthatná.

A különvélemény aláírói sokkal nagyobb kárnak tartották a közrendre nézve ennek a büntettnak ilyen tág határok közti üldöztetését, mint azok esetleges büntetlenül maradását. Ezért a következő szövegszerű javaslatot tették az elévülési idő meghatározására: „A' közkereset elévülési ideje olly büntetteknel, mellyekre legnagyobb büntetésül holtig tartó rabságot rendel a törvény, húsz esztendő leend. – Egyéb büntetteknel, ha azok magány

⁴² Uo. 111–112.

panasz nélkül is közkereset alá veendők, tíz esztendő alatt, sőt a' 445 és 447-dik §§. eseteiben egy esztendő alatt éviül el a' közkereset."⁴³

Az 1843. augusztus 25-én tartott kerületi ülésen a király személye elleni sértő kifejezésekről szóló paragrafushoz született még egy módosító indítvány. Olgyay Títusz, Pozsony megye követe javasolta, hogy mivel a fogság ideje egy éven túl nem terjedhet, a 446. § pedig kétévi fogságot rendel büntetésül, változtassák a szöveget rabságra. A többség az indítványt elfogadta.

2. A király kegyelmezési jogköréről

A Különvélemény 5. pontjában a király kegyelmezési jogkörével kapcsolatban előadták, hogy a királyi kegyelemnek határtalan kiterjesztését nem tartják szükségesnek, mivel a javaslatban egyetlen büntettnél nincsen meghatározva a büntetés legkisebb mértéke, a bíró tehát indokolt esetben egészen is elengedheti a szankciót. Ezenkívül szerintük a bírói igazságszolgáltatásba vetett bizalmat gyengítené, ha az elítélt büntettest minden büntetés alól felszabadítaná a királyi kegyelem.

Különösen a hűtlen tanácsadók esetében tartották aggodalomra okot adónak a korlátlan kegyelmezés jogkörét, amikor valaki „a kormány vélt érdekében sérti meg a törvényt”, ezért az alábbi szövegjavaslatot tették. Javaslatuk ezért, a kiszabott büntetés felében maximalizálta volna a büntetés elengedésének mértékét.

Jól mutatja a politikai bűncselekmények csoportjával kapcsolatos jogalkotói félelmeket és ambivalenciát, hogy a különvélemény három esetben kivételt tett volna a szabály alól, így a felségsértésnél és a hűtlenségénél is, ahol a fentiekben kifejtettekkel némileg ellentmondásba kerülve mégis megengedte volna a büntetés fejedelem általi teljes elengedését is.

106. §

A' kegyelmezésnek csak a' bíróság végítélete után lehet helye, 's a' törvényes közkeresetet és büntető eljárást kegyelem útján megsemmisíteni vagy gátolni nem lehet.

107. §

⁴³ Az elévüléssel kapcsolatos különvéleménnyel egyetértett: Gr. Zichy Ödön, Gr. Pejacsevics János, Pázmándy Dienes, Klauzál Gábor, Zoltán János, B. Eötvös József, B. Wenckheim Béla, Bezerédi István, Hertelendy Miksa, Palóczy László, Olgyay Títusz, Foghtúy János, Deák Ferencz, Dubraviczky Simon, Pulszky Ferencz.

Kegyelemzés által az ítéletben kiszabott büntetésnek felénél többet elengedni nem lehet; – holtig tartó rabságnál pedig a' büntetés csak tizenkét évi rabságra szállíthatatik le.

108. §

Kivételnek azonban olly büntettek, melyekről a XLIII., XLIV. és XLVIII-ik fejezet⁴⁴ szóllanak, mert ezekre nézve kegyelemzés útján az egész büntetés is elengedtetethik, sőt a' közkereset is megszüntetethik.

109. §

A' kegyelemzés ki nem terjed arra: hogy valaki hivatalát, mellytől valami büntett miatt a törvény értelmében megfosztatott, visszanyerje, vagy olly hivatalokba léphessen, melyeknek viselhetésétől ítélet által jövődre eltiltatott. –

110. §

A' fentebbi 109. §-nak rendelete szolgál szabályul azokra nézve is, kik a LVII-ik fejezet értelmében az ügyészkedéstől ítélet által végképen eliltattak.

3. Az 1825/27:4. tc. ellenére közadót vagy bármiféle közsegedelmet megajánló, kivető és beszedő közhatóságok, köztisztviselők és a hűtlen tanácsadók büntetéséről

A Különvélemény 6. pontja foglalkozik a tervezetből kihagyott fejezettel és a hűtlen tanácsadók megbüntetésének kérdéskörével.

Deákék azzal érveltek, hogy az új büntető törvénykönyv-tervezet rögzíti, hogy „bármely cselekvés, vagy mulasztás, csak annyiban tekinthetik büntettnek, és csak annyiban vonathatik büntetés alá, amennyiben az ellen büntetést rendel a jelen törvény”. Amennyiben sem a hűtlen tanácsadókra, sem az 1825/27. évi 4. törvénycikkelyét megszegőkre nézve nincsen büntetés az új kódexben, akkor törvényesen ezeket a bűncselekményeket büntetni nem lehet, vagyis sarkalatos törvények kerülnének megsemmisítésre anélkül, hogy azokat mással pótolnák.

Az alkotmányos elvek sérülésének elkerülése érdekében az alábbi kiegészítéseket javasolták. A hűtlenségről szóló szakaszhoz d) pont alatt:

⁴⁴ Beidézett fejezetek: XLIII Fejezet. A' felségsértésről.; XLIV. Fejezet. A' hűtelenségről.; XLVIII: Fejezet. A' tisztviselők 's a' bírói, köztörvényhatósági és kormányzéki testületek ellen elkövetett sértésekről. (MNL OL N 22.)

„d) A' ki valamely alkotmányos jogot erőhatalommal felforgató királyi rendeletnek kiadásában, vagy végrehajtásában, akár egyenesen, és határozottan kijelentett tanáccsal, akár tetteges teljesítéssel részt vesz.”.

Javasolták továbbá, hogy a hűtlenségről szóló XLIV. fejezet után egy külön fejezet kerüljön beiktatásra az alábbi szövegezéssel:

§. „Ha valamely köztörvényhatóság az 1825/27 esztendei IV. törvénycikkely ellenére, országgyűlési ajánlás nélkül, vagy azon felül, közadót, vagy bármiféle közsegedelmet, akár pénzben, akár természetnyekben, akár pedig katonai újonczokban megígér, kivet és beszéd, mindazok, kik azt a gyűlésen indítványozták, vagy nyilván kijelentett szavazattal pártolták, és azok, kik a kivetésben, vagy behajtásban tetteges részt vettek, a legközelebbi országgyűlésen összegyűlt rendek határozatára közkereset alá veendő, s a már beszédett pénznek, vagy termékeknek visszafizetésében egyik a másikért elmarasztalandók, ezen felül pedig, ha az ajánlás, és beszédés pénzben vagy termékekben történt, a zsarolásról szóló XXXIV.-dik fejezetnek rendelete szerint fognak büntettetni; ha pedig a törvénytelen ajánlásnak következtében kényszerítő módon újonczok állítottak, az emberrablásról szóló XVII. fejezetnek büntető rendelete léssen reájok alkalmazandó.”⁴⁵

Az 1843. augusztus 25-én tartott kerületi ülésen⁴⁶ tanácskoztak a politikai büntettekről (felségsértés, hűtlenség, erőszakos ellenszegülés, összecsoportozás és lázadás, a király személye elleni sértő kifejezésekről) szóló fejezetekről. A hűtlenségről szóló szakasz kapcsán felolvasták az A./ alatti különvéleményt, melynek elfogadásán egész nap vitáztak.

⁴⁵ A Különvéleményben megfogalmazott javaslat a következőképpen folytatódik: §. „Ha azonban a köztörvényhatóság a' fentebbiek szerint törvénytelenül megígért közadót, vagy egyéb közsegedelmet ki nem vetette, vagy kivetette ugyan, de semmit abból be nem szedett, azok, kik a megajánlásért, vagy illetőleg kivetésért közkereset alá vétettek, a XXXIV és XVII –dik fejezetnek kísérletről szóló szakaszai szerint fognak büntettetni.” §. „Ha pedig valamely köztisztviselő a fentebbi §§-ban körülírt büntettet a köztörvényhatóság végzése nélkül önhatalmával követte el, a köztörvényhatóság fogja eszközölni, hogy a büntető közkereset alá vétessék, s mint a zsaroló, vagy emberrabló büntetessék, mit ha a' törvényhatóság elmulasztana, a' legközelebbi országgyűlésen egybegyűlt országos rendeknek leendő joguk azon tisztviselő ellen a fentebbiek szerint közkeresetet elrendelni.”

⁴⁶ Elnökök: Klauzál, Radvánszky; jegyzők: Palóczy, Szemere; naplívívó: Majláth.

Markáns véleménykülönbség bontakozott ki a konzervatívok vezérszónoka, Zsedényi Ede (Szepes követe) és Klauzál Gábor⁴⁷ (Csongrád követe) között, aki Deák távollétében az ellenzék vezetője volt. Zsedényi szerint a különvéleményben a hűtlenség esetei közt szereplő hűtlen tanácsosoknál „az alkotmányos jog felforgatása” olyan tág fogalom, amely nem érheti el a kívánt célt, s visszaélésekre adhat alkalmat. Ezt a felvetést a többség elvetette, mivel feleslegesnek tartották az alkotmányos jogok fogalmának részletesebb fejtegetését a törvénykönyvbe beilleszteni.

Zsedényi következő ellenvetése az volt, hogy az újabb fejezetben foglalandó büntettek, csak felülről (a kormánytól) jövő visszaélésektől védik az országot, az alulról, vagyis a vármegyékből induló törvénysértésektől nem, holott a végrehajtó hatalom öthatod része a megyékben van.

Klauzál válaszában kifejtette, hogy világos különbséget kell tenni aközött, hogy valaki alkotmányt veszélyeztető indítványt tesz (ami a kormánytól jöhet), vagy törvényellenes intézkedést tesz (amiről már másutt rendelkezik a büntetőtörvény-tervezet). Utalt arra is, hogy itt nem egy új törvényi rendelkezés bevezetéséről van szó, hanem a már fennálló régi törvényeknek a kor kívánalmaihoz alakításáról. Ezek után a két oldal hosszabb vitába merült a megyék és a központi kormány, vagyis a Helytartótanács eljárása felett.

A különvélemény mellett érvelt Klauzálon kívül Beöthy (Bihar megye), Szentkirályi (Pest megye), Bezerédj (Tolna megye) és Palóczy (Borsod megye). Ellene Zsedényin kívül csak Majláth szólalt fel, végül a többség elfogadta a különvéleményben javasolt szerkezetet.⁴⁸

Két hét múlva, 1843. szeptember 6-án az alsó tábla XXXIX. országos ülésén kerülnek újra elő, a kerületi ülésen elfogadott A./ alatti különvéleményben javasolt hűtlenségi esetek.⁴⁹

⁴⁷ Az alsó táblán a szabadelvű-reformpárt vezére Klauzál Gábor, Csongrád megye követe; a konzervatívok vezére Zsedényi Ede, Szepes megye követe. A felsőházi szabadelvű-reformpártot gróf Batthyányi Lajos, a konzervatívokat Dessewffy Aurél, halála után pedig gróf Apponyi György vezette. Vahot Imre írja 1843-ban az Országgyűlési Almanachban, hogy a múlt országgyűlésen szinte közmondássá vált azon vélemény, miszerint Deák Ferenc az országgyűlés esze, Klauzál pedig a szíve. Az 1843/44-as diétán aztán Klauzál jelzője „az örök igazság élőképe” lett. (Kovács, 1894, I. 43.)

⁴⁸ A kerületi ülésen a király személye elleni sértő kifejezésekről szóló paragrafushoz született még módosító indítvány. A többi politikai büntett vonatkozásában nem merült fel más észrevétel.

⁴⁹ MNL GYMSML IV.A Moson vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1594–1848 h) Országgyűlési Iratok – Acta dietalia, 2139/1843 „Izenet a KK. és RR-tól a M.főRR-

Zsedényi a hűtlen tanácsosok megbüntethetőségének kérdésénél arra az ellentmondásra figyelmeztette a rendeket, hogy a múlt országgyűlésen mindig azt hangoztatták, hogy nem lehet hűtlenségi büntetést elkövetni. Ezen az elven alapul a felségsértésről szóló, korábban elfogadott törvény is. Javasolja, hogy a törvénycikk csak azokat rendelje büntetni, akik a tanácsot tetteles erőszakkal hajtják végre, emellett szól az is, hogy a tisztviselők büntetéseiről szóló törvény is ilyen megszorítást alkalmaz.

Szemere (Borsod megye követe) szerint a tanácsosok felelősségét éppen a monarchia érdekében hozták be, ahogy erősödik a felelősség eszméje, úgy erősödik a királyi szék is. Tovább vitáztak azon is, hogy más alkotmányos országokban valakit pusztán tanácsért lehet-e mint hűtlent büntetni, ha biztosítja a miniszterek felelőssége az alkotmányos jogokat. A javaslatot pártoló Somssich Pál erre azt válaszolta, hogy a törvényhely nem pusztán szóbeli tanácsadásról szól, hanem tevőleges, a rendelkezés kiadásában való részvételtől. A szavazásnál az országos ülés nagy többsége „maradjon!”-nal ragaszkodott a kerületi ülésen elfogadott javaslatához, s ezzel országos végzés született a d) pont alatt szereplő hűtlen tanácsadás büntetvének jóváhagyásáról.⁵⁰

Másnap, 1843. szeptember 7-én az alsótábla országos ülése Deákék különvéleményében javasolt – aztán a kerületi ülésen elfogadott – a törvénytelenül közadót vagy más „közsegedelmet” (pénzt, terményt, katonai újoncokat) megajánló, kivető és beszédő közhatóságok és köztisztviselők megbüntetéséről szóló új fejezetéről hosszasan vitázott.

A konzervatívok szerint a törvénytelen adókivetés és újoncozás ellen elegendő védelmet ad az 1827. évi 4. törvénycikk.⁵¹ Zsedényi szerint sok látható jele és esete van annak, hogy a megyék függetlenek akarnak lenni a

hez a büntető törvénykönyv javaslatnak a bűnökről és büntetésekről szóló 1-ső Ré-sze iránt.”

⁵⁰ Kovács, 1894, I. 406.

⁵¹ 1827:IV. törvénycikk az 1790/91:XIX. törvénycikk rendelkezésének mindenkor pontos megtartásáról: Ő szent felsége bizonyosokká teszi a karokat és rendeket, hogy a közadózás és bármilyen nevezetű, akár pénzben, akár terményekben, akár újonczokban szolgáltatandó segedelmek ügye az országgyűlés tárgyalása alól, melynek hatáskörébe tartozónak azt az 1715:VIII. tc. és 1790/1:XIX. törvénycikkek világos tartalma szerint önként elismeri, érintetlenül maradván csupán az adót illetőleg az 1715:VIII. törvénycikknek az 1741:XXII. törvénycikkben bővebben fölvilágosított rendelkezése, semmiféle, még rendkívüli esetekben se legyen elvonható, és hogy az országgyűlésig meghatározott adó nemére és mennyiségére nézve országgyűlésen kívül semmiféle változtatás ne tétessék, hanem úgy hajtassék be, a mint az országgyűlésen, az egyiktől a másikig, megállapított.

központi hatalomtól, vonakodnak engedelmeskedni a felsőbbség parancsainak, ezen jogszabályhely elfogadásával pedig felhatalmazást kapnának a nekik nem tetsző törvények – akár a most megalkotás alatt lévő javító-börtönrendszer sok vitát kiváltó szabályainak – végre nem hajtására.

Palóczy László (Borsod megye követe) a konzervatívok ellenvéleményére adott válaszában kifejti, hogy a törvénycikkben védelmezett „két dolog sarka az alkotmánynak, a javaslott törvényfejezet valóságos mutiny-bill”.⁵² A szabadelvű képviselő szerint való igaz, hogy 1825/27. évi diétán végre ismét kivívták a rendek azt az alkotmányos jogot, melynek értelmében még rendkívüli esetekben sem szabad országgyűlési hozzájárulás nélkül segedelmet kérni, vagy adni. Véleménye alapján az nem bizonyít semmit, hogy a törvénycikk megszületése óta nem történt ilyen visszaélés, mivel elfogadása óta háború sem volt. A nemzetnek gondoskodnia kell arról, hogy hasonló törvénytelenségek többé elő ne fordulhassanak. Szeptember 8-án elfogadta az alsóház az új fejezetet, a többség „maradjon”-nal szavazott a javaslat mellett.⁵³

Szeptember 9-én az alsótábla XLI. Országos ülésén elfogadta a büntető törvénykönyv anyagi részi javaslatát, s azt üzenetük mellé csatolva a Főrendek részére megküldték.⁵⁴

⁵² Lázadás-törvény: „A’ nép függetlenségének, jussainak nagy gyámola továbbá, a’ *mutiny-bill* név alatt ismeretes törvény is, mely szerént a’ parlament mindég csak *egy esztendőre* adja meg az országloshéknak a’ katonaság tartására kívántató költségeket és pénzeket, a’ miből önként foly az, hogy minden esztendőben öszve kell hívni a nemzet képviselőjtit, különben esztendő bételésével a’ kormány fegyveres erő nélkül marad.” (Szilágyi Ferencz (1834): *Az Angol és Francia képviseleti országglás*. V. Fejezet. Klio Historiai ’Sebkönyv I. Szilágyi Ferencz, Kolosvár. 372.)

⁵³ Rendi Napló II. 17–36., Kovács, 1894, I. 416.

⁵⁴ MNL BML 17. doboz. 49. tétel Követek jelentései mellékletekkel 1843.05.22–1843.08.29.

*„Kigyógyítom őket hűtlenségökből; szeretem őket ingyen kegyelemből,
mert elfordult tőlök az én haragom.”⁵⁵*

IV. FEJEZET

A politikai büntettekkel összefüggő kérdések a büntetőeljárásról szóló törvényjavaslat tárgyalásai során

1. A pénzhamisítás eseteinek bírósága

Az országos választmány többsége a büntetőeljárásról szóló tervezet (10., 29., 39. és 52. §-aiban) azt javasolja, hogy a korábbi gyakorlatnak és szabályozásnak megfelelően (mint a felségsértésnél), a pénzhamisítás eseteiben is a királyi fiscus indítson közkeresetet a vádlott ellen, a királyi tábla egyik tagja teljesítse a bűnvizsgálatot, s a királyi tábla ítéljen, mint első bíróság.⁵⁶

Az 1842. december 17-i, az országbíró elnöklete alatt folytatott ülésen (XXXV.) a büntetőeljárásról szóló vitában a közvádlókról szóló IV. fejezetben Deák javasolta kihagyni a hamis pénzverést, mivel azt a büntető törvénykönyv nem tartja hűtlenségnek.⁵⁷

⁵⁵ Hóseás próféta könyve 14. rész – Károli Gáspár fordítása.

⁵⁶ A Javaslat első szövegváltozata: 10. § Bűnvizsgálatot tesznek: a) felségsértés, hűtelenség, pénzhamisítás és a' király személye elleni sértő kifejezések eseteiben, a' királyi ítélő tábla által kiküldendő egy ítélőmester és egy ülnök. 29. § A' közvádlás kötelessége a' következő büntetteknel, úgymint: a) felségsértés, b) hűtelenség, c) pénzhamisítás, d) a' király személye elleni sértő kifejezések eseteiben a' szent korona ügyvédét [...] illeti. 39. § Perbefogást határoz a' perbefogó szék, melly felségsértés, hűtelenség, pénzhamisítás, és a' király személye elleni sértő kifejezések eseteiben a' királyi udvar főtörvényszéke ülnökeiből félévrről félévre a' kinevezés rendsora szerint kiküldendő 13 tagból álland; kik között a' hivatal méltósága, vagy kinevezési elsőbbség határozza el az elnökséget. 52. § Felségsértés, hűtelenség, pénzhamisítás és a' király személye elleni sértő kifejezések eseteiben,- első bírósági ítélőszék a' királyi ítélő Tábla; ítélethozásra az elnökkel együtt 19 tag elégséges.

⁵⁷ XXXVI. Fejezet A' pénzhamisításról 353–366. §: 354. § A' ki valamely folyamatban lévő ezüsti vagy arany pénznek formájára hamis pénzt készített, olly czélzattal, hogy azt folyamatba tegye, ha azt ki is adta, vagy másnak kiadás végett általadta, tizenkét évi rabságig, ha pedig a' kiadásban vagy általadásban a' közbejött felfedeztetés által meggátoltatott, hat évi rabságig büntetethetik. 360. § Folyamatban lévő rézpénznek a' fentebbi 354.,355., és 356-dik §§-ban körülírt meghamisítása vagy kiadása az ott kijelelt büntetéseknek csak negyedrésszével büntetethetik meg. 363. § Folyamatban nem lévő régi pénznek vagy emlékpénznek meghamisítása nem mint pénzhamisítás

A tanácskozás során többen indítványozták (Bezerédy, Olgyay, Kolarik), hogy a hamis pénzverés eseteiben a közvádás kötelessége ne a Szent korona ügyvédjét, hanem – ez a büntett különben sem tartozik már a hűtlenség esetei közé – az illetékes törvényhatóságok tisztí ügyészi hivatalához kerüljön.⁵⁸ Az országos választmány többsége szerint azonban a hamis pénzverés egyenesen állam elleni büntettet foglal magában, ezért ezt az indítványt elvetették, az ellene nyilatkozók külön vélemény beadását jelentették a pénzhamisítás eseteinek bírósága iránt.

Az 5./- alatti különvélemény⁵⁹ aláírói szerint miután a pénzhamisítás büntetett az országos választmány kihagyta a hűtlenség esetei közül, nem állt már fenn az ok, amely miatt annak megítélését az illető köztörvényhatóságok bíraskodásától elvonva, egyenesen a királyi táblára bízta a törvény. Emellett felhívták arra is a figyelmet, hogy a „status papirosoknak” és mindenféle kötelezvényeknek meghamisításával kapcsolatos eljárás az országos választmány többsége által támogatottan az illetékes köztörvényhatósághoz került.

„Már pedig ezek a büntettek éppen úgy sértik a közállományt, s éppen úgy belevágnak annak jogaiba, mint a pénzhamisítás, sőt gyakorlatilag egyeseknek, s a közállománynak sokkal több kárt okoznak, mert mióta a statuspapirosok, s egyéb efféle kötelezvények készpénz helyett forgásba jöttek, felette ritka eset, hogy valaki több ezrekre menő arany és ezüst pénzt hamisítson, a statuspapirosok meghamisítása ellenben gyakran fordul elő, ’s nem ritkán tetemes summákra terjed, minek természetes oka leginkább abban fekszik, hogy hasonló ügyesség és fáradság mellett az arany és ezüst pénz meghamisításánál az anyag sokkal többbe kerül, mint a státuspapirosoknál, nyereséget tehát kevesebbet ígér, ’s a nagyobb summáknak felfedeztes nélküli kiadása is több nehézségekkel jár.”

A fenti indokokon kívül felhozták még azt is, hogy a királyi táblával szemben az illetékes köztörvényhatóságok gyorsabban, olcsóbban, könnyebben és nem kevésbé pontosan ellátnák a pénzhamisítás büntetettének kivizsgálását, közvád alá vételét és elítélését. A különvéleményt 16 megyei

büntettetik, hanem mint csalás a’ XXXVIII-ik fejezet szabályai szerint lészen megítélendő. (MNL OL N 68 Regnicolaris Dieta Anni 1843/44, Ladura XX, Fasc D, A büntető- és javítórendszer kérdéseinek megvizsgálására kiküldött országgyűlési bizottság iratai [továbbiakban: MNL OL N68 Regnicolaris Dieta Anni 1843/44.]

⁵⁸ MNL BML IV.1.e. 17. doboz. 44 tétel.

⁵⁹ MNL OL N 22.

küldött írta alá, köztük Deák Ferencz, Zichy Ödön, Eötvös József és Pulszky Ferenc.⁶⁰

A pénzhamisítások ügyében eljáró bíróság kérdése ismételen előkerült az országos bizottság 1843. február 14-i ülésén, ahol Deák javasolta, hogy a kisebb pénzhamisítások eseteit a rendes törvényhatóságok büntető törvény-székeire kellene bízni a Curia helyett. Bezerédy, Klauzál, Pulszky Deák mellett érvelt: „A pénzhamisítást legelőször Constanin császár számította a felségsértések közé azért, mert a Felség arcképe hamisíttatik meg, de már most egy büntetőkönyv sem tartja annak.” Az országbíró s a többség elutasította, azonban Deákék fenntartották a különvéleményüket a pénzhamisítással kapcsolatban.⁶¹

A büntetőeljárásról szóló javaslat kerületi ülésen történő tárgyalásán, 1844. augusztus 16-án azonban már a Deák-féle javaslat győzedelmeskedett, s az alábbi határozat került elfogadásra: „Miután az országos választmány megyei bíróság elébe tartozónak vélte a hamis papírpénz készítését, s nincs ok, hogy a bíraskodás alól kivétsék az ércpénzek hamisítása, mi könnyebben fölfedezhető, a közvádás is következetesen csak azon hatóság ügyvédére bizathatik, melyet a bíraskodás joga illet.”⁶²

2. A felségsértés, a hűtlenség és a király személye elleni szóbeli sértések articuláris bírósága

A büntetőeljárás megvitatása során a felségsértéssel kapcsolatban előkerült másik lényeges motívum, hogy a legsúlyosabbnak minősülő bűncselekmények felett ki legyen jogosult ítélni. Az alválasztmány javaslata szerint a felség-

⁶⁰ A különvéleményt aláírók teljes névsora: Gr. Zichy Ödön, Gr. Pejácsevics János, Pázmándy Dienes, Klauzál Gábor, Zoltán János, B. Eötvös József, B. Wenckheim Béla, Bezerédy Miklós, Hertelendy Miksa, Palóczy László, Olgay Titus, Foghty János, Fábry István, Deák Ferencz, Dubraviczky Simon, Pulszky Ferencz. (MNL BML IV.1.e. Baranya megye nemesi közgyűlésének iratai – országgyűlési iratok 1523–1848, 2833. Közgyűlés 1843.)

⁶¹ Moson Vármegye 1843. Szent Mihály hava 4. napján keltezett közgyűlési jegyzőkönyvében szerepel, hogy a pótutasítások tervezetével megbízott küldöttség a pénzhamisítások eseteiben az eljárást a rendes bíróságokra véli bízandónak, vagyis a megye a különvélemény támogatása mellett foglalt állást. (MNL GYMSML Mosonmagyaróvári Levéltár, Moson Vármegye nemesi közgyűlésének iratai/közgyűlési iratok (Acta congregationalia) 1790–1848, 2139/1843.)

⁶² Kovács, 1894, III. 305.

sértés és a hűtlenség eseteiben a királyi udvar fő törvényszékeinek ülnökeiből választanák ki a perbefogó székét és az ítélszékét egyaránt.

1842. december 17-én az országbíró elnöklete alatt tartott ülésen Deák azt indítványozta, hogy e büntettek feletti bíraskodásra a mindenkori országgyűlés nevezzen ki egy számos tagból álló bíróságot.⁶³ Deákban a politikai büntettek bíróságának gondolatát Wesselényi Miklós hűtlenségi perének folyamán tapasztalt törvénytelenések és a kancellária magyar tanácsadóinak az ítélkezés befolyásolására való törekvése érlelte meg.⁶⁴ Az articuláris bíróság tagjaiból választanák ki a konkrét ügyben eljáró személyeket, megadva a háromszori visszautasítás jogát mind a fiscus, mind a vádlott részére.

Felszólalásában így érvelt: „Vannak olyan esetei a felségsértésnek és a hűtlenségnek, melyekre mint elkövetettnek, ráüti a közvélemény a gyalázat bélyegét; vannak ellenben oly esetek is, melyek minthogy nem önhaszonkereséséből, hanem az ország érdekében követték el, nem gyalázat, hanem némi nemű részvét mutatkozik s a vétkesek a közügyért küzdő hősöknek tartatnak s nézetnek. Ez nem csak Magyarországon történhetik meg, de másutt is. Nehogy a végrehajtó hatalom, mint bosszúálló tűnjön fel, nem pedig csupán végrehajtó, ennél fogva nem jó e nemét e vétkeknek oly bíróságra bízni, mely a fejedelem által neveztetik, fizettetik. Már Mátyás király, az igazságos adta azon törvényt, hogy a felségsértés és a hűtlenség esetei az ország közbejötté nélkül meg ne ítéltethessenek.”

Deák szerint a kormány érdeke is kívánta, hogy ne kerüljön olyan helyzetbe, mintha a szigorú eljárást csak azért alkalmazná, hogy a törvénybe ütköző rendeleteit azzal palástolja. Az 1811. évi pátens szerinti ítéletek is azt mutatták, hogy még a főispáni székek is eszközül szolgáltak a törvényekbe ütköző rendelet végrehajtásában.⁶⁵ Ezért tanácsolja, hogy óvakodjanak ezeknek a nagy vétkeknek elítélésait olyan bíróságra bízni, amely „már alkotásánál fogva úgy tekintethetik, mint a kormány egyoldalú hatásának kifolyása”.

Fenti okok miatt javasolja a felségsértés és hűtlenség eseteit az országgyűlésen nevezendő számos tagokból álló bíróság elé utalni; amelynek lehetne egyik része a perbefogó, másik része ítélő bíróság; mind a

⁶³ MNL BML IV.1.e.17.doboz 44. tétel.

⁶⁴ Kovács Kálmán (1974): *Az esküdtszék és az „articuláris bíróság” ügye az 1843-44. évi büntetőeljárás törvényjavaslatok előkészítésének vitáiban.* Jogtudományi Közlemény. XXIX. évf. 5. sz. 220–224.

⁶⁵ 1811. február 20-i Császári pátens a bankócedulák névértékének leszállításáról. (Ld. Poór János (2003): *Adók, katonák, országgyűlések – 1796–1811/12.* Universitas Kiadó, Budapest. 198–216.)

fiscusnak, mind a vádlottnak megadná a visszautasítás jogát (recusatio). Azok a tagok, akik egyszer elvesztették a bizodalmat, másszor nem választatnának meg. Deák szerint a politikai perek elbírálása kölcsönös bizalmat kíván, azt csak a javasolt mód által véli elérhetőnek. Deák indítványa az ülésen kisebbségben maradt.

Az országos választmány tagjainak többsége ugyanis azon a véleményen volt, hogy politikai testületre (országgyűlésre) az állam és az alkotmány hatalmi ágai egyensúlyának felbontása nélkül nem lehet bírói hatalmat átruházni. Ezen kívül a bírói önállóság, függetlenség fő biztosítója az elmozdíthatatlanságában rejlik, ez nem teljesülne miután a választott bíróság mandátuma egyik országgyűléstől a másikig tartana, valamint nem tartják megengedhetőnek politikai indítékokkal teli testületre bízni a bíráskodást. „Illy ítélőszék előtt a politikai vétségek párt kérdésekké válnának ’s az ítéletek a győzelmes pártszínét viselnék.”

1843. március 11-ei keletkezéssel a Deák-indítványt pártolók ’a felségsértésnek, hűtlenségnek és a’ király személye elleni szóbeli sértéseknek bírósága iránt 7./- alatt különvéleményt nyújtottak be.⁶⁶ A különvéleményben megfogalmazottakhoz az elmúlt országgyűlés ideje alatt a Curia által lefolytatott hűtlenségi perek keserű tapasztalatai miatt is ragaszkodtak.⁶⁷

⁶⁶ A különvéleményt aláírók: Gr. Zichy Ödön, Gr. Pejacsevics János, Pulszky Ferencz, Pázmándy Dienes, Klauzál Gábor, Zoltán János, B. Eötvös József, B. Wenekheim Béla, Bezerédi István, Hertelendy Miksa, Palóczy László, Olgyay Titus, Deák Ferencz, Dubraviczky Simon. (BML - BVNK IV.1.e.)

⁶⁷ Ld. A szólásszabadság sérelme tárgyában váltott üzenetek: „Polgári statusban, a mit a törvény világosan nem tilt, az büntetés tárgya nem lehet, s azt a bíró vétekké nem kanonizálhatja. Ez a státustudománynak általános észlelgi axiomája... Meri a szónok azt állítani, hogy nincs itt senki és nincs senki a főrendek között, a ki a annak bizonyítását el merné vállalni, hogy Magyarországon világos törvény szerint közgyűlésen mondott beszéd hűtlenségi per tárgya lehetne in abstracto. Azonban a királyi fiscus b. Wesselényit a kir. tábla elé épen azért idéztette hűtlenségi perbe. Mit tett tehát? A kir. tábla elítélésére bizta, vajjon bűn legyen-e, a mit a törvény bűnnek nem mond, és gyűlésben ejtett szóért lehessen-e hűtlenség büntetése alá jutni? És ki az, a ki a kérdés elítélését a kir. táblára bízza? A kir. fiscus a kormány rendeletéből. És így egy nagy nemzeti jussnak, mely a kormány elleni garancia gyanánt áll, egy fontos juris publici kérdésnek elhatározását elvonja a nemzettől, a maga kinevezésétől függő bíróra bízza, s bennünket azon karba kíván helyeztetni, hogy a magyar nemzet, mely csak az ő világos megegyezésével hozott törvények szerint kormányoztathatik, egy a törvényeknek subordinált corporatio határozatától várja el nemzeti jussai határának kitűzését.” A KK. és RR. 1835. augusztus 5-kén tartott országos ülésén a szólás szabadságán ejtett sérelmek orvoslására küldendő 4-ik üzenet javaslata: Deák: „... mert keserű érzéssel töltötte el keblünket a kormánynak azon váratlan cselekedete, mellyel

Véleményük szerint a politikai büntettek bírósága az, amelynek választás útján történő létrehozása elengedhetetlenül szükséges. A választás elve biztosíthatná a polgárok számára az alkotmányos szabadságot, közbizalmat és nyugalmat. „Ellenben, ha olyan bíróság gyakorolja az ítélő hatalmat, melynek tagjait a nemzet minden befolyása nélkül egyenesen a kormány nevez ki, az olyan esetekben, melyekben a kormány önmegsértését látszik megbosszulni, a bíróság a nemzet általános bizalmát nem élvezzi, annak függetlenségén már alakítása miatt is kételkednek a polgárok, s ez végül az egész intézménnyel szembeni bizalom vesztesééhez vezethet, amely a közalapokra felettébb káros hatással lehet.”⁶⁸

A különvéleményben részletesen megfogalmazzák az articuláris bíróság működésének lényegi szabályait. A 40 tagból álló bíróság mandátuma egyik országgyűléstől a másikig tartott volna, annak tagjait a törvényhozás választaná ki. A tagokból három végezné a bűnvizsgálatot, kilenc tag pedig mindig csak a perbefogás felett ítélné. Akik az adott ügyben a bűnvizsgálatot végezték sem a perbefogó szék, sem az ítélőszék tagjai nem lehettek volna.

hazánk két polgárát törvények ellenére hűtlenségi per alá vonta; de még súlyosabb fájdalmat fog bennök gerjeszteni az, hogy önpolgártársink, a méltóságos főrendek vetnek gátat ezen föliratnak, melyet a szólás törvényes szabadságának megsértett ügyében a királyi szék igazsága elé kívánunk terjeszteni. Sértve van igenis törvényeink szentsége, mert önkény gyakoroltatott, s a szólás szabadságát veszély fenyegeti. Szabad alkotmányú országban a polgárok természeti jussait csak világos törvény korlátozhatja, a szabad szólás pedig mind az egész nemzetnek, mind az egyes polgároknak kétségtelen igazuk, s a ki köztanácskozások folytában akár a törvényhozás, akár a közintézkedések tárgyairól szabadon kimondja véleményét, az önjussában a nemzet közös jussát gyakorolja: ha tehát ebben törvényen kívül gátolják, vagy a mondott szóért a törvény világos rendelkezésén kívül fenyték alá vonatik, ő benne a nemzet közös jussa van megsértve. Az 1723:IX. cz. nyilván meghatározott minden esetet, melyet hűtlenség büntetése követ, s ezen esetekhez még egy újat toldani nincs a kormánynak törvényes hatalmában. „Még inkább neveli a keserűséget a második eset. Még a törvényhozói állás sem nyújt biztosságot a nemzet képviselőinek...; ha a beszélőnek feje felett czérna szálon függ a hóhér pallosa, és még ezen czérnaszálat is elvágni annak van hatalmában, kinek tetteiről szólni kell: akkor megszűnt a köztanácskozás, megszűnt minden törvényhozás. ... , s valóban egy oly törvényhozás, melynek egy része retteg a végrehajtó hatalomtól, más részét épen annak fenyegetései exaltáltak: furcsa organikus törvényeket készítené a haza és király közjává... a kormány csak akkor képes magas feladatát, a közbizalom eszközlését teljesíteni, ha a nemzet bizodalma s a közvélemény kísérik lépéseit. ... Örizni kell tehát minden kormánynak a nemzet közbizodalma, mint legfőbb kincsét, melynek elvesztésénél nagyobb csapás nem érheti.” (Kónyi, 1882, 151–157.; MNL BML IV.1.e. 17. doboz 50. tétel A szólásszabadság tárgyában 1843-44.)

⁶⁸ MNL OL N 22.

Ha a perbefogási bíróság a vádlott perbefogását elhatározta, akkor összehívják az articularis bíróság többi tagját, akik maguk közül elnököt és jegyzőt választanak.

A királyi fiscus és a vádlott is 6-6 bírósági tagot okadás nélkül visszavethetett volna, de az elnököt csak törvényes ok mellett (81. §) mellett lehetett volna elutasítani. Miután a visszavetések megtörténtek, vagy a felek erről lemondtak; megalakult volna a politikai bűncselekmény elkövetése felett, tehát csak a ténykérdésben ítélező – az elnökkel együtt – 12 tagú bíróság. (Ha a visszavetések után többen lennének, mint 14 tag, akkor sors húzással döntenének, hogy ki legyen tagja a bíróságnak.)

A bíróság tárgyalása jegyzőkönyvezett, nyilvános és szóbeli eljárás. Titkos ülésen ítélezett volna, miközben a tagok saját egyéni meggyőződésüket követve döntenék el, hogy bűnös-e a vádlott a politikai bűntett elkövetésében.

A bűnösség megállapításához legalább nyolc egybehangzó szavazatra lett volna szükség. A különvélemény nem biztosított lehetőséget a fellebbezésre: ha nem találják bűnösnek a vádlottat, akkor a fiscusnak azonnal fel kellett volna mentenie a vád alól, és a fogvatartottat szabadon eresztenie, ha bűnösnek találták volna a politikai bűntett elkövetésében, akkor a büntetés kiszabására a Királyi Tábla nyert volna jogosultságot. Akit nem politikai bűncselekményben, de más bűntett elkövetésében bűnösnek találtak, azt az általános szabályok szerint vették volna közkereset alá.⁶⁹

A büntető eljárás országgyűlési vitája az 1843. november 28-i kerületi ülésen kezdődött, majd annak tárgyalását január közepéig felfüggesztették. 1844. január 27-én szavaztak az esküdszékekre vonatkozó különvéleményről, ahol a többség az osztálykülönbség nélküli esküdszékek mellett foglalt állást.⁷⁰

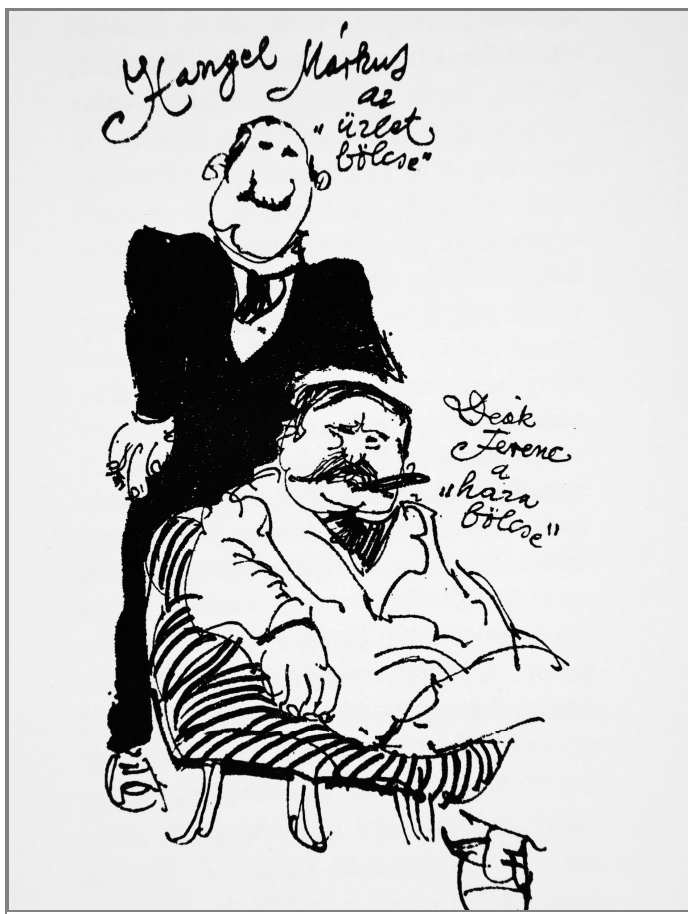
A 263. kerületi ülésen, 1844. augusztus 17-én elfogadták a büntetőeljárás módosított változatát, amely már az esküdszékek elvének alkalmazásával készült. A büntetőeljárás alsóházi tárgyalására az 1844. augusztus 26-én megtartott országos ülésen került sor, amit három ülésnap alatt augusztus 28-án be is fejeztek, s a javaslatot átküldték a főrendi táblához.

⁶⁹ A különvélemény beadása után fél évvel 1843. szeptemberben (19–26-ig) ülésezett a „Győr Vármegye nemesi házában az országos tárgyakban rendelt választottság”. A választmány a felségsértésről szóló különvéleménynek az országgyűlés által választandó articularius bíróság iránt szóló tartalmát mindenekben elfogadhatónak vélte. (MNL GYMSML 1843/2686 IV.A 1/a Győr Vármegye közgyűlésének iratai.)

⁷⁰ Kovács, 1894, III. 46–48.

A főrendek szeptember 10-én tárgyalták a büntető törvénykönyv II. részét. A főrendi tábla többsége azonban esküdtsékek eszméjével nem értett egyet, további tárgyalásába nem bocsátkozott, hanem szeptember 18-i üzenetükben arra szólították fel az alsóházat, hogy a büntető eljárást az esküdtsékek mellőzésével az állandó bíróságokra dolgozzák ki újra.⁷¹

A következő fejezetben rátérek az alsótábla által a főrendekhez átküldött anyagi jogi törvényjavaslatban rögzített politikai bűncselekmények tényállásainak részletes elemzésére.

⁷¹ Fayer, 1902, III. 68–183.

„Az anyaggyűjtés e tekintetben is aránytalanul kedvezőbb eredményt mutat fel, mint az adatok rendszeres feldolgozása.”⁷²

V. FEJEZET

A Javaslat politikai büntettekre vonatkozó szakaszainak részletes elemzése

Eltérően a korábbi magyar szabályozástól és a különböző büntetőtörvény-tervezetektől, amelyek kiemelt helyen szabályozták a felségsértés és a hűtlenség tényállását, a Deák-féle javaslat rendszertanilag alulértékelve tartalmazza azokat. Nincs megkülönböztetett elhelyezés, szinte elrejtve, az országzáság és erőszakos ellenszegülésről szóló diszpozíciók közé került a két tényállás.⁷³

A Javaslat tüntetően nem kezeli kiváltságos tényállásként azokat, tartalmilag azonban a magyar hagyományok mentén halad és a korábbi tervezetekkel is nagyfokú a hasonlatosságuk. Az 1830-as tervezethez képest a diszpozíciók megfogalmazása tovább tisztult és teljesen nyilvánvalóvá vált a jogalkotói szándék, hogy felségsértés és hűtlenség alatt csakis a király személye elleni támadásokat, valamint az alkotmány és az ország elleni magatartást kell érteni.

A Javaslat a kísérlet büntetethősége szempontjából radikális álláspontot képvisel, csak ott bünteti, ahol a különös rész ezt nyíltan rögzíti (46. §, 49. §), így a felségsértésnél és a hűtlenségnél (és még 19 további diszpozíciónál).⁷⁴

A szövetségről szóló különösen részletes szakaszokat a rablóvilág ellen tartották szükségesnek. Pulszky Ferencsel folytatott levelezése során Mittermaier javasolta, hogy hagyják ki ezeket a részeket a javaslatból.⁷⁵

⁷² Csemegi, 1875, 97.

⁷³ A 2013. július 1-jével hatályba lépett a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012:C. törvény, az állam elleni bűncselekményeket – elenyésző számukra tekintettel – már nem a Különös rész első fejezetében szerepelteti, az emberi élethez és méltóságához való jogból levezethető alapvető jogok sérelmével járó bűncselekményeket sorolja előrébb. Az állam elleni bűncselekmények (XXV. Fejezet), a környezet és a természet elleni, és a minősített adat és nemzeti adatvagyon elleni bűncselekmények közé kerültek.

⁷⁴ Fayer, 1896, I. 163.

⁷⁵ Fayer, 1902, III. 168., Az anyagi jogi kódex első változatát Pulszky elküldte Mittermaiernak. (Ld. Schwarze, 1843.)

XLIII. FEJEZET

A' felségsértésről.

420. §

Felségsértést követ el:

A' ki tudva és szándékosan a' királyt életétől megfosztja, vagy megfosztani tettelesen törekszik.

A' ki a' királynak személyét tudva és szándékosan, tetteleges erőszakkal vagy megsért vagy megtámadja.

A' ki azon házra, mellyben a' király lakik vagy tartózkodik, tudva és a' király elleni bűnös célzattal erőszakosan reá tör.

A' ki a' királyt személyes szabadságától, vagy a királyi székétől erőszakosan megfosztani tettelesen törekszik.

A' ki az ország független önállásának vagy polgári alkotmányának felforgatására fegyveres erővel feltámad.

A' ki valamely kűhatalmasságot az országnak ellenséges megtámadására szándékosan és egyenesen felhív.

A XLIII. fejezet 420. §-a fogalmazza meg a felségsértés büntetettét hat tényállási magatartást felsorolva. A felségsértési esetekből négy a király (uralkodó a haza atyja) személye ellen irányuló cselekmény, a további két magatartás szankcionálása az ország területiális (külső és belső), valamint az alkotmány (az állam lelke, sőt „a polgári alkotvány”) védelmét célozza.

Ha az elkövetői magatartások akarati oldalát vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy valamennyi magatartásnál szándékos cselekményt találunk. Az első két tényállásnál „tudva és szándékosan”, a harmadiknál „tudva és bűnös célzattal, erőszakosan”, a negyediknél „erőszakosan”, az ötödiknél „fegyveres erővel feltámad”, a hatodiknál „szándékosan és egyenesen” a tettes.

A fejezet egyik tényállásnál sem kíván eredményt, a király meggyilkolására való tetteleges törekvést⁷⁶ (király elleni merénylet) vagy a király

⁷⁶ Vö. Az 1795. évi kódex-tervezet Alapelveinek 5. pontjával és az 1878:V. tc. Miniszteri javaslat 125. §-a felségsértés kísérletének bizottsági és parlamenti vitáival. Alapelvek (1795.): „Ötödször. Különbséget kell azonban tenni a véghezvitt és be nem fejezett büntettek között; a véghez nem vittekre annál súlyosabb büntetést kell kiszabni, minél közelebb állott a kísérlet a befejezéshez. Eszerint az egyszerű törekvést (conatus merus) enyhébben kell büntetni, mint a megkísérelt, vagy megkezdett büntetést. Az egyszerű törekvés lényege a puhatolózásban, a megkísérlésé (delictum attentatum) az előkészületben, a megkezdetté (delictum inchoatum) az eszközök alkalmazásában áll. Azt azonban a bírónak alaposan meg kell vizsgálnia: vajon a bűn-

személyének tetteles megtámadását is felségsértésnek tekintette. Deákék itt a tettelességre helyezték a hangsúlyt, ne lehessen felségsértésnek tekinteni a verbálisan vagy írásban elkövetett, az uralkodót sértő magatartásokat (hasonlóan az 1795. évi tervezethez). Az ilyen jellegű cselekményekre külön tényállást készítettek: a király személye elleni sértő kifejezések elnevezéssel.

Ha az elkövetési magatartásokat végig nézzük (az akarati oldal teljessége mellett): „megfosztani tettelesen törekszik; megtámadja; erőszakosan reá tör, fegyveres erővel feltámad”, azokat már a kísérleti fázisban is befejezett felségsértő cselekménynek tekinti. Ez a megoldás visszavezethető arra, hogy az uralkodó és az állam biztonsága elleni bűncselekmények elkövetőit mindig a legsúlyosabb büntetéssel szankcionálták, valamint ezen cselekmények ellen akkor lehet és lehetett hatékonyan fellépni, ha a hatalom már a kezdeteknél el tudta fojtani az ellenséges törekvéseket. A felségsértés legnagyobb büntetése a javaslatban is a kiszabható maximum: a holtig tartó rabság (minimum nincsen a tervezetben).

A tervezet 422-424. szakaszai részletesen meghatározzák, hogy az elkövető mikor büntetendő szövetkezésért (önkéntes elállás) és mikor minősül tette felségsértésnek. A 425–427. §-ok a felbujtóra és a felhívóra (felszólítóra) vonatkozó speciális rendelkezéseket, és az önállóan – a felségsértő cselekedet bekövetkezésétől függetlenül is – elkövethető és büntethető tényállásait tartalmazzák.

A javaslat 428. §-a feljelentési kötelezettséget írt elő azokra nézve, akik a felségsértő cselekményről, annak előkészületéről tudomással bírnak. A mai jogszabályokhoz hasonlóan mentesültek volna a feljelentési kötelezettség alól a közeli hozzátartozók, a javaslat rögzíti, hogy a házastárs, szülő, gyermek, testvér a feljelentés elmulasztása miatt nem büntethető.

XLIV. FEJEZET

A' hűtelenségről

429. §

Hűtelenségi büntettet követ el:

A'ki az országnak valamely helyét, erősségét vagy táborát szándékosan az ellenségnek elárulja, vagy elárulni tettelesen törekszik.

A'ki a' haza ellen szabad akaratból fegyvert visel, vagy szabad akaratból az ellenségnek mint kém szolgál.

tett befejezése az elkövető önkéntes elhatározása, avagy külső erő, illetve véletlen esemény következtében maradt-e el.” (Hajdu, 1971, 393.)

A'ki midőn az ellenségnek hatalma alatt nincsen, szabad akaratból annak számára zsoldosokat szerez, vagy az ellenség seregének pénzt, fegyvereket, hadi vagy élelemszereket szolgáltat, vagy szolgáltatni tettelesen törekszik.

d) A' ki valamely alkotmányos jogot erőhatalommal felforgató királyi rendeletnek kiadásában, vagy végrehajtásában, akár egyenesen, és határozottan kijelentett tanáccsal, akár tetteleges teljesítéssel részt vesz”.

A hűtlenség tényállásánál négy elkövetői magatartást (eredetileg csak hármat, ld. a bizottsági és az országgyűlési vitáknál) határoz meg a jogalkotó, melyek mind az állam biztonsága ellen irányulnak.

Az első három cselekmény az állam külső biztonságát sérti, hasonló megfogalmazást találunk az 1795. évi és az 1830-as tervezetnél is.⁷⁷ Az a) és a c) pontban meghatározott elkövetési magatartásokra történő „tetteleges törekvést” itt is ugyanúgy befejezett hűtlenségként minősíti a tervezet készítője, mint korábban a felségsértés eseteinél.

Deákék különvéleményében megfogalmazott javaslatára – hosszas vita után az 1843. augusztus 25-én tartott kerületi ülésen került be – d) pontként a negyedik elkövetési magatartás: a hűtlen tanácsadókról szóló rendelkezés.

A deliktum az állam belső biztonságát veszélyeztethette, amelyet vagy egyenesen és határozottan kijelentett tanácsadással, vagy az alkotmányellenes rendelet tetteleges teljesítésével lehetett elkövetni. A korábbiakban már ismertetett vitában a konzervatívok nem értettek egyet a tanácsadás büntetőségével, szerintük az egész kódex elveivel ellenkezik a „nem tetteleges jellegű” magatartás hűtlenségként való szankcionálása.

⁷⁷ Az 1795. évi tervezet: 4. § Az állam külső biztonsága ellen az vét, aki társnak szegődik az ország külső ellenségeihez, s a közösség kárára bármiféle módon összejátszik velük, aki – bár nem tartozik az ellenség hatalma alá, mégis – fegyvereket és élelmszereket szállít nekik gonosz szándékkal; az ország és a hozzá csatolt Részek erődítményeit áruló módjára átadja az ellenségnek; közbiztonságot érintő titkokat fed fel nekik; követséget fogad az ellenségtől, vagy küld hozzá; s ezekhez hasonló, az állam külső biztonságát veszélyeztető tárgyalásokba bocsátkozik velük; avagy ha a békét, a fegyverszünetet, valamint az idegen nemzet képviselőit megillető oltalomlevelet megsértve, okot szolgáltat háborúra. Az 1830. évi tervezetben e büntett elkövetői: a) Az ország és a kapcsolt Részek várainak gonosz szándékú elárulói és földadói. b) Az ország ellenségeinek fegyvereket, s háború idején élelmet szállítók, ameddig az ellenséges hatalmat szolgálók ezt a cselekedetet szabadon, sőt gonosz szándékkal teszik. c) Ugyanígy azok, akik az ország belső rendjének feldúlására vagy megzavarására akármiféle embereket behoznak és felfogadnak. d) Ezen kívül a bírák és hiteleshelyek, továbbá a közhitelű pecsétet hivatalból használó emberek, akik ezeket hamis oklevelek készítéséhez felhasználják.

A különvéleményben megfogalmazott új diszpozíciós javaslat külön fejezetként⁷⁸ a hűtlenség büntettét követően került a tervezetbe az 1843. augusztus 25-ei kerületi ülés eredményeképpen.

Az új deliktum azonos érdekek mentén – a sarkalatos jogok védelme érdekében – fogalmazódott meg, mint az 1795. évi kódex Reviczky-féle tervezetében a nemzetsértés elnevezéssel megjelölt bűncselekmény, amely a haza szabadságjogainak gonosz szándékú veszedelembé sodrását büntette volna.

A törvényhely büntetni rendeli a törvényhatósági gyűlésben alkotmányos jogot sértő indítványtevőket és az arra igennel szavazókat, valamint azokat is, akik annak kivetésében és beszédésében tettleg részt vettek. Különbséget tesz, hogy a törvénytelen ajánlás (beszédés) pénzre-terményre vonatkozott, vagy újoncok állítására kényszerített. Az első esetben zsarolás büntették, második esetben emberrablásnak minősül a bűncselekmény.

A következő szakasz: zsarolás, illetve emberrablás kísérleteként határozza meg a törvénytelenül megígért közadó, közsegedelem eredménytelen megajánlását vagy kivetését. A záró rendelkezés a büntett speciális alakzatát írja le, mikor a bűncselekményt a köztisztviselő önhatalmúlag, a köztörvényhatóság végzése nélkül követi el. A jogalkotók a köztisztviselői felelősségvétel érdekében ide még egy garanciális elemet beiktattak: ha ugyanis az illetékes törvényhatóság mellőzné a büntetőeljárás lefolytatását, akkor a következő országgyűlés jogosult azt megtenni.

XLVII. FEJEZET

A' király személye elleni sértő kifejezésekről.

446. §

Ha valaki akár valamely népcsoport, vagy nyilvános gyülekezet előtt, akár valamely közrebocsájtott iratban vagy nyomtatványban világosan és egyenesen a' királynak személye ellen él olly kifejezésekkel, mellyek, ha más személy ellen használtattak volna, a '266 és 268-ik §§ büntető rendelete alá esnének, két évig terjedhető fogsággal büntettetik.

447. §

Ha azonban a' sértő kifejezések valamely köztörvényhatósági gyűlésben történtek, 's azokat a' szólo akár önmagától, akár figyelmeztetve azonnal ismét teljesen visszavonja, büntetés alá csak akkor vonathatik, ha a' fenforgó körülményekből azon szándék világlik ki, hogy egyenesen a' király személyét sérteni akarta.

⁷⁸ Teljes szövegét ld. a korábbi fejezetben.

448.§

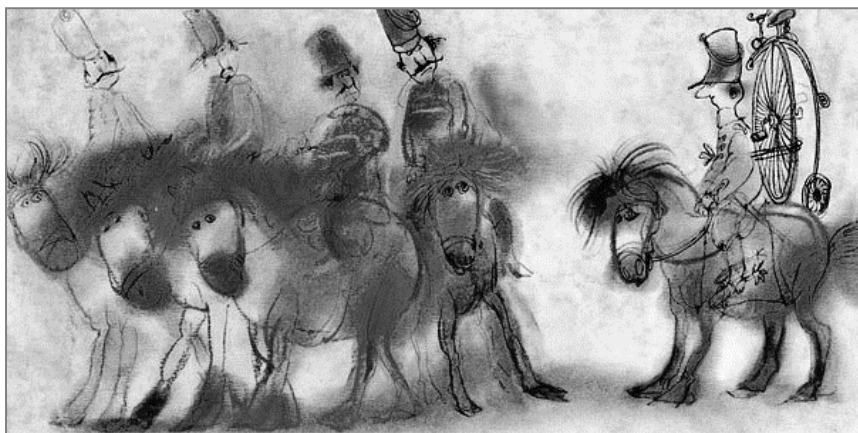
A' ki pedig a' fentebbi 446-dik §-ban körülírt büntetést a' királynak jelenlétében követte el, büntetése négy esztendei rabságig terjedhet, 's illy esetben a' sértő kifejezéseknek azonnali visszavonása sem mentheti fel a büntetés alól a' sértőt.

Deákék okulva a szomorú történelmi tapasztalatokból, külön tényállást szerkesztettek a király személyére sértő kijelentéseket tevőkre, elhatárolva ezáltal az ilyen jellegű cselekményeket a felségsértés büntetétől.

Így a 420. § b) pontja alapján felségsértést az követhetett el, aki a királynak személyét tudva és szándékosan, tetteles erőszakkal megsérti vagy megtámadja. A 446. §-ban pedig olyan elkövetési magatartásokat rendel büntetni a javaslat, amelyek ha nem a király sérelmére követték el, rágalmazásnak vagy becsületsértésnek minősülhettek volna.

A deliktum speciális alakzataként fogalmazták meg a köztörvényhatósági gyűlésben elkövetett királlysértést. A szóbeli sértést amennyiben a sértő azonnal és teljesen visszavonja, nem büntethető, kivéve, ha egyértelműen kiderül, hogy egyenesen szándékában állt a király megsértése.

A 448. §-ban a büntett minősített eseteként határozták meg a király jelenlétében elkövetett sértést, ilyenkor még a bántó kifejezések visszavonása sem mentesített volna a büntetés alól. (Az alapeset büntetése max. két év fogság, a minősítetté négy év rabság.)

„Gyilkosság, börtön, átok
s rögtönbíráskodás —
kevés csapás reátok,
hogy lássék a hatás.”⁷⁹

VI. FEJEZET

Az 1843. évi javaslat utóélete

1. A Javaslát további sorsa, jelentősége

1844-re már gyökeresen megváltoztak a politikai viszonyok egész Európában, s a Habsburg-uralkodóház nem volt hajlandó a reform támogatására. Az 1843. évi javaslat anyagi és eljárásjogi részét a főrendek és az udvar leginkább a halálbüntetés eltörlése miatt ellenezte és azért, mert az országgyűlésen az alsó tábla az esküdtbírótság szervezése mellett foglalt állást.⁸⁰

A börtönügyi kódex javaslatára nézve a két ház között megegyezés született, szentesítést azonban ez a javaslat sem nyert. Fayer László ezzel kapcsolatban három dokumentumra hivatkozik, amelyek a jogalkotási munka utolsó szakaszára vonatkozóan szolgálhatnak információkkal.

Az első okmány 1844. november 5-én kelt Pozsonyban, a két ház felterjesztése az uralkodóhoz, melyben előadják, hogy az 1791:67., az 1827:8. és az 1840:5. törvénycikkelyek rendeletei alapján munkálkodó három különböző országos választmány munkája egységes kodifikációs tevékenységnek tekinthető. Az 1843. évi javaslatokban tehát nem csak a külföldről összeszedett eszmékkal találkozunk, hanem több mint félévszázadot átfogó, átgondolt jogalkotási tevékenység eredményével.

A másik okmány a kancellária felterjesztése, melyben a börtönügyi kódex javaslatának adminisztratív jellegű részét szentesítésre ajánlja, az ún. elméleti részt pedig a legközelebbi országgyűlésre kívánja utalni.

⁷⁹ Fallersleben, Hoffmann von (1850): Gyilkosság, börtön, átok. (Nicht Mord, nicht Bann, nicht Kerker.) (Ford. Hárs Ernő.)

⁸⁰ Degré Alajos (1982): Reformtörekvések megindoklása régi törvényekre hivatkozással. In: Kovács Kálmán (szerk.): *A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből, XVIII–XIX. század.* Budapest. 12. sz. 41.

Végezetül 1844. november 7-én V. Ferdinánd megtagadta a börtönügyi kódex szentesítését és a helytartótanácsot a tervezet újbóli tárgyalására utasította, az uralkodó döntéséről Szőgyény László tájékoztatta a rendeket⁸¹ Pozsonyban kelt levelével.⁸² Az anyagi-tervezet elbukása végül magával rántotta a börtönügyi előterjesztést is, amely így magában, a Javaslatok átfogó rendszere nélkül „valóban kevésbé lett volna életképes”.⁸³

Az 1843-as Javaslat nem vált törvénnyé, de koncepciója maradandó értékű volt, hiszen azt a büntetőjogi modellt képviselte következetes és rendszerezett formában, amelyet klasszikus büntetőjognak nevez a büntetőjog-elmélet.⁸⁴ A büntetőjog-tudomány fejlődése szempontjából haladó jellemzők közül ki kell emelnünk az egyén szabadságát garantáló, úgynevezett garanciális szabályok intézményesülését, amelyek a büntetőjog humanizálódása felé mutattak. Így a törvény előtti egyenlőség, kötelező védelem, a nyilvános és félbe nem szakítható eljárás megfogalmazása, a halálbüntetés, a testi és becstelenítő büntetések eltörlése, a bírák korlátlan enyhítési lehetőségének bevezetése.

Természetesen a *nullum crimen, nulla poena sine culpa*; a *nullum crimen sine lege* és *nulla poena sine crimine* alapvető jogelvek rögzítése és a megérdemelt, arányos büntetés a kor általánosan uralkodó felfogásához képest jelentős újításai a Javaslatnak. Az esküdtbíráskodás és perbefogószék intézményének, valamint az akkuzatórius eljárás bevezetése a büntető-eljárásban, továbbá a börtönügyi javaslatban testet öltött fogházjavító mozgalom elemei mind a kodifikátorok haladó szellemét tükrözték vissza.

Fentiekén túl az 1843-as büntetőjogi, büntető eljárásjogi és börtönügyi javaslat vitathatatlan érdeme azonban az is, hogy alapvető változást és fordulatot hozott a magyar büntetőjog sorsában.

⁸¹ 1844. november 10-én.

⁸² Fayer László által hivatkozott okiratok korabeli iktatószámai: Kancelláriai levéltár: 16949/1844; 16922/1844; 17696/1844. (Fayer, 1902, CVIX-CXIV.)

⁸³ „Tanúságtévője e dokumentum annak, hogy a magyar börtönügyi tudományosság teoretikusan és gyakorlatban egyaránt felkészült a korszerű európai büntetés-végrehajtási tendenciák befogadására.” (Mezey Barna (2012): *A fenytőházak forradalma*. Gondolat Kiadó, Budapest. 439.)

⁸⁴ Szabó, 2004, 15.

Opinio

Excelsae

Regnicolaris Deputationis

motivis suffulta,

pro pertractandis

in consequentiam Articuli 67: 179°, elaboratis

Systematicis Operatis

Articulo 8. 1827. exmissae,

circa Objecta

ad Deputationem Juridicam relata.

Editio Secunda.

Auctoritate Comitiorum impressa

P o s o n i i

in Typographia Ludovici Landerer de Fűskút 1831.

2. A Javaslát továbbélése – Az 1848/49-es forradalmi törvényhozás eredményei

Deák 1848-ban igazságügy-miniszterként nem terjesztette be a Btk. javaslatát az Országgyűlésnek, a forradalmi törvényhozás azonban megvalósítja azokat az alkotmányjogi reformokat, amelyek a Javaslátban szerepeltek.

A politikai büntettek articuláris bíróságának reformgondolata éledt fel újra abban, hogy a független felelős minisztérium megalakítását elrendelő 1848. évi 3. törvénycikk – a miniszteri felelősségre vonás terén – törvénybe iktatta az országgyűlés bíraskodási jogkörét. A törvény nemcsak magáévá tette Deákék 7. számú különvéleménye lényegi tartalmát, hanem továbbfejlesztette azzal, hogy a büntetés kiszabását a Királyi Tábla helyett a választott bíróságra bízta.

A magyar történelemben először rögzítette a miniszteri felelősség intézményét, amikor kimondta: a kormány mindegyik tagja mindennemű hivatalos eljárásáért felelős, mindegyik miniszter azon rendeletért, melyet aláírt, felelősséggel tartozik. A miniszterek felelőssége – többek között – kiterjed mindazon hivatali aktusokra, amelyek az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvényeket sértik.⁸⁵

A törvény részletesen leírja, hogyan kell (kellett volna) a minisztereket az alsó tábla szavazatainak általános többségével vád alá helyezni, miként fog felettük a felsőtábla által, a saját tagjai közül titkos szavazással választandó bíróság nyilvános eljárás mellett arányos ítéletet mondani.⁸⁶

A törvény 33. §-a szerint a miniszterek vád alá helyezését az országgyűlés az alsótábla szavazatainak általános többségével rendeli el, a bíraskodást pedig „a felsőtábla által, saját tagjai közül titkos szavazással választandó bíróság” gyakorolja. A testület tagjainak kiválasztásánál ugyanúgy alkalmazható volt a recusatio, mint az articuláris bíróságról szóló tervezetben.⁸⁷

A törvény tehát speciális felelősségrevonási szabályokat és rendkívüli bírói fórumot állított (volna) fel a miniszterek esetében, a miniszterek által hivatalos minőségükben elkövetett cselekmények esetében. Ezekből semmi

⁸⁵ 1848. évi III. Törvénycikk a független magyar felelős ministerium alakításáról, 4. §, 18. §, 32. §. (CJH.)

⁸⁶ 1848. évi III. Törvénycikk a független magyar felelős ministerium alakításáról, 33-36. §. (CJH.)

⁸⁷ Stipta István (2003): Deák Ferenc állambírósági koncepciója. In: Szabó István (szerk.): „...a hazának szent ügye...” Emlékezés Deák Ferenc születésének 200. évfordulójára alkalmából. Szent István Társulat, Budapest. 82.

sem teljesült a gyakorlatban, a katonai bíróság értelmezésében a hivatali tevékenység több eleme egyszerűen beépült a felségsértést megalapozó cselekmények közé.⁸⁸

Az országban uralkodó ostromállapot kezelésére (dél-magyarországi lázadások és a határőrvidéki zavaragások), Deák 1848 nyarán benyújtotta a Vésztörvény lázadás esetén című törvényjavaslatot a képviselőháznak, amelyet aztán (módosításokkal) csak 1849. február 13-án a debreceni országgyűlés fogadott el (1849:I. tc. a rögtönítélő hadi s polgári vegyes bíróságok felállítására, szerkezetére, eljárására, – s ítélték alá tartozó esetek meghatározása tárgyában címmel).

Szemere Bertalan 1849. január 16-án kiadott rendelete, melyben a haditörvényszék hatáskörét kiterjesztette egész Észak-Magyarországra, a hazaárulás eseteit ugyanúgy határozza meg, mint Deák 1848-as javaslata és az 1849. február 13-i törvény.⁸⁹ Ha összehasonlítjuk ezeket a jogszabályokat az 1843-as anyagi jogi javaslattal, akkor egyértelműen kiderül, hogy a javaslat felségsértésről szóló 420. §-ában és a hűtelenségről szóló 429. §-ában megfogalmazott elkövetési magatartások kerültek bele a hazaárulás tényállásába.⁹⁰ Leszögezhetjük, a törvény szövegében nagymértékben köszönnek vissza az 1843-as javaslat felségsértésről és hűtelenségről rendelkező elemei, bizonyítva, hogy alaposan előkészített jogszabályról van szó.

⁸⁸ Jól mutatja az osztrák hatalom kétarcúságát a magyar törvényekkel kapcsolatban, hogy Batthyány perében az Osztrák Minisztertanács, majd a Hadügyminisztérium 1849. júniusi – István főherceg meghallgatásának elutasításáról szóló – határozatában kifejezetten utal az „1847-48-i országgyűlés III. törvénycikkére” ebben a magyar minisztérium és miniszterek törvényben rögzített felelősségére, amikor a nádor befolyására, „állítólagos utasításaira” való mindenféle hivatkozást elutasít, így a főherceg tanúkenti meghallgatását is. Arról sem ekkor, sem a későbbiekben nem esik szó, hogy ez a törvény speciális (Batthyány és Deák által is hivatkozott) felelősségrevonási szabályokat tartalmaz, végezetül pedig a katonai törvények kizárólagos alkalmazása ezt a hivatkozást is véglegesen lesöpörte.

⁸⁹ A hazaárulásnak a haditörvényszék elé tartozó esetei: 1. Az ellenséggel való cimborálás. 2. Az ellenség számára történt segítségnyújtás, kémkedés. 3. Az ellenség felhívásának szándékos terjesztése. 4. Az ellenséges csapatmozdulatokról szóló jelentés elmulasztása a községi bírák és előljárók részéről. 5. Az országgyűlés, a kormány, a magyar hatóságok elleni lázítás, álhírek terjesztése. 6. Honvédek, polgári lakosok vagy fegyverek kiszolgáltatása az ellenség részére. 7. Az ellenségtől hivatal, megbízás elfogadása és abban történő működés. 8. A haza és az alkotmány elleni fegyveres harc. (Sarlós Béla (1959): *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga*. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest. 149–150.)

⁹⁰ Ld. Sarlós összehasonlító elemzését. (Uo. 159–160.)

A forradalmi helyzetre való tekintettel azonban a Honvédelmi Bizottmány törvényjavaslata egyaránt továbbfejlesztette az 1843-as javaslatnak az anyagi (pl. a királyi szék védelmét elhagyta) és eljárási szabályait (pl. a vádlott nyilatkozata megelőzi a tanúkihallgatást, a tanúknak nem kell esküt tenniük) is.

Ezt követően a Honvédelmi Bizottmány nyomban megkezdte a mozgó tábori vészbíróságok-vésztörvényszékek felállítását. A rögtönítélő bíróság járhatott el, a katonák és polgári személyek törvényben felsorolt büntető ügyeiben: akik a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása, területi épsége ellen fegyvert fognak, vagy másokat ilyen cselekvésre izgatnak; akik az ellenséggel cimborálnak, szolgálatot tesznek; az ellenségtől hivatalt vagy bármilyen megbizatást elfogadnak; ellenséges katonát vagy kémet rejtegetnek stb.

Az 1849. február 13-i törvényt a jogtörténet fordulópontként értékeli a magyar büntetőjog történetében amiatt, hogy az állam elleni bűncselekmények kategóriájában teljes mértékben szakít a feudális büntetőjoggal.⁹¹ A törvény „a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása s területi épsége” védelmét biztosítja, ezzel de facto hatályon kívül helyezte az 1723:9. törvényben büntetőjogilag értékelt tényállásokat, így a „szentkorona, királyi felség és ország közállománya” védelmét. Ugyanezt a jelleget erősítette az is, hogy a közvádlókat a Honvédelmi Bizottmány nevezte ki, amely intézkedést az állami vádképviselő felé vezető út jelentős állomásként értékelhetünk.⁹²

1869-ben a bírósági szervezeti törvény vitájakor Deák Ferenc ismét előadja az 1843-as javaslatát a politikai büntettek bíróságára: „[...] biztosan reményelem, hogy a minisztérium mielőbb törvényjavaslatot fog elénk terjeszteni egy állambíróság alakításáról, melynek fele részét az országgyűlés válassza meg, másik fele részét pedig öfelsége nevezze ki, s minden politikai büntett és vétség felett ez a bíróság legyen hivatva ítéletet mondani. Így aztán sem politikai, sem egyéb bűnvádi esetekben nincs mit tartani a többi

⁹¹ Uo. 166.

⁹² Kajtár István (1986): *Az államiügyszéség kiépítése Magyarországon a neoabszolútizmus idején 1850–1854–1861*. Jogtörténeti Tanulmányok VI. Tankönyvkiadó, Budapest. 211. Ld még Stipta István (1999): *A forradalmi önvédelem igazságszolgáltatási rendszere*. Jogtudományi Közöny. 4. sz.

bíróságoknak őfelsége által leendő kinevezésétől.”⁹³ A javaslattal azonban a képviselők többsége – köztük az a Pulszky Ferenc, akivel az 1843-as articuláris bíróságról szóló különvéleményt kidolgozta – nem értett egyet, holott a Monarchia osztrák felében már 1867-től Állambíróság döntött a politikai jellegű vádakról.⁹⁴

A klasszikus büntetőjog törvényi szinten csak az 1878:5. törvényben fogalmazódik meg – az 1843-as javaslat és Csatskó elaborátumának teljes mellőzésével –, miután már megtörtént a polgári államberendezkedés Magyarországon.

A 19. század végén a magyar büntetőjogászok legjava, így Angyal, Wlassics, Irk, Finkey, Fayer, Vámbéry a későbbi keletű, 1878-as Csemegi-féle törvényt azért bírálták, mert büntetési rendszerében jelentősen szigorított az 1843-as Javaslathoz képest. Ezt a magyar hagyomány megtagadásának tartották és olyan megengedhetetlen elvi engedménynek, amelyet a német dogmatikai doktrinerség kísértésének való engedésként magyaráztak.⁹⁵

Balogh Jenő professzor, későbbi igazságügy miniszter (1913–1917) 1900 novemberében, fél évszázaddal a javaslat kidolgozása után a következő gondolatokat írja a Huszadik Században: „Méltán éri büntető törvénykönyvünket az a gáncs, hogy nem vette kellő figyelembe a különleges magyar viszonyokat és a magyar nép jogfelfogását és e részben különösen elmaradt fényes emlékü elődjétől: 1843. évi Javaslatról, melynek tekintélyét és népszerűségét különben semmi magyar törvényhozási alkotás nem fogja

⁹³ Deák Ágnes (szerk.) (2001): *Deák Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek. 1850–1873.* II. Osiris kiadó, Budapest. 581.

⁹⁴ Stipta, 1999, 87.

⁹⁵ Irk Albert a jogtudósi közvélekedést fogalmazta meg, amikor tankönyvében a Javaslatot az akkor hatályos Csemegi-kódexszel vetette össze. Ez utóbbiról szólva méltán állapította meg, hogy a külföldi törvényekkel összevetve példás rendszerezésű törvénykönyv. „De mindjárt hozzá kell tennünk, hogy korának későszülött gyermeke volt. Akkor jött ugyanis létre, amikor a büntetőjogi új irányok hajnalhasadása már megtörtént (a kriminológia hatására), s amikor rövidesen a társadalom biztosítását szolgáló kriminálpolitika új eszközöket hozott javaslatba a büntetettek új osztályaival szemben. A kódex kétségkívül nem eredeti, nem a 43-as javaslatok továbbfejlesztése s így nem is nemzeti, hanem külföldi, főleg német hatás terméke. Ebből ered sok helyen erősen általánosító jellege, a bírót túlságosan dogmatizálásra készítő természete. Életbeléptének kezdő szakaszában enyhésége miatt támadták (ld. különösen a várpalotai gyilkosság és Majláth országbíró gyilkosságának eseteit), utóbb pedig éppen szigorúsága miatt. Egyik főhibája a büntetési rendszerének túlságos bonyolultsága, a mellékbüntetések rendszerelensége s az 5–10 éves minimumok szigorú volta. De két főhibája a fiatalkorúak és közveszélyes egyének megítélésében való nemtörődömsége.”

többé soha elérni. Sem akkora önzetlenséggel és ügyszeretettel, sem akkora államférfiúi tehetséggel, látókörrrel s az általános nagybecsülésnek és ragaszkodásnak akkora nimbuszával, mint a minővel Deák Ferencz és nagyérdemű munkatársai az 1843. évi Javaslatnak az anyagi jogra vonatkozó részét kidolgozták, nem fog Magyarországon a törvényelőkészítés terén senki sem működni. És az 1843. évi Javaslatnak ezek a legjobb ajánlói adják részben magyarázatát annak, hogy büntető törvénykönyvünk tervezete, a mennyiben előzőjétől – pedig sokszor a tudomány haladása által igazolt módon – eltért, nem volt, nem lehetett népszerű. Büntető törvénykönyvünknek és minden utódjának egyik fatuma lesz, hogy az összehasonlítás evvel a nagyemlékű, sőt a tekintélynek és népszerűségnek dicsfényével körülvett törvényelőkészítő munkálattal hátrányukra fog kiütni.”⁹⁶

3. A neoabszolutizmus korának büntetőjogi szabályozása

A szabadságharc bukását követően, 1849-ben sok egyéb osztrák jogszabály mellett Magyarországon és Erdélyben is hatályba léptették, a haladó szelleműnek nem mondható Osztrák büntetőtörvényt, az 1803. évi Strafgesetzent. Három évvel később pedig ennek az elavult törvénynek, konzervatív stílusban átdolgozott (a később keletkezett törvényekkel egybeszerkesztett) változatát, az 1852-ki Ausztriai Birodalmi Büntető Törvényt (1852. évi Strafgesetzbuch).⁹⁷

A törvénykönyvet a korabeli európai társaival összehasonlítva, a hazai és a későbbi magyar jogirodalom sem értékelte magasra, azonban el kell ismerni, hogy Magyarországon a törvény bevezetésével megtörténik a büntetőjog – igaz osztrák szemléletű –, de első kódexszerű rendezése-intézése, és az azon alapuló jogszolgáltatás bevezetése. Kritikus hiányosságként említhetjük: a modern polgári szabadságelveknek az eljárás során,⁹⁸ és az anyagi szabá-

⁹⁶ Balogh Jenő (1900): *Büntető törvénykönyveink módosításához I.* Huszadik Század. I. évf. 1900. 10. sz. November. 244.

⁹⁷ Johann Hein: *Das österreichische Strafgesetz vom 27. Mai 1852 als Strafgerichts-Competenz-Tabelle*, Verlag und Druck Carl Gerold und Sohn, Wien 1855.

⁹⁸ Ld. (ideiglenes) Büntetőperrend 1850. január 17. (Strafproceß-Ordnung 17. Jänner 1850), majd a Szilveszteri pátenst (1851) visszarendeződésének jegyében fogant, még konzervatívabb 1853-as változatot (allgemeine Strafproceß-Ordnung vom 20. Juli 1853). (Hoke, Rudolf (1996): *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. Böhlau Verlag, Wien. 437.)

lyokban csak kis mértékű érvényre jutását. Különösen a vizsgálati elv szigorúságát, a nyilvánossággal és a szóbeliséggel kapcsolatos hiátusokat, valamint az ügyészi szerepkör kiterjesztő szabályozását.⁹⁹ Ezzel együtt a Btk. nagy hatással bírt a korábban bizonytalan és önkényes büntetőeljárás szabályok egységesítésére, és általánossá tette szabadságvesztés-büntetést (büntönbüntetés), melynek végrehajthatósága érdekében kezdetét vette a magyarországi fegyintézet-létesítési program. Több országos intézetet ekkor hoznak létre: pl. Márianosztrán, Munkácson, Vácott, Zágrábban.¹⁰⁰

A törvénykönyv elvei¹⁰¹ közül említést érdemel, hogy a büntető törvényhozás nem maradhat változatlanul, azt folyamatosan tökéletesíteni kell az ismeretek és a korszellem változásaival. Az arányosság elvét vallja, a büntettek ártalmassága és a megelőzés-megtorlás kényszerítő szüksége, vagyis a büntetés között. Csak a bűntényt akarja megbüntetni, az ártatlan családtagokat nem, végleg megszünteti a jószág-elkobzást (már 1803-ban!), mert azzal az ártatlan családtagok is bűnhődnének. Ezzel függ össze a törekvés a lehető legrövidebb szabadság-büntetések kiszabására, illetve ezek súlyosbító kiegészítésére (pl. börtönnel, testi fenyítéssel, magánzárkával), hogy a kenyérkereső ne legyen sokáig távol. „*Büntetés senki mást nem érhet, mint a büntetett.*”, erkölcsi személy (társulat, testület) nem büntethető. A bűncselekményeket nyomtatvány útján is el lehetett követni, azonban pusztán gondolatok vagy belső feltételezések miatt, ha semmilyen gonosz cselekedetet nem követtek el, nem volt felelősségre vonható.¹⁰²

A Btk. a büntetendő cselekmények hármasságát alkalmazza: büntetett, vétség, kihágások (1803-ban még súlyos rendőri áthágásoknak hívták) hármasságát alkalmazza, vagyis már alkalmazza és definiálja a közigazgatási

⁹⁹ Csatskó, 1853, 5.

¹⁰⁰ Mezey Barna (2011): A bírói szervezet átalakítása és a büntetés-végrehajtási intézetek a 19. században. In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról*. Szeged. 103.

¹⁰¹ A kódex alapelvekhez való ellentmondásos viszonyáról Csatskó így ír: a „büntetőtörvény amaz elveket, melyek a törvényhozót a büntetőtörvényekm átdolgozásánál vezérelték, elő nem adja. [...] hasznos leendő előadni ama vezérelveket, melyek az 1803-ik évi Sept. 3-ki büntetőtörvényt kihirdető császári nyíltparancsban nyilvánítanak.” Pl. ld. az 1852. május 27-i nyíltparancs IV. Czikkét, amely (a törvénykönyv quasi bevezetéseként, de azzal nem szerves egységben) rögzíti, hogy a törvény hatályba lépését követően csak azt lehet bűncselekményként tárgyalni és megbüntetni, amit a törvény kinyilvánít, vagyis „Semmi bűn és büntetés törvény nélkül.” (de ez utóbbi így csak zárójelben szerepel a magyarázatban). (Uo. 29.)

¹⁰² Csatskó, VIII. §, 15.

és rendőri büntetteket (politische Verbrechen) is. Ezt kiegészíti a deklarált javító szándék, a büntetések nevelő szerepébe vetett hit, amely arányt szab az egyes kategóriák büntetési határai között. A kódex két részből áll: az első a büntettekről, míg a második a vétségekről és kihágásokról szól. Mindkét rész általános és különös részre oszlik.

A büntett a tettes gonoszságából ered, ezért a büntetési minőséghez a törvény minden esetben a gonosz szándék (közvetlen-directus vagy közvetett-indirectus) és a rossz cselekedet, vagy mulasztás meglétét kívánta meg. A közvetlen célzott szándéknál az önkéntesen elhatározott és meggondolt, tudatosan kívánt gonoszság, míg a közvetettnél az eredetileg ugyan más gonosz célra irányuló bűnös cselekedet, vagy mulasztás következtében beálló eredményről szól.¹⁰³ A törvénykönyv a büntetések alsó és felső határát is megszabta, ezzel korlátok közé szorította a bírói mérlegelés (bírói önkény) határait. A büntetésekre előírányzott főbüntetések a következők voltak: a kötéllel végrehajtott halálbüntetés, és a kétfokozatú szabadságvesztés, börtönbüntetés, amelyhez mindig kötelező munkavégzés is társult, és amelynek terjedelme tartam szerint: egész életére, vagy határozott időre (6 hónaptól 20 évig) tarthatott.¹⁰⁴

A büntettekről szóló első könyv különös része szorosan véve öt nemét sorolja fel az államot és felséget támadó cselekedeteknek. Ezek: 1. Felségárulás; 2. A Felsőnek és a császári ház tagjainak megértése – Felsősgértés; 3. Közcsend háborítása; 4. Zendülés; 5. Lázadás.¹⁰⁵

A felségárulás (Hochverrath) egy tényállásban, egyszerre védi a császár személyét (testi épségében és uralkodói jogainak gyakorlásában), mint a birodalmi főhatalom gyakorlóját, a hatalomgyakorlás módját (uralkodásforma), és az állam területét, annak egységét. A szankciónemek a halálbüntetéstől, az életfogytiglani súlyos börtönön¹⁰⁶ át, az enyhébb esetekben kiszabott 10 és 20

¹⁰³ A vétségeknél és kihágásoknál gonosz szándékú elkövetés mellett elegendő volt valamilyen tilalom ellen véghezvitt cselekedet, vagy mulasztás, vagyis a szándékoság nélküli vétkesség (hanyagság, könnyelműség, pajkosság), amely önmagában büntethető kár vagy sérelem bekövetkezése nélkül is.

¹⁰⁴ Az elsőfokú börtönbüntetés során az elítéltet (bűnhöncz) vasraverés nélkül szorosan őrzik, míg a súlyos börtönbüntetés esetén a rabot lábbilincsbbe tartják. A büntetést súlyosbíthatta: böjt, kemény fekhely, magánfogság, setét kamarában magánelzárás, fenytés pálca és vessző által, valamint az országból kitiltás a büntetés kiállása után.

¹⁰⁵ A vizsgált szabályozásaim terület határán helyezkednek el, a hivatalosságok, törvényes gyülekezetek és közhatóságok elleni erőszakos cselekedetekről szóló rendelkezések, amelyeket részleteiben nem vizsgálók. (Csatskó, 1853, 122.)

¹⁰⁶ Schwerer Kerker.

év közötti súlyos börtönbüntetésig terjedtek. Bár a vagyonek kobzást nem írja elő, viszont helyette egyfajta kárpótlásként az okozott kárért a bűnös egész vagyonával felel.¹⁰⁷ Ettől elkülönítve szabályozza a felségsértés (Majestátsbeleidigung) esetét, amely a császár iránti kellő tiszteletet („a Felségnek szentsége és sérthetlensége”) volt hivatott biztosítani.

1861 januárjában az Októberi Diploma és a Februári pátens kibocsátása között kezdte meg munkáját az Országbírói Értekezetlet, melynek feladata lett a hatályos joganyag ideiglenes megállapítása. Az Értekezetlet büntetőjogi albizottsága, melynek Deák is tagja volt, az 1843. évi elaborátum életbeléptetését javasolta. Az Országbírói Értekezetlet ezt azonban elutasította, és az 1848 előtti magyar joggyakorlat visszaállításáról döntött.¹⁰⁸

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokkal újra életbe léptek a korábbi magyar szabályok. A régmúltba visszanyúló, és sokat vitatott döntés volt ez, amely jobb híján visszaterést jelentett a régi kodifikálatlan, még az általános elveket sem pontosító szabályokhoz.¹⁰⁹ A következő időszakban a törvényeken kívül a bírói gyakorlat,¹¹⁰ valamint a korábbi jogirodalom (pl. Szlemenics Pál: Fenyítő törvényszéki magyar törvény) munkái szolgáltak forrásul.

Hasonlóképpen vált tankönyvből kézikönyvvé Pauler Tivadar Büntetőjogtan címmel 1864-ben megjelent, az 1843-as javaslatokat, az osztrák normákat, a magyar szokásjogot és jogirodalmat összegző munkája.¹¹¹

A kiegyezést követően az igazságügyi reformok előkészítésére 1867. április 29-én törvényelőkészítő bizottságot hozott létre Horváth Boldizsár igazságügyminiszter. A miniszter a büntetőjogi albizottság álláspontja alapján Csatskó Imre táblabírónak adott megbízást az 1843-as Javaslat revíziójára. A tervezet „az 1843-iki javaslat lényeges intézkedéseinek teljes

¹⁰⁷ „A vagyonnali kezeskedés a kincstárnak csak jogot ad arra, hogy igényeit letiltás és zár alá vétel által biztosíthassa.” Csatskó, 1853, 129.) Ld. „bleibt jeder Schuldige mit seinen ganzen Vermögen verantwortlich”.

¹⁰⁸ Három elvet deklarált: 1. nincs különbség nemes és nem nemes között, sem a bűncselekmények fogalmai, büntetése és mértéke tekintetében; 2. büntetteknel nincs helye a testi büntetések alkalmazásának; 3. mivel az 1848. előtti magyar büntető-törvények és azok bírói gyakorlata általánosságban enyhébbnek mondható, mint az osztrák Btk. büntetési tételei, ezért a magyar törvényeket veszik a jövőben alapul.

¹⁰⁹ Degré Alajos (1979): *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése 1861–1878.* Jogász Szövetségi Értekezések 2. („A magyar büntető törvényhozás 100” nemzetközi tudományos konferencia előadásai.) Budapest. 19.

¹¹⁰ Ráth György (1861): *Az országbírói értekezetlet a törvénykezés tárgyában.* Pest.

¹¹¹ Ld. a korábbiakban.

épentartásával” 1869 novemberére elkészült, azonban a büntetőkódex ügye a korszerű igazságszolgáltatási szervezet létrehozásával kapcsolatos jogszabályok előkészítése miatt háttérbe került.¹¹²

¹¹² Kovács Kálmán (1968): *Közjogi harcok a Csemegi-kódex parlamenti vitájában 1877–78*. Jogtörténeti tanulmányok. II. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest. 100.

„Tudta, hogy a múlt valahol érintetlenül létezik, nem a jelen, hanem az örökkévalóság formájában: ami volt és még mindig van, az holnap is lesz, [...] talán nem az emberek emlékezetében, amint azt feltételeznénk, hanem rajtunk kívül, valahol a valóságban.”¹

NEGYEDIK RÉSZ

A BÜNTETTEKRŐL ÉS VÉTSÉGEKRŐL SZÓLÓ MAGYAR BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYV (1878:5. TCZ.) LÉTREJÖTTE A FELSÉGSÉRTÉS ÉS A HÜTLENSÉG BÜNTETTÉNEK MEGHATÁROZÁSA

I. FEJEZET

A Javaslát előkészítése és az országgyűlési tárgyalás megkezdése

A büntető törvénykönyv első – Csemegi Károly államtitkár által előkészített – javaslatát Pauler Tivadar akkori igazságügyminiszter terjesztette elő 1873 októberében a Képviselőházban. A javaslat sürgős voltát azzal indokolta, hogy míg az európai országokban sorra születnek meg az átfogó büntetőködexeik, addig Magyarországon régi törvények, a Hármaskönyv, a szabályrendeletek sokasága és a szerteágazó bírói gyakorlat, Erdélyben és a Határőrvidéken pedig még mindig az 1853-as osztrák büntetőtörvény van érvényben.

Az Országgyűlés azonban az érdemi tárgyalás, illetve Igazságügyi bizottsági munkálat megkezdése előtt feloszlott.

Több mint kétévnyi további előkészítést és értekezleti munkálatokat követően, 1875 novemberében terjesztette be az új miniszter Perczel Béla az új tervezetet, amelyet a Képviselőház előzetesen az Igazságügyi Bizottság elé utalt.²

¹ Martínez, Tomás Eloy (2007): *A tangóénekes*. Ulpius-Ház Kiadó, Budapest. 93–94.

² Lőw Tobiás (szerk.) (1880): *A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye*. I–II. Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság, Budapest. 7–8.

A bizottsági munkában a kormányzat részéről Perczel és Csemegi vett részt, de nem hiányozhatott az ügy harmadik mozgatója, Pauler sem, aki ezúttal a bizottság előadó-elnökeként³ szerepelt. Ők hárman a Főrendiház Hármas bizottságában is jelen voltak, Pauler itt, mint meghívott szakértő szerepelt.⁴

A bizottság másfél éven keresztül ülésezett (1876. április 3. – 1877. szeptember 15.), mintegy hatvan ülésnapon tárgyalta a tervezetet, szöveges javaslatait Jelentésében (a továbbiakban: Bizottsági jelentés)⁵ összegezte.

A törvény hasznosságát és szükségességét szinte senki sem vitatta, tételes szabályozástól idegenkedő, a bírói jogalkotás eszméjéhez merven ragaszkodókon kívül. Az előterjesztés mégis a szakmai viták keresztüztüzebe, és az ettől nehezen elkülöníthető politikai csatározások frontvonalába került.

A jogászai közvélemény a régóta várt javaslatot az Igazságügyi Bizottság munkálatainak megkezdése óta folyamatosan tárgyalta és bírálta. Az elhúzódozó, néha akadozó „egy lépést előre, kettővel hátra felé” haladó bizottsági munka sokaknak alkalmat adott, hogy a „dusan fizetett miniszteriális urakon” és a belőlük álló bizottságon, különösen „a kedvezményekben, elnézésekben részesülő, hivatalos dolgait elhanyagoló, a tavaszt és a nyarat kényelmesen a Margit szigeten töltő” Csemegin elverje a port.⁶ 1877 márciusában a Magyar Jogász napilapban megjelent nyílt levél már az igazságügyi kodifikáció augias-istállójáról és minden baj okáról, „egy önhitt, elbizakodott, senki tanácsát el nem fogadó, s állásához kullancs módra kapaszkodó államtitkár”-ról szól, akinek távozása az igazságügyi viszonyok javulásának *conditio sine qua nonja*.⁷

A Bizottság munkálatai valóban kínosan elhúzódtak az előzetes várakozáshoz képest. Molnár Antal képviselő, a (nem hivatalos) jegyzőkönyvek leírója 1876-ban a munka megkezdésekor még úgy nyilatkozott, hogy az

³ Molnár Antal szerint a bizottsági üléseken Horváth Boldizsár elnökölt, az előadói tisztet pedig Pauler Tivadar teljesítette. Löw pontosításában: A bizottság rendes elnöke Pauler Tivadar, a büntető törvénykönyv előadójává választatván, az elnökséget rendszerint Horváth Boldizsár, akadémizotatása esetében Horváth Lajos vitte. (Magyar Igazságügy, 1876. V. 381.; Löw, 1880, I. 9.)

⁴ További már az előkészítő értekezleti, valamint a Főrendi bizottsági munkálatokban szakértőként egyaránt résztvevő személyek: Fabiny Teofil, a budapesti királyi tábla alelnöke; Kozma Sándor királyi főügyész; Sárkány József, királyi ítéltáblai tanácselnök.

⁵ Jelentése a Képviselőház igazságügyi bizottságának a Magyar Büntető törvénykönyv a büntettekéről és a vétségekről című javaslat tárgyában – kézirat (a továbbiakban: Bizottsági jelentés). (MNL OL K 2 4255/1877.)

⁶ Curiai Értesítő, 1877. január 11., II. évf.

⁷ Magyar Jogász, 1877. március 1., II. évf.

országgyűlés második ülészakájában a parlament elé kerülhet a javaslat, köszönhető ez a bizottság dícséretes buzgalmának, amivel a húsvéti szünetet a munka megkezdésére használta fel.⁸ Ehhez képest a bizottság munkája az áprilisi munkakezdést követően fél évig állt, csak október végén folytatódott,⁹ de december-január és február-március hónapokban is egy-egy hónapig szünetelt. A késlekedés legfőbb indokául a kritikusok a kódex-tervezet elégtelen állapotát, készületlenségét hozták fel magyarázatul, amelyre bizonyítékot a Molnár-féle jegyzetekben (természetesen) nem találunk.

A komoly és előzetesen is sokat hangoztatott hiányosságok között szerepelt, hogy az előterjesztők a kódexet, a büntetőeljárás és a börtönrendszerről szóló törvény kidolgozását megelőzően, tehát a három megalkotásra váró törvény egységes rendszerbe foglalása és kezelése nélkül kívánják az Országgyűlésen áterőszakolni.¹⁰

Sokan hiányolták negyedik törvényként a kihágási büntető törvénykönyvet is, ha már az előterjesztők eltértek az 1843. évi javaslat büntetési rendszerétől. Pauler a magyar nép jogérzetére hivatkozott, amelynek megsértése nélkül a kihágások nem lennének egy törvénybe foglalhatóak a büntettekkel és a vétségekkel.¹¹

Az előterjesztőknek valóságos mumusává vált a nagy előd, az 1843. évi javaslat, amely 35 évvel az elkészülte után is megingathatatlanul, kimondhatjuk dogmaként őrizte megszerzett tekintélyét és helyét. A magyar jogász közvéleményben felülmúlhatatlan deáki alkotásként, a hazai viszonyokra tekintettel lévő, azokat magas tudományos színvonalon szabályozó műként élő tervezet, az új intézmények ellenzőinek állandó hivatkozási alapja és zászlója volt. A kormányzati szereplők sem kerülhették meg a vele való állandó megmérettetést.

Maga Deák Ferenc emléke is nyomasztóan tornyosult az előterjesztők felett. A képviselőházi előterjesztést követően, de a bizottsági tárgyalások

⁸ Magyar Igazságügy, 1876. V. 380.

⁹ Magyar Igazságügy, 1876. VI. 445.

¹⁰ „Az anyagi jog önmagában csak pusztá üres eszmény, melynek a gyakorlati életben jelentősége haszna nem lehet. A mi annak életet ad, mi azt valódiságra emeli, egyedül a büntetőjogi bíraskodás és igazságszolgáltatás, vagyis a bűnvádi eljárás. Az anyagi codex behozatala tehát az alaki jog codifikációja nélkül nem egyéb s nem több, mint phantom után való kapkodás, melynek gyakorlati eredménye nem lehet.” (Magyar Jogász, 1878. február 8., III. évf.)

¹¹ A bizottsági vitában Komjáthy Béla és Szilágyi Dezső jelezték aggályaikat a deliktumok hármass felosztásával szemben. (Magyar Igazságügy, 1876. V. 381.)

előtt 1876 januárjában elhunyt politikus életműve, népszerűsége, „elérhetetlen eszményképe” („mint a jognak és igazságnak nagy mestere, a kinél a jognak és igazságnak tudása összeesik a jognak és igazságnak megcselekvésével”¹²) mellett az előterjesztők törpéknek látszottak. Különösen igaz ez a sokak által szakmai, illetve személyes okokból sem kedvelt, néha egyenesen utált, az ellenzők oldalán rendkívül népszerűtlen Csemegiről.¹³

Perczelnek ezért már a Javaslat képviselőházi napirendre tűzéséért folytatott vitában szembesülnie kellett az ellenzék ellenállásával, valamint legfontosabb, sokat és sokhelyütt hangsúlyozott érveivel, ami a parlamenti erőket, de a kormánypárti szabadelvű képviselőket is megosztotta.

Zsedényi Ede kormánypárti-szabadelvű párti képviselő elismerve a büntető törvénykönyv megalkotásának szükségességét, aggasztónak nevezte, hogy már nem először fordul elő, hogy a kormányzat nagy fontosságú törvényjavaslatokat gyorsan, 8-10 nap alatt kíván letárgyalni. Erre már többször volt precedens, aminek a káros hatásai már érezhetőek. Az Országgyűlés november-december hónapokban az 1878. évi költségvetés vitájával, a „Lajthántúli atyánkfiaival” való éles harccal, a delegációs egyeztetéssel van elfoglalva. Javasolta, hogy a tárgyalást februárig halassza el a Ház, amikor teljes figyelemmel, megszakitás nélkül foglalkozhat az előterjesztéssel. Emlékeztetett rá, hogy 35 évvel ezelőtt csak az esküdszékéről tett deáki indítványról két hétig tartott a vita. Indítványához csatlakozott Komjáthy Béla függetlenségi-párti politikus, aki a tárgy nagyságával és a Ház méltóságával összeegyeztethetetlennek tartotta a javaslat rövid idő alatti tárgyalását.

Perczel a Javaslat két éve kiosztott változatára, a kimerítő szakbizottsági tárgyalásra és arra hivatkozott, hogy a költségvetés nincs azonnal tárgyalható állapotban.¹⁴ Zsedényi indítványát a Képviselőház elutasította, és 1877. november 22-én megkezdte a Javaslat tárgyalását.

¹² Deák Ferencz nekrológja, Magyar Igazságügy, 1876. V.

¹³ Válogatás az előterjesztőket ért személyeskedő támadásokból: Csemegi „az egyszerű aradi ügyvéd, ki lassankint már kifogyott minden clientéiából”; „Pauler nem oly egyéniség, ki önálló, s határozott jellegű conceptiókra képes lehetne”. (Magyar Jogász, 1877. július 24., II. évf. 169. sz.) „A javaslatnak még nyelvezete, irálya is oly annyira rossz és grammatikátlan, hogy annak kijavítását Pauler Tivadar egyetemi tanárra kelle bízni, ki azonban, fájdalom, maga sem bírja kellőleg a magyar nyelvet.” (Magyar Jogász, 1877. július 31., II. évf. 175. sz.) „Hogy Csemegi Károly lett legyen vagy volna büntetőjogunk Beccariája, ezuttal nem akarjuk feszegetni; ő a magyar közvélemény s a tudományos világ existimatiojában már különben is meghalt s nem illő dolog a hullákat bolygatni.” (Magyar Jogász, 1879. január 4., IV. évf. 3. sz.)

¹⁴ Löw, 1880, I. 13.

Róza Sándor
Magyar nemzet hős lett!
1848-ban szabadosapart
szervezett a főtáadalom
védelmében

De a vér nem
válik vízzé,
kutyából nem
lesz szalonna
stb.
Kiváltképpen
egy vonatot!
Lebukott.

II. FEJEZET

A felségsértés

Az Igazságügyi Minisztériumban kidolgozott javaslatához (a továbbiakban: Javaslat) fűzött indokolás a legfontosabb teendőnek a politikai bűncselekményekre vonatkozó szövegrész kidolgozása során az alapelvek rögzítését tűzte ki célul. Szigorúan és szélesen határozta meg a teendők körét, amikor rögzítette, hogy a jelenleg hatályosnak tekintett magyar és osztrák törvények nem alkalmasak arra, hogy kellő támpontot nyújtsanak a kódex kidolgozásához. Sem dogmatikai, sem fogalmi háttérük nem teszi őket alkalmassá az alkotmányos polgári monarchia alapintézményei védelmének meghatározása során.

A Javaslat megpróbált elébe menni a fejezet dogmatikailag legnagyobb kihívásának, Magyarországon eddig soha meg nem oldott fogalmi problémájának a hűtlenség és a felségsértés szétválasztásának: „Mindenekelőtt meg kell tehát határozni az alapeszmét, melyből a törvény kiindul, s ha ez helyes: csak ez esetben lehet az ezen alapeszmének megfelelő egyes cselekményeket, de ezeket kivétel nélkül és teljesen kell is felségsértésnek, illetőleg hűtlenségnek nyilvánítani.”¹⁵

Az ellenzéki képviselők és az ellenzéki sajtó, amely már az Országgyűlés napirendjéből valószínűsítette, hogy a kormány gyorsan kívánja letárgyalatni a Javaslatot, akár *horribile dictu* „en bloc” fogja mindkét házon azt áterőltetni, már 1877 őszétől élesen támadta az Igazságügyi Minisztérium szándékait. Kapkodásról, hanyatlásról, a jogfejlődés ellehetetlenítéséről beszélt és írt.

A lelkiismeretes és részletes megvitatás szükségességét többek között azzal is indokolta, hogy az amúgy is mélyreható bonyolult szöveg, szigorával a középkor barbár büntetőtörvényeire emlékeztet. Ez a kérlelhetetlenség pedig különösen a politikai vétségek és kihágások terén érhető tetten.¹⁶

¹⁵ Löw, 1880, II. 1.

¹⁶ „Öt-hat nap alatt tehát keresztül fogja hajszolni a kormány a büntető-codexet a házon. Mi több: pártja segítségével keresztül viheti azt is, hogy a javaslat en bloc fogadtassék el. Az öt-hat napi tanácskozásnak úgy sincs értelme. [...] A pontonkint való tüzetes megvitatást mindazáltal elkerülhetetlenné tenné a javaslat selejtessége, kompilált volta, s a középkor barbár büntetőtörvényeire emlékeztető szigora. Oly szigorúan és kerlelhetetlenül alig sujtja más büntető-codex főleg a politikai vétségeket és kihágásokat, mint a ház elé kerülendő javaslat.” A cikket „Egy országgyűlési képviselő*” szerkesztőséghez írt leveleként közli a Magyar Jogász, a *-hoz fűzött ma-

A Magyar Jogász napilap a képviselőházi tárgyalások megkezdésekor, a Pauler Tivadar igazságügy-miniszter beszédét és a kódexet méltató laikus sajtóvisszhangokra sértetten úgy reagált, hogy vigyázzon mindenki, nehogy a mestermű a torkára forrjon. Emlékezzen csak mindenki és gondoljon jólőre, a politikai bűncselekmények példátlanul súlyos büntetéseire, az eddig sohasem látott, alkotmányos országban elképzelhetetlen új tényállásaira, amelyek egy nemzet- és alkotmányellenes kormány kezében hatalmas eszközzé lesznek a szabadságharcosok terrorizálására.¹⁷

1. A felségsértés javaslata (126–138. §)¹⁸ és a felségsértés tárgyai

Az állam elleni bűntettek legsúlyosabbikának, a felségsértésnek tárgyai közé a Javaslát mindazon intézményeket felvette, amelyeket a korabeli állam- és intézményrendszer alapkövének, a főhatalom letéteményesének tekintett, és amelyek védelmét a tudományos élet és értékszemlélet az állam eredeti és elidegeníthetetlen jogaként tartott számon.

A Javaslát indokolása rögzítette, hogy az uralkodó, az alkotmány és az államterület, a modern monarchikus állam azon legfontosabb védendő értékei, amelyek sérelme, az ezek elleni fellépés, vagyis „erőszakos merénylet” képezi a felségsértés tárgyát. A felsorolt védett tárgyak köre kiegészült a magyar állam és monarchia másik állama közötti államjogi kapcsolattal, amely a javaslat tárgyalása során a leghevesebb vitákat váltotta ki.

Az Indokolás már itt sietve jelzi, hogy a védett tárgyak elleni fellépés önmagában nem minden esetben meríti ki a felségsértés tényállását.

1.1. A király személyének védelme

A miniszteri előterjesztés a hűtlenség és a felségsértés korábbi kilenc évszázados gyakorlatához hűen, ugyanakkor a modern alkotmányos államiság követelményrendszerének és szóhasználatának megfelelően indokolta a király

gyarázatnál a képviselő neve helyett, sajnos csak a lap „Szívesen fogadjuk ezentul is sorait.” magyarázatát olvashatjuk. (Magyar Jogász – Jogszaki és Közigazgatási napilap, A Magyarországi Ügyvédi Kar Egyetemes Közlönye. 1877. november 20., II. évf. 267. sz. Budapest.)

¹⁷ Magyar Jogász, 1877. november 24., II. évf. 271. sz.

¹⁸ A dolgozat fejezetcímei mellett zárójelben szerepeltetett paragrafus hivatkozások az elfogadott és hatályba lépett törvényszöveg szerkezetét és számozását követik.

személyének védelmét. A polgári jogegyenlőség talaján kellett megfogalmaznia a királynak, mint személynek a kiemelt, minősített védelmét. Ennek tudható be, hogy a királyi felségjogok és személyes erények hangsúlyozása helyett az államfő közjogi állására, államot irányító szerepkörére koncentrált. A királyra nemcsak az állam képviselőjeként tekint, hanem mint az állami cselekvés irányának legfontosabb meghatározójára. A király élete, épsége vagy szabadsága elleni merénylet tehát nemcsak az államfelségnek képviselőjét támadja meg; hanem e támadás által, ha eredményre vezetett, lehetetlenné válik, hogy a fejedelem az ország alaptörvényeiben gyökerező uralkodói jogát saját akaratából az alkotmányos keretek között gyakorolhassa. Az uralkodó személye a monarchikus intézmény megtestesítője, az állam felforgatása, szétszakítása, vagy alapintézményeinek erőszakos megváltoztatása gyakran csak úgy lehetséges, ha a fejedelem személye eltöröltetik.¹⁹

Olyan cselekményekről van itt szó, amelyekkel a Javaslat szövegében, más tényállások formájában találkozhatunk, ha leszámítjuk a sértett személyét: gyilkosság-emberölés, a testi sértés, a személyes szabadság korlátozása ismert fogalmak és tényállások a törvény szövege szerint. Alapvetően tehát ismert tényállásokkal találkozunk, ahol a sértett személye ad új szempontot és más büntetést.²⁰

1.2. A felségsértési magatartások

Miniszteri javaslat 125. §²¹

A felségsértés büntetét követi el:

- 1. a ki a királyt meggyilkolja vagy szándékosan megöli;*
- 2. a ki a király testi épségét megsérti, vagy őt az uralkodásra képtelenné teszi;*
- 3. a ki a királyt az ellenség hatalmába adja, vagy az uralkodásnak gyakorlatában akadályozza, vagy személyes szabadságában erőszakkal akadályozza;*

¹⁹ Schnierer Aladár (1885): *A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető-törvény (1878. V. T. cz.) magyarázata*. Franklin-Társulat, Budapest. 241.

²⁰ Löw, 1880, II. 16.

²¹ A felségsértés tényállásai a miniszteri javaslatban 125. §-sal kezdődnek. (Az eltérő számozás gyakran értelemzavaró a végleges változatban elfogadott § számokhoz képest.) (MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.) Törvényjavaslat A magyar Büntető törvénykönyv a büntettekről és a vétségekről (a továbbiakban: Javaslat) – kézirat.)

4. a ki a fentebbi három pontban meghatározott valamelyik cselekmény véghezvitelét megkísérli.

A törvényjavaslat szövege a fentiek szellemében a 125. §-ban az uralkodó elleni felségsértési eseteket sorolja fel, a király meggyilkolását és megölését helyezve az első helyre a felségsértési, és így természetesen az egész Második (Különös) rész élére.

A tényállás a gonosz szándékkal elkövetett gyilkosságot és emberölést szankcionálja, amelynek sértettje az uralkodó, akit ezen minőségének ismeretében tudatosan bántalmaz a tettes.

A Javaslat tehát német mintára (Mord – Todtschlag) különbséget tett az előre megfontolt szándékos emberölés, vagyis a gyilkosság és az előre meg nem fontolt szándékos emberölés között.²² A fogalmi különbségtétel itt azért nehezen indokolható és feleslegesnek tűnik, mert a büntetési tételt meghatározó 127. §²³ a miniszteri szövegváltozatban egyöntetűen és kizárólagosan csak a halálbüntetés kiszabását engedélyezte volna a bírónak, tekintet nélkül arra, hogy gyilkosságról, hirtelen felindulásról, illetve hogy befejezett cselekményről vagy kísérletről lett volna-e szó.

A miniszteri előterjesztést tárgyaló Képviselőház Igazságügyi Bizottságának jelentése arról árulkodik, hogy a Bizottság – egyet értve a miniszteri javaslattal – már ennél a pontnál ki kívánta emelni a kísérlet büntetendőségének kérdését és a szankcionálás szigorúságát, vagyis a befejezett cselekmény („véghezvitt büntett”) büntetésével való azonosságát. Ezért javasolta, hogy a megnevezett büntetendő cselekmények kísérlete is legyen büntetendő és ez már itt az 1) bekezdésben jelenjen meg.²⁴ Kiemelni, vagyis a kísérlet enyhébb büntetésére vonatkozó általános szabályok alóli tudatosan fel-

²² „278. § A ki embert előre megfontolt szándékból megöl: a gyilkosság büntettét követi el, és halállal büntetendő. 279. § A ki embert szándékosan megöl, ha szándékát nem előre fontolta meg: a szándékos emberölés büntettét követi el, és tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő. ... 290. § A ki gondatlansága által embernek halálát okozta: az emberölés vétségét követi el és három évig terjedhető fogházzal büntetendő.” (1878: V. t. cz. A magyar büntető törvénykönyvről. In: *Magyar Törvénytár 1877-1878. évi törvénycikkek* (1896). Franklin-Társulat, Budapest. 145–146.

²³ „127. § A ki a 125-ik §. 1) pontjában meghatározott cselekményt elköveti, valamint az is, a ki annak elkövetését megkísérli, halállal büntetendő.” (Javaslat – MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.) – kézirat.)

²⁴ „Az 1. pontba a király meggyilkolásának és megölésének kísérlete is felvétel mint hogy ugyanazon büntetéssel mint a véghezvitt büntett lévén büntetendő, e változás által a felségsértés büntetését meghatározó 128. § szövegezése egyszerűsítettik.” (Bizottsági jelentés MNL OL K 2 4255/1877.)

vállalt kivételezést kívánta nyomatékosítani, ugyanakkor rögtön jelezni, hogy ezt a szigort az egyéb enyhébb elbírálás alá eső cselekményeknél azonban nem javasolja alkalmazni.

„Mert míg az első esetnek súlya a felség személyének szentsége, minden élete ellen irányzott cselekmény legsúlyosabb büntetését igazolja és a többi is olyan súlyosak, hogy életfogytiglan tartó fegyházzal fenyegetendők, azoknak kísérlete mindazonáltal a bevégzett büntetvel egyenvalba nem helyezhető és az igazság általános elvének, hogy a kísérlet a véghezvitt büntetnél enyhébben büntetendő, mellőzését azokra nézve eléggé indokoltnak nem tartja.”²⁵

Valójában a bizottság által beillesztett módosítások – a miniszteri előterjesztéshez hasonlóan – továbbra sem jelentették, az előre megfontoltság (praemeditatio) és a hirtelen felindulásból elkövetés közötti valódi elkülönítés lehetőségét. Csemegi Károly szavai szerint²⁶ a különbségtétel a bíróság számára kívánt az elbírálás során a differenciált megítéléshez támpontot nyújtani. Azt azonban ő is hangsúlyozta, nem lát nagy különbséget a szándékos emberölés és a gyilkosság között, különösen akkor nem, ha az a király ellen követetik el.²⁷

A büntetéseket meghatározó paragrafuson tett bizottsági módosítás tehát nem az 1), hanem a 2) és 3) bekezdések vonatkozásában jelentett változást:²⁸ míg a király meggyilkolása és megölése esetére a kísérletre továbbra

²⁵ Ad 128. §. (Mj. 127.) (Bizottsági jelentés MNL OL K 2 4255/1877.)

²⁶ Csemegi Károly államtitkár hozzászólása a Képviselőház 1877. november 28-ai ülésén: „De azért ne méltóztassék azt hinni, hogy az a szándékos emberölés önmagában és természeténél fogva valami nagyon különböznék a gyilkosságtól. Szándékos az is, ha tudva és akarva történik, aljas, bűnös és a legirtózatosabb büntet, mit ember elkövethet, minden isteni és emberi törvényeknek legázolásával embertársa életének elvétele által. Vajjon ha ez elkövetetik király ellen: az illető politikai büntetést követ el? a ki szándékosan és akarattal embert ölt, embertársát, a ki a felségsértés esetében - ő felsége maga a király. Ha az állam az ő létének kifejezőjét, akaratának nyilvánítóját, a külhatalmakkal szemközt megtestesítőjét a gyilkos és szándékos emberölők ellen halálbüntetéssel védelmezi - bocsánatot kérek, ennek jogosultsága, ha van valami a mi jogosult a büntető törvénykönyvben, - senki által nem fog kétségbe vonatni.” (Lőw, 1880, 27.)

²⁷ „Habár erkölcsi szempontból külön gradualis alá esik a premeditált, és a nem premeditált de szándékos emberölés: e különbség a háttérbe szorul szemközt azon gonoszsággal, a mely a király élete elleni merényletben nyilvánul.” 1878. évi V. tczikk A büntettekről és vétségekről – Indokolás. (CJH.)

²⁸ „A felségsértés második és harmadik eseteiben, mellyek a király testi épségére, uralkodási jogai gyakorlására személyes szabadságára vonatkoznak, nem tartja a kísérletre

is a befejezett cselekmény büntetését irányozta elő,²⁹ addig a 127. § többi elkövetési magatartásának kísérleténél már különbséget tett, így azok megkísérlésére a befejezett cselekményre irányadó életfogytig tartó fegyház helyett tízöt évig terjedhető fegyházzal büntetést szabott ki.³⁰

A 125. § 2) bekezdése a király testi épségének megsértését vagy uralkodásra képtelenné tételét kívánta büntetni.

Olyan bántalmazási formákat óhajtott a javaslat büntetendővé tenni, amelyek által a király egészségében csorbulást szenved, illetve a testére gyakorolt azon behatásokat (erőszak, mérgezés, elkábítás stb.), amelyek őt az uralkodásra (maradandóan, vagy ideiglenesen) képtelenné teszik. (Egyéb erőszakos cselekmények, melyek a sérelem ezen szintjét nem érik el a 139. § szerint büntetendők.)

A törvényhely 3) bekezdésben felsoroltak: a királynak az ellenség hatalmába adása, az uralkodásának gyakorlatában, vagy személyes szabadságában erőszakkal való akadályozása,³¹ mindhárom elkövetési magatartás a király személyes szabadságát érinti. Az utóbbi kategóriába elvileg beleértendő/beleérthető első két elkövetésnek külön említését a Javaslat azzal a

tet a véghezvitt büntetettel egyenlőképp megfenyítendőnek.” Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

²⁹ Csemegi Károly államtitkár hozzászólása a Képviselőház 1877. november 29-ei ülésén, reagálása Virava József módosító javaslatára: „Az én t. barátom hivatkozik a német büntető törvénykönyvre, melynek 80. §-a a „Mord” és a „Versuch des Mordes”-ről beszél, de nem említi meg a „Todtschlag”-ot vagy a „Versuch des Todtschlages”-t. T. ház, nem akarom becses figyelmét fárasztani, (Halljuk!) kezemenél van, felolvashatnám, hogy a legjelesebb német írók, így Berner, Schütze, a király élete elleni támadásnak mindkét esetét „Mord”-nak tekintik, s a dolog értelme is az, hogy midőn szándékosan ölési merénylet intéztetik a császár vagy az ország feje, Landesfürst ellen, ha ez mindjárt nem lett légyen végrehajtvá „mit Überlegung” vagy praemeditálva, de már azon tény, hogy szándékosan az uralkodó élete ellen intéztetik a merénylet, indokolja azt, hogy nem Todtschlag-gá, hanem kivétel nélkül Mord-dá, tehát gyilkossággá minősíthessék az eset. Ezen egy tekintetben nem áll a törvény megkülönböztetése a Mord és a Todtschlag közt.” (Képviselőházi Napló, 315. Országos Ülés, 1875-78. XIII. 398.)

³⁰ 128. § Törvényjavaslat – A magyar Büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről – A ministeri előterjesztés és a képviselőház igazságügyi bizottsága által megállapított szöveg szerint (kéthasábos szedés – nyomtatott előterjesztés) (a továbbiakban: Miniszteri előterjesztés). (MNL OL K 2 4255/1877., 39.) „Miután a büntető-codex javaslatának revíziója a képviselőház igazságügyi bizottsága által befejeztetett, a módosítások s indítványoknak megfelelően újra szerkesztetett, s most végre a kormány javaslata a tett változtatásokkal párhuzamosan összeállítva, új kiadásban, nyomtatva is megjelent.” (Magyar Jogász, 1877. szeptember 1., II. évf. 201. sz.)

³¹ 125. § 3) bekezdés, Javaslat. (MNL OL K 2 4255/1877.)

szigorú követelményrendszerrel indokolja, amely a politikai bűncselekményeknél a felesleges jogalkalmazói absztrakció lehetőségét kívánja – lehetőség szerint – elkerülni, és ezért inkább a lehető legkonkrétabb felsorolás mellett dönt.

Az Igazságügyi Bizottság azonban nem elégedett meg az erőszakos akadályozás megfogalmazással, az erőszakot kiterjesztőleg definiálta,³² amikor az azzal való fenyegetést is felvette a szövegbe. Ugyanitt úgy döntött, a cselekménynek a személyes szabadságtól való megfosztásig el kell jutnia, nem elég az akadályozás jóval bizonytalanabb tényállása.

A tényállás legfontosabb eleme az erőszak lett, legyen az fizikai vagy pszichikai (vagyis az erőszakkal fenyegetés), amely az uralkodó szabad akaratelhatározását akadályozza.³³ A büntett elkövetésének azonban nem lehetnek eszközei a politika eszköztárában szereplő erőszakon kívüli eszközök, mint a csel, ravaszság vagy megtévesztés, amelyekről elmondható, hogy az uralkodó akaratát jogtalanul befolyásolhatják, mégis hiányzik belőlük az erőszak.³⁴

2. A felségsértés kísérlete és büntetése

Miniszteri javaslat 127. §³⁵

A ki a 125-ik §. 1) pontjában meghatározott cselekményt elköveti, valamint az is, a ki annak elkövetését megkísérli, halállal büntetendő.

³² „a király szabadságától nem csak physikai, hanem psychikai erőszak által is megfosztható”. Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

³³ „A felségsértés constitutív eleme mindazonáltal „az erőszak” s a büntett az erőszak általi büntettek csoportjába tartozik. Vannak ugyan esetek, melyekben nem physikai erő által hajtatik végre a büntett, hanem a physikai erőnek psychikai hatása, vagyis az erőszakkal való fenyegetés által. A fejedelem szabadságának korlátozása igen is elkövethetik egy fegyveres tömeg felállítása által a fejedelem által lakott helyiség előtt, ámbár közvetlenül senki sem ragadta meg a fejedelmet, senki sem tette reá szentségtelen kezét.” A miniszteri javaslat indokolása. (Löw, 1880, II. 17.)

³⁴ „Csel vagy ravaszság magában véve nem lehet a büntett elkövetésének eszköze, mert a ravasz fondorkodások által előidézett állapot, melyben a fejedelem akaratelhatározására jogtalan befolyás gyakorlandó, mint a szabadság korlátozása csak annyiban tekinthető, a mennyiben ezen állapot fentartása végett utólag kényszer alkalmaztatott.” (Schnierer, 1885, 248.)

³⁵ Javaslat MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.) – kézirat.

A ki pedig a 125. §. 2. és 3. pontjaiban meghatározott valamelyik cselekményt követi el, vagy annak elkövetését megkísérli: életfogytig tartó fegyházzal büntetendő.

A törvényjavaslat politikai bűncselekményekről szóló részének leghevesebb és szakmai szempontból legérdekesebb vitája a felségsértési tényállások kísérlete körül bontakozott ki.

Ahogy az sokszor megfigyelhető, az Általános részi vitában elhangzott érvek és elgondolások visszatértek a törvényjavaslat Különös részének speciális kérdésköréinél is. Ezt láthatjuk a felségsértés kísérleténél is, amely sajátosságainál és szigoránál fogva újra előhívta a szakmai körök vitáiban a kísérletről általánosságban elmondott és leírt, a Javaslat szövegezésében pedig kifejezetten támadólag felsorakoztatott érveit.

A képviselőházi vita magas szakmai színvonalával és érzelmi hőfokával messze túltett a felségsértő cselekedeteket meghatározó szövegrészekkel kapcsolatban lezajlott szóbeli összecsapásokon. Sőt meg kell állapítanunk, hogy a Javaslat 125. §-ában leírt sértő magatartások is csak a befejezett vagy a megkísérelt bűncselekmények közötti különbségtétel és büntetés kapcsán kerültek felemlítésre.

Magyarázatul szolgálhat erre, hogy maguk a királyt sértő cselekedetek – ahogyan ezt az előterjesztők is többször jelezték – már máshol (igaz a Javaslat távolabbi pontján), többségükben az ember élete, vagy a testi épsége elleni büntetteknel általánosságban már jól körülírtak voltak.

A Javaslat eredeti szövege büntetendővé tette azokat, akik a fentebbi három bekezdésben meghatározott valamelyik cselekmény véghezvitelét megkísérlik. Ami fontosabb, hogy a 127. §-a nem tett különbséget a befejezett és a megkísérelt cselekmény büntetése között, vagyis a király meggyilkolását és megölését kísérlet esetén ugyanúgy halállal,³⁶ a 2) és a 3) bekezdés eseteiben pedig életfogytig tartó fegyházzal büntette volna.

A Képviselőház Igazságügyi Bizottsága által megállapított szöveg („e változás által a felségsértés büntetését meghatározó 128. § szövegezése egyszerűsítettik” – valójában kiegészül a felségsértés alapesetének 2) és 3) bekezdé-

³⁶ A Bizottság, amely vita után, de elfogadta a halálbüntetés fenntartását, támogatta, hogy a halálbüntetést zárt helyen nyaktilóval hajtsák végre. Az elfogadott törvény-szövegbe végül, a kötélt általi végrehajtás került bele. (Molnár Antal (1877a): *A Büntető-törvényjavaslat tárgyalása. V. közlemény.* Magyar Igazságügy. VII. Zilahy Sámuel Kiadó, Budapest. 391.)

sében foglaltak kísérletére vonatkozó önálló büntetési tétellel) ezen utóbbi esetek megkísérlését tíztől tizenöt évig terjedő fegyházra enyhítette.³⁷

Enyhítette, de nem annyira, mint amennyire ezt a bizottság egyes tagjai (Teleszky, Szilágyi) szeretnék volna. Teleszky a bizottsági ülésen³⁸ azt indítványozta, hogy a 2) és 3) bekezdésében foglaltak kísérleténél a fegyház mellett vagylagosan az államfogház is szerepeljen végrehajtási fokozatként.

A Bizottság Csemegi és Perczel ellenvetései dacára elfogadta a javaslatot, azzal a kitételrel, hogy az államfogház vagylagosan legyen alkalmazható a fegyház mellett, de csak a rendkívüli enyhítési jog eseteiben, és ha a tettet nem aljas (hanem tisztán politikai) indokból követték el!

Perczel azonban nem hátrált meg. Miniszteri tekintélyét latba vetve, kérte a kérdésnek újbóli tárgyalás alávételét. Nem járulhat hozzá, hogy az államfogház mint speciális „tisztességes fogvatartást” szolgáló, custodia honesta intézmény ezeknél a súlyos és közönséges büntetteknek alkalmazásra kerüljön. Az alternatív megoldás felborítaná a törvény büntetési rendszerét, és ez végezetül veszélyeztetné a javaslat elfogadását. A Bizottság újra tárgyalás alá vette a szöveget, az előző ülésről hiányzó tagok szavazatával.

Perczel azonban ravaszul, nem csak az államfogház büntetést, hanem a 2) és 3) bekezdések kísérletét is újra elővette és az eredeti szigorú javaslat elfogadását kérte. Mindkét célját nem tudta elérni: a Bizottság hosszas vita és számos határozati javaslat megfogalmazása után, döntésével mellőzte az alternatív büntetéseket és az életfogytiglani államfogházat, a felségsértés 2. és 3. pontja esetében azonban enyhítette a kísérlet szankcióját, tíz és tizenöt év közti fegyházbüntetésre.³⁹

A miniszter erőszakos nyomásgyakorlása és a bizottsági ülésen lezajlott fordulat nem maradt visszhang nélkül az ellenzéki sajtóban, amely az alkotmányossággal, a kodifikáció komolyságával össze nem egyeztethető eljárásról és a bizottsági ülésekről hiányzó tagok közömbösségéről cikkezett.⁴⁰

³⁷ „A bizottság annál fogva a 2. és 3. pontban meghatározott felségsértési esetekre az életfogytig tartó fegyház büntetését elfogadja ugyan, de azok kísérletére tíztől tizenöt évig tartó fegyházbüntetést szabott.” 128. § (Mj. 127) Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

³⁸ 1876. november 9.

³⁹ Molnár Antal (1877b): *A Büntető-törvényjavaslat tárgyalása. V. közlemény.* Magyar Igazságügy. V. Zilahy Sámuel Kiadó, Budapest. 260–261.

⁴⁰ „És a bizottság – ily pressió alatt – nagyrészt visszavonta előbbi határozatát, vissza különösen azt: hogy a fegyház államfogházra változtathassék. [...] Ezen alkotmá-

A felségsértés és a hűtlenség különösen abban különböznek minden más büntetendő cselekménytől – magyarázza az Indokolás –, hogy ezeknél a büntettek megkísérlése esetén nem alkalmaztatik azon általános szabály, mely a kísérletet enyhébben rendeli büntettetni, mint a bevégzett büntettet. A törvénynek az a szabálya, hogy a kísérletet azonos módon bünteti mint a befejezett büntettet, a fokozottan védett tárgy védelmét igazságosan, arányosan és hatékonyan növeli. A jogalkotó ezt állítja szembe a merénylet rendkívüli gonoszságával és veszélyességével, amelynek bűnössége alig fokozható, hiszen aki a felségsértést elköveti vagy erre kísérletet tesz, magát az államot támadja, ez a cselekmény pedig minden más bűncselekmény összegzése.⁴¹ A törvényjavaslat kidolgozói tehát, mint magától érthetődő, sőt Európa valamennyi államában hasonlóan, vagy még szigorúbban alkalmazott kivételt kívánták bemutatni az intézményt.

Az indokolás nem elégszik meg a nemzetközi példák pusztá felsorolásával, dogmatikai érveket is hosszasan felvonultat. Az európai törvénykönyvek megoldásainak elemzését, az európai – főként német - jogtudósok (Richard John,⁴² Oscar Schwarze,⁴³ Friedrich Christian Oppenhoff,⁴⁴ Ernst Wilhelm Knitschky⁴⁵) véleménye, illetve ezek ütköztetése követi. A magyar szerzők nem titkoltan a német birodalmi törvénykönyvben alkalmazott és a felsorolt szerzők által élénken vitatott, az előkészületi cselekmények és a

nyosság méltóságával pedig összeegyeztethető-e, hogy akár magára a házra, akár a bizottságokra oly befolyás gyakoroltassék, mely képes legyen rövid 48 óra alatt határozatait megváltoztatni s ellenkező megállapodásra jutni? [...] De ha az igazságügyérséget ily mulasztás terhelheti, nem kevésbé vádolható maga a jogügyi bizottság is, melynek tagjai az egyszer már eldöntött kérdés tárgyalásának újabb felvételére eredménynyel hozhatták fel érvül azt, hogy az első tárgyalásnál nem voltak jelen! (Curiai Értesítő, 1876. november 21., I. évf. 113. sz.)

⁴¹ Löw, 1880, II. 15.)

⁴² John, Richard Eduard (1870): *Das Strafrecht in Norddeutschland. Beurtheilung des Entwurfs eines Strafgesetzbuchs für den Norddeutschen Bund.* In Form eines revidirten Entwurfs, Göttingen.

⁴³ Schwarze, Friedrich Oskar (1868): *Mord und Todschatz – Mittheilungen aus der Spruchpraxis.* Der Gerichtssaal – Zeitschrift für Strafrecht und Strafprozeß. Verlag von Ferdinand Enke, Erlangen. 138.

⁴⁴ Oppenhoff, Friedrich Christian (Hrsg.) (1872): *Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich nebst dem Einführungs-Gesetze vom 31. Mai 1870. dem Einführungs-Gesetze und den Einführungs-Verordnungen zum Preußischen Strafgesetzbuche und der Kaiserlichen Einführungs-Verordnung für Elsaß-Lothringen vom 30. August 1871. Kommentar.* De Gruyter Verlag.

⁴⁵ Knitschky, Wilhelm Ernst (1874): *Das Verbrechen des Hochverraths.* Mauke Verlag, Jena.

befejezett büntett elválasztását szolgáló, a befejezett bűncselekményhez „közvetlenül”–„unmittelbar” csatlakozó cselekedetek fogalmára, meghatározására koncentráltak.⁴⁶

Érvként vonultatja fel az előterjesztés, hogy a törvényjavaslat nemcsak a Német Btk. felségsértés büntetési megoldását, hanem az 1843. évi büntető törvénykönyv-tervezet példáját is követte, amely szintén nem ismert különbségtételt, a felségsértést megvalósító és ezt meg nem állapító kísérleti cselekmények között.

Az egyik legfőbb indok, hogy ennél a bűncselekménycsoportnál nem lehet megfelelő határt húzni a tényállást megvalósító cselekmények, illetve azok folytatólagos sorozata között abból a szempontból, hogy mi tartozik még a kísérleti szakaszba, vagy mi az, ami már a befejezett cselekményt valósítja meg. Ha ilyen lényeges körülményt a jogalkotó nem tud pontosan meghatározni, – amire a „közvetlenül” kitétel szövegbeli szerepeltetése nem elégséges – akkor nem adhat teret a büntetési mérték kettéválasztásának.⁴⁷ A szakmai sajtó egy része ezt azonban nem így látta és feltétlenül szükségesnek ítélte, hogy a törvény állapítsa meg a határt, ahol a büntethető bűnkísérlés kezdődik, és hol minősül szigorúbban büntetendő bünténnyé.⁴⁸

Az 1877. november 28-án kezdődő az I–VI. fejezet általános képviselőházi vitájában, Mocsáry Lajos, a Függetlenségi Párt elnöke felszólalásában kiemelte a politikai büntettek és vétségekre előirányzott büntetések túlzott szigorát, ezért javasolta, hogy az Igazságügyi Bizottság készítsen új javaslatot ezen tárgyakra nézve, munkájához pedig az 1843. évi javaslat politikai bűncselekményekre vonatkozó részeit és elveit vegye alapul.⁴⁹ Csemegi

⁴⁶ Hartmann, Andrea (2006): *Majestätsbeleidigung und Verunglimpfung des Staatsoberhauptes (§§ 94 ff. RStGB, 90 StGB) – Reformdiskussion und Gesetzgebung seit dem 19. Jahrhundert*. Berliner Wissenschafts-Verlag.

⁴⁷ A Miniszteri értekezlet jegyzőkönyve megőrizte Kozma Sándor királyi Főügyész hozzászólását, aki jelezte, hogy „a 125. §. 4. pontja iránt a szakirodalomban élénk vita fejlődött ki, és egyrésről azon kívánság nyert kifejezést, miszerint ezen szavak helyett: „a véghezvitelt megkísérli” a „merénylet” szó használtassék. Szólv azonban nem fogadja el ezen nézetet s pártolja a javaslat szövegezését, mely egy ismert büntetőjogi fogalmat állít elénk, holott a „merénylet” szó értelmének kiterjedése egészen határozatlan. Elfogadandónak véli a javaslat szövegezését azért is, mivel világosan megvan benne, hogy a kísérlet kísérlete nem létezik.” (Löw, 1880, II. 43.)

⁴⁸ Magyar Jogász – Jogszaki és Közigazgatási napilap, 1877. augusztus 9. II. évf. 183. sz. Budapest.

⁴⁹ „Ezen résznek első hat fejezete a politikai büntettekről és vétségekről szól. Én ezen fejezetnek tartalmát fontos okoknál fogva el nem fogadhatom és miután nem gondo-

Károly államtitkár, aki a felszólalásban személyesen is megszólított, a képviselő határozati javaslatának mellőzését kérte.

Ugyanezen az ülésnapon terjesztette elő módosítási javaslatát Virava József szabadelvű képviselő a felségsértésről szóló 126. §-hoz. Ő a javaslat tényállásait átcsoportosította volna, – ami azonban itt fontosabb – a „közvetlen kísérletet” a befejezett cselekménynél enyhébben büntette volna.⁵⁰ Véleménye szerint a bűnkísérletet a bevégzett büntetettel azonosítani nem lehet. Még ha a fejedelem életéről van is szó, akkorsem állítható, hogy maga a merénylet⁵¹ (amin itt a kísérletet érti Virava) a felségsértési büntetettnek a tényállását képezi. A kísérlet előterjesztés szerinti kiemelt büntetése csak az eltrettentő hatással lenne magyarázható, ez azonban nem képez komoly visszatartó erőt: hiszen aki számol a befejezett cselekmény halálos büntetésével, azt nem fogja a kísérlet megtételére ösztönözni az enyhébb (életfogytig tartó fegyház) büntetése sem – fejtegette (logikai buktatókkal) szövegjavaslatának indokait.⁵²

Csemegi a következő napon (1877. november 29.) reagált a felvetésekre. Kiemelte, a kísérletnek a befejezett bűncselekménnyel való együttes kezelése, elbírálása, sőt egybefoglalása olyan kivételes intézmény, amelyet a felségsértés kivételes jellege indokol. Utalt rá, hogy maga a megoldás

lom, hogy azok különben nézeteimmel megfelelőleg módosíthatók és átalakíthatók volnának, bátor leszek azon indítványt terjeszteni a t. ház elébe, méltóztassék kimondani, hogy az első hat fejezet mellőztetvén, megbizatik a jogügyi bizottság, hogy az ugyanazokban foglalt tárgyakra nézve készítsen egy új javaslatot, utasításul pedig adassék a jogügyi bizottságnak, hogy e részben az 1843. évi magyar büntető törvénykönyvi javaslatnak idevonatkozó részeit, illetőleg az azokban lefektetett elveket vegye tárgyalása alapjául.” (Képviselőházi Napló, 314. Országos Ülés, 1875-78. XIII. 376.)

⁵⁰ Virava József javaslata, a király meggyilkolásának, testi vagy szellemi épségének megsértése kísérletét életfogytig tartó fegyházzal; míg a király megölésének, személyes szabadságtól megfosztásának, ellenségnek kiadásának, uralkodásának gyakorlatban való akadályozásának kísérletét 10-15 évig terjedhető fegyházzal büntette volna. (Uo. 393.)

⁵¹ A „merénylet” kifejezést mint a bűnkísérlet szinonímáját („megkísérlett törekvés” – delictum attentatum – pl. Szlemenics P.) használja, ld. Kozma Sándor hozzászólását.

⁵² „Ámde miután a véghezvitt cselekvésre a halál a nélkül is meg van állapítva, a kit ezen büntetés vissza nem tart a büntény merényletétől, azt a cselekvésre nem fogja buzdítani annak a tudata sem, hogy a megkísérlése csakis életfogytig tartó fegyházzal büntetettik. Én tehát a törvényjavaslatnak azon intézkedését nem látom okadatolva, mely a király élete ellen megkísérlött, de véghez nem vitt gyilkossági merényletet a véghezvitt bűnös cselekvéssel azonosítja, és ezért kívánom az 1. pont alatti büntény kísérletét külön pontban elhelyezni.” (Lőw, 1880, II. 46.)

nem újkeletű hazai jogunkban, hiszen a conatus remotus (távoli kísérlet – előkészület)⁵³ fogalmába régen a kísérletből kizárt – közvetlen okozati összefüggésben nem álló – előkészületi cselekményeket is belefoglalták (Csemegi szerint tudományos szempontból meghaladottan). Ezért a törvényjavaslat most már a pontos szétválasztásra törekszik: a kísérlet tényállása, a megkezdett büntettet megállapító (conatus proximus) cselekménynél kezdődik a kísérlet és a kísérlet által megállapított felségsértés.

Csemegi véleményét a bécsi egyetem büntető- és perjog tanára, Mayer is támogatta. A magyar Javaslatról írt dicsérő hangú cikkében külön kiemelte, hogy a magyar törvény nagyon helyesen nem tesz megkülönböztetést a távoli és befejezett kísérlet között, nem próbálja meg ezt a szakmailag alátámasztott, a gyakorlatban mégis kivihetetlen megkülönböztetést megtenni.⁵⁴

„A kísérlet befoglalása a felségsértés büntetének tényálladékába, ezen büntett rendkívüli nagysága, roppant veszélyessége, az egész álladalmat felforgató minősége folytán történik. Ha egyszer megtörtént a felségsértés, ha az alkotmány felforgatott, az állam területe idegen uralom alá juttatott: akkor, t. képviselőház, törvényben megállapított büntetésnek nincs haszna többé: „frustra judicium implores”. A büntettet tehát ott kell megbüntetni, a hol az állam a büntettest utólérheti, azon ponton kell büntetni, a melyen a szándék még nem hajtott végre, az eredmény még nem éretett el; tehát azon a ponton, a melyen a szándék a véghezvitelre irányult cselekményben nyilvánul ugyan – de a büntett maga még nem végeztetett be, vagyis a büntett kísérletére kell helyezni a fősúlyt, és ezen mozzanatnál alkalmazni a büntetést akként, mintha a büntett már teljesen bevégeztetett volna.” 55

⁵³ Szlemenics Pál a büntetetre törekvésnek különféle fokozatait különböztette: a conatus remotust a „büntetetre távolabbi törekvés”-ként határozza meg, amelynek eredményeképpen a büntett „készületnél maradt s megkísérlett (delictum attentatum)”; valamint a conatus proximumat, mint „közelebbi törekvést” a „fél munkában hagyott s megkezdett” büntetettét írta le (delictum inchoatum). (Szlemenics Pál (1872): *Magyar Fenyítő Törvény – Ötödik az 1872. évig a Büntető Törvényekre és gyakorlatra vonatkozólag némely intézkedések tárgyában keletkezett legújabb törvények és Ministeri rendeletekkel bővített kiadás.* Heckenast Gusztáv, Pest. 61.)

⁵⁴ Mayer, Salomon (1878): *Das ungarische St.G.B. über Verbrechen und Vergehen, in seinen leitenden Grundsätzen dargestellt.* Manz, Wien. 19.

⁵⁵ Löw, 1880, II. 48.

Csemegi nagy következetességgel és eredményesen védte a törvényjavaslat szövegét, amelynek 125. és 127. §-át eredeti formájában⁵⁶ fogadta el a Képviselőház, Virava József képviselő indítványát mellőzve.⁵⁷

Törvény 126. §

A felségsértés büntettét követi el:

- 1. a ki a királyt meggyilkolja vagy szándékosan megöli, vagy ezen cselekmények valamelyikének véghezvitelét megkísérli;*
- 2. a ki a király testi épségét megsérti, vagy őt az uralkodásra képtelenné teszi;*
- 3. a ki a királyt az ellenség hatalmába adja, vagy az uralkodásnak gyakorlatában akadályozza, vagy személyes szabadságától erőszakkal vagy fenyegetéssel megfosztja;*
- 4. a ki az előbbi két pontban meghatározott valamelyik cselekmény véghezvitelét megkísérli.*

Törvény 128. §

A felségsértés a 126. § 1. pontja esetében halállal, a 2. és 3. pontja esetében életfogytig tartó fegyházzal, 4. pontja esetében pedig tizentől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

A felségsértés kísérletének büntetése mint rémisztő extremitás a kódex életbe lépése után is sokáig kísértett a hazai sajtó hasábjain. A gondot az jelentette, hogy az egyedi jogintézmény alkalmasnak mutatkozott a kísérletre és a hozzá kapcsolódó jogintézményekre (pl. részesség) vonatkozó általános szabályok összezavarására, akár szélsőségesen rigorózus értelmezésére.

Barna Ignác, a budapesti kereskedelmi akadémia tanára, közleményben reagált a szabadelvű Nemzet című folyóirat⁵⁸ cikkére,⁵⁹ amikor a lap nem kevesebbet állított, minthogy a felségsértés esetében, a részes bűnsegéd is

⁵⁶ A Képviselőház Molnár Antal képviselő módosítását, amely a 126. § 2) bekezdésében az „azt az uralkodásra képtelenné teszi” helyébe: „őt az uralkodásra képtelenné teszi” javasolta elfogadta. Így a Képviselőház igazságügyi bizottsága által megállapított szöveg ezzel a kis változással került be a végleges szövegbe. (Lőw, 1880, II. 41.)

⁵⁷ 1878:V. t.cz. A magyar büntető törvénykönyvről. (Magyar Törvénytar 1877-1878. évi törvénycikkek, 1896, 121.)

⁵⁸ Szabadelvű, kormánypárti hangnemű napilap, a főszerkesztő Jókai Mór, a munkatársak és külső munkatársak között találjuk: Csernátony Lajos, Baross Gábor, Csemegi Károly, Keleti Károly. (Szabolcsi Miklós (főszerk.) (1979): *A magyar sajtó története 1705–1892*. II/2. Akadémia Kiadó, Budapest. 289.)

⁵⁹ Nemzet, 1884. január 19., III. évf. Budapest.

ugyanazt a kiemelt büntetést kapja, mint a tettes. Ő is halálbüntetést, mivel a felségsértésnél alkalmazott speciális szabály lerontja az általános részi normát, amely a bűnsejédek büntetésének megállapításánál, visszautalt a kísérletre vonatkozó, enyhébb szankciót előírányzó generális szabályok alkalmazására.⁶⁰

Barna leszögezi, a felségsértés kísérletének befejezett bűncselekménnyel való azonos büntetése szinguláris szabály, amely analóg kiterjesztést nem tőr. A bűnsejély itt már nem követi a kísérlet egyedi sorsát, az extenzív értelmezés pedig szigorúan kerülendő.⁶¹

3. A felségsértés második alakzata és kísérlete

Miniszteri javaslat 126. §⁶²

A felségsértés büntettét képezi azon cselekmény is, mely közvetlenül arra van irányozva, hogy:

- 1. a trónöröklés törvényes rendje erőszakkal megváltoztassék;*
- 2. a magyar állam alkotmánya, vagy a magyar államot képező országok közt, vagy pedig a magyar állam és az osztrák-magyar monarchia másik állama közt fennálló kapcsolat erőszakkal megváltoztassék;*
- 3. a magyar államnak, vagy az osztrák-magyar monarchia másik államának területe, vagy ezeknek valamelyik része erőszakkal idegen uralom alá juttassék, vagy azon államtól, a melyhez tartozik, erőszakkal elszakittassék.*

Miniszteri javaslat 128. §⁶³

A ki a 127. § 1. és 2. pontjaiban meghatározott felségsértést elköveti: tiz évtől tizenöt évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

⁶⁰ „66. § A kísérlet enyhébben büntetendő, mint a véghezvitt büntett vagy vétség. ... 72. § A bűnsejédek büntetésének megállapításánál, a kísérletre vonatkozó szabályok (66. §) szolgálnak irányul.” (Magyar Törvénytár 1877-1878. évi törvénczikkek, 1896, 113–114.)

⁶¹ Bárd János (1917): *A politikai büntett*. Jogtudományi Közlöny.

Barna Ignác (1884): *Adalékok a BTK. magyarázatához. – A bűnsejéde büntetése felségsértés esetében*. III. Jogtudományi Közlöny. (Hetilap A Jog- és Államtudományok Köréből). 19. évf. 7. sz. Február 15. Franklin-Társulat, Budapest. 56.

⁶² Javaslát MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.) a törvéncszövegben 127. § – kézirát.

⁶³ Javaslát MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.) a törvéncszövegben 129. § – kézirát.

A ki pedig a 127. § 3. pontjában meghatározott felségsértést követi el, életfogytig tartó fegyházzal büntetendő.

A Javaslat 126. §-a a törvényes trónöröklés rendjét,⁶⁴ a magyar állam alkotmányát, területét és az Osztrák-Magyar Monarchia területi épségét, valamint magát a fennálló államjogi kapcsolatot kívánta védeni az erőszakos változtatási, illetve elszakítási szándékoktól.

A trónöröklés törvényes rendjének erőszakos megváltoztatása, bár összefüggésben áll az uralkodó személyével, mégsem sorolható az eddig tárgyalt, a király személyét közvetlenül érintő, testi sérelmet okozó cselekmények közé. Két úton valósítható meg: egyrészt az uralkodó trónfosztásával, illetve más arra jogosulatlan személy trónra emelésével; másrészt a trónöröklés rendjét szabályozó törvény jogtalan, erőszakos megváltoztatásával. A hangsúlyt a miniszteri előterjesztés itt is – mint az egész paragrafus értelmezése során – az erőszakos végrehajtásra helyezte a békés átalakulással, és az erre irányuló szellemi tevékenységgel szemben.

„Forradalom, azt állam szétszakítása az, a mi e törvény alá esik. A cél: erőszak általi elérése az állam alkotmánya felforgatásának és a territorialis integritas violatiojának.”⁶⁵

Röviden leszögezhető, hogy az 1) bekezdésben foglaltakat minden tárgyaló fórum tudomásul vette, és minimális módosítással (a „törvényes trónöröklés rendje” szövegrészt az Igazságügyi Bizottság „a trónöröklés törvényes rendje” változtatással fogadta el) hagyta jóvá.

Szintúgy elmondható, hogy a 2) bekezdésben szereplő *magyar állam alkotmányának erőszakos megváltoztatása* szövegezés sem váltott ki érdeklődést.

A Miniszteri előterjesztés az alkotmányt az állam lelkeként definiálta, amely az államhatalom működésének meghatározása által a nemzet organikus együttműködésének feltételét képezi. Aki az alkotmányt támadja, vagy annak lényegi részeit erőszakkal megváltoztatja, az a társadalmi lét olyan alapintézményét támadja, amelynek védelmét és a felségsértés tényállásába felvételét a Javaslat magától érthetődként magyarázta.⁶⁶

⁶⁴ Ezt a szövegrészt az Igazságügyi Bizottság „a trónöröklés törvényes rendje” szövegrészre változtatta.

⁶⁵ Löw, 1880, II. 52.

⁶⁶ „Az alkotmány által válik a nemzet egy organicus egészzé; akarata, önelhatározása, létének alakja, és cselekvése rendszeres nyilvánulásának formái, az alkotmányban határozottan meg és szabályozottan. A ki az államnak alkotmányát támadja meg, s azt erőszakkal abszolút uralom alá tereli, vagy a ki az alkotmánynak egyik lényeges

A 2) bekezdés második részét, *a magyar államot képező országok*⁶⁷ közt fennálló államközösség⁶⁸ és az *Osztrák-Magyar Monarchia másik állama közt fennálló kapcsolat erőszakos megváltoztatásának* fogalmát a miniszteri indokolás nem pontosította. Azért különös ez, mert itt szemben a 3) bekezdésben leírtakkal, elsődlegesen nem a területi egység megsértése, hanem magának a *kapcsolatnak* a megváltoztatása szerepel a büntetendő cselekményként. A deliktummal elérni kívánt cél a magyar állam uralmi- vagy kormányalkatának erőszakos megváltoztatása.⁶⁹ Ennek ellenére a fennálló kapcsolat erőszakos megváltoztatása és a 3) bekezdésben leírt *államterületek elszakítása*, vagyis a fennálló egész megszüntetésére törekvés mégis olyan nagyfokú rokonságot mutat, amely véleményem szerint további pontosítást igényelt volna.

A fenti bekezdésekkel szembeni látszólagos közöny indoka talán az lehetett, hogy a viszonylag egyértelmű magatartások mellett előkerült egy, az érzelmeket jobban felbolygató elem, magának az *Oszták-Magyar Monarchiának* az egysége mint védendő érték. Az Ausztriával fennálló közjogi kapcsolatot óvni, így azt definiálni is óhajtó 2) és 3) bekezdésbeli részek azok, – amelyek a büntetések szigorúsága és a kísérlet ügyében lefolytatott

részét erőszakkal lerombolja, s saját uralma alá vetvén a hatalmat, azon részt vagy eltörli, vagy erőszakkal megváltoztatja: az az államot, mint alaptörvényei által meghatározott viszonyban élő társadalmat vagyis az államot, mint egy bizonyos formájú államot megszünteti, s más természetűvé változtatja át. Hogy pedig az ily merénylet, akárki által, s akármely célból követték el, mindig az állami lét lényeges részét támadja meg: azt bizonyítani nem szükséges. De ezzel igazolva van az is, hogy ezen merénylet is joggal bélyegeztetik felségsértésnek, és jobban büntetetik a törvényjavaslatban meghatározott súlyos, habár a fennálló törvényekhez viszonyítva, enyhített büntetéssel.” (Lów, 1880, II. 5–6.)

⁶⁷ A Magyar Korona országai: Magyarország és Erdély, Horvát-Szlavón-Dalmátország, Fiume. – Jogforrások: 1868. évi XLIII. Törvényzikk Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról; 1873. évi XXVII. Törvényzikk a bánági határörvidék és a titeli zászlóalj polgárosításának törvénybe iktatásáról és a polgárosítás folytán szükségessé vált más intézkedésekről; 1868. évi XXX. Törvényzikk; a Magyarország, s Horvát-, Szlavon és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről.

⁶⁸ A Képviselőház Igazságügyi bizottsága, a Főrendiház hármass bizottságának javaslatára módosította a Javaslat szövegét, hogy a Szent Koronához tartozó országok között fennálló államközösség eszméje jobban kifejezésre jusson. Így került bele az Országgyűlés által elfogadott végleges szövegbe „a magyar államot képező országok közt fennálló államközösség” kifejezés. (Lów, 1880, II. 57.)

⁶⁹ Schnierer, 1885, 249.

parlamentari összecsapásokat követően – az egész magyar ideológiai, politikai és pártrendszer töréspontjaiként, rendkívül heves és részletes vitákat eredményeztek.

A Miniszteri indokolás már a felségsértés tárgyainak, a király – alkotmány – államterület hármásának felsorolását követően, – kicsit határozatlanul – jegyezte meg, hogy „ki kelle terjeszteni az oltalmat” a magyar állam és a monarchia „másik” állama között fennálló kapcsolatra is.⁷⁰

Sietve pontosítja, hogy a már meglévő, a sarktvörvények szerint fennálló, vagyis a Pragmatica Sanctio, az 1848:3.⁷¹ és az 1867:12.⁷² törvények által megállapított, létező, jól definiált kapcsolatot kívánja védeni. Így tehát a büntetőtörvény nem alkot államjogot, csak a már létezőt oltalmazza!

Az állítás első fele az egyik legtöbbet citált mondatná vált a vitákban, sőt a későbbi indokolásban,⁷³ kommentárookban⁷⁴ és tankönyvekben is⁷⁵ vissza-köszön! Azzal viszont, hogy ezen esetben csupán a már meglévő, valóságosan létező intézményrendszer feltétlenül szükséges oltalmazásáról lenne csupán szó, ezzel már korántsem értett egyet mindenki.

A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának tárgyalása során elhangzott hozzászólások már előrevetítették a nehézségek széles körét és mélységeit. Szilágyi Dezső, volt deák-párti képviselő⁷⁶ jelezte, hogy a kölcsönösség alapján elvárható lenne, hogy a kidolgozás alatt álló osztrák büntetőtörvény-javaslat is tartalmazzon védő rendelkezéseket a monarchia magyar államával kapcsolatban, jelenleg ez azonban nincs így. Csemegi egyet értett ezzel és javasolta, hogy a két Igazságügyi Minisztérium között kezdődjenek meg a szükséges tárgyalások a szövegjavaslatok harmonizálásáról.⁷⁷

⁷⁰ „E két tényezőt illetőleg ki kelle terjeszteni az oltalmat azon kapcsolatra is, mely a magyar állam és a monarchia másik állama közt, sarktvörvényeink szerint fennáll.” (Löw, 1880, II. 6.)

⁷¹ 1848. évi III. törvénycikk a független magyar felelős ministerium alakításáról. (CJH.)

⁷² 1867. évi XII. törvénycikk a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról. (CJH.)

⁷³ „A büntető törvénykönyv nem alkot államjogot, feladata erre vonatkozólag csupán az: hogy a létezőt érélyesen és nyomatékkal oltalmazza.” Indokolás. (CJH.)

⁷⁴ Schnierer, 1885, 249.

⁷⁵ Kautz Gusztáv (1881): *A Magyar büntetőjog tankönyve – különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest. 440.

⁷⁶ Halász Imre (1911): Egy letűnt nemzedék. Tizenkilencedik közlemény. Nyugat. 15. sz.

⁷⁷ „A §. elfogadtatott, a 3-ik pont azon fentartással, hogy az osztrák törvénybe is hasonló intézkedés lesz felvéve.” (Molnár, 1877(b), 258.)

Komjáthy Béla, a Függetlenségi Párt képviselője azonban pártállásához híven, ezzel ellentétes véleményének adott hangot. Jelezte, feleslegesnek tartja az Ausztria és a Magyarország közötti kapcsolat védelmét, a törvény feladata a magyar állam és alkotmányának védelme. A tárgyalt paragrafusban csak a közös uralkodó személye által meglévő kapcsolat oltalmának lehet helye.⁷⁸ Az 1874-ben előterjesztett ausztriai Btk. javaslata, a fentiek értelmében módosításra is került.

A korrigált osztrák javaslat 90. §-a kimondta, hogy a felségsértés büntetést követi el az is, aki a törvényes trónöröklés rendjét, az állam alaptörvényeit (Staatsgrundgesetze), vagy alkotmányát (Landesverfassung) erőszakkal megváltoztatni, valamint aki a Monarchiát vagy annak egy részét egy idegen állam által erőszakkal bekebelezni, vagy a terület egy részét a fennálló államszövetségből (Staatsverbände) elszakítani törekszik (unternimmt). A javaslathoz fűzött bizottsági jelentés magyarázó szándékkal, de nem túl pontosan jegyzi meg, hogy a Magyarország és Ausztria közötti állami kapcsolatot rendező törvények alaptörvénynek, vagy közönséges (az Alkotmány részének nem tekinthető) osztrák törvénynek számítanak.⁷⁹ (Az 1874-ben elkészített osztrák büntető törvénykönyv javaslatát, sok vitát és módosítást követően sem fogadták el.⁸⁰)

A bizottsági vitában elhangzott gondolatok csak kószolót nyújtottak azokból a Képviselőházban (az 1877. november 29-i vitában) jóval élesebben megfogalmazott kritikákból, amelyek az előterjesztők (Csemegi, Perczel, Pauler, Tisza) számára komoly debattóri kihívásokat jelentettek.

Hegyessy Márton képviselő már magával az „Osztrák-magyar monarchia” meghatározással sem értett egyet. Véleménye szerint közjogi szempontból a meghatározás megalapozatlan, hiszen az 1867:XII. törvénycikkben – amelyért amúgy nem rajong – nem szerepel ilyen,⁸¹ alkalmazása

⁷⁸ Löw, 1880, II. 52.

⁷⁹ „§ 90. „Des Hochverraths macht sich schuldig, wer es unternimmt. [...] 2. Die gesetzliche Thronfolgeordnung oder die Staatsgrundgesetze, oder die Landesverfassung gewaltsam zu ändern. 3. Das Gebiet der Monarchie oder eines Theiles desselben einem fremden Staate gewaltsam einzuverleiben, oder einen Theil des Gebietes von dem bestehenden Staatsverbände loszureißen.” (Schnierer, 1885, 249–250.)

⁸⁰ Bittl, Hans (1907): *Entwurf einer Allgemeinen Bürgerlichen Strafgesetzbuches für das Königreich Norwegen*. J. Guttentag Verlagsbuchhandlung, Berlin. X.

⁸¹ Hegyessy állítása helytálló, a törvény 1., 25., 29. §-ai csupán „a magyar korona országai, másrésről Ő Felségének többi országai és tartományai között jogilag fennálló” kapcsolatról szólnak., nem szerepel sehol az „osztrák-magyar monarchia” össze-tétel. 1867. évi XII. törvénycikk a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodá-

és Magyarországot teljesen összeolvastja Ausztriával. A törvényben rögzített államkonstrukció büntetőjogi védelmét elfogadja, de a Javaslat tovább megy a közjogi szabályok által meghatározottakon és ezen változatában igenis közjogot kíván alkotni, így az előterjesztő által rögzített alapelvekkel kerül ellentétbe.

Bírálta, hogy a Javaslat a birodalmi egység (Reichseinheit) eszméjéből kiindulva egyenlővé teszi, együtt szabályozza és egyenlően bünteti a magyar haza elleni cselekedeteket a monarchia más részei, pl. Bukovina elleni felségsértő cselekedetekkel.

Az Északnémet Büntető törvénykönyvben szereplő „Szövetséges államok elleni ellenséges cselekedetek”⁸² mintája helyett, amelyhez hasonló fejezet beiktatása ellen nem lehetne kifogást felhozni, a kölcsönös védelem elvét túlterjeszti a közjogi kapcsolatot megalapozó törvényeken.

Hegyessy az elhangzottak szellemében terjesztette elő módosító indítványát a 127. § 2. és 3. pontjához, amely következetesen került az „osztrák-magyar monarchia” megnevezés használatát, helyette – az 1867:12. tc. szövegéhez hívebb – a magyar állam és az öfelsége uralkodása alatt lévő

sa alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról. (CJH.)

⁸² „*Ellenséges cselekmények*: Némely btkv. a barátságos viszonyban levő államok elleni büncselekményeket is intézkedéseinek tárgyává teszi, s bünteti, habár természetesen enyhébben, mintha a cselekményt a bűnös saját állama ellen követte volna el. A német btkv.-nek 4-ik fejezete «feindliche Handlungen gegen befreundete Staaten» cím alatt éppen ily büncselekményekről intézkedik. Ide tartoznak oly E., melyek a tettes saját állama ellen elkövetve a felségsértés büntetést képeznek – kivéve az idegen államfő megölését, – idegen államfőnek, idegen állam követeinek megsértését, idegen állam hatósági jelvényének megsemmisítése, megrongálása, meggyalázása. Ezekről s más, a nemzetközi jogot sértő cselekményekről a magyar btkv. nem intézkedik, az indokolás szerint azért állami helyzetünk, melyben Horvát-Szlavon- és Dalmátországgal vagyunk, s ezeknek az országoknak saját büntető törvényhozási jogára való tekintet szükségessé teszi, hogy a nemzetközi viszonyok a közös törvényhozásnak fentartassanak.” PNL, 1895.) *Feindliche Handlungen gegen befreundete Staaten* §. 78. Eine Preuße, der im Inlande oder Auslande, oder ein Ausländer, der während seines Aufenthalts in Preußen gegen einen der Deutschen Staaten oder dessen Regenten eine Handlung vornimmt, welche, wenn er sie gegen der König oder den Preußischen Staat verübt hätte, als eine hochverrätherischen anzusehen sein würde ...”. (Koch, Christian Friedrich (1864): *Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten 1851. – Strafgesetzbuch für die Preußischen Staaten*. Zweiter Theil. Zweiter Band. Zweite Abtheilung. Verlag von J. Guttentag, Berlin. 100.)

többi országok közt fennálló kapcsolat erőszakos megváltoztatását büntette volna.⁸³

Pauler Tivadar a törvényjavaslat előadója két tekintetben reagált érdemben Hegyessy felvetéseire. Elsőként magára az állam elnevezésére tért ki. Jelezte, a kifejezés nem itt fordul először elő, hiszen számos törvénycikkben,⁸⁴ leginkább nemzetközi szerződésekben ez a név szerepel, sőt ezen elnevezés alkalmazása óta nyer Magyarország függetlensége a külső országok felé a nemzetközi diplomáciában – a korábbi időszakhoz képest – megfelelő kifejezést. Ez az a név, amely alatt az egy fejedelem, de külön alkotmánnyal egyesített két állam együttesen lép fel az európai népek családjában.⁸⁵

A Pauler által felsorolt törvényekről meg kell állapítanunk, hogy valóban tartalmazzák az „osztrák-magyar monarchia” kifejezést, mégis kizárólag nemzetközi, azon belül is bizonyos csekély súlyú szerződésekről van szó

⁸³ „A 127. §. 2. és 3. pontja helyett tétessék: 2. A magyar állam alkotmánya, vagy a magyar államot képező országok, vagy a magyar állam és az ő felsége uralkodása alatt lévő többi országok közt fennálló kapcsolat erőszakkal megváltoztassék; 3. A magyar állam területe, vagy valamely része erőszakos módon idegen uralom alá jusson, vagy az államtól erőszakosan elszakittassék.” (Képviselőházi Napló, 315. Országos Ülés, 1875-78. XIII. 400.)

⁸⁴ 1869. évi XIII. törvénycikk a szerb fejedelemséggel 1868 december 14-én kötött postaszerződésről: „Az osztrák-magyar monarchia és a szerb fejedelemség között az 1867. évi XVI. tc. III. cikke értelmében kötött s Pesten 1868. decz. 14-én aláírt postaszerződés, miután az országgyűlés által elfogadtatott s utóbb mindkét szerződő fél részéről szokott módon megerősített: ezennel az ország törvényei közé igttatik.” 1869. évi XIV. törvénycikk az egyesült Duna-fejedelemségekkel 1868 július 14-én kötött postaszerződésről: „Az osztrák-magyar monarchia és az egyesült Dunafejedelemségek között az 1867. évi XVI. tc. III. cikke értelmében kötött és Bécsben 1868. évi július 24-én aláírt postaszerződés, miután az az országgyűlés által elfogadtatott, s utóbb mindkét szerződő fél részéről szokott módon megerősített, ezennel az ország törvényei közé igttatik.” 1870. évi III. törvénycikk az osztrák-magyar monarchia és Angolország között az 1867. évi XVI. törvénycikk III. cikke értelmében kötött és Bécsben 1869. évi december 30-án aláírt pótegyezmény miután az az országgyűlés által elfogadtatott, s utóbb mindkét szerződő fél részéről szokott módon megerősített, ezennel az ország törvényei közé igttatik. 1873. évi XXV. törvénycikk az osztrák-magyar monarchia közös külügyminiszterének megbízottja és Ó Fensége Montenegro fejedelmének megbízottja által 1872. évi szeptember 23-án a közönséges büntettesek kölcsönös kiadása iránt megállapított egyezményről. 1874. évi II. törvénycikk a Nagy-Britannia és Irhon egyesült királyságával 1873 december 3-án a közönséges büntettesek kölcsönös kiadása iránt kötött államszerződés tárgyában. 1875. évi XIX. törvénycikk a sör-, szesz- és cukor-adókról szóló törvényes határozatokban, az új métermérték- és súlyrendszer folytán szükséges módosítások tárgyába (Nem szerepel benne az Osztrák-Magyar Monarchia!) (CJH.)

⁸⁵ Képviselőházi Napló, 315. Országos Ülés, 1875-78. XIII. 401.

(posta- és kiadási szerződések, nem beszélve az előadó által említett sör-, szesz- és cukor-adókról szóló törvényről, amely a valóságban nem is tartalmazza a keresett fogalmat). Az előadónak tudnia kellett, hogy indokolása sántikál, mivel az Osztrák-Magyar Monarchia elnevezést a fontosabb közjogi törvények helyett Ferenc József Beust közös külügyminiszterhez írott legfelső kéziratával „rendezte”. A királyi kézirat elrendelte, hogy az alkotmányosan egyesült királyságok megjelölésére Osztrák-Magyar Birodalom, illetve Monarchia elnevezéseket használják.⁸⁶ A törvényalkotók tehát beleütköztek és belebonyolódtak egy olyan elnevezési kérdésbe, amelyet a magyar politikai elit nem rendezett megfelelőképpen, a közélet pedig szokásjogi alapokon kezelt.

Pauler felszólalásában részletesen foglalkozott Hegyessynek a német büntető törvénykönyvbeli szabályozással kapcsolatban tett – Hegyessy által megfelelő alternatívaként kezelt – észrevételével.

Vitatta a képviselő állítását, hogy a német Btk. 4. fejezetében leírt Szövetséges államok elleni ellenséges cselekedetek deliktuma követendő és egyedi megoldással szolgálna a magyar törvényhozóknak. Leginkább azért, mert a képviselő figyelmét elkerülte az a körülmény, hogy ebben a fejezetben az Észak-Német Szövetséghez *nem tartozó* baráti országokat védte a német jogalkotó, nem pedig a szövetségi államokat, vagy azok vezetőit. A szövetségi rendszerbe tartozó országok vezetőit (a szövetségi elnök; a saját ország uralkodója; más szövetségi állam uralkodója – a másik államban tartózkodás esetén) a törvénykönyv ugyanúgy a felségsértés (Hochverrath) tényállásával védi ugyanazon paragrafusokban.⁸⁷ Ezt már – hangsúlyozta

⁸⁶ „Elhatároztam továbbá, hogy az uralkodásom alatt alkotmányosan egyesült királyságok és országok összességének megjelölésére felváltva ezen elnevezések használtasának: „Osztrák-Magyar Monarchia” és „Osztrák-Magyar Birodalom”. Ezen elhatározásomról Ön mind a birodalmi tanácsban képviselt királyságok s országok minisztertanácsát, mind magyar minisztériumomat értesíteni s intézkedni fog aziránt, hogy a megváltoztatott címnek megfelelő kifejezések és elnevezések követségeim által külföldön notificáltassanak s hogy azok az államjogi és diplomáciai okmányokban is egyaránt használatba vétessenek.” (Ferenc József legfelső kézírata Beust közös külügyminiszterhez az „Osztrák-Magyar Monarchia” elnevezés bevezetéséről (2004). In: Cieger András (szerk.): *A Kiegészítés*. Osiris, Budapest. (Eredetileg megjelent: Magyarországi Rendeletek Tára 1868. Pest, 1871.) 540–541.)

⁸⁷ Strafgesetzbuch für den Norddeutschen Bund 1870 – Zweiter Theil. Von den einzelnen Verbrechen, Vergehen und Übertretungen und deren Bestrafung. Erster Abschnitt. Hochverrath und Landesverrath. §. 80. Der Mord und der Versuch des Mordes, welche an dem Bundesoberhaupt, an dem eigenen Landesherrn, oder

Pauler – az 1852. évi osztrák birodalmi büntetőtvény is megtette és megteszi, amikor a felségárulás tényállásába beleértette a Német Szövetség sérelmére elkövetett büntetteket is.⁸⁸

Itt kell megjegyeznünk, hogy 1877-ben az osztrák btk. Pauler által idézett rendelkezése már túlhaladott volt, hiszen 1866-ban megszűnt a Német Szövetség, az Északnémet-Szövetség pedig már Ausztria részvétele nélkül alakult meg.⁸⁹

während des Aufenthalts in einem Bundesstaate an dem Landesherrn dieses Staats verübt worden sind, werden als Hochverrath mit dem Tode bestraft. §. 81. Wer außer den Fällen des §. 80. es unternimmt, 1) einen Bundesfürsten zu tödten, gefangen zu nehmen, in Feindes Gewalt zu liefern oder zur Regierung unfähig zu machen, 2) die Verfassung des Norddeutschen Bundes oder eines Bundesstaats oder die in demselben bestehende Thronfolge gewaltsam zu ändern, 3) das Bundesgebiet ganz oder theilweise einem fremden Staate gewaltsam einzuverleiben oder einen Theil desselben vom Ganzen loszureißen, oder 4) das Gebiet eines Bundesstaats ganz oder theilweise einem anderen Bundesstaate gewaltsam einzuverleiben oder einen Theil desselben vom Ganzen loszureißen, wird wegen Hochverraths mit lebenslänglichem Zuchthaus oder lebenslänglicher Festungshaft bestraft. Sind mildernde Umstände vorhanden, so tritt Festungshaft nicht unter fünf Jahren ein. Neben der Festungshaft kann auf Verlust der bekleideten öffentlichen Aemter, sowie der aus öffentlichen Wahlen hervorgegangenen Rechte erkannt werden. Vierter Abschnitt. Feindliche Handlungen gegen befreundete Staaten. §. 102. Ein Norddeutscher, welcher im Inlande oder Auslande, oder ein Ausländer, welcher während seines Aufenthalts im Inlande gegen einen nicht zum Norddeutschen Bunde gehörenden Staat oder dessen Landesherrn eine Handlung vornimmt, die, wenn er sie gegen einen Bundesstaat oder einen Bundesfürsten begangen hätte, nach Vorschrift der §§. 80. bis 86. zu bestrafen sein würde, wird in den Fällen der §§. 80. bis 84. mit Festungshaft von Einem bis zu zehn Jahren oder, wenn mildernde Umstände vorhanden sind, mit Festungshaft nicht unter sechs Monaten, in den Fällen der §§. 85. und 86. mit Festungshaft von Einem Monat bis zu drei Jahren bestraft, sofern in dem anderen Staate nach veröffentlichten Staatsverträgen oder nach Gesetzen dem Norddeutschen Bunde die Gegenseitigkeit verbürgt ist. Strafgesetzbuch für den Norddeutschen Bund, Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bundes Band 1870, Nr. 16, Fassung vom: 31. Mai 1870., 197–273.

⁸⁸ 58. § Felségárulás – „Ha a főntebb említett cselekvények a német szövetség létezése, épsége, biztonsága vagy alkotmánya ellen intézvék, ezek hasonlóul felségáruláskép itélendők s büntetendők meg.” (Csatskó, 1853, 124–125.) Wenn die vorstehend erwähnten Handlungen gegen die Existenz, die Integrität, die Sicherheit oder die Verfassung des deutschen Bundes gerichtet werden, so sind sie ebenfalls als Hochverrath zu beurtheilen und zu bestrafen. (Allgemeines Reichsgesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich., XXXVI. Stück., Ausgegeben und versendet am 2. Juni 1852.)

⁸⁹ „Igen sokan vannak, a kik ismerik az ausztriai büntető törvénykönyvet 1852-ből, főleg erdélyi társaink, a kiknek területén az még most is érvényben van. – De tudjuk azt is, hogy éppen azon ausztriai büntető törvénykönyv felségárulásnak – a mi itt egy-

A képviselő által javasolt német paragrafust legfeljebb az olyan államok esetében lehetne alkalmazni, amelyek Magyarországgal „barátságos viszonyban” vannak, mint pl. Nagy-Britannia. Ezek esetében a hazai törvényalkotók eltekintettek a büntettek szabályozásának és megbüntetésének lehetőségétől, mivel ezeket csak a Horvát-Szlavón- és Dalmátországgal együttesen, ezekre is kiterjedő törvényekkel lehetne szabályozni.

Pauler hangsúlyozta, Magyarország a törvényben rögzített kötelezettségének tesz eleget, amikor fegyverrel külföldön és törvényekkel belföldön védelmezi a szövetségest anélkül, hogy ezzel függetlensége csorbulna. Különösen akkor nem, ha a maga a javaslat szövege a monarchia „másik állama” kifejezéssel egyértelművé teszi, hogy Magyarország társországaival együtt külön állami jogosultsággal rendelkezik.

A tisztelt Ház az Igazságügyi Bizottság által előterjesztett módosításokkal⁹⁰ fogadta el a 126. § szövegezését és utasította el Hegyessy Márton javaslatát. A 128. § változatlanul került a törvénybe.

Törvény 127. §⁹¹

A felségsértés büntetést képezi azon cselekmény is, mely közvetlenül arra van irányozva, hogy:

- 1. a trónöröklés törvényes rendje erőszakkal megváltoztassék;*
- 2. a magyar állam alkotmánya, vagy a magyar államot képező országok közt fennálló államközösség, vagy a magyar állam és az osztrák-magyar monarchia másik állama közt fennálló kapcsolat erőszakkal megváltoztassék;*
- 3. a magyar államnak, vagy az osztrák-magyar monarchia másik államának területe, vagy ezeknek valamelyik része erőszakkal idegen uralom alá jusson, vagy azon államtól, a melyhez tartozik, erőszakkal elszakittassék.*

értelmű a felségsértéssel – nyilvánította nemcsak azokat a cselekményeket, a melyek az ausztriai monarchia, annak feje, annak szervezete ellen elkövetettek, hanem azokat is, a melyek a német szövetség területi épsége, szervezete és biztonsága ellen követtek el.” (Löw, 1880, II. 55–56.)

⁹⁰ A Képviselőház Igazságügyi bizottsága, a Főrendiház hármass bizottságának javaslatára módosította a Javaslat szövegét, hogy a Szent Koronához tartozó országok között fennálló államközösség eszméje jobban kifejezésre jusson. Így került bele az Országgyűlés által elfogadott végleges szövegbe „a magyar államot képező országok közt fennálló államközösség” kifejezés. (Uo. 57.)

⁹¹ Magyar Törvénytár 1877-1878. évi törvénycikkek, 1896, 121.

128 S. (MS. 128)

A fellegvárak első részében a király első ellen-
munkájában az anak ^{mag} királyi ~~szék~~ ^{vissza} a király.
saj / szegényen bűnszerűen rájárólva kezdte...

Javítottat ^{egyszerűsítve} ~~írást~~.
122

A fellegvárak második részében a király első ellen-
munkájában a király első ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
Kodás jogai gyökere ^{ra} ~~ra~~ ^{vissza} a király.
bárára vonatkozóan, nem ^{a király} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
hívás bűnszerűen ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
első ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.

Most pedig az első részben a király első ellen-
munkájában a király első ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
ellen ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
készen ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.

valóság ^{vissza} ~~írást~~
170000

a többi ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
hagy ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
keresni, a többi ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
keresni a többi ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
a többi ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
a többi ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
a többi ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.
a többi ^{szék} ~~szék~~ ^{vissza} a király.

a név ^{vissza} ~~írást~~
170000

L. ^{vissza} ~~írást~~

A király az első részben a 2. és 3.

4. A felségsértésre szövetkezés és a felségsértés előkészülete

Miniszteri javaslat 129–132. §⁹²

129. § A 125. §-ban meghatározott felségsértés elkövetésére létrejött szövetség, ha ehhez a büntett véghezvitelére célzó előkészületi cselekmény nem járul: 5 évig terjedhető fegyházzal, ha pedig előkészületi cselekmény is követtetett el: 5 évtől 10 évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

130. § A 126. § 1) és 2) pontjaiban meghatározott felségsértés elkövetésére létrejött szövetség, a 129. §-ban meghatározott megkülönböztetés szerint 5 évig, illetőleg 5 évtől 10 évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

Ugyanezen megkülönböztetés szerint 5 évig, illetőleg 5 évtől 10 évig terjedhető fegyházzal büntetendő a szövetség: ha az a 126. § 3. pontjában meghatározott büntett elkövetése céljából jött létre.

131. § A szövetség létrejött, ha két vagy több személy, a felségsértés elkövetését közös egyetértéssel elhatározza.

132. § A ki a nélkül, hogy ez iránt mással szövetkezett volna, a 125. §-ban meghatározott felségsértés elkövetésére előkészületeket tesz: 5 évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

A felségsértésre vonatkozó előkészületek közül a javaslat különösen a bünszövetség létrehozását és a büntett elkövetésére vonatkozó nyilvános és egyenes felhívást emeli ki. A szövetség létrehozása és az előkészületi cselekmények önállóan és külön-külön is büntetendők, de a büntetés súlyosbodik, ha a szövetséghez előkészületi cselekmények is társultak.

Az állam megsemmisítését megcélzó, súlyos következménnyel járó felségsértés esetében a törvényalkotó a büntethetőséget a már nagyon távoli – pusztán a szövetkezés (conspiratio) – előkészületi cselekménynél önállóan megállapítja, nem kívánja meg, hogy a szövetkezők a tett elkövetését bármiként megkezdjék.

A bünszövetség létrejöttéhez megköveteli a törvény a szövetkezők közötti pontos akaratelhatározást, a felségsértés tárgyának kijelölését, a cselekmény időbeli és térbeli megtervezését. Ennek értelmében a távoli jövőben elképzelt, hőzöngésre vagy nevetséges fantáziálásra szorítókozó cselekedetek és az eredménytelenül maradt felhívás semmiképpen nem képezhe-

⁹² Javaslát MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.) a törvényszövegben 130–133. § – kézirat.

ti a tényállás tárgyát.⁹³ A pusztá szervezkedés tehát nem tekinthető a felség-sértés megkezdésének, a szövetségre felhívó személy pedig felbujtónak.⁹⁴

A szakmai vitákban sok éles hangú bírálat hangzott el a bűnkísérlet büntethetőségi szabályait teljesen összezavaró lehetőségről, amellyel a törvényalkotó egyes deliktumok előkészületi cselekményeit önálló bűncselekményé nyilvánította, ezzel az elállási és elhárítási szabályok alkalmazását kizárta, a bűncselekmény és a kísérlet fogalmait elmosta.⁹⁵

A javaslat és az elfogadott törvényhely tehát nem az általános részben definiálta a szövetség fogalmát, hanem azt átengedte a különös részi sui generis tényállásnak. A felség-sértés elkövetésére irányzott szövetségkötés ezen meghatározása azonban más bűncselekmények esetén is megfelelően irányadó volt, sőt a későbbi szakirodalom is ebből a paragrafusból vezette le a szervezkedést, bár legtöbbször az általános résznél tárgyalta azt.⁹⁶

Finkey Ferenc is elismeri 1881-ben megjelent tanulmányában,⁹⁷ hogy a magyar büntető törvénykönyv, amely az objektívítás talaján áll, tehát a külvilág felé tettekben megjelenő cselekményt szankcionálja, a szövetséget mint a tettességtől külön álló fogalmat, mint önálló büntetett általában nem ismeri. Az okozati összefüggést nélkülöző cselekményeket így nem a büntett kísérletének, hanem mint előkészületi cselekményeket, általában büntetleneknek tekinti. A büntett megkezdése nélkül pedig a részességet sem ismeri.

⁹³ Nemzetközi irodalom Schnierernél.

⁹⁴ Löw, 1880, I. 457.

⁹⁵ „Minő eszme-, és fogalomzavar-halmazat rejlik ebben a néhány sorból álló §-ban, s mily tág tért nyit a bírói önkényeskedés számára! Nem büntethetőnek nyilvánítja a kísérletet, ha a tettes a cselekmény véghezvitelétől külső kényszer nélkül elállott, de ezzel szemben nem zárja ki a cselekmény büntethetőségét, ha az már magában is büntetett képez; s teszi ezt anélkül, hogy legalább igyekeznék határt vonni a büntethetőség s a nem büntethetőség között, a mi különben az emberi és végességénél fogva nem is volna lehetséges, abból az egyszerű indokból, mert a mely cselekmény büntetett vagy vétség képez, az többé semmi szín alatt sem tekinthető bűnkísérletnek, de mint ilyen büntetendő; s így föl nem foghatjuk, mi célja volt ennek a megkülönböztetésnek az idézett szakaszban; hacsak nem az, hogy a bíró bizonyos esetekben kedvezményben részesíthesse a vádlottat, amennyiben a kísérlettel minősített büntény vagy vétség a 64. § értelmében enyhébb beszámítás alá esik.” (Magyar Jogász, 1877. augusztus 9., II. évf. 183. sz.)

⁹⁶ Hollán Miklós: *A bűncselekmény közös elkövetésében való megállapodás a magyar büntetőjogban*. Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu>. Letöltés ideje: 2009.10.16.); Kautz, 1881, 224–225.

⁹⁷ Finkey Ferenc (1881): *A szövetség fogalma a magyar büntető törvénykönyvben*. Büntető Jog Tára – Büntetőjogi Döntvények, Rendeletek és Értekezések Gyűjteménye. 8. szám, II. Május 26. Budapest. 113–114.

A magyar Btk. Különös része azonban számos esetben kivételként, *delictum sui generis*ként ismeri és kezeli a szövetségekötést. Finkey azt is elismeri, hogy a kódex bizony gyakrabban (felségsértés; hűtlenség; lázadás, hatóság elleni erőszak; pénzhamisítás; gyilkosság; gyújtogatás) alkalmazza ezt a megoldást, mint európai kortársai.

A Javaslat fenti paragrafusait az Országgyűlés változatlan formában – az Igazságügyi Bizottságban elhangzott rövid, a büntetési tételek enyhítését célzó tárgyalástól eltekintve – vita és hozzászólások nélkül fogadta el.

5. Felhívás felségsértésre

Miniszteri javaslat 133. §⁹⁸

A ki nyilvános gyülekezeten szóval, vagy a ki valamely irat, nyomtatvány vagy képes ábrázolat terjesztése vagy nyilvános helyre kiállítása által, a felségsértés elkövetésére egyenes felhívást intéz – a mennyiben a szétosztott vagy terjesztett irat, nyomtatvány vagy képes ábrázolat tartalmát tudta: 5 évtől 10 évig terjedhető fegyházzal – a 126.§ 1. vagy 2. pontjában meghatározott felségsértés elkövetésére irányzott egyenes felhívás esetében azonban, 5 évtől 10 évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

Ha azonban a felhívás teljesen sikertelenül maradt: a büntetés 2 évi államfogházat nem haladhat túl.

Az Általános részi Javaslat részességről szóló fejezetéhez fűzött miniszteri indokolás leszögezi, hogy csak az tekinthető felbújtónak,⁹⁹ aki a tettést az ez által elkövetett büntett vagy vétség elkövetésére rábírta. A fő tényező az elkövetett bűncselekménnyel okozati összefüggésben álló sikeres rábírás.

Ebből következik, hogy a büntett elkövetésére való pusztá, eredmény nélküli (a célzott személyre hatással nem bíró) felhívást a kódextervezete nem tekintette felbújtásnak. Vagyis ha nem a pszichikai tevékenység idézte elő,

⁹⁸ Javaslat MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.) a törvényszövegben 134. § – kézirat.

⁹⁹ „Az új büntető törvénykönyv átolvasásánál szemünkbe tűnt a „fölbújtó” szó. Világéletünkben nem hallván e szót, siettünk előkeresni a szótárt, hogy rájójunk jelentőségére. Hasztalan! Átforgattuk könyvtárunkat, megnéztük a magyar akadémia szótárát. De bizony fölbújtónak csak nem tudtunk nyomára kadni. Elvégre rájöttünk a mondat értelméből, hogy a fölbújtó a német Anstifter, Aufwiegler szót akarná magyarul kifejezni. [...] Ideje volna azért, hogy a magyar emberek írják a törvényjavaslatokat és nem chinézerek.” (Kodifikátori magyarság, Curiai Értesítő, 1876. július 19., I. évf. 9. sz.)

vagy a bűnös cselekvés nem vezethető vissza az őt meggyőzni akaró tevékenységére, ez esetben nem beszélhetünk a bűnrészesség ezen formájáról.¹⁰⁰

„A jelen törvényjavaslat szerint ily esetben nem létezik *„felbujtás”*: hanem csupán *„felhívás”* – s a mennyiben az nem nyilvános és szövetségre sem vezetett: egyáltalán nem büntetjük.” – írja az indokolás.¹⁰¹ A Javaslat ezen ponton gyökeresen szakított az 1843. évi javaslatban követett megoldástól, amely a felségsértés tényállásába beleértette azt az esetet is, ha a bűnös cselekvésre rávett személy még nem tett semmit.¹⁰²

A tényállásnak további meghatározó elemei a nyilvánosság és a szövetségkötés. A Javaslat nyilvános és egyenes felhívásról szól anélkül, hogy ezt a kelléket pontosabban meghatározná vagy indokolná. A korabeli nemzetközi büntetőjogi irodalom a meg nem határozott személyi kör, vagyis bármely személyek (nem csak a kiválasztottak) számára észlelhető meghatározott és véghez vivendő felségsértő cselekvésre vonatkozó felhívást tekintette nyilvánosan elkövetettnek. A nyilvánosságnak ilyen értelemben nem volt eleme, hogy nyilvános helyiségben történjen meg. A szövegrészt pontosító „gyülekezeti” kifejezés alatt fogalmilag, több mint két személy együttes jelenlétét értették.

A tényállás másik lényegi elemét, a szövetségkötést a Javaslat 131. § alapján automatikusan létrejötnak tekintette, ha két vagy több személy, a felségsértés elkövetését közös egyetértéssel elhatározta. Amennyiben a „szövetségkötés” sem történt meg, a nyilvános felhívás különös veszélyességénél fogva akkor sem maradhat büntetlenül, tehát még akkor sem, ha annak közvetlenül semmi eredménye sem lett. A Javaslat büntetés legmagasabb mértékét 2 év államfogházban maximálta.

¹⁰⁰ Löw, 1880, I. 456.

¹⁰¹ Indokolás. (CJH.)

¹⁰² 425. § A' ki valamely általa célbavett 's határozottan kijelölt oly cselekvésre, mely a' fentebbi 420-ik §-nak rendelete szerint felségsértésnek tekintendő, mást az 51-dik §-ban körülírt módon felbojtot és reá vett, mint felségsértő léssen büntetendő, habár felbojtásának következtében az, a' kit felbojtott, a' kitűzött felségsértési cselekvésnek véghezvitelére még semmit sem cselekedett is. 427. § A' ki valamely általa célbavett 's határozottan kijelölt felségsértési cselekvésnek elkövetésére szóval vagy írásban másokat nyilvánosan és egyenesen felszólított, még akkor is büntetjük, ha felszólítása által senkit reá nem vett, 's ily esetben büntetése három évi rabságig terjedhet. (MNL OL N 22 Rognicolaris – Archivum Palatinalis 34. csomó.)

Az Igazságügyi Bizottság két ponton vizsgálta behatóan a szöveget: az egyik a szakasz viszonya az 1848. évi Sajtótörvényhez, annak ide vágó rendelkezéseivel, a másik pedig a sikertelen felhívás büntetési tétele.

A bizottsági ülésen több felszólaló (Szilágyi, Chorin) is annak a véleményének adott hangot, hogy a Javaslat haladóbb, sőt enyhébb szabályokat fogalmaz meg, mint a hatályban lévő Sajtótörvény, amelyet a közvélekedés már megszületése pillanatától rémisztő szigoráért kritizált.¹⁰³ A legfőbb különbség – hangsúlyozták –, hogy a Javaslat a bűnösség megállapításának feltételéül szabta, hogy a terjesztő-kiállító ismerje a szétosztott anyag tartalmát.

Két kérdést kell feltennünk magunknak: valóban ezt mondja a szöveg, és enyhébb-e ez a szabály az 1848-ban meghatározottnál?

Valóban mindenkor szükséges-e a szétosztott irat, nyomtatvány, képes ábrázolat tartalmának ismerete a büntethetőséghez?

A miniszteri indokolás nem tér ki erre a fontos feltételre, marad a szöveg nyelvtani-logikai elemzése. Mai szemmel furcsának tűnhet, hogy a büntethetőség feltételét megszabó szubjektív tudati tényezőről rendelkező részt („– a mennyiben a szétosztott vagy terjesztett irat, nyomtatvány vagy képes ábrázolat tartalmát tudta: 5 évtől 10 évig terjedhető fegyházzal –,”) a kodifikátor gondolatjellel választotta el a szakasz többi elemétől, így ez első olvasatra egyfajta közbevetésnek, alternatív megoldásnak tűnhet és nem egyértelmű, hogy a tudatosság feltétele kiterjed-e a második elkövetési csoportra is.

Csemegi és Pauler, de Chorin hozzászólásából¹⁰⁴ azonban egyértelmű, hogy a gondolatjel itt lazábban kapcsolódó gondolatok elválasztásához, a pontosvesszőhöz hasonló szerepben került használatra, és választja el a tudatos felhívást a felségsértés 125., 126. § 3) bekezdésében foglalt cselekmények, és 126. § 1), 2) bekezdésének esetében, amennyiben az elsőket 5 évtől 10 évig terjedhető fegyházzal, míg az utóbbiakat ugyanezen tartamban, de államfogházzal büntette volna. Leszögezhetjük, hogy mindkettőnél megkívánta az elkövetői tudatosságot, tehát a szándékos elkövetést.

A második: ténylegesen enyhébb, illetve ellentétes-e ez a szabály az 1848. évi 18. törvénycikk idevágó rendelkezéseivel?

¹⁰³ Révész T. Mihály (2000a): *A sajtójogalkotás fejlődése a dualista Magyarországon*. Jogtörténeti dolgozatok. Széchenyi István Főiskola. 69.; Máthé Gábor (1982): *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Budapest. 124.

¹⁰⁴ Molnár, 1877(a), 261.

A Sajtótörvény valóban nem követeli meg a terjesztő tudatosságát. Mivel egyáltalában nem is szól olyan tevékenységről és személyről, aki kizárólag terjesztőként, a tartalommal tisztában nem lévő szétosztóként lenne felelősségre vonható, valamely bűncselekményre való felhívásba belekeverhető. Különösen igaz ez, ha a Sajtótörvény fokozatos és kizárólagos felelősségi rendszerében megnevezett személyekre (szerző – kiadó – a nyomda vagy metszde tulajdonosa) gondolunk. Valamint magára a felelősségi rendszerre, amelyben sokan a sajtóval szembeni fellépés lehetetlenülését elősegítő és a politikai izgatónak kedvező szabályrendszert láttak, amely a szerzőket a könnyen megtalálható „ál-szerkesztők (Strohmann)” mögé bújatták.¹⁰⁵

A Sajtótörvény a „sajtóutoni közlés” fogalmába beleértette, hogy megkezdődött a sajtótermék kiosztása-eladása, de itt sem nevesíti a terjesztőt. Szavakban, vagy ábrázolatokban, nyomda, könyvnyomda s metszés által eszközöltetett tevékenységről beszél¹⁰⁶, így a szigor, illetve enyhébb-haladóbb megítélésről csak a törvény bírói gyakorlata alapján mernénk nyilatkozni.

Az természetesen igaz, hogy a büntetőkódex rendelkezései szükségképpen ütköztek a Sajtótörvény sajtóbűncselekményeket és -vétségeket leíró paragrafusaival. Csemegi – még itt a bizottsági ülésen – meg is ígéri a törvény jövőbeni harmonizációját és módosítását.

Az Igazságügyi Bizottság az elvi kérdések tisztázását követően, a tartalom és jelentés ismeretének és a büntetési tételek újrafogalmazásába kezdett.¹⁰⁷ A Bizottság az eredménytelen felhívásra kiszabható maximális 2 évi államfogház büntetést kevesellte. Mivel a Javaslat a büntetés legkisebb

¹⁰⁵ Révész T. Mihály (2000b): *A sajtójogi felelősség kérdése a magyar jogban*. Jogtörténeti dolgozatok. Széchenyi István Főiskola. 90. Idézi Révész Kenedi Gézát, ld. Kenedi Géza (1903): *A magyar sajtójog, úgy amint életben van*. Franklin-Társulat, Budapest. 67–69. Kenedi kifejezetten kijelenti: a sajtótörvény és a Btk. rendelkezései között a felelősség kérdésében „igen nagy összhangtalanság uralkodik”.

¹⁰⁶ „2. § Sajtóutoni közlés alatt értetik: minden olyan közlés, mely vagy szavakban, vagy ábrázolatokban, nyomda, könyvnyomda s metszés által eszközöltetik, és a melynek közzététele, a példányok akár ingyen kiosztásával, akár eladásával, már megkezdődött.” 1848. évi XVIII. törvénycikk Sajtótörvény (CJH.)

¹⁰⁷ Így került bele az elfogadott szövegbe, hogy a tartalommal és annak jelentésével is tisztában kellett az elkövetőnek lennie. Az „illetőleg jelentését” részlet elfogadásáról nem szól sem a Molnár-féle jegyzőkönyv, sem pedig a Bizottsági Jelentés, a Miniszteri előterjesztésbe már így került befoglalásra. Miniszteri előterjesztés. (MNL OL K 2 4255/1877., 40.)

mértéke terén nem tért el az Általános részben megállapított 1 napi államfogház büntetéstől, ezért a cselekmény különös veszélyességére tekintettel a büntetés leghosszabb tartamát öt évi államfogházban határozta meg. Növelte így a büntetési tétel határait, a bíró mérlegelési és 1 napra történő leszállítási lehetőségére hivatkozva.¹⁰⁸

A képviselőházi vitában¹⁰⁹ Mocsáry Lajos a sajtószabadság elleni támadásként értékelte a törvényhely súlyos büntetési tételeit, amelyek még az 1848:18. tczikk szigorú rendelkezésein is túltesznek. Módosító javaslatában 6 évig terjedő államfogházzal, sikertelen felhívás esetében pedig 3 évi fogházbüntetésben határozta meg a büntetés felső határát.¹¹⁰

Pauler Tivadar válaszában jelezte, ebben az esetben nem sajtóvétségek speciális politikai tárgyat érintő (6–9. §) fajtáiról van szó, hanem a Sajtótörvény 4. §-ában általánosan szabályozott bűn elkövetésére tett felhívásról, amelyeket a törvény az általános „köztörvények” szerint, tehát ha a felségsértésről van szó, a felségsértés btk. beli szabályai szerint rendel büntetni. Tehát szó sincs enyhébb büntetésről.¹¹¹

¹⁰⁸ „A bizottság, tekintetbe véve az ily felhívásoknak veszélyességét, a szándoknak azokban nyilvánuló gonoszságát, továbbá azon körülményt, hogy a büntetési minimum az államfogház törvényes általános minimumával azonos, a fenforgó körülményekhez képest a bíró a büntetést a legalsobb fogig leszállíthatja és illy módon a maximum felemelése tulszigorra nem vezet, a büntetés leghosszabb tartamát öt évi államfogházban állapította meg.” Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

¹⁰⁹ 1877. november 29.

¹¹⁰ „A ki nyilvános gyülekezetekben szóval, vagy a ki irás, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése, vagy nyilvános helyen kiállítás által a felségsértés elkövetésére egyenes felhívást tesz, a mennyiben az irat, nyomtatvány, vagy képes ábrázolat tartalmát, illetőleg jelentését tudta, 6 évig terjedhető államfogházzal büntettetik. Ha a felhívásnak sikere nincs, a büntetés 3 évi fogházat nem haladhat meg.” (Lőw, 1880, II. 67.)

¹¹¹ „3. § Ki valamely bűn, avagy vétség elkövetésére, egyenes és határozott felhívást tesz sajtó útján, és a bűn, avagy vétség valósággal el is követtetik, a felhívó, mint bűnrészes tekintetvén, a köztörvények súlya szerint büntettetik. 4. § Ki valamely bűn, avagy vétség elkövetésére, egyenes és határozott felhívást tesz sajtó útján, de annak nem lőn semmi következménye, mint bűnkisérő tekintetvén, a köztörvények súlya szerint fog büntettetni. 5. § Ki a nyilvános köz- és vallásos erkölcsiségből, s a tisztaságos erkölcsökből csúfot úz, 1 évre terjedhető fogsággal, és 400 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntettetik. 6. § Ki a magyar szent korona alá helyezett terület tökéletes álladalmi egységének, ki a sanctio pragmaticánál fogva megállapított, s az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolatnak tetteles felbontására izgat; ki az alkotmány erőszakos megváltoztatására s a törvényes felsőség elleni engedtelenségre lázít, s bűnök elkövetésére hiv fel és buzdít, négy évig terjedhető fogsággal, és 2000 forintig emelkedhető büntetéssel fog büntettetni. 7. § Ki a felség személyének sérthetlensége, a királyi székbeli örökösödésnek megállapított rende ellen

A javaslat 133. §-át – Mocsáry indítványát elutasítva – az Igazságügyi Bizottság módosításának megfelelő változtatásokkal fogadta el a Képviselőház, és így került bele a törvény szövegébe.

Az elfogadott törvényszöveg alapján a felségsértésre való egyenes felhívást nem csak szóval, hanem sértő tartalmú irat, nyomtatvány, illetve képes ábrázolat útján is el lehetett követni. Ezen a helyen a törvényalkotó szándékán kívül mégiscsak belekeveredett az 1848:18. törvénycikk büntető rendelkezéseibe és felelősségrevonási szabályaiba.

Bár a kormányzat a képviselőházi vitában sikerrel hártotta az ellenzék sajtószabadsággal és a sajtóvétségekkel kapcsolatban felhozott aggályait, a törvény életbeléptetésekor már nem kerülhette meg a párhuzamos és gyakran ellentétes rendelkezések harmonizációját.

A büntető törvénykönyvnek és a kihágási kódexnek az életbelépéséről rendelkező törvény,¹¹² hatályon kívül helyezte a sajtótörvény sajtóvétségekről szóló rendelkezéseit, köztük a Pauler által a vitában kiemelt 3. és 4. §-okat is!¹¹³

kikel, avagy a királynak magas személye ellen sértés követ el, hat évig terjedhető fogsággal, és 3000 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntetettik. 8. § Ki az uralkodóház tagjai ellen követ el sértést, 4 évig terjedhető fogsággal, és 2000 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntetettik. 9. § Ki a közbéke és csend erőszakos megzavarására lázít, két évig terjedhető fogsággal, és 1000 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntetettik.” 1848. évi XVIII. törvénycikk Sajtótörvény. (CJH.)

¹¹² 1880. évi XXXVII. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyvek (1878:V. törvénycikk és 1879:XL. törvénycikk) életbeléptetéséről. (CJH.)

¹¹³ 7. § A sajtótörvényt tárgyazó 1848:XVIII. tc. 2., 3. 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 15., 16., 18., 19., 20., 24. és 26. §-ai helyébe a büntettekről és vétségekről szóló büntető törvénykönyv megfelelő intézkedései lépven: az idézett törvénycikk többi szakaszai, a jelen törvény 46. §-ában foglalt változtatással, érvényben maradnak. Nyomtatvány útján elkövetett büntettek és vétségek eseteiben, az 1848:XVIII tc. 13. és 33. §-ai alapján felelősségre vonandó személyekre nézve, a büntettekről és vétségekről szóló büntető törvénykönyvnek a felelősséget tárgyazó mindazon intézkedései, a melyek az 1848:XVIII tc. 13. és 33. §-aiból folyó felelősséggel ellentétben állanak, – nem alkalmazandók. Az ország erdélyi részeiben és a polgárosított határvidéken az ott érvényben levő sajtó-rendtartásoknak mindazon rendelkezései, melyek a büntettekről és vétségekről szóló büntető törvénykönyv intézkedéseinek tárgyát nem képezik, – beleértve a nyomtatványokban foglalt büntetendő cselekményekért való különös felelősség szabályozását tárgyazó intézkedéseket is – továbbra is hatályban maradnak. A hatályban hagyott jogszabályokba ütköző cselekmény vagy mulasztás, ha arra három hónapi időtartamot meghaladó szabadságvesztés-büntetés van megállapítva, vétséget, ellensétkben pedig kihágást képez. (CJH.)

A nyomtatvány útján elkövetett bűntettek és vétségek eseteiben viszont a felelősségre vonandó személyek tekintetében elismerte a speciális szabályok primátusát, vagyis a szerző – kiadó – nyomda (metszde) hármasa esetében a büntető törvénykönyvben rögzített felelősségi szabályoknak alkalmazását mellőzte, amennyiben azok a sajtótörvényi szabályokkal (13. és 33. §-ok, illetve abból eredő §-ok) ellenkeznének. A felségsértésre egyenes felhívást tartalmazó nyomtatvány vagy képes ábrázolat szerzőjének, kiadójának és a nyomda tulajdonosát kizárólag a sajtótörvény fokozatos felelősségi szabályai szerint lehetett felelősségre vonni, más személyekre a Btk. szabályai voltak irányadóak.¹¹⁴

6. Feljelentési kötelezettség a felségsértés eseteiben

Miniszteri javaslat 134. §¹¹⁵

A ki arról, hogy felségsértés elkövetése vétetik célba, hitet érdemlő tudomással bír, s azt azon időben, melyben annak megakadályozása lehető, a felsőbbségnek fel nem jelenti: 3 évig terjedhető államfogházzal büntetendő. A tettes vagy részes hozzátartozói (77. §) a feljelentés elmulasztása miatt nem büntetnek.

Az előterjesztő a már sokszor megfogalmazott, a politikai bűntettek különleges karakterével indokolta a speciális, tisztán mulasztással elkövethető bűncselekmény, a feljelentési kötelezettség beillesztését a feljelentési tényállások közé. A rendkívüli veszélyre tekintettel a mulasztás ez esetben több, mint az erkölcsi kötelezettség megszegése: az egész államot és társadalmat veszélyeztető eseménysorozat kapcsán minden – erről tudomással bíró – polgártól elvárható minimális kötelezettség közönyös és felróható meg nem tételéről van szó.

A teljes és következetes szigorral megfogalmazott első szövegjavaslat nem is tartalmazta a közeli hozzátartozók¹¹⁶ mentesítését a bejelentési köte-

¹¹⁴ Schnierer, 1885, 254.

¹¹⁵ Javaslat MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.) a törvényszövegben 135. § – kézirat.

¹¹⁶ „78. § Hozzátartozóknak tekintetnek: a fel- és lemenő ágbeli rokonok és sógorok, a testvérek, unokatestvérek és ezeknél még közelebbi rokonok, az örökbefogadó és tápszülők, az örökbe fogadott és tápgyermek, a házastársak és jegyesek, testvérek házastársai s a házastársnak testvérei.” Magyar Törvénytár, 1896, 115.

lezettség alól. Az első szövegjavaslatot tárgyaló miniszteri értekezleten Sárkány József elnök és Bónis Sámuel legfelsőbb ítélőszéki tanácselnök erkölcsi és gyakorlati szempontból egyaránt aggályosnak tartotta a családtagok egymással szemben fennálló ezirányú kötelezettségét.

Csemegi harcosan védte az eredeti szövegezést. Kifejtette, hogy az államnak kötelessége minden polgárától megkövetelnie, hogy azok járuljanak hozzá az államot alkotó tényezők (király, terület, alkotmány) védelméhez, különösen igaz ez Magyarországra, amely állandó veszélyeztetettségnek van kitéve. További problémát jelentene a családon belüli határok meghatározása.

Perczel igazságügyminiszter kezdetben kiállt a társadalom magasabb – a családi nyugalom felett álló – érdekeiért, a vita során azonban jelezte, hogy megfontolja az elhangzott aggályokat, a legközelebbi rokonokra vonatkozó kivételek tekintetében.¹¹⁷

A második miniszteri Javaslatba már bekerült a hozzátartozókat mentesítő szövegrész.

Az Igazságügyi Bizottság – szórendi változtatásokat követően – a szándékolt büntett abbaahagyása esetére betoldott szövegezésével megszüntette a feljelentés elmulasztásának büntethetőségét, hivatkozva a büntethetőség jogalapjának megszűnésére.¹¹⁸

A Javaslat 134. §-ában foglaltak már az előkészítés során jelentős mértékben módosultak a miniszteri értekezlet és az Igazságügyi bizottság ülésén, talán ennek köszönhetően a végleges (elfogadott) szövegváltozatról¹¹⁹ külön már nem is esett szó a Képviselőház előtt.

¹¹⁷ Löw, 1880, II. 70.

¹¹⁸ „A felségsértés feljelentésének elmulasztása büntetés alá vétetik azon rendkívüli veszély tekintetéből, mely ezen büntett elkövetése által az államot és annak lételét fenyegeti; ha tehát a szövetkezők lemondtak tervükről, azt abban hagyták a feljelentés elmulasztásának veszélyes következményei és annak következtében büntethetőségének az alapja is megszűnt, mint a Ministeri Indokokban is meg van érintve.” Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

¹¹⁹ „135. § Az, ki olyan időben vesz hitelt érdemlő tudomást arról, hogy felségsértés elkövetése czéloztatik, midőn annak megakadályozása még lehetséges, és arról a többségnek jelentést nem tesz: három évig terjedhető államfogházzal büntettetik, kivéve, ha a czélba vett büntett abbaahagyott. A tettes vagy részes hozzátartozói (78. §) a feljelentés elmulasztása miatt nem büntettetnek.” Magyar Törvénytár, 1896, 122.

Kétszerezzé hogy a [mencium a] elcsúszogly L. kúncsi
 korábbi állásán minimumával arányos
 tehát a felforgó kúncsiakéty képe a his
 est a fog a legalsó fogig kerülésébe
 is úgy való a maximum felületé ~~abba~~
 felületé ² kúncsi kúncsiat ~~elcsúszogly~~
 nem ~~elcsúszogly~~, ^{v. az} ~~est~~ a kúncsi fog.
 hagyatás lassanát is évi elcsúszoglyban
 állapította meg.

135. §. (134.)

A felületén felületénél elcsúszogly,
 tehát az eredeti [fog] ~~elcsúszogly~~ kúncsi L. ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~
~~abba~~ ~~hagyatott~~, ~~hagyatott~~ ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~
 kúncsi alá ~~v. az~~ ~~est~~ ~~elcsúszogly~~
 részben elcsúszogly, mely ~~est~~ ~~elcsúszogly~~ L. ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~
 "amint kúncsi felforgó"; ha tehát a
 kúncsiat ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~, az ~~elcsúszogly~~
 hagyatás a ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~
 inkább ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~ is ~~elcsúszogly~~
 úgy ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~
 is ~~elcsúszogly~~, ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~
~~elcsúszogly~~ is meg van ~~elcsúszogly~~.

A kúncsiat tehát az ~~elcsúszogly~~ ^{elcsúszogly} L. ~~elcsúszogly~~
 kúncsiat ^{est} ~~elcsúszogly~~ "ha a ~~elcsúszogly~~
~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~ a ~~elcsúszogly~~
~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~
~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~
~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~ ~~elcsúszogly~~

7. Az önkéntes elállás

7.1. Az önkéntes elállás és az önkéntes megakadályozás a felségsértés eseteiben

Igazságügyi Bizottság javaslata 136.§ (új §)¹²⁰

136. § (új §) A 126., 127., 130., 131., 133., 134. §§-okban meghatározott cselekmények büntetethetősége megszűnik, ha a bűnös önként, és mielőtt a cselekmény felfedeztetett volna: az előkészítést vagy a megkezdett véghezvitelt abban hagyja, és minden káros következményt, mely a tettesek, részesek és a szövetkezettek tevékenységéből netalán származott, vagy maga elhárít, vagy a hatóságnál kellő időben tett feljelentése folytán a következmények elháríttak.

A Miniszteri javaslat szövege az önkéntes elállás határait szűken kívánta megvonni, kizárólag a szövetségekötésre (Mj. 129. §) és az ettől való elállásra koncentrált, ezt az esetet kívánta büntetlenséggel jutalmazni.

A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának tárgyalása során Szilágyi Dezső javasolta, hogy a büntetlen visszalépés szövetségekötésen kívül, az előkészítő cselekmények esetében is adja meg ezt a lehetőséget az elkövetőnek, amennyiben kellő időben megteszi feljelentését a hatóságnál és ezzel a hátrányos következményeket el lehetett kerülni.

Csemegi egyet értett a javaslattal, de hűen korábbiakban kifejtett szigorú álláspontjához, a már megkezdett kísérleti szakaszt elérő cselekményekre nem, hanem kizárólag az előkészületi cselekmények estében kívánta ezt a lehetőséget megadni. Szilágyi azonban azzal érvelt, hogy az egyértelmű és objektív szabály, amely a cselekmények következményeinek elhárulását írja elő, megengedhetővé teszi, hogy a megkezdett végrehajtásnál is megnyíljon a büntetlenség lehetősége az elkövető előtt. A törvény ne vegye el attól az elkövetőtől sem a lehetőséget, aki már megkezdte a bűncselekmény végrehajtását, „nehogy az illető a kétségbeeséstől vezéreltetve, tovább menjen a büntény végrehajtásában”.¹²¹

Bár Szilágyi érvelése rendkívül nagy elkövetői tudatosságot és jogismeretet feltételez a deliktum kivitelezése során, a Bizottság tagjai elfogadták érvelését, és indítványa így került bele a javaslat szövegébe.

¹²⁰ Miniszteri előterjesztés. (MNL OL K 2 4255/1877.) Igazságügyi Bizottság új § javaslata, 41.

¹²¹ Löw, 1880, II. 71.

Tehát nem csak az előkészítés, hanem a megkezdett véghezvitel abbahagyása is büntetlenül maradhatott: amennyiben a hatóság tudomásszerzése előtt történt a feljelentés, illetve a káros következményeket, így kiterjesztőleg azokat is, amelyek a részes szövetségesek további tevékenységéből erednének, el lehetett hártani. A bizottsági jelentés a politikai deliktumok sokszor emlegetett sajátos, különösen veszélyes karakterével támasztotta alá az új paragrafus betoldását, amely az általánosan is célszerűnek tartott intézményt itt különösen alkalmazhatóvá teszi.¹²²

Feljelentésre a tettes csak azon esetben köteles, ha a következményeket más eszközökkel nem képes megszüntetni.¹²³

A bizottsági szöveget a Főrendiház hármass bizottságának kis módosításával november 29-i ülésnapján fogadta el a Képviselőház.¹²⁴

7.2. Az önkéntes elállás speciális szabályai a szövetségkötés esetében

Miniszteri javaslat 135. §¹²⁵

Nem büntetik a szövetség miatt az, a ki előbb, mintsem a felségsértés elkövetésére, a szövetkezésen fölül valami merényeltetett, s mielőtt azt a hatóság által felfedeztetett volna, a szövetségtől eláll, s elállását a szövetkezetteknek nemcsak tudomására juttatja, hanem azokat a merénylet felhagyására birni erejéhez képest törekszik, vagy pedig a szövetséget a hatóságnak feljelenti.

A Javaslattal indokolása elismételi a fentiekben már többször rögzített tényt, hogy a felségsértésre szövetkezés olyan, már önmagában is büntetendő cselekmény, amelynél a büntetés elkerüléséhez nem elégséges a szövetségből való

¹²² „Azon okok mellyek a kísérlet büntetelenségét egyáltalán czélszerűnek tüntetik fel, azon esetben ha a tettes a megkezdett büntett véghezvitelétől elállott, vagy annak eredményét mielőtt felfedeztetett elhárította a jelen intézkedés czélszerűsége mellett, és pedig annál hatályosabban szolanak minél veszedelmesebbek azon merényletek az egész államra nézve, annál inkább érdekében van tehát az önkényes elállást, a megkezdett büntett abbahagyását, káros következményei elhárítását előmozdítani arra indokot és alkalmat szolgáltatni.” Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

¹²³ Schnierer, 1885, 256.

¹²⁴ „136. § A 126., 127., 130., 131., 133., 134. §-okban meghatározott cselekmények büntethetősége megszűnik, ha a bűnös önként, és mielőtt a cselekmény felfedeztetett volna: az előkészítést vagy a megkezdett véghezvitelt abban hagyja, és minden káros következményt, mely a tettesek, részesek és a szövetkezettek tevékenységéből netalán származott, maga elhárít, vagy ha a hatóságnál kellő időben tett feljelentése folytán a következmények elháríthatnak.” (Magyar Törvénytár, 1896, 122.)

¹²⁵ Javaslattal MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.) a törvényszövegben 137. § – kézirattal.

puszta kilépés, hanem a bűnös szövetségekötés minden veszélyes következményének megakadályozására is szükség van.

Az elállásra két vagylagos módozatot jelöl meg a Javaslat: kilépés a szervezetről és ennek a többi résztvevő tudomására hozása, aminek a többi felségsértőnek az elálló erejéhez mért visszatartó törekvéssel, meggyőzésével kell megvalósulnia; vagy a hatóságnál tett bejelentés. Csakúgy, mint az előző szakasznál, nem áll fenn a hatósági feljelentés kötelezettsége, ha önként sikerül elhárítania a tényálláshoz kapcsolódó eredményt. A javaslat tehát konzekvensen alkalmazza az Általános részben a Kísérletnél meghatározott elállási, illetve eredményelhárítási szabályokat (Mj. 66. § (2)).¹²⁶

Ez alkalommal rendhagyó módon az Igazságügyi Bizottság bizonyult szigorúbbnak, amikor az elkövető számára előírt kötelező erőfeszítéseit felpuhító „erejéhez képest” kitéltet kihagyni javasolta, mivel a gyakorlati alkalmazását és magyarázatát bizonytalannak ítélte.¹²⁷

A Képviselőház a Bizottság által módosított szöveget a november 29-i ülésnapján vita nélkül fogadta el.¹²⁸

8. A felségsértés mellékbüntetései: a hivatalvesztés és a politikai jogok felfüggesztése

Miniszteri javaslat 136. §¹²⁹

A jelen fejezetben meghatározott büntett miatt, a szabadságvesztés büntetés mellett, a hivatalvesztés, s a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése is megállapítandó.

¹²⁶ „67. §. Nem büntetetik a kísérlet: 1. ha a tettes a megkezdett büntett vagy vétség véghezvitelétől önként elállott; 2. ha a büntett vagy vétség tényálladékához tartozó eredményt, - mielőtt cselekménye fölfedeztetett volna, - önként elhárította.” (Magyar Törvénytár, 1896, 113.)

¹²⁷ „A § vége felé e szavak „erejéhez képest” kihagyattak mert concret alkalmazásukban különböző magyarázatokra szolgáltatnának alkalmat.” Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

¹²⁸ „137. § Nem büntetetik a szövetség miatt az, a ki előbb, mintsem a felségsértés elkövetésére, a szövetkezésen fölül valami merényletetett, s mielőtt azt a hatóság felfedezte volna: a szövetségtől eláll, és elállását a szövetkezetteknek nemcsak tudomására juttatja, hanem azokat a merénylet felhagyására birni törekszik, vagy pedig a szövetséget a hatóságnak feljelenti.” (Magyar Törvénytár, 1896, 122.)

¹²⁹ Javaslat MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvényszövegben 138. § – kézirat.

A felségsértési tényállásokat tartalmazó I. fejezet mindegyik szakaszát érinti ez az első pillantásra technikainak tűnő, a mellékbüntetések kötelező alkalmazásáról szűkszávuán rendelkező paragrafus, amely mégis rendkívül szerteágazó és szenvedélyes képviselőházi vitát eredményezett.

Az Igazságügyi Bizottság alapvetően egyetértett a miniszteri javaslat szövegével, azt csupán egy, a korábbiakban részletesen tárgyalt kritikus ponton kívánta felpuhítani, ez pedig a Javaslat 134. §-ában szereplő feljelentési kötelezettség elmulasztásának büntette. Itt a bíró „bölcös” mérlegelésére bízta volna a Bizottság, hogy alkalmazza, vagy mellőzi-e a mellékbüntetések kiszabását.¹³⁰ A Főrendiház hármass bizottsága azonban ezt a kiegészítést kihagyta, így a szöveg eredeti állapotában került a Képviselőház elé.¹³¹

A folytatódó képviselőházi ülésen¹³² Mocsáry Lajos kért szót, aki az előző napon elmondottakhoz híven – amikor a politikai deliktumokra előirányzott büntetések túlzó szigorát ostorozta –, az állam elleni körben, továbbá általában is a hivatalvesztés és a politikai jogoktól való megfosztás mint alkalmazandó büntetésnek ellen emelt szót. A hivatalvesztést célszerűtlennek, a hivatal viselésére való alkalmasság megítélésére pedig a bíróságot tartotta alkalmatlannak.

Indítványában a politikai jogok fogalmát szélesen vonta meg (beleértve: képviselői jog, képviselői jogállás, választójog gyakorlása, vallási autonómia), így az azok gyakorlásától való eltűntést, illetve annak felfüggesztését megengedhetetlennek ítélte. Kérte a Házat, hogy a mellékbüntetésekről szóló szakaszt ne fogadja el.¹³³

¹³⁰ „A bizottság a felségsértés feljelentésének elmulasztásával a hivatalvesztést és politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését, nem tartja szükségkép és mindenkor egybekezdőnek, hanem annak kimondását vagy elhagyását a bíró bölcös belátására bízandónak tartja, ki a fennforgó körülmények tekintetbe vételével legbiztosabban ítélni meg vajjon ezen mulasztás olly súlyos beszámításúnak mutatkozik, hogy a főbüntetésen kívül még az érintett mellékbüntetést is alkalmaznia kell.” Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

¹³¹ A Főrendiház hármass bizottságának jelentése a 135. §-ban hivatkozott esetre előirányzott kivételt kihagyta, a Képviselőház igazságügyi bizottságának harmadik jelentése a módosítást befogadta, így a szöveg eredeti állapotában került a Képviselőház elé. Az elfogadás indokál az szolgált, hogy a tényállás a mellékbüntetések kiszabását amúgy is büntetéknel irányozza elő, miközben a feljelentés elmulasztása (gondatlan elkövetése okán) vétséget képez. (Löw 1880, II. 82.)

¹³² 1877. november 29-én.

¹³³ „Mocsáry Lajos: Nevezetesen a mi a hivatalvesztést illeti, azt meghatározni: viselhet-e valaki hivalt, vagy gyakorolhat-e politikai jogokat: ez nem a bíró dolga, ez azoknak a dolga, akik hivatva vannak arra, hogy valakit valami tisztségre megválaszszanak vagy kinevezzenek. Egyébiránt azt hiszem, hogy az egészen

Csemegi államtitkár válaszában kifejtette, a Javaslat nem ismeri a becstelentető büntetéseket, a mellékbüntetéseket sem ezek rendszerében vagy gondolatosságában kezeli, hanem az államot megtámadó elítélten szembeni bizalmatlanságot hivatott megtestesíteni. Az előirányzott mellékbüntetések a büntetést ugyan kiállott, de a társadalom bizalmára, annak ügyeiben való aktív, vagy passzív, választói részvételre nem méltó személyek további távortartásáról szólnak.

Hangsúlyozta, hogy igenis feladata a törvénynek, hogy távol tartsa az állami hivataloktól az arra érdemtelenekeket, ezt nem lehet egyedül a hivatali pozíciókra kinevezési jogkörrel bíró intézmények, személyek mérlegelésére bízni, ahogyan azt az ellenzéki hozzászóló javasolta. Nem csak a büntetőtörvény, de számos más törvény, így a bírói hatalom gyakorlásáról, vagy a törvényhatóságokról szóló¹³⁴ is részletesen szabályozza a hivatalviselés kritériumait, ahol a törvényhozó meghatározta az alkalmasság, de a diszkvalifikáció, a kizárás megkerülhetetlen feltételeit is.

Kérte a képviselőktől az eredeti szövegjavaslat megtartását, amire az ülés felfüggesztése miatt¹³⁵ csak másnap került sor.

A Magyar Jogász az ülésnapot mint jelentéktelent kommentálta, ahol a „közjogi oppositív” felszólalásaival politikai tőkét kívánt a felségsértési tényállás vitája során kovácsolni. A hozzászólások részletezését feleslegesnek ítélte

céltalan dolog is, mert azt gondolja a t. képviselő úr, hogyha három év mulva valaki már mint megtisztult egyén hivatalba alkalmaztatik, hogy az nem fog többé compromittálnak tekinteni? Ha a társadalom engesztelhetlen akar lenni egykor hibázott egyének irányában, akkor nemcsak három év, de 10 év mulva is rá fog mutatni arra, a ki hivatalban van, hogy ez az ember rablásért, gyilkolásért tömlőczzben volt. Egyébiránt azt hiszem, hogy a választási szabadságnak sértése nélkül nem is lehet ily intézkedéseket tenni. Kimondatik például az is, hogy nyilvános tanári és tanítói állomást sem foglalhat el, attól is meg lehet fosztani. Ez mindjárt a protestans autonómiába ütközik, mert a békekötési alaptörvények értelmében meg van engedve a protestánsoknak, hogy szabadon alkalmazhatják tanáraikat és tanítóikat s ez által joguk kétségkívül korlátozottnék.” (Képviselőházi Napló, 315. Országos Ülés, 1875-78. XIII. 404–405.)

¹³⁴ Csemegi által hivatkozott törvénycikk: 1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról; 1870. évi XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről; valamint a választójogról rendelkező az 1848:V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről szóló 1874. évi XXXIII. törvénycikk, amelyet a szakirodalom ennél a pontnál említ az 1867 óta keletkezettek közül.

¹³⁵ A közös ügyek tárgyalására kiküldött 45 képviselő távozása miatt indítványozták az ülés félbeszakítását.

tudósításában, miután a képviselőházi többség úgysem fogad el egyetlen indítványt sem.¹³⁶

Másnap Simonfay János a Negyvennyolcas Függetlenségi Párt képviselője élesen bírálta a Javaslatot és magát az előterjesztő Kormányt, amely magát szabadelvűnek nevezi valójában értelmetlen, képtelen és retrográd intézkedések jellemzik működését, így a törvényjavaslat büntetési rendszerét.

A bíró képtelen az ítélet meghozatalakor megítélni, hogy a bűnös a büntetés kiállása után hány évvel később lesz érdemes a bizalomra, ezt a bizalmat és rehabilitációt csak a társadalom adhatja meg. Ha a törvények – ahogy Csemegi állította – valóban megszbáják a hivatalviselésből kizáró feltételeket, akkor erre a parancsba adott és kötelező, végeredményében mégis bizonytalan büntetésre sincs szükség, helye csak a súlyosbító körülmények fennállta esetén lenne helye.

Csemegi érvelési taktikáját is támadta, amikor kijelentette: az államtitkár sajtóosan hivatkozik érvrendszerében a hazai hagyományokra és a nemzetközi jogtudomány újabb vívmányaira. Ha ugyanis az ellenzék a régi magyar törvényekre hivatkozik, akkor az államtitkár ezzel az európai jogtudomány haladó irányát állítja szembe, amikor azonban az államhatalomnak kedvező, a közszabadságot fenyegető intézmény behozatalakor az ellenzéki oldal az európai hagyományokra, vagy intézményekre utal, akkor a hazai törvényekkel ellentét, azokból hiányzó intézményektől igyekszik a hazai jogot féltve óvni.

A büntetőtörvény megalkotásakor a magyar nemzet sajátosságait kell figyelembe venni, különben ez a mű pusztán a külföldi törvények alkalmatlan lemásolása lesz.¹³⁷

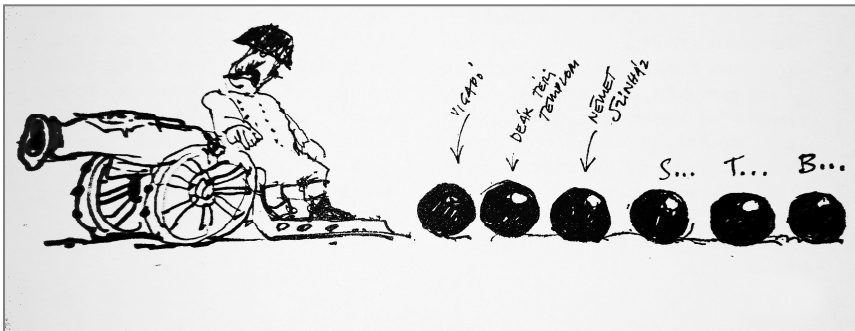
¹³⁶ Magyar Jogász, 1877. november 30., II. évf. 276. sz.

¹³⁷ „Simonfay János: A törvényhozásnak kötelessége a magyar büntető törvénykönyv hozatalánál különösen arra ügyelni, hogy mind a büntetések megszabásánál, mind egyéb tekintetben, különösen pedig a politikai jog gyakorlásánál és annak elvesztésénél a magyar nemzet sajátosságai tekintetbe vétessenek; mert, ha a nélkül alkottatik meg, az nem lesz egyéb, mint a külföldi, tehát a mi viszonyainkra nem alkalmas törvényeknek egyszerű lemásolása és alkalmazása. A t. előadó úr beszédében a törvényjavaslat általános tárgyalásának megkezdése alkalmával feldicsérte az 1843-iki büntető törvényjavaslatot, és igen méltán mint olyat, mely abban az időben az európai jogtudományosság előtt is elismert mű volt és haladást képezett. Azt kérdem most, t. ház, vajon e törvényjavaslat ezen nemben mutat-e valami haladást az európai tudományosság színvonalán? Szerintem nem mutat: mert semmi egyéb, mint az ott alkalmazott elveknek átvétele és az ottani, nem pedig a mi viszonyaink szerinti alkalmazása. A mit magára a 138-ik §-ra vonatkozólag mondani akarok, s a mit elhallgatni nem lehet, az az, hogy ezen szakasz minden különbség nélkül, tehát az enyhítő és súlyosító körülmények teljes figyelembe vétele nélkül parancsolólag kimondja a politikai jogok elvesztését és a hivatalvesztést nem oly értelemben, mint a törvényjavas-

Váradai Gábor és Hosztinszky János képviselők értetlenségüket fejezték ki amiatt, hogy az ellenvéleményt megfogalmazók egy már lefolytatott és lezártnak tekinthető elvi vitára kívántak a fejezet tárgyalása során visszatérni, azt a legszerteágazóbb érvekkel és politikai jogok gyakorlásával alátámasztani.

Hosztinszky azt is kiemelte, hogy egyáltalán nem nevezhető a magyar hagyományoktól idegennek a szigorú mellékbüntetések alkalmazása. Pont a felségsértés büntette az, amelyet törvényeink mindig is kiemelt és rendkívüli szigorúságú – az elítélt családját is sújtó – mellékbüntetéssel, a jószágvesztéssel büntettek. Mi ehhez képest a politikai jogoktól való, időleges eltiltás?

A Képviselőház a Javaslat szövegét változatlanul fogadta el.

latban van, mert az nem jó kifejezés, hanem kimondva a hivatal viselésére való kép-
telenséget; holott én úgy gondolom, hogy a mellékbüntetések céljának rendesen an-
nak kell lennie, hogy ezen büntetés csak a súlyos esetekben a súlyosító körülmények
közt használtathassék. Már pedig itt a bíró nem használhatja, hanem használnia kell
mindig. És a mi a fő, még oly esetekben is kilátásba helyeztetik ezen mellékbüntetés-
nek a bíró belátása szerinti használata, midőn valaki a felségsértést fel nem jelenti.
Engedelmet kérek; de én kénytelen vagyok határozottan ellenezni, hogy ilyesmi fel-
vétellessék a törvénybe.” (Képviselőházi Napló, 316. Országos Ülés, 1875-78. XIV. 5-
6.)

*„Mikor a fejedelemnek haragja felgerjed te ellened,
a te helyedet el ne hagyjad;
mert a szelídség nagy bűnököt lecsendesít.
Van egy gonosz, a melyet láttam a nap alatt, mintha tévedés volna,
a mely a fejedelemtől származik.”¹³⁸*

III. FEJEZET

A király, a királyi ház tagjainak bántalmazása és a király megsértése

A Javaslat II. fejezetében a törvényalkotó három különböző, összetartozónak vélt tényállást: a király bántalmazását, megsértését és a királyi ház tagjainak bántalmazását foglalta egybe. A tárgyuknál fogva összekapcsolódó cselekmények meghatározásával az előterjesztő arra vállalkozott, hogy a király, illetve családja sérelmére elkövetett olyan cselekedeteket szankcionáljon, amelyeket dogmatikailag el kívánt választani a szorosan vett felségsértési tényállásoktól.

Csemegi a Képviselőházi vitában¹³⁹ egyenesen a tudományos kutatások eredményének, harcának és a Javaslatba – hazánkban első ízben – átültetett vívmányának nevezte, hogy a cselekményt, melyről a II. fejezet intézkedik, el lehetett különíteni az első fejezetben elősoroltaktól. Csemegi Pauler Büntetőjogtan című munkájában kifejtettekre utalt, és örömmel nyugtázta, hogy a Javaslat bizottsági előadója kítűnő munkájában végett vetett annak az állapotnak, amikor nem lehetett tudni, hogy hol húzódik az állam felségének és a király személye közti határ: „mert a királynak még szóval való megsértése is, a nota infidelitatis, vagy – a mennyiben nem lehetett tudni, hogy hol kezdődik, vagy hol végződik – a crimen laesae majestatis esetei közé soroztatott. Ez a crimen laesae in genere et in specie az, melynek a ház t. előadója kítűnő munkájában Magyarországon végett vetett, – hosszú időközön át hatályban volt, de még mai napig is a király személyének megsér-

¹³⁸ Prédikátor könyve, 10. 1-2.

¹³⁹ Csemegi Károly felszólalása a Képviselőház 1877. november 29-ei ülésén. (Képviselőházi Napló, 315. Országos Ülés, 1875-78. XIII. 398.)

tése azon esetek közé soroztatik.” Ez azonban nem ígérkezett könnyen megoldható feladatnak.

Csemegi állítása annyiban helytálló, hogy a korábbi törvények ezt az elkülönítő megoldást nem ismerték. Az 1843-as Javaslat azonban már megtette ezt a különbségtételt, s a felségsértés bűncselekményétől szétválasztva a 446–448. §-aiban rendelkezett *A király személye elleni sértő kifejezésekről*.

Kiindulási alapot a király sérthetatlensége mint uralkodói személyes felségjog képezte, konkrét hivatkozási jogalapként pedig a szent és sérthetelen minőséget fundamentális alaptételként rögzítő 1848. évi III. törvénycikk¹⁴⁰ szövege szolgált. A Felség személyét mint az állami felséget és egységet képviselő személyt ért támadások tartoznak ide, amelyek az uralkodói állást nem (ezért nem érik el a felségsértés szintjét), de a királyi méltóságot sértik, ezért súlyos büntetéssel fenyejtendők.¹⁴¹

1. A király bántalmazása

Miniszteri javaslat 137. §¹⁴²

A ki a királyt tetteg bántalmazza, a mennyiben cselekménye felségsértést nem képez: a király bántalmazásának büntettét követi el, és 10 évtől 15 évig terjedhető fegyházzal, hivatalvesztéssel, és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével büntetendő.

A király bántalmazásának bünteténél a cél a felségsértő, vagyis a királyt uralkodói állásában, állami funkcióiban, királyi jogaiban támadó – a korábbi szakaszokban már meghatározott – cselekedetek, és a szokásjognál fogva emberként is sérthetetlennek tekintett királyt mint a fejedelmi méltósággal elválaszthatatlan kapcsolatban álló személyt sértő deliktumok közötti pontos különbségtétel volt.

Olyan tényállás megalkotásáról volt szó, amelyet az addigi hazai törvények sohasem kívántak pontosítani, hiszen a király bármilyen tetteges bántalmazását a hazai jogalkotás és -alkalmazás addig magától érthetődően beleértette a hűtlenség tényállásába. Sem törvényeink, de a bíróságok sem

¹⁴⁰ „1. § Ő Felségének a királynak személye szent és sérthetetlen.” 1848. évi III. törvénycikk független magyar felelős ministerium alakításáról. (CJH.)

¹⁴¹ Kautz, 1881, 447.

¹⁴² Javaslat MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvényszövegben 139. § – kézirat.

kívántak indítékok és a testi sérelem foka alapján különböztetni. Magától érthetőnek vették a király személyét (szóval vagy tettel) sértő eredményből a felségsértő szándékot.

Régi törvényeink, különösen törvényes gyakorlatunk nem tettek a bűntett körülírásában különbséget e két irány között – rögzíti a miniszteri indokolás.¹⁴³ Itt kell megjegyezni, nem egészen pontosan, mivel a Hármaskönyv hűtlenségről szóló része a felségsértés első két esetének felsorolásakor külön szerepelteti a fejedelemre kezet vetőket, és csak második tényálláscsoportban a király közhatalma ellen támadókat. Természetesen ez nem jelentett elnevezésbeli, vagy büntetésbeli megkülönböztetést.¹⁴⁴

Az 1843. évi büntetőtörvény-tervezet a felségsértő cselekedeteket (43. fejezet) és a király személye elleni szóbeli sértéseket (47. fejezet) elkülönítette, de ezt már nem tette meg a fizikai sértések terén.

A kérdés, hogy mit értett a jogalkotó a tetteges, de a felségsértés mértékét el nem érő cselekedeteken, mennyiben lehetséges a határvonal meghúzása?

A szűkszavú Indokolás visszautal a felségsértés, szorosan királyt érintő szakaszára (Mj. 125. §), amikor azt mondja, hogy azok a deliktumok tartoznak ide, amelyek *nem* intéződnek a király élete, testi épsége, vagy szabadsága ellen. Ez esetekben az állam csak közvetve sérül, de az állami funkciókban zavar nem áll be, fennakadás nem veszélyezteti a társadalmat.¹⁴⁵

A felségsértés hivatkozott négy bekezdését végignézve látható, hogy a király testi épségét védő második („*testi épségét megsérti*”) jelenthet a gyakorlatban problémát. Schnierer Aladár törvénytárgyát ezért azzal a fontos gondolattal egészítette ki, hogy ez a kritérium kizár minden olyan bántalmazást, mely a király testi épségének megsértését okozza.¹⁴⁶

Mi marad tehát? Minden tetteges bántalmazás, amely a király testére gyakorolt jogtalan behatást jelent, a testi épségét azonban nem érinti. Ezt a szintet el kell érnie, és ennek a két feltételnek meg kell felelnie, mert az

¹⁴³ Lőw, 1880, II. 74.

¹⁴⁴ „1. § Első eset a felségsértés bűne; ha tudniillik valaki fejedelmünk személyére szentségtelen kezét vet, vagy fegyverrel avagy méreggel élete ellen tör, vagy azok közé a falak közé vagy abba a házba, a hol a fejedelem maga tartózkodik, hatalmasul beront. 2. § Második eset: ha valaki nyilván az alkotmány, a király és korona közhatalma ellen támad és ellene szegül. E támadást azonban úgy értsd, hogy akkor, ha jogos önvédelemből történik, nem szül hűtlenségi vétket.” (Hármaskönyv: A hűtlenség vétkének eseteiről.)

¹⁴⁵ Lőw, 1880, II. 84.

¹⁴⁶ Schnierer, 1885, 259.

uralkodó testét nem érintő szimbolikus sértések már a király megsértését (Mj. 138. §) jelentenék.

A Miniszteri javaslat szövegéhez a bizottságok nem tettek észrevételt, változatlanul került be a törvény szövegébe.¹⁴⁷

2. A király megsértése

*Miniszteri javaslat 138. §*¹⁴⁸

A ki a király ellen szóval, írásban, nyomtatványban, képes ábrázolatban, vagy más módon sértést követ el: vétség miatt 2 évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő.

A király iránti kötelező tisztelet megsértése képezi a szövegjavaslatban leírt tényállást, amelynek kiteljesedéséhez nem szükséges sem nyilvánosság, sem az, hogy a tett elérje a rágalmazás vagy a becsületsértés szintjét. Már maga a javaslat Indoklása is elébe menve a kifogásoknak kifejti: a törvény nem lehet elégséges eszköz arra, hogy pontosan meghatározza, mi képezheti szóban, gondolatban, ábrázolásban a király megsértését. Ezt a konkrét esetben a bíróra kell bízni – teszi hozzá kicsit nagyvonalúan. Inkább elnagyoltan, ha hozzátesszük, hogy maga az indoklás a sértés, a gyalázás rendkívüli művészi szintre emelkedett mesterségéről beszél.

Az Igazságügyi Bizottság nem is elégedett meg a Javaslat leegyszerűsített szövegezésével, ezért kettéválasztotta a tényállást.¹⁴⁹ A király megsértésének alapesetét enyhébb büntetéssel (két év fogház és hivatalvesztés) javasolta büntetni.

Megalkotott továbbá egy súlyosabb beszámítású, *három évig terjedhető államfogházzal és hivatalvesztéssel járó minősített esetet, amennyiben a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére*

¹⁴⁷ 1877. november 30. Képviselőház.

¹⁴⁸ Javaslat MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvényszövegben 140. § – kézirat.

¹⁴⁹ 140. § A ki a király ellen sértést követ el: vétség miatt két évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő. A ki azonban a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállításával követi el: vétség miatt három évig terjedhető államfogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő. (Magyar Törvénytár, 1896, 123.)

kiállítása által követi el valaki.¹⁵⁰ A Bizottsági jelentés kifejezetten deklarálta a minősített cselekmény súlyosabb büntetését, miközben szerényen hallgat arról, hogy a három évig terjedhető büntetést a jóval enyhébb, a legenyhébb, meg merem kockáztatni legkevésbé elriasztó, államfogház fokozatban kellett letölteni. (Gondoljunk Perczel manővereire az Igazságügyi Bizottságban a felségsértés kísérlete kapcsán, amikor mindent megtett, hogy a custodia honestaként jellemzett büntetésnem bekerülését a tényállás büntetései közé megakadályozza.) A hivatalvesztés mellékbüntetés pedig a gyakorlatban alig érintette a leginkább érintett elkövetői célcsoportot, a sajtó munkatársait.

Valószínűsíthető, hogy a törvényszöveget módosító Bizottság a szétválasztással, a királyt sértő cselekmények szankcionálásánál, egy különösen veszélyesnek, ugyanakkor a szabadságjogok szempontjából érzékenynek tekintett területet, a korábbi sajtódeliktumok egy körét kívánta speciálisan kezelni és büntetni.

Nem szabad azt sem elfelednünk, hogy a királlysértés alapesete szóval és tettel is, rendkívül sokféle magatartással megvalósítható vétség. A rágalmazás, gyalázás, gúnyolódás, jelképes lealacsonyítás jelekkel, szimbolikus cselekményekkel, szándékos tiszteletlen viselkedéssel tartozik ide, de több a kommentár az uralkodó testi bántalmazással való fenyegetését is ide sorolja.¹⁵¹

Az uralkodó testi épségében való fenyegetettsége esetében azonban a királlysértés alapesetbéli elkövetésének körülményei már veszélyesen közelítenek a király tetteleges bántalmazásának, szélsőséges esetben a felségsértésnek büntettségéhez, azt pedig még véletlenül sem engedhette a jogalkotó (feltételezve a tudatosságot), hogy ezek a sajtó útján elkövetett bűnökkel keveredjenek. Nyilvánvaló, hogy írásos formában is lehet valakit testi épségében fenyegetni, ez azonban merőben más, mint amikor ez időben és térben egybeesik.

A királlysértés tényállása az Igazságügyi Bizottság módosításával került elfogadásra.¹⁵²

¹⁵⁰ „A király elleni sértés, ha az irat nyomtatvány vagy képes ábrázolat terjesztése vagy kiállítása által követtetik el, súlyosabb beszámítású, mintha az élő szóval történik, és azért a bizottság azt súlyosabb fenyíték alá vette, és mert sajtó útján követtetik el, államfogházzal, melly három évig terjedhet és hivatalvesztéssel büntetendőnek mondotta ki.” Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

¹⁵¹ Henke, 1823–1838. Henke munkájából Schnierer idéz (III. 458.). (Schnierer, 1885, 259.; Kautz, 1881, 448.)

¹⁵² 1877. november 30. Képviselőház.

3. A királyi ház tagja bántalmazásának büntette

Miniszteri javaslat 139. §¹⁵³

A ki a királyi család valamelyik tagját tettelegesen bántalmazza, a menyenyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik: a királyi ház tagja bántalmazásának büntetést követi el, és 5 évig terjedhető fegyházzal, hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével büntetendő. A ki pedig a királyi ház valamelyik tagja ellen a 138.§-ban megjelelt módon követ el sértést: vétség miatt egy évig terjedhető fogházzal büntetendő.

A Javaslathoz szövege az előző két paragrafusban megfogalmazott védelmet egy speciális személyi körre, a királyi család tagjaira is ki kívánja terjeszteni. Kik ezek a személyek és miért érdemelnek védelmet?

Bármilyen furcsa, meg kell állapítanunk, hogy ismételen egy újonnan megfogalmazásra kerülő tényállással állunk szemben. Meglepő, de az addigi törvényi szabályozásban nem találjuk meg a királyi család tagjainak védelmét, ezzel szemben azonban a gyakorlat teljesen világosan egyértelművé tette a kiemelt büntetőjogi védelem mindenkori meglétét.

A Tripartitum csupán árnyaltan utal a király környezetére, amikor a királyi udvar falai közé berontókat hűtleneknek nevezi, az 1843. évi javaslat pedig a király lakóhelyére töröket nyilvánította volna felségsértőnek, az uralkodó ház tagjai elleni bűncselekmények felségsértésként való szankcionálását elvetette az országos bizottság (lásd Harmadik rész, III. fejezet). Bár a Tripartitumban a hűtlenség szerteágazó tényállásainál védett személyi köröket megismerve, a kevesebből a többre elv alkalmazásával logikusan következtethetünk arra, hogy a király családja védelmet élvez, ez kifejezetten kimondva mégis sincsen.

Mert ez egyszerűen magától érthető! Hiszen az esetek túlnyomó többségében a királlyal szembeni-melletti hűségviszonyban a fejedelem egész családja, illetve a trónra jogosult dinasztia mind a jogi aktusokban (öröklési szerződések, királykoronázás, hatalomgyakorlás stb.), mind az ezt kifejező szimbólumrendszerben egyaránt megjelent.

¹⁵³ Javaslathoz MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvénytörvényben 141. § – kézirathoz.

Kiket kíván a törvény védeni? A miniszteri indokolás nem ad támpontot így a törvény hatálybalépése után keletkezett kommentárok szövegére kell támaszkodnunk.

Schnierer a királyi család tagjai közé az egyenjogú (ebenbürtig) házasságban törvényesen született osztrák főhercegeket, azok feleségeit, és az ilyen származású főhercegnőket sorolta mindaddig, amíg a monarchia államkötelékében maradnak.¹⁵⁴

A védelmet az örökös monarchia intézménye biztosítja számukra, a dinasztia tagjai „különös kiváló” egységet képeznek, ez közjogilag is különleges státuszt biztosít a számukra, amelyet a btk. Javaslat is elismer – írja Fayer.¹⁵⁵

Az Igazságügyi Bizottság következetesen tartva magát a 138. § kapcsán elfoglalt álláspontjához, itt is új szövegjavaslatban választotta ketté a királyi ház tagjai ellen elkövetett sértéseket. Az alapesetre, amelyet egy évig terjedő fogházbüntetéssel, és az irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztésével vagy kiállításával elkövetett „súlyosabb”, két év államfogházzal büntetendő cselekményre.

A szövegjavaslat az Igazságügyi Bizottság módosításával került előfodásra.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Schnierer, 1885, 260.

¹⁵⁵ Fayer, 1905, II. 17.

¹⁵⁶ 1877. november 30. Képviselőház. 141. § A ki a királyi család valamelyik tagját tetteg bántalmazza, a mennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik: a királyi ház tagja bántalmazásának büntetést követi el, és öt évig terjedhető fegyházzal, hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével büntetendő. A ki a királyi ház valamelyik tagja ellen sértést követ el: vétség miatt egy évig terjedhető fogházzal, ha pedig a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el: két évig terjedhető államfogházzal büntetendő. (Magyar Törvénytár, 1896, 123.)

Csemeji
Karoly

*„Az infidelitás nem olyan államjogi kifejezés,
amely minden körülírás nélkül érthető.
Ha itt mégis minden pontosabb meghatározás nélkül fordul elő,
ez annak a jele, hogy ez a terminus közjogi vonatkozásban
már teljesen egyértelmű és jelentése világos:
lázadás, összeesküvés az uralkodó élete ellen, országárulás.”¹⁵⁷*

IV. FEJEZET

A hűtlenség

1. A hűtlenség büntetőjogi fogalma – bevezetés

A hűtlenség közös elnevezése alatt a Javaslat számos jogtalan cselekményt foglalt össze, amelyek abban azonosak, hogy különböző módon, de mindannyian a magyar államot vagy a monarchiát támadják: elsősorban külső biztonságában, valamint az országok közösségében elfoglalt nemzetközi hatalmi állásában,¹⁵⁸ jogalanyiségében.

Nehezen osztályozható és megszámlálható ez a kiterjedt magatartás-csoport, amelyet a legislátor ebben a fejezetben fésült össze, és az előző fejezetektől elkülöníteni törekedett. Ennyiben mindenképpen hasonlít a hűtlenség évszázados tényállására.

Kautz Gusztáv tankönyvében a hűtlenségnek tizenegy, a törvényben felsorolt esetéről beszél, melyek közül az első tizet katonai árulásnak, az utolsót pedig „diplomatai árulásnak” nevezi.¹⁵⁹ Fayer László negyedszázaddal később megjelent kézikönyvében a katonai hűtlenségnek már tizenegy, a diplomáciai árulásnak négy esetét különbözteti meg, miközben a fejezet szövege nem változott.¹⁶⁰

Valódi feladatunk nem a tényállások pontos összeszámlálása, hanem annak felfedése, hogy mi fogja össze ezt a sokféle jogellenes magatartást és mi az, ami elválasztja a felségsértési fejezet államot, az állami felségterületet védő rendelkezéseitől (Mj. 126. §)?

¹⁵⁷ Horváth, 1966, 271.

¹⁵⁸ „Machtstellung des Staates”.

¹⁵⁹ Kautz, 1881, 449.

¹⁶⁰ Fayer, 1905, II. 19.

Két tényezőt kell részletesebben megtárgyalnunk: a speciális elkövetői kört és a bűncselekmény jogi tárgyát.

A Javaslat (és az elfogadott törvény) szerint a katonai árulás eseteiben mindig *magyar honosnak*, illetőleg a monarchia másik állambeli polgárának kell lennie az elkövetőnek. Külföldiekre a nemzetközi hadi szabályokat kell alkalmazni. (Az Indokolás – véleményem szerint – értelemzavaróan a külföldiek büntetlenségéről beszél, holott a későbbiekben rögzíti a nemzetközi hadijog szabályainak teljes körű alkalmazását.)

A magyar közjogi gondolkodás az állampolgár (honpolgár) és honos kifejezést vagylagosan használta, a honos kifejezést a büntetőtörvény-javaslat használta először következetesen a magyar jogalkotás történetében. Az állampolgársággal kapcsolatos korabeli törvények (pl. 1868:44. tc., 1879:50. tc.) a két kifejezést egyaránt használták, megközelítőleg azonos tartalommal, ugyanannak a jogviszonynak a kifejezésére.¹⁶¹

Az elkövetői kör szűkítésének alapja az a jogszemléleti és politikai változás, amely a hűség viszonyt, valamint az állam és a hatalomgyakorlás fogalmi változásait a 18. század végétől már a büntetőjogba is átültette, így téve különbséget a *felségsértés* (szándékosan nem a felségárulás kifejezést használva) és a *hütlenség* között.¹⁶² A Javaslat indokolása a két bűncselekmény elkülönítésénél a hűségi viszony átértelmezésére, és az alattvalóból állampolgárrá emelkedett lakosok kötelezettségének definiálására helyezi a hangsúlyt.¹⁶³

¹⁶¹ Varga Norbert (2008): *Az állampolgárság fogalmának kialakulása a magyar közjogban*. Acta Universitatis Szegediensis – Acta juridica et politica. Tom. LXXI. Fasc. 16. Szeged. 508–510.

¹⁶² Liszt kifejezésével a hütlenség: „Angriff auf Bestand und Sicherheit des Staates als eines Gliedes der Völker-familie”, míg a felségsértés definíciója: Angriff auf Bestand und Sicherheit des Staates als eines Einzelindividuums.” A hütlenség tehát több államnak létezését tételezi fel, míg a felségsértés alá eső merényletek sajtószéri jellegűket nem vesztenék el akkor sem, ha a megtámadott állam egyedül léteznék a világon, vagy ha az egész világ egy egységes államot képezne. (Heil: i.m. 518.)

¹⁶³ Csemegi tulajdonképpen a felségsértés szó használatát (amely alatt sokáig kizárólag a király személye elleni merényletet értették) és azonosítását a crimen laesae maiestatis római büntetőjogban használt fogalmával tévedésnek tartotta. A Római köztársaság korából származó a Lex Julia de Majestate – szerinte – a Populus Romanus fenségét, vagyis a római államot védte, nem pedig az uralkodót, ahogyan azután a nota infidelitatis elnevezéssel, ez a magyar jogrendbe is (német közvetítéssel) átkerült. „Nagy és hosszú időig tartó küzdelemben, a tudomány igen sok buvárlatába, a helyes eszmék helyes felismerésébe, és a helyesen felismert eszméknek tüzetes megállapításába került, míg a király személyének tetteleges bántalmazása által elkövetett

A modern felfogásban a felségsértés elleni fellépés jogalapja az uralkodó felséget és magát az államot mint egyént megillető *önvédelmi jog*, nem pedig az állampolgárt kötelező hűség, ebből következik, hogy már nem kiemelt szempont a támadó honossága – fejtegeti Csemegi.¹⁶⁴ Örömmel nyugtázza – mint mindig, amikor ezzel a saját álláspontját támasztja alá –, hogy az 1843. évi btk. Javaslat is ennek szellemében alkotta meg a „Hütelenség” tényállását. (A 43^{-as} szövegezés a katonai hűtlenség eseteit önti formába,¹⁶⁵ bár az elkövetői kör szűkítésére itt még csak közvetetten a szöveggörnyezetből érezhető ki a szándék.) Azon viszont sajnálkozik, hogy a felségsértés helyett a felségárulás kifejezéssel alkottak tényállást Deákék, „holott tudták”, hogy itt nem árulásról, vagyis *nem* a hűség megsértéséről van szó.

A hűtlenség esetében viszont a haza iránti polgári kötelesség bűnös megszegéséről, a haza elárulásáról, *hazaárulásról* kell beszélni. (Fayer határozottabban fogalmaz: „A felségsértés a forradalomra tör, a hűtlenség az árulásra.”¹⁶⁶)

A Javaslat indokolása a *katonai*- (a tulajdonképpeni hazaárulásra, vagy honárulásra) és a *diplomáciai árulásra* bontja a fejezet paragrafusait, bár a kategóriák elnevezései nem jelennek meg a szövegben. Az utóbbinál nem követeli meg a honosságot, de itt is csak olyan személy lehet az elkövető, akit hűség kötelez. Ez azonban a hivatalos megbízatásból – nem a honpolgárra érvényes „természeti”, „az örök igazság változatlan törvényeiből” – ered, magából a feladat elvállalásából keletkezik, amely kötelességet külföldi is elvállalhat, és így meg is szeghet. A katonai árulás miatt a külföldiek ellen a

merénylet elkülönített az állam felségét megsértő merényletektől.” Csemegi felszólalása a Képviselőház 1877. november 29-ei ülésén a felségsértésről szóló vitában. (Képviselőházi Napló, 315. Országos Ülés, 1875-78. XIII. köte. 397–398.)

¹⁶⁴ Csemegi Károly művei (1904). Franklin-Társulat, Budapest. 334.

¹⁶⁵ 429. § Hütelenségi büntettet követ el: a) A'ki az országnak valamely helyét, erősségét vagy táborát szándékosan az ellenségnek elárulja, vagy elárulni tettelesen törekszik. b) A'ki a' haza ellen szabad akaratból fegyvert visel, vagy szabad akaratból az ellenségnek mint kém szolgál. c) A'ki midőn az ellenségnek hatalma alatt nincsen, szabad akaratból annak számára zsoldosokat szerez, vagy az ellenség seregének pénzt, fegyvereket, hadi vagy élelem szereket szolgáltat, vagy szolgáltatni tettelesen törekszik. 430. § A' hűtelenségnek legnagyobb büntetése holtig tartó rabságig terjedhet. 431. § A' hűtelenségnek mind azon eseteiben, mellyek a' fentebbi 429-ik § a) b) c) pontjaiban elsoroltatnak, mind a' felbojtó, mind a' szövetkezők azon szabályok szerint lesznek megítélendőek, mellyek a' felségsértési felbojtásra és szövetkezésre nézve a 422, 423, 44, 425, 426, és 427-ik §§-ban megállapítottak.

¹⁶⁶ Fayer, 1905, II. 19.

hadi szabályok alkalmazandók – amely szabály a magyar állam elleni ellenséges katonai jellegű cselekményeknél egyértelműnek tűnik.

Kérdésként vetődhet fel azonban, hogy mi a helyzet azokkal a diplomáciai megbízatásokhoz hasonló helyzetekhez, amikor valaki katonai feladatot vállal és teljesít külföldiként magyar megbízója felkérésére, esetleg a magyar haderő kötelékében? Miért kellene őt, a hűségét, vagy akár az esküjét elárulót a nemzetközi szabályok hatálya és oltalma alá vonni? Ahhoz ebben az esetben nem férhet kétség, hogy ezek a személyek hivatalosan, (esetleg titkosan) állami felhatalmazás alapján vesznek részt a harci cselekményekben, így a katonai jog hatálya alá tartoznak. Kérdés, hogy melyik jog ez? Bár Csemegi a bizottsági vitában jelezte, katonai szakértők is átvizsgálták a szöveget és „egészen helyesnek találták”, erre sem itt, sem a későbbi kommentároknak nem kapunk választ.

A fejezetben foglalt cselekmények elkövetéséhez tudatosságot kíván meg a törvényalkotó, „gonosz szándék”, de legalább eshetőleges (dolus eventualis) a következményekbe belenyugvó szándék szükséges a deliktum végrehajtásánál. Az azonban közömbös, hogy az elkövetőt milyen indok és háttér vezette tette végrehajtásában.

A tényállásoknak további közös eleme, hogy a cselekmény objektív veszélyes legyen, vagyis képes legyen a kárt, vagy a veszélyeztető magatartást előidézni az államra nézve. A veszély nagyságának megítélésénél nem csak az elkövetőt és tettét, hanem az abból eredő veszélyeket és negatív lehetőségeket, különös tekintettel a védett tárgyra és a különleges helyzetekre (hadiállapot, hadi készültség stb.) is figyelembe kell venni. Éppen ezért a hűtlenség bűncselekményei a törvényben leírt cselekedetek elkövetésével befejezettnek tekinthetők anélkül, hogy az államot ért káros hatások bekövetkeznének.¹⁶⁷

A hűtlenségi fejezet záró szakaszai (Mj. 146–149. §), amelyek a szövetségkötést, a hűtlenség elkövetésére való felhívást, a mellékbüntetéseket, valamint a szövetségkötés esetében alkalmazott büntetlenségi szabályokat tartalmazzák, hivatkoznak a felségsértésnél már megállapított paragrafusokra. Jogtechnikai újdonságot nem jelentettek, a Bizottság érdemi változtatás nélkül küldte tovább, a Képviselőház pedig a november 30-i ülésnapon vita nélkül hagyta jóvá azokat. Részletes ismertetésüktől ezért eltekintek.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Schnierer, 1885, 263.

¹⁶⁸ Miniszteri javaslat 146. § A 140, 141. és 142. §§-ban meghatározott valamelyik cselekmény elkövetésére létrejött szövetség (131. §), ha ahhoz előkészületi cselek-

„MAGYAR JOGÁSZ”
 megjelenés napján
 mindenki részére
 Hírléte ár: —
 Egyszeri ára... 15 frt. —
 Fél évre... 7 — 50
 Negyed évre... 4 — —
 Egy hónapra... 1 — 40
 Hirdetések:
 Egy sorra minden sorra
 az első sorra 1000 szavattal
 10 sz. az első sorra 1000 szavattal
 10 sz. az első sorra 1000 szavattal
 10 sz. az első sorra 1000 szavattal
 10 sz. az első sorra 1000 szavattal

MAGYAR JOGÁSZ

JOGI ES KÖZIGAZGATÁSI NAPILAP

A MAGYARORSZÁGI ÜGYVÉDI KAR EGYETEMES KÖZLÖNYE.

Szerkesztőség
 kiadó-hivatal:
 Budapest,
 V. kerület, 3. sz.
 nevű a ház 10. sz. alatt
 ill. a Kölcsey utcán kívül,
 az előfizetési hirdetések ki-
 adásának helyén a helyi
 hirdető — Kéziratok csak
 ismert korszakról fogadják
 csak a.

A büntető-kodex életbeléptetése.

A büntető-kodex életbeléptetését sürgeti az Ellenőr tegnapi számban megjelent vezércikkkel s a következő kérdést veti fel: „Miert esidélünk büntető-kodexet oly gyorsasággal, azért, hogy a külföld megbámulja törvényalkotási képességünket pusztá hűségig vagy azon komoly szánnakkal, hogy törvénykönyvünket gyakorlatilag is értékesítsük, hogy végtevénsünk büntető-igazságszolgáltatási nyomorúságainkat?”

Mindenekelőtt csak azt akarjuk megjegyezni az Ellenőr-nek, mikéj abból, hogy a kodex gyorsan tárgyalattott le, korántsem követhetik, hogy arra elegendő szükség volt vagy van.

A büntető-kodex azért tárgyalattott le szokatlan gyorsasággal, mert a kormány annak idejében e törvényen kívül semmi eredményt sem volt képes fölmutatni s nagy hatással volt rá az aggraztóból aggraztobb lehangoztás a képviselőknél az 1877. évi nemzetgazdasági szomorú viszonyok miatt, melyek előidézők voltak a kodex iránt fennálló közönységek, ugyanczira, hogy azt a különben fontos törvénykönyvet öres ház előtt tárgyalják s valjuki be végül azt is, hogy a képviselőház kitűnőbb szakferfiai, meg lehet személyes tekintetéből a kodex készítője iránt, meg lehet más okból, nem vettek részt a vitákban.

séget képez, a közönység a törvényt tanulmányozni fogja s csak azért tartózkodik valamely esekélmény elkövetésétől, mert az a törvényben büntettt vagy vétségnek van megjelölve?

Meg lehet győződve az Ellenőr, hogy az ember a vele született észszel s az ez alapon fejlődött jogérzettel fölisméri és tudja mi szabad, mi nem; meg lehet győződve, hogy bíráink, kivált az utolsó évtizedben, a büntetés eljárt színtén a javításban keresvén, egyáltalában nincs szükség azt a humanisztikus iránt hangsúlyozni, melyt a kodex állítógal követ.

Nincs szandekunk az Ellenőr minden mondatára reflektálni, annakérvésb, mert újat vagy nyugot nem mond; azonban még sem akarjuk mellőzni fontosabbnak mutatózó eme kérdését:

„Mi köze a pénzkérdésnek az anyagi büntetőjog életbeléptetéséhez? Itt arról van szó, hogy bíróságaink, a jelenlegi eljárás szabályait követe, a kodex minősítéséhez képest mondják ki a vádlottat — bizonyíték esetében — bűnösnek és büntessék a kodex büntetési tételi szerint.”

Hogy képzelhető az Ellenőr a büntető-kodex humanizmusnak értékét, az általa előbb veti jartás eredményét, a büntető-jogban d-szer keresztülvitele nélkül? A javítás nem érhető el, ha börtöngyűnket gyökeres reform nem vártok át. Előbb az életben.

van kitérés s ennek érzélmé alatt ne kapkodjunk a büntető-kodex anyagi része után.

A rendőri büntető-törvény életbeléptetését szüntelen hangsúlyozza a mai Ellenőr. Nem várnunk képelek elgondolni, hogy mivel indokoltat a nevezett ív ebbeli sürgetését, mert mi s velünk együtt a valódi jogász közönység tisztában van azzal, hogy a rendőri kodex, illetőleg a büntető-törvénykönyv s a kihágásokról jelenlegi alakjában a rendőri oldalról igen lényeg és a társadalomban rendkívül elharapóztot bajok nem fog segíteni. Ki fogjuk mutatni, hogy a kodex a rendőri kihágások egész körét, melyet oroszai köllene, ki nem meríti, míg Ellenőr a leg-heszonatlanabb dolgokat felkarolva, kimerítőleg tárgyalja, dolgokat, mondjuk, melyek a társadalmi viszonyokkal napról-napra változnak s a törvénykönyv folytonos módosítását, változtatást tenné szükségesé.

Az államhivatalnokok viszonyait rendező törvényjavaslát — írja s P. Lloyd — már kézen van s a képviselőház legközelebbi ülésésközben be is fog terjesztetni. A miniszteriumok kiküldött-jelölt alakult bizottság már rég elkészítette a javaslatot, mely kétszázhuszonnégy szakaszban behatóan oldja meg a hivatalnokok viszonyainak rendezését. Az általános intézkedéseken kívül szabályozza a diszponibilis állapotba való helyezés, a próba felmondási határidőre vagy a visszavétel feltétele mellett elbocsátottak sít ügyét; továbbá a szabály s kétségnyugodjaiszi eseteket, a hivatali bűntetteket, foglyomi vétségeket, a foglyomi eljárást, a felfüggesztést, a hivatalnokok s utódai igényeit. A ja-

mény nem járult, 5 évig terjedhető fegyházzal, ellenkező esetben pedig 5 évtől 10 évig terjedhető fegyházzal büntetendő. Miniszteri javaslat 147. § A 140, 141 és 142. §§-ban meghatározott hűtlenség elkövetésére, a 133. §-ban meghatározott módon intézett nyilvános és egyes felhívás, 5 évtől 10 évig terjedhető fegyházzal büntetendő. Miniszteri javaslat 148. § A hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése, a jelen fejezet eseteiben is alkalmazandók. Miniszteri javaslat 149. § A szövegség büntetlensége iránt a 135. §-ban foglalt intézkedés, az ott megállapított föltételek alatt, a 140 §. § esetei kivételével, a hűtlenség elkövetése céljából létrejött szövegségre is kiterjesztetik. Javaslat. (MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvényszövegben 148-151. § — kézirat.)

2. A katonai hűtlenség esetei

2.1. A hűtlen szövetkezés

Miniszteri javaslat 140. §¹⁶⁹

A hűtlenség büntetett követi el, és 10 évtől 15 évig terjedhető fegyházzal büntetendő azon magyar honos, a ki valamely külhatalom kormányával szövetkezik, vagy azzal közvetlenül vagy közvetve érintkezésbe bocsátkozik a végett, hogy azt a magyar állam vagy az osztrák-magyar monarchia elleni ellenséges cselekményre bírja, valamint az is, a ki valamely külhatalmat, az osztrák-magyar monarchia ellen háborúra indítani törekszik.

Ha azonban a háború kiütött, vagy a hadüzenet megtörtént, a hűtlenség életfogytig tartó fegyházzal büntetendő.

Tömören megfogalmazott tényállás a fejezet első paragrafusá, amely két célzatos magatartást szankcionál. A *szövetkezést* és az *érintkezésbe bocsátkozást*, amelynek célja az állam elleni ellenséges cselekmény kiváltása, illetve háború kirobbantása.

Két kísérleti cselekményt vett fel tehát a törvényalkotó a befejezett tényállások közé – nem először tette ezt az állam elleni körben –, amelyeket eredményességük esetén, a második vonalban meghatározott minősített esetként büntetett szigorúbban.

Schnierer azonban úgy véli, ennek a befejezett deliktummá emelt cselekedetnek is lehet kísérlete: amikor a kapcsolatfelvétel sikertelen maradt a másik fél visszautasítása okán. Szerinte mind a szövetkezés, mind pedig az érintkezésbe bocsátkozás kétoldalú aktus, amely csak a két fél közös szándéka esetén valósulhat meg.

A Javaslát szövegét olvasva két probléma első látásra feltűnhet: a szövetségkötést a Javaslát önálló bűncselekményként már szerepelteti a felségsértési fejezetben (Mj. 129–130. §), illetve gondot jelenthet a közelebről körül nem írt célzat, vagyis az ellenséges cselekmény fogalma és terjedelme.

Az Igazságügyi Bizottságban csupán Szilágyi Dezső helytelenítette, hogy a felségsértés előkészületi cselekményét (a szövetségkötést) a hűtlenség fogalma alá sorolták, és így súlyosabban büntetnék. Véleménye nem talált meghallgatásra. Horváth Boldizsár, Hodossy Imre és Juhász Mihály a sajátos magyar viszonyokra tekintettel tartották indokoltnak ezeknek az államot léte-

¹⁶⁹ Javaslát MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvényszövegben 142. § – kézirat.

ben (háborúval) fenyegető veszélyes tetteknek külön büntényként való kezelését. Teleszky István egyenesen tagadta a tényállások közti összefüggést, viszont ő az egyetlen, aki jelzi, az *ellentétes cselekmény* kifejezés nem világos, ezért ő az „ellentétes megtámadás”-t javasolta – sikertelenül.

A miniszteri indokolás megpróbálta feloldani azt az ellentmondást, hogy egyes felségsértési tényállások elemei („amelyek nem kívánják meg a tettes közvetlen, aktív részvételét az eredmény kivitelezésében – lásd. 125. § pl. „aki a királyt megöli” stb. – vagyis a 126. §-ban leírtak) megvalósíthatóak a hűtlenség leírt keretein belül is, akár enyhébb büntetéssel, az egyedüli szűkítő feltétel a magyar állampolgárság követelménye.

Az indokolás szerint a szakaszban körülírt cselekményt elkövethetik *magyar honosok* azon szándékkal, hogy az ellenség segítségével a 126. §-ban meghatározott eredmények¹⁷⁰ valamelyikét elérjék, így például, hogy a magyar államot, vagy az Osztrák-Magyar Monarchiát képező terület valamelyik része elszakadjon, vagy valamelyik szomszéd ország területével egyesüljön. A cselekmény ez esetben sem veszti el felségsértési jellegét, s nem 10-15 évig terjedhető, hanem a 128. § szerint életfogytig tartó fegyházzal lesz büntetendő.

Elismeri tehát a szigorúbb felségsértés primátusát ezekben az esetekben, mégis – a két deliktum szétválasztásának fáradtságos munkával kivívott megalapozottságát felülírva – érezhető a bizonytalanság a határvonalak megvonásában, amelyet a 10–15, illetve életfogytig tartó fegyházbüntetés közötti nagyságrendi eltérés tesz bírálhatóvá.

A bizottsági vitában ennél a pontnál, Csemegi a tőle megszokott magabiztossággal ragaszkodott álláspontjához, a felségsértés és hűtlenség különbözőségéhez. Váratlan elszólásként azonban kimondja: „Azon cselekmény, mely ellenségeskedésre külföldi államot hív fel, elkülönítendő bármely más

¹⁷⁰ Miniszteri javaslat 126. § A felségsértés büntetést képezi azon cselekmény is, mely közvetlenül arra van irányozva, hogy: 1. a trónörököklés törvényes rendje erőszakkal megváltoztassék; 2. a magyar állam alkotmánya, vagy a magyar államot képező országok közt, vagy pedig a magyar állam és az osztrák-magyar monarchia másik állama közt fennálló kapcsolat erőszakkal megváltoztassék; 3. a magyar államnak, vagy az osztrák-magyar monarchia másik államának területe, vagy ezeknek valamelyik része erőszakkal idegen uralom alá juttassék, vagy azon államtól, a melyhez tartozik, erőszakkal elszakittassék. Miniszteri javaslat 128. § A ki a 127. § 1. és 2. pontjaiban meghatározott felségsértést elköveti: tíz évtől tizenöt évig terjedhető állampolgárral büntetendő. A ki pedig a 127. § 3. pontjában meghatározott felségsértést követi el, életfogytig tartó fegyházzal büntetendő.

cselekvénytől, *még ha felségsértés is az.*¹⁷¹ Nem is csoda, hogy a bizottsági tagokban maradt kétség a szöveg helyességével kapcsolatban. Pauler szerint, aki a paragrafusban foglaltakat felségsértési szándékból *is* követi el, arra a bűnhalmazat (sic!) szabályait kell alkalmazni.

Valószínűsítem, hogy a bizottsági tagok legfőbb aduként elfogadták, hogy az idegen országgal való háborús-szövetkezés olyan kiemelt veszélyforrás – különösen a Magyar Királyság esetében –, amelynél a szigorú szabályozás szükségessége elnyomhatja a dogmatikai kétségeket. Így ebben a – valljuk be – nem túl jól sikerült szakasz esetében a két, külön pontokon magára maradt kétkedő (Szilágyi, Teleszky) álláspontját figyelmen kívül, a szöveget pedig változatlanul hagyták.

Vagy mégsem? A paragrafus befejező mondatára érdemes végezetül a figyelmünket fordítani, abban ugyanis mégis váratlan változást konstatálhatunk. A Képviselőház Igazságügyi Bizottsága által jegyzett kéthasábos (miniszteri – bizottsági változatú) szövegben a „Ha azonban a háború kiütött, vagy a hadüzenet megtörtént” rész „Ha a hadüzenet megtörtént, vagy a háború kiütött”-re változott anélkül, hogy ennek a módosító szándéknak a Molnár-féle bizottsági jegyzőkönyvben („A §. változatlanul elfogadott.”), vagy a Bizottság kézíratos jelentésében nyoma maradt volna. Feltételezem, hogy a végső szövegezéskor a Csemegi által vezetett csapat vette a bátorságot, hogy nem túl nagy horderejű kérdésekben, mintegy nyomdai korrektorként önkényes változtatásokat a saját szakállára eszközöljön.

Az Igazságügyi Bizottság „módosításával” országgyűlési vita nélkül került elfogadásra.¹⁷²

2.2. Hadiszolgálat az ellenségnél

Miniszteri javaslat 141. §¹⁷³

A hűtlenség büntetettét követi el, és 10 évtől 15 évig terjedhető államfogházzal büntetendő azon magyar honos, a ki háború esetében, az ellenség katonai szolgálatába lép.

Ha pedig már a háború előtt volt azon hatalom katonai szolgálatában, s abban kényszer nélkül megmaradván, az osztrák-magyar monarchia fegy-

¹⁷¹ Molnár, 1877(a), 263.

¹⁷² 1877. november 30. (Képviselőházi Napló, 316. Országos Ülés, 1875-78. XIV. 8.)

¹⁷³ Javaslát MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvényszövegben 143. § – kézirat.

veres ereje, vagy az ezzel közösen működő, vagy a vele szövetkezett hadi erő ellen harcolt, 5 évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

A szakasz különbséget tesz kétféle elkövető között. Az alaptípusba tartozik, aki a háború kitörésekor, vagy a hadiállapot tudatában lép az ellenség hadseregébe, és akiknél az elkövetési magatartás közvetlen irányultsága a haza elleni katonai szolgálatra irányul. Az enyhébben büntetendő második esetben az elkövető, aki a háború kitörésekor már az ellenség katonájaként teljesít szolgálatot és kényszer nélkül is fenntartja a szolgálati viszonyát. Ez utóbbi esetben a jogalkotó elismerte, hogy a korábbi viszonyrendszerből adódó kötelezettségek olyan kollíziója fordulhat elő, amelyért a tettes nem tehető korlátlanul felelőssé, és amelyet a büntetés kiszabásánál figyelembe kell venni. Csakúgy, mint azt a lehetőséget, hogy valaki olyan külső kényszer hatása alatt cselekszik, amelyből csak súlyos, akár az életét veszélyeztető következmények árán tudna szabadulni, amely kockázatvállalást a törvény sem követelheti.

Katonai szolgálatban állónak csak azt lehet tekinteni, aki fegyverviselésre jogosult, illetve kötelezett (nem sorolandó ezek közé a tábori lelkész, orvos stb.), nem szükséges azonban, hogy ténylegesen harcoljon a monarchia hadereje ellen.¹⁷⁴

A Javaslatot az Igazságügyi Bizottság két helyen módosította, mindkét esetben a hadiállapot beálltának időpontját, az előzőekben alkalmazott terminussal a *háború kiütése* időpontját pontosítva ezzel.¹⁷⁵

Az Igazságügyi Bizottság módosításaival országgyűlési vita nélkül került elfogadásra.¹⁷⁶

2.3. Az ellenséges haderő támogatása

Miniszteri javaslat 142. §¹⁷⁷

A hűtlenség büntetett követi el, és életfogytig tartó fegyházzal büntetendő azon magyar honos:

¹⁷⁴ Schnierer, 1885, 260.

¹⁷⁵ „Összhangban a 142. § utolsó bekezdésével, ezen szavak elé „a háború kiütése után” tétetett „a hadüzenet megtörténte vagy” stb. mert a hadiállapot két nemzet közt már a hadüzenettel veszi kezdetét.” Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

¹⁷⁶ 1877. november 30. Képviselőház.

¹⁷⁷ Javaslat MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvényszövegben 144. § – kézirat.

- 1) a ki valamely várat, várost, erődöt, megerősített helyet, partot, szorost vagy katonai állomást, fegyver, - szer - vagy élelmi tárt, hajót vagy azt osztrák-magyar haderőhöz tartozó tisztet vagy katonát, az ellenség hatalmába juttat, vagy e célra az ellenséggel egyetért;
- 2) a ki valamely hadi művelet, tábor, vár vagy erőd tervét az ellenséggel közli;
- 3) a ki az ellenségnek a magyar állam, vagy az osztrák-magyar monarchia területére jutását vagy azon való előhaladását elősegíti;
- 4) a ki az ellenséget fegyveres erejének, hadi szerének, vagy hadserege élelmi eszközeinek szaporítása, vagy azok beszerzésének könnyítése által, vagy pénzzel, vagy
- 5) az osztrák-magyar monarchia fegyveres erejéhez tartozó személyek hűségének megingatása által segíti;
- 6) a ki az osztrák-magyar monarchia haderejének fegyver, - szer,- vagy élelmi tárát, vagy pedig az osztrák-magyar fegyveres erő kárára, vagy az ellenség előnyére, valamely hidat, töltést, gátat, vaspályát, utat felgyújt, felszakít, megrongál vagy egyébként használhatatlanná tesz;
- 7) a ki az osztrák-magyar haderő állásáról, állapotáról vagy mozdulatáról az ellenséget értesíti, az ellenség kémjét, vagy a tudakolásra kiküldött katonáját elrejt, vagy annak célja kivételére, vagy menekülésre segítyt vagy tanácsot ad;
- 8) a ki a jelen szakasz 3, 4, 5, 6, 7-ik pontjaiban meghatározott valamely cselekményt, az osztrák-magyar monarchia, vagy szövetségének területére nézve, vagy ennek haderejével közösen működő haderő ellen követi el.

A szakasz rendelkezései – mondja a miniszteri indokolás – világosak és határozottak. Mindazok, akik az ebben a törvényhelyben meghatározott valamelyik cselekményt elkövetik, támogatják ez ellenséges haderőt, ezzel a magyar állam külbiztonságát és nemzetközi állását sértik. Akkor követik el tettükkel a bűncselekményt, ha ezt azzal a szándékkal követik el, hogy az ellenségnek használjanak, és saját hazájuknak ártsanak.

Szándékos és célzatos bűncselekményről van szó, ahol az egyes materiálisan jogellenes elkövetési magatartásokat azok közvetlen irányultsága, tehát a Magyar Királyság katonai erejének gyengítése fűzi egybe.

A Kúria állásfoglalása alapján a magyar állam külpolitikai helyzetét, biztonságát veszélyezteti, vagy gyengíti az, aki az ebben a szakaszban

felsorolt módokon az ellenséget támogatja, előnyhöz juttatja és ezzel saját hazájától erőket von el.¹⁷⁸

A miniszteri értekezlet és a Bizottság – ezúttal szűkszavú – jegyzőkönyvei arról árulkodnak, hogy a szakaszban felsorolt cselekmények tekintetében a tagok elfogadták Csemegi érveit a katonai szakértők jóváhagyó véleményéről, illetve Pauler nyilatkozatát arról, hogy a meghatározások megfelelnek a nemzetközi – különösen a német – kodifikációs gyakorlatnak.¹⁷⁹

Egyedül az ellenség élelmiszerral történő ellátásának („szaporításának”) többivel azonos büntetési tételét tartották többen aránytalannak, amely gondolat elviekben Csemegi is egyetértett.

A képviselőházi vita során Zay Adolf képviselő öt évi államfogház kiszabását javasolta módosítványában, amennyiben enyhítő körülmények, vagy maga a segítségnyújtás csekély mértékű.

Pauler azonban nem a tett súlyát, illetve a többi magatartáshoz (pl. híd megrongálása, erőd idegen hatalomba juttatása stb.) való viszonyát elemezte, hanem magának a dolus specialisnak, *a haza elleni ellenséges szándék*nak büntetendősége mellett érvelt. Ő és Csemegi az általános részi enyhítő körülmények alkalmazását javasolta és elegendőnek tartotta.

Zay módosító javaslatát a Ház elvetette, a szöveget az Igazságügyi Bizottság csekély jelentőségű – forrásokban fel nem lelhető – módosításaival, betoldásaival fogadta el.¹⁸⁰

2.4. Külföldiekre vonatkozó szabályok

Miniszteri javaslat 143. §¹⁸¹

A 140. és 142. §§ eseteiben, a külföldiekre a hadi szabályok alkalmazandók.

Ezen kivétel az osztrák-magyar monarchia másik államának honosaira nem terjed ki.

A miniszteri indokolás e szerint, bár a katonai hűtlenség eseteiben az elkövető csak magyar honos lehet, mégis mivel a magyar állampolgár által elkövetett büntetettnek *részes*e lehet külföldi is, aki ez esetben nem büntethető a magyar törvények szerint, rá ekkor is a hadi szabályokat kell alkalmazni.

¹⁷⁸ Angyal, 1930, 5.

¹⁷⁹ Molnár, 1877(a), 264.

¹⁸⁰ 1877. november 30. (Képviselőházi Napló, 316. Országos ülés, 1875-78. XIV. 8.)

¹⁸¹ Javaslat MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvényszövegben 145. § – kézirat.

A jogügyi bizottság két helyen pontosította az alkalmazandó szabályok körét. Egyfelől a hadi szabályok helyett, a „nemzetközi hadi szabályok” meghatározást javasolta azért, hogy ezzel egyértelmű helyzetet teremtsen azokra nézve is, akik sem az ellenség haderejéhez nem tartoznak, sem pedig a hadijogon kívül álló személyeknek nem tekinthetők (kémeek, kalózkodók, a harcban a maguk akaratából felhatalmazás nélkül résztvevők stb.), tehát akikre nem a hadijog, hanem csupán a nemzetközi jog általános szabályai vonatkoznak.

A másik javaslatot pedig, amely az osztrák honos lakosokat¹⁸² vette volna ki – a duális berendezkedésnek megfelelően – a kivételes szabályok hatálya alól úgy javasolta módosítani, hogy taxatíván felsorolta a három törvényhelyet (Tv. 142., 143., 144. §), amikor a magyar törvényt kell alkalmazni.¹⁸³

A szöveget az Igazságügyi Bizottság módosításaival, betoldásaival fogadta el a Képviselőház.

2.5. A diplomáciai hűtlenség – A diplomáciai államtitoksértés

Miniszteri javaslat 144. §¹⁸⁴

A hűtlenség büntetett követi el, és 10 évtől 15 évig terjedhető fegyházzal büntetendő, a ki hivatalánál vagy különös megbízatásánál fogva, a magyar államnak, vagy az osztrák-magyar monarchia másik államának biztonosságát, vagy más fontos érdekeit illető titkos okirat, adat vagy hír birtokába, illetőleg tudomásába jutván, azt közvetlenül vagy közvetve az ellenséggel közli.

Ha pedig az okiratot, adatot vagy hirt más hatalom kormányával, s nem azon célból közli, hogy az az ellenség tudomására jusson, vagy pedig az ily okirat tartalmát, adatot vagy hirt egyébként nyilvánosságra hozza, 5 évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

Miniszteri javaslat 145. §¹⁸⁵

¹⁸² Az OMM másik állama honosainak fogalmánál Schnierer az OPTK határozatait hívja segítségül. (Schnierer, 1885, 269.)

¹⁸³ Mondott félreértés kikerülése végett „hadi szabályok” helyett tétetett „nemzetközi hadi szabályok”. A § azon intézkedése, hogy a külföldiekre vonatkozó kivétel a monarchia másik államának honosaira ki nem terjed; – a 142. 143. és 144 §§. idézése által világosabb és határozottabb értelmet nyert.” Bizottsági jelentés. (MNL OL K 2 4255/1877.)

¹⁸⁴ Javaslat MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvényszövegben 146. § – kézirat.

Tíz évtől 15 évig terjedhető fegyházzal büntetendő az is, a ki erőszak, lopás, sikkasztás vagy csel által jutván a fentebbi szakaszban meghatározott nemű okirat, adat vagy hír birtokába, illetőleg tudomásába, azt közvetve vagy közvetlenül az ellenséggel közli.

Ha pedig nem az ezen szakaszban meghatározott módon jutott a titkos okirat, adat vagy hír tudomásába, azonban annak titkos voltát tudva, azt közvetve vagy közvetlenül az ellenséggel közli: 5 évtől 10 évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

A korabeli szakirodalom¹⁸⁶ a diplomáciai hűtlenséget (a katonai titok megsértése mellett), mint az államtitoksértés egyik nemét tárgyalja. Kivételt képez a hűtlenségi tényállások között, mivel itt az elkövető nem csak magyar honos, hanem olyan külföldi is lehet, aki az elvállalt megbízással kerül a magyar állammal hűségi viszonyba.

A tettes állami szolgálatával, vagyis hivatalos, illetve különös megbízásával visszaélve az ellenséggel közli a birtokába jutott adatokat. Ezek: titkos okirat, adat, hír és a Bizottság kiegészítése nyomán a tudósítás¹⁸⁷ is ide sorolandó.

A paragrafus második vonalában egy speciális, enyhébben büntetendő, *gondatlan* – a fejezetben ezért kivételes – elkövetési magatartással találkozunk. Aki más hatalommal közöl információt, vagy hoz nyilvánosságra, de nem azzal a céllal, hogy az az ellenséghez eljusson, követi el a deliktumot.

A diplomáciai árulás speciális esete (Mj. 145. §), amikor a tettes állami megbízás és honossági követelmény nélkül, de *bűncselekmény útján* jut államtitok birtokába, amelyeket kiszolgált. Ebben az esetben a jogalkotó nem kívánta értékelni az elkövető tudati állapotát, vagyis ismerte-e a tiltott cselekménnyel birtokába került iratok minőségét. Életszerű alapesetként ezt vette általánosnak, vagyis, hogy valaki azért tulajdonít el adatokat és adja tovább azokat, mert sejteti, hogy azok titkos információt tartalmaznak.

Lehetségesnek és szabályozandónak tartotta azt a ritkább esetet is, amikor valaki nem az előzőekben felsorolt módozatok útján szerezte meg

¹⁸⁵ Javaslat MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.), a törvényszövegben 147. § – kézirat.

¹⁸⁶ Schnierer, 1885, 270.

¹⁸⁷ Nem találtam adatot, magyarázatot a „tudósítás” szövegbe történő felvételére.

(került hozzá) a titkos információkat. Ezen esetben csak akkor vált a személy büntethetővé, amennyiben az ellenséggel közléskor tudatában volt a dokumentum fontosságának és titkos jellegének.

A Bizottság módosításával változatlanul került bele a törvény szövegébe.

Összességében leszögezhetjük, hogy a hűtlenség tárgyalása kapcsán a bizottsági és az országgyűlési viták jóval csendesebbek voltak, mint az ezt megelőző, a honatyák által magas érzelmi hőfokon vitatott felségsértési, királlysértési fejezeteknél. A rövid jegyzőkönyvi bejegyzések, a kis súlyú, inkább részkérdésekre, egyes büntetési tételekre szorító bizottsági- és miniszteri értekezleti hozzászólások, valamint a parlamenti vita nélkül elfogadott paragrafusok sokasága az állam külső védelméről kialakult konszenzusról és politikai visszafogottságról árulkodnak. Gyakorlatilag az egész fejezet (sic!), – az ellenség támogatása (Mj. 142. §, Tv. 144. §) szakasz kivételével – hozzászólás és módosítás nélkül került bele a végleges szövegbe.

A vita hiánya és az ülésnap¹⁸⁸ töredéke alatt lefuttatott tényálláscsoport, nem csak az előterjesztők mohóságát és sietségét, vagy a jól működő kormánypárti szavazási fegyelmet mutatja. Jól jellemzi egy teljesen átalakult, a polgári karakterű állam biztonságát szavatoló, a ráaggatott sallangoktól, idegen elkövetési magatartásoktól mentes újfajta hűtlenségi deliktum megszületésének körülményeit a magyar büntetőjogban. A hűtlenség egy lett a törvénykönyv állam elleni bűncselekményi fejezetei közül és végleg elvált a felségsértés, valamint a királlysértés tényállásaitól. Befejeződött az a folyamat, amely a fogalom letisztulásához vezetett, és amelynek kezdeteit az 1843-as javaslat hűtlenségi fogalmához és négyféle, egységesen és kizárólagosan az állam, mint jogi tárgy védelmét, biztonságát védő bekezdéséhez köthetjük.

¹⁸⁸ Képviselőházi Napló, 1877. november 30., 316. országos ülés, 1875-1878. XIV.

„Tisztre hogy jutottál, ne véld magad böltsnek,
Nem adják azt mostan észnek, vagy erköltsnek,
Kémlelő pribékség vitt Fő-Ispányságra,
Álorczás képzelet elébb bíróságra.”¹⁸⁹

V. FEJEZET

A kódex hazai fogadtatása és a politikai büntettek tényállásaival kapcsolatos kritikák

I. Ferenc József 1878. május hó 27-én szentesítette a törvényt, amelyet két nappal később az Országgyűlés mindkét házában kihirdettek, majd a törvényhatóságoknak is megküldtek.¹⁹⁰

A magyar büntető törvénykönyv állami szempontból nem csak jogi alkotás, hanem politikai tett is – vélték maguk a kortársak –, ezért a szakmai vitákon, és a jogi köntösbe bújtatott bírálatokon is minduntalan átüt a politikai élet keményebb hangvétele. Erre tekintettel a következőkben, csak a disszertáció szempontjából megkerülhetetlen szempontokra kívánok kitérni a kódex fogadtatása és értékelése kapcsán.

Előjáróban leszögezhetjük, hogy a jogászai szakma nagyobb része alapvetően örömmel fogadta a kódex megszületését,¹⁹¹ és elismerte a kodifikátorok érdemeit.¹⁹² A korszakalkotó, nagy alkotás sietős elfogadásával és hasonlóan gyors életbeléptetésével azonban, még a törvény születése

¹⁸⁹ Galánthai Fekete János: Egy hamar elő-mentre. (Nagy, 2011, 71.)

¹⁹⁰ A m. kir. igazságügyminister, a magyar büntető törvénykönyv s a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V-ik törvényczikk hitelesített másolatát megküldi. Szokottan meghirdettetvén, levéltárba tétetni rendeltetnek. (BML IV.B. 402.b/16. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottságainak iratai 1878. 221–374.: 4160/1878.)

¹⁹¹ Jellinek, Arthur (1878): *A büntető törvénykönyv*. Magyar Themis VIII. évf. 26. sz. Június 27.

¹⁹² „Működésének fénypontját a büntető-törvény képezi. Nem lehet tagdni, hogy ha Csemegi, egészsége árán, éjjel-nappal e művön nem dolgozik, a jelen nemzedék alatt nem nyer Magyarország büntető-törvényt. Egészen maga alkotta a szöveget és a két vastag kötet indokot, melyek tanúságot tesznek arról, hogy mióta Magyarország fennáll, nem volt fia, kinek fejében annyi büntetőjogi ismeret összpontosulva van, mint Csemegiben. [...] Nehezebb körülmények és kitaróbb munkásság közt, a sors-tól vajmi kevés kedvezésben részesítve, még alig küzdött valaki közpályán mint Csemegi. Egy későbbi időszak méltányosabb lesz működése iránt, mint kortársai.” Csemegi Károly. A lap kommentárja Csemegi cúriai tanácselnöki kinevezéséhez. (Magyar Themis, 1878. szeptember 26., VIII. évf. 39. sz.)

körül bábáskodó, vagy annak megalkotását nyomon követő jogászokban is jócskán maradtak kétségek.

Kész volt a munka, a gyakorlati jogélet konzervatív szereplői pedig ontották magukból a lehetséges hibaforrásokkal, elvarratlan szálakkal, idegen intézményekkel kapcsolatos kételyeiket.

1. A szakmai közönség állásfoglalásai a kódex-másolásról

A legsúlyosabb és az egész kodifikátori munkát, alaposságot és koncepciót megkérdőjelező, éveken keresztül unos-untalan ismételt vád: a kódex nem egyéb, mint külföldi – elsősorban a német – büntető törvények szolgálai másolása, sőt fordítása: „compilált codex”. Ráadásul ez a lefordított „javaslat-szörny” hibáktól hemzseg és olyan rossz magyarsággal készült, hogy külön albizottságnak kell magyarról-magyarra fordítania.¹⁹³

Fayer több helyütt részletesen elemzi a magyar Javaslat forrásait és viszonyát az európai törvényjavaslatokhoz és hatályos kódexekhez. Szerinte egy eklektikus műről van szó, amelynek megalkotásakor a kodifikátor nem ragaszkodott szigorúan egy külföldi joganyaghoz, hanem az 1870. évi osztrák javaslatot véve alapul,¹⁹⁴ követte a belga törvényt, az olasz javaslatot és a német Btk.-t. Ez utóbbi kódex irányába történt a későbbiekben jelentős elmozdulás az Igazságügyi Bizottság változtatásai következtében, ami növelte a munka „összeszerelmény” jellegét.¹⁹⁵

Balogh Jenő húsz évvel a törvény hatálybalépése után írt – már a törvény módosítását előkészítő – elemzésében visszafogottan, de kritikusan

¹⁹³ „Tény az, hogy ha tót születésű ember csinálja a törvényt, nemzetiségének geniusa keresztülvonul az egész törvényen, ha német műveltségű izraelitát ér a bizalom, német a munka, stb.” (A büntetőtörvényjavaslat stílusálása. Magyar Jogász, 1877. június 30., II. évf. 149. sz.) „Hasonló eclatans hibáktól hemzseg a büntető javaslatnak magyarított s nyelvtani tekintetben állítólag nagy gonddal átgondozott kiadása, és csak óhajtható volna, hogy a legutóbbi bizottságnál a magyar nyelvet s annak szellemét még jobban értékből összeállított enquete revidiálná meg ismét a sok viszontagságon keresztül ment büntető-javaslatot.” (Magyar Jogász, 1877. november 7. II. évf. 256. sz.) „A magyar és német szöveg teljesen hasonlít egymáshoz elvi tekintetben. Látszik, hogy az igazságügyminiszterium jól is tud fordítani, ha akar.” (Magyar Jogász, 1878. január 15., III. évf. 12. sz.)

¹⁹⁴ Fayer László (1877b): *Párhuzamok a magyar és az osztrák büntető törvénykönyv javaslata közt.* Magyar Themis. VII. évf. 38-40. sz. Szeptember 20. – Október 4.

¹⁹⁵ Fayer László (1877a): *A magyar büntető-javaslat a törvényhozás előtt.* Magyar Themis. VII. évf. 52. sz. Deczember 27.

így nyilatkozik: „Büntető törvénykönyvünk nem egyszerű fordítása valamilyen külföldi törvénykönyvnek, de viszont legkevésbé sem úttörő, sőt *általánosságban véve nem is önálló* munkálat, hanem receptív és revideáló feldolgozása a német, osztrák, francia, belga és olasz büntető jogtudomány és törvényhozás azon fejlődési fokának, melyen azok a törvénykönyv tervezetének készítésekor a hetvenes évek közepén állottak volt.”¹⁹⁶

A szolgai recepció és sajátos hazai viszonyok figyelembe nem vétele mint vád és kritika, a parlamenti viták során újra meg újra, de az elfogadást követően is szembeállította a Btk.-t a '43-as javaslattal, amelyet a szakma a magyar nép jellemével és a tényleges életviszonyokkal harmonizáló alkotást tartott számon. A parlamenti ellenzék érvrendszerének sarokkövévé vált a '43-as művel való azonosulás annak egészével, ha pedig a taktika úgy kívánta, egy-egy részével való példálózás.

Csemegi és az előterjesztők – amint volt rá valamilyen csekély alapjuk – hangsúlyozták az 1843. évi javaslattal való hasonlóságokat (pl. a király megsértésénél). Sokan támadták is Csemegit ezért, hogy tárgyalási taktikájában következetlenül hol a régi magyar hagyományokhoz ragaszkodott, és azokat féltette az idegen hatásoktól, más alkalommal azonban az ellenzék maradiságát ostorozta, érveiket az európai tudományos haladás érveivel tromfolta le.¹⁹⁷ Elmondható, hogy több évtizednek kellett ahhoz eltelnie, hogy a Deák-féle javaslat árnyéka eltűnjön a kódexről.

Már a képviselőházi vita kezdetén komolyan felmerült, hogy a politikai büntettekről és vétségekről szóló részt a jogügyi bizottság dolgozza át, méghozzá az 1843. évi javaslat elveivel összhangban,¹⁹⁸ mert a kimért büntetések túl szigorúak. A kortársak és a későbbi elemzők is a kódex gyenge pontjának tartották a büntetési rendszerét. A kifogásokat hosszasan lehetne

¹⁹⁶ Balogh, 1900, 244.

¹⁹⁷ Simonfay János az 1877. november 31-ei ülésen, Csemegi érvelési taktikáját támadta, amikor kijelentette: az államtitkár sajátosan hivatkozik érvrendszerében a hazai hagyományokra és a nemzetközi jogtudomány újabb vívmányaira. Ha ugyanis az ellenzék a régi magyar törvényekre hivatkozik, akkor az államtitkár ezzel az európai jogtudomány haladó irányát állítja szembe, amikor azonban az államhatalomnak kedvező a közszabadságot fenyegető intézmény behozatalakor az ellenzéki oldal az európai hagyományokra, vagy intézményekre utal, akkor a hazai törvényekkel ellentétes, azokból hiányzó intézményektől igyekszik a hazai jogot óvni. A büntetőtörvény megalkotásakor a magyar nemzet sajátosságait kell figyelembe venni, különben ez csak a külföldi törvények alkalmatlan lemásolása lesz. (Lőw, 1880, II. 76.)

¹⁹⁸ Mocsáry Lajos felszólalása és indítványa a Képviselőház 1877. november 18-ai ülésén. (Lőw, 1880, II. 17.)

sorolni: a halálbüntetés fenntartásától, a büntetési tételek rendszerében és a mellékbüntetések terén előforduló következetlenségekig.

A Különös rész, amely az ötös rendszer¹⁹⁹ szerint határozza meg a kiszabható tételek legkisebb és legnagyobb mértékét, olyan magasra helyezi a kiszabható büntetés legkisebb mértékét (pl. 15 évi legnagyobb büntetésnél ez minimum 10 év), amely komoly gondokat okoz majd a jogszolgáltatásban, de semmilyen egyébként figyelt külföldi mintára sem vezethető vissza – írta Fayer 1876 őszén.²⁰⁰ Elégedetlensége fokozódott, amikor kiderült, hogy az – Igazságügyi Bizottság – ötös rendszer mellett (pl. felségsértés) a nyolc éves rendet is felvette (pl. szándékos emberölés), így a két elvet az elfogadott törvény következtlenül variálja, az eredeti bajokat újjakkal tetézve.

Általánosságban a túlzott szigora miatt ostorozták a törvényt. Előzetesen a viták során, majd az életbelépésekor: mert drákói szellemű, „majdnem minden szakaszából kilángol a tyrannismus és politikai pártszenvedély tüze”, hiányzik belőle a humanizmus szelíd sugara, „csak mint vértől feketült pallos lebeg a magyar szent korona népei fölött!”²⁰¹

A hírlapi szó- és képözönön túltekintve, az utókor számára is megfontolandó körülmény, hogy hasonlóan bírálták a törvénykönyvet a későbbi elemzők is (Balogh, Fayer). Ők azonban már a gyakorlat tükrében tették ezt és állították, hogy nem sikerült a jogsértések súlyához mért arányos, megfelelő büntetések megállapítása.

Fayer a képviselőházi tárgyalások végén közölt cikkében csalódottságának adott hangot, mert a Javaslat hibáit a jogügyi bizottság csak részben és eklektikusan tudta orvosolni, a Képviselőház plénuma pedig nem kívánta a hiányosságokat kiküszöbölni. A „lelkesült többség” egyetlen vezérelvét az képezte, hogy körömszakadtáig védte az eredeti Javaslatot, ezzel megpecsételve annak sorsát.²⁰²

¹⁹⁹ Ahol a büntetés minimuma 1 év, a maximum nem lehet több, mint 5 év, ahol a minimum 5 év, ott a maximum 10 év, de ha a maximum 15 év akkor sem lehet a minimum kevesebb, mint 10 év – írja Fayer.

²⁰⁰ Fayer László (1876): *A jogkövetkezmények a magyar büntető törvénykönyv javaslatában VI.* Magyar Themis. VI. évf. 47. sz. November 9.

²⁰¹ Visszapillantás 1878-diki törvényhozásunk jogalkotásaira. (Magyar Jogász, 1879. január 4., IV. évf. 3. sz.)

²⁰² Fayer, 1877(a).

Törvényjavaslat

A magyar
Büntetőtörvénykönyv
a
büntetlekről és a vétségekről.

Első rész.
Alapvető határozatok

I. fejezet.

Bevetelő intézkedések.

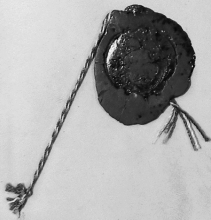
1.§

A jelen törvény tárgyat a büntetleki és vétségekre kiteríti.

2.§

Büntetlét vagy vétséget csak azon cselekményekhez, melyek a jelen törvény alkalmazásánál.

Büntetlét meggyűlölet miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint a magyarországi alkotás elől, a jelen törvényben megállapítottak.

2. A büntettekről és a vétségekről szóló 1878:5. törvénycikk Országgyűlés által elfogadott szövegének összehasonlító vizsgálata

A kortársak elemzéseinek rövid ismertetését követően elvégeztem az elfogadott törvényszöveg általam elemzett tényállásainak összehasonlító vizsgálatát.

Összevettem a magyar és az 1851-es Porosz Btk.-ban²⁰³ egyaránt megtalálható, azonos jelentéstartalommal bíró részeket és megpróbáltam (+– 5% értelmezési, besorolási hibával számolva) megállapítani, hogy mekkora részét tekinthetjük a Csemegi-féle alkotásnak átvételnek?

Közelítőleg melyek a jogalkotási szempontból önállóan, újnak tekinthető részletek az általam vizsgált három tényállás esetében (felségsértés; a király, a királyi ház tagjainak bántalmazása, és a király megsértése; hűtlenség)?

Az I. számú Függelékben (részletesen leírt) elvégzett szövegszerű összehasonlító vizsgálat eredményeinek összefoglalásaként leszögezhetem, hogy bár a jogi-tartalmi elemzést nem helyettesítheti egy szám, vagy százalékos arány, az mégis pusztán matematikai eszközökkel megállapítható, hogy *a kivonatolt magyar szöveg csupán 40%- a tekinthető eredetinek (sic!)*.

Ez az arány különösen akkor válik megdöbbentővé, ha a fennmaradó, a német paragrafusokban meg nem található szövegben felállított szabályokat, intézményeket megpróbáljuk jelentőségük szerint súlyozni, értékelni.

Sajnos alig látunk önálló tényállást vagy ennek sajátosan módosított-honosított változatát, jószerével nem találunk újszerű megvalósítási cselekményeket, vagy a régieket jelentősen átértelmező körülményeket, védett tárgyakat. Az eredetinek nevezhető szakaszok nagy arányban a büntetési tételek közötti tágabb összefüggéseket szabályozó részekből, valamint olyan általános részi fogalmak, mint a kísérlet, a szövetségkötés, az önkéntes elállás speciális alkalmazásából adódnak. Ide kell sorolnunk az Osztrák-Magyar Monarchia sajátos államjogi viszonyaiból adódó részletszabályokat és azon eltérések szabta változtatásokat is, amelyek a német viszonyokkal nem mindig voltak rokoníthatóak.

A hasonlóság tényét egyébként a kidolgozók sem tagadták, sőt az is előfordult (pl. a hűtlenség – ellenség támogatása tényállása), hogy maguk hangsúlyozták a nemzetközi gyakorlatnak való megfelelést, sőt ad abszurdum az attól való eltérést is meggyarazták.

²⁰³ Koch, 1864, 92–100.

A fenti közléssel szembeállítható ellenpéldaként új, önálló megoldás-ként értékelhető: a felségsértésnél a tudati elem kiemelése a felségsértő iratok terjesztésénél (Mj. 133. §), vagyis a tartalom ismeretének követelménye. A hűtlenség eseteiben pedig a diplomáciai árulás gondatlan változtatának szerepeltetése (Mj. 144. §). Enyhébb és humánusabb a porosz szabályozásnál a hozzátartozói büntetlenséget biztosító szakasz, a felségsértési cselekmények feljelentésének elmulasztásánál (Mj. 134. §).

Ha az 1871-ben elfogadott Német Birodalmi Btk. (Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich) szövegével tesszük meg az egybevetést, megközelítőleg ugyanerre az eredményre jutunk. A birodalmi törvény szövetségi jellegeből adódóan még több hasonló részletszabályt mutat a magyar kódexszel, amikor a Birodalomról szóló egyes rendelkezések kapcsán az egyes tartományok védelmére is kitér.

3. A kódex nemzetközi fogadtatása és a politikai bűncselekmények tényállásaival kapcsolatos külföldi észrevételek

Az általam legfontosabbnak tartott és kiemelten kezelt három bírálati szempont ismertetését követően vizsgáljuk meg, hogy a külföldi tudományos élet szaktekinvélyei mennyiben és miként írtak az elfogadott Btk.-javaslatról, és hogyan reagáltak a vádpontok kérdésében.

A törvénykönyv elfogadását követően a nemzetközi szakajtó élénken foglalkozott a régóta várt, az európai kódexalkotási folyamat részének tartott magyar munkával. Nemcsak jelentős visszhangról, de a külhoni szerzők egymással folytatott vitáiról, kölcsönös recenzióiról is beszámolhatunk.

Számos elismerő kritika jelent meg külföldi, elsősorban osztrák és német szerzők tollából, amelyeknek megszületését és Magyarországra eljutását a magyar legiszlátorok nem bízták a véletlenre. Már a Javaslat szövegéről is készült fordítás 1877-ben²⁰⁴ (Mayer és Holtzendorff is ebből dolgozott), valószínűsíthetjük, hogy ezt, valamint az elfogadott törvénysszöveg Igazságügyi Minisztérium által már az 1878-as évben lefordított változa-

²⁰⁴ Entwurf des ungarischen Strafgesetzbuches über Verbrechen und Vergehen. Regierungsentwurf nebst der von der Justizkommission des Abgeordnetenhauses beschlossenen Fassung. Herausgegeben vom k. ung. Justizministerium, Budapest, 1877., Universitäts-Buchdruckerei.

tát²⁰⁵ a kormányzati szereplők idejében eljuttatták külföldre. Nem voltak restek az idegenben megírt, többnyire meg is jelent írásokat a hazai jogi szaklapokban gyorsan leközölni és megfelelő háttérként felvonultatni. Ez utóbbit a fanyalgók, és elégedetlenek táborá, a kormányzat és Csemegi magamutogatásaként, helyenként jól szervezett öndicséretként értékelte,²⁰⁶ és persze hiányolta a kritikai hangvételű külföldi művek²⁰⁷ bemutatását a „bérenc tollak” mellett.

A következőkben a fontosabb nemzetközi kritikákból, valamint az arra adott magyar és külföldi reagálásokról szemlézlek a teljesség igénye nélkül,²⁰⁸ a munka tárgyához igazodóan.

3.1. Mayer professzor írásai a magyar büntető törvénykönyv javaslatáról

Salomon Mayer a Bécsi Egyetem büntetőjog és büntető-perjog tanára hosszú méltató elemzést írt, az általa akkor még Javaslati formában ismert műről.²⁰⁹

Az írást – mint általában a dicsérő hangokat – itthon a Magyar Igazságügy havi folyóirat közölte le, amelynek Löw Tóbiás királyi főügyész-helyettes volt a szerkesztője, és amelynek munkatársai között Csemegit, Kozma Sándor főügyészt és az Igazságügyi Minisztérium több munkatársát is megtaláljuk. A kritikusabb hangvételű külföldi kritikákat más lapokban (Magyar Themis, Jogtudományi Közlöny, Magyar Jogász) kell keresnünk.

A cikk Perczel igazságügyminisztert, mint a nemzeti művön odaadással csüngő haladó politikust jellemzi. Kiemeli Csemegi rendkívüli érdemeit, az

²⁰⁵ Das ungarische Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen – Gesetzentwurf vom Jahre 1878., Aus dem ungarischen übersetzt von Dr. Gustav Steinbach, Herausgeben vom königl. Ungarischen Justizministerium, Budapest, 1878., Universitäts-Buchdruckerei.

²⁰⁶ „Az ki csak némileg is ismeri a mai journalistikai „mesterséget” – mert magasabb szellem és önálló jellem hiányában, de regula, egyébnek alig nevezhető – igen jól tudja, hogy nincs könnyebb, mint hasonló külföldi reklámhoz jutni. Pajtáskodás, ismeretség, külföldi összeköttetés: voila toute!” (Magyar Jogász, 1877. december 11., II. évf. 285. sz.)

²⁰⁷ Frydmann, Marcell (1878): *Systematisches Handbuch der Vertheidigung im Strafverfahren. Unter Zugrundelegung des österreichischen und Berücksichtigung des fremden, insbesondere deutschen Strafprozeßrechtes.* Wien.

²⁰⁸ Richard Johnnak a Göttingische gelehrte Anzeigen-ben megjelent Btk. kritikáját ismerteti a Magyar Themis, VIII. évfolyam, 44. szám, 1878. október 31. – ismertetésétől eltekintek.

²⁰⁹ Mayer, 1878. 1–29.

indokolásról (,melyet magyar tanítványai fordítottak számára németre) pedig, mint valódi kincsről nyilatkozik. Nem feledkezett meg Pauler közreműködéséről sem, akinek – ahogyan írja – egész harminc éves tanári tapasztalata belefoglaltatott a Képviselőházban megtartott előadói előterjesztésébe.

Elismeri, hogy a tervezet büntetési rendszerében fenntartja a halálbüntetést – amit az 1843. évi javaslat eltörölt volna –, viszont szerinte az élet elvétele nem mint abszolút, hanem mint kivételes és körültekintően alkalmazható büntetés jelenik meg. Véleménye szerint a kódex büntetési rendszere megfelelő, mivel az egyes büntetési tételek korlátai között elegendő tere nyílik a bírónak, hogy a bűnösség fokozatainak minden árnyalatát kellően számba vehesse. Dícsérőleg szól a kísérlet és részesség szabályairól, külön kiemeli, hogy a kodifikátor – szerinte nagyon helyesen – nem tesz különbséget a gyakorlatban pontosan meghatározhatatlan távoli és befejezett kísérlet között, illetve nem állapít meg fokozatokat a kísérletre vonatkozólag.

A felségsértés tényállását a büntetést kizáró okok megállapításánál érinti. Kiemeli, hogy a Javaslat a delictum objektív jellegére koncentrál, amikor az elkövető tetteiben megnyilvánuló, elhárító magatartása esetére kizárja a büntethetőséget.

Mayer elemzését kibővítve, könyv formában Bécsben németül is megjelentette²¹⁰, amelyről a stuttgarti Der Gerichtssaalban,²¹¹ a magyar Btk. javaslat elfogadása után írt recenziót Adolf Dochow hallei büntetőjogász professzor.²¹²

Dochow kritikai elemzésében elismeri, hogy magyar törvény a külföldi szakmai közvélemény érdeklődésére is számot tarthat, sőt felépítésében és szerkesztésében a német Btk-nál is kedvezőbb képet mutat. Az általános rész német törvénykönyvhöz képest bővebb terjedelmét azzal indokolja, hogy a magyar szövegbe számos a német területen külön törvényekben szabályozott témakör is belekerült.

Bírálja Mayert, amiért az Általános rész kimerítő bemutatását követően, a Különös rész egyes tényállásairól csak vázlatosan szól, miközben túl rész-

²¹⁰ Uo.

²¹¹ A Der Gerichtssaal szerkesztőbizottsági tagja volt Holtendorff is, aki szintén ismerteti a Javaslatot.

²¹² Adolf Dochow: *Mayer Salomon – Das ungarische Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen*. Literarische Anzeigen 8. Wien. Der Gerichtssaal Band XXX. 238–240.

letesen foglalkozik a törvénykönyv szempontjából kevésbé fontos büntetőjogi irodalommal és az újabb javaslatokkal.

Mayer nagy hibájának tartja, hogy túl részletes, stílusa helyenként terjedős. A szerző nem határozta meg a mű elkészítésekor azt a célközönséget, akinek a művet olvasásra, használatra szánta. Dochow a mű megszületésének indokoltságát boncolgatja körültekintően udvarias, de intő megállapításaiival. Kérdéseivel finoman megkérdőjelezi a munka létjogosultságát.

A dolgozat ugyanis a hazai bírák számára nem eléggé részletes és szabatos, a jogösszehasonlító elemzés eredményei pedig a magyar szakembergárda többsége számára közömbösek. A külföldi közönségre sem gondolhatta a szerző, hiszen tudnia kellett, hogy milyen csekély azoknak a száma, akik Németországban és Ausztriában a külföldi jogalkotás eredményeivel foglalkoznak. Ez a munka ahhoz túl hosszú, hogy a szakmai közönséget nagy vonalakban informálja, orientálja, a figyelmet az általánosságok szintjén felkeltse.

Dochow valószínűsíti, hogy a munka életrehívója valójában a szerző által a Bécsi Egyetemen a magyar büntető törvénykönyv javaslatáról tartott előadássorozat, amelyből könyvét összeállította. Ez magyarázatot ad a tartalom és forma kérdéseire is – jegyzi meg malíciózusan. (A Magyar Igazságügy is reflektál Dochow „alaptalannak bizonyuló” felvetésére, a folyóirat információja szerint Mayer munkája – 1878 októberére – már majdnem teljesen elfogyott, Mayer már az újabb, bővített kiadásra készül.²¹³)

Feltehetjük mi is a kérdést, mi lehetett a magyarázata Mayer magyar Javaslattal kapcsolatos rendkívüli tudományos érdeklődésének?

A Der Gerichtssaal hasábjain a későbbiekben újra feltűnik a Mayer-féle munka elemzése (együtt, egy tudósításban a Wahlberg cikk értékelésével – lásd lejjebb),²¹⁴ Schierlinger tollából. A szerző a „Csemegi-féle Btk.-t” („Csemegi’schen St.G.B.” sic!) egyértelműen azok közé a nagy művek közé sorolja, amelyek közvetlen kölcsönhatásban állnak, és remélhetőleg abban is maradnak a német jogalkotással. Mayer munkáját részletes, tiszta és áttekinthető munkaként, (a magyar lapokban – Magyar Igazságügy, Pester Lloyd – is

²¹³ Magyar Igazságügy, 1878. X.

²¹⁴ Schierlinger: Wahlberg (1878): *Vergleichende Besprechung des ungarischen Strafgesetzentwurfes* („Juristische Blätter”). S. Mayer, *Das ungarische St.G.B. über Verbrechen und Vergehen, in seinen leitenden Grundsätzen dargestellt.* (Wien, Manz, 1878.) 11. Zur Literatur des ungarischen St.G.B.’s, Der Gerichtssaal. Band XXX. 381–383.

megjelent) szakvéleményként (Gutachten) jellemzi, amely nem csak a német, de az osztrák-magyar jogászok üdvözlésére is számot tarthat.

Komolyan bírálja a magyar törvény elmaradott – a magyar viszonyoknak talán igen, de a legújabb tanoknak semmiképpen sem megfelelő – túlzóan objektív karakterét és megoldásait. Ez megmutatkozik abban, hogy pl. vétségek kísérletét a törvény csak kivételesen tette büntethetővé.

A Magyar Jogász Mayert, aki „dicséneket zengett egy jogi folyóirat hasábjában a magyar büntető-codexnek, respective Csemegi Károly államtitkár úrnak”, és „csinos kiállítású” könyvét felháborodottan utasítja vissza. Felemlíti, hogy Mayer a munkát – horribile dictu – az államtitkárnak ajánlotta, nem pedig Perczelnek, a törvény méltatását pedig, mint erre érdemtelen, hibáktól hemzseggő munkáét egyenesen megtagadja.²¹⁵

3.2. *Franz von Holtendorff ismertetése a Javaslatról*

Franz von Holtendorff a Münchener Egyetem tanára az általa szerkesztett évkönyvben ismertette a törvénykönyv javaslatát, amelyből a Magyar Igazságügy szemlézett nagy lelkesedéssel.²¹⁶

Az állam- és büntetőjog tanára kiáll az önálló magyar büntetőtörvény létjogosultsága mellett, szerinte az egységes büntető törvényhozás aggályos lenne a jelenlegi államberendezkedés mellett a területileg kisebb államra nézve. A magyar büntetőjogot Holtendorff a Javaslat alapján a némettel „rokon törvényhozásnak” ismeri el, hiszen az általános rész szerkezetileg a német büntető törvénykönyvet követi, bár a részletekben sok eltérés található. Hozzáteszi, ez az utánczás sehol sem „önmagáért mérvadó”. Ő a kísérlet és részesség intézményeit tudatosan nem tárgyalja, mert azok „lényegileg a német joghoz közelítenek”. Elismerően szól a magyar javaslat azon vonásáról, hogy nem enged olyan túlonúl tág teret a büntetési tételek legkisebb és legnagyobb mértékének meghatározásánál, mint ahogyan azt a német törvény megteszi. Ő is lényeges haladásként értékelte, hogy a halálbüntetés nem abszolút büntetésként szerepel, hiszen enyhítő körülmények esetében szabadságbüntetésre is átváltoztatható.

A Különös rész esetében azonban a német törvényhozás és elmélet hatását jóval kisebbnek tartja. Részletesen szól a büntettek szabályozásáról és a

²¹⁵ Magyar Jogász, 1878. június 12., III. évf.

²¹⁶ *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im deutschen Reich* (1877). Dunckert und Humblot, Leipzig. Az évkönyvben megjelent írásból a Magyar Igazságügy szemléz (1878. február 1.), 1878. IX. 279.

fejezetek sorrendjéről.²¹⁷ Kiemeli a Javaslat szigorúan monarchikus jellegét, különösen a király bántalmazásáról, megsértéséről rendelkező tényállás felségsértés és hűtlenség közé történő beékelését hangsúlyozza. Jelzi azonban, hogy már az első tíz fejezetben megjelennek az állampolgárok alapjogait védő szabályok, amelyeket a törvény nemcsak a magánszemélyek támadásaitól, hanem a hivatalok önkényétől is fokozottan védeni törekszenek.

3.3. Wahlberg összehasonlító elemzése

Wilhelm Emil Wahlberg, a Bécsi Egyetem büntető- és büntetőeljárásjog professzora hosszabb összehasonlító ismertetést közölt a *Juristische Blätter*-ben,²¹⁸ amelyet a Magyar Igazságügy (természetesen) idéz szemle rovatában.²¹⁹ A magyar Javaslatot, mint az európai kultúrállamok büntető törvényhozásába illeszkedő, értékes műként mutatja be. Részletesen ismerteti a tervezet büntetési rendszerét, valamint a büntetési tételeket.

A politikai büntettek kapcsán méltatja azt a büntetőpolitikai határozottságot és keménységet, amellyel a Javaslat az állami- és hivatali érdekeket védi, ugyanakkor ügyel arra (emeli ki Holtzendorffhoz hasonlóan), hogy a hivatali kilengéseket energikusan a büntetés fenyegetésével féken tartsa. (Schierlinger Wahlberg elemzésével is foglalkozik, miközben a Mayer-féle munkát Dochow után ő is görcső alá vette.²²⁰ Azt aforizmaszerű elemzésnek tartja, amely inkább a törvény szerkezetéről és Általános részéről értekezik, mint a Különös rész tényállásairól.)

A Magyar Jogász fintonog Wahlberg rokonszenven, aminek legfőbb indokát a német és osztrák példák másolásában látja, amellyel sikerült Csemeginek – idézi szó szerint Wahlberget – megtörnne a nemzeti-politikai reakciót, mely Magyarországon a németség ellen uralkodik. A szerző „Ismét idegen toll” című cikkében elhárítja a dicséretet, mondván, a német sajtó üdvözlete sosem hiányzott, ha modern, de a jogbiztonságot megingató, feldúló intézmények léptek életbe hazánkban.²²¹

²¹⁷ Holtzendorff a Különös rész első tíz fejezetét sorolja fel.

²¹⁸ Wahlberg, Wilhelm Emil (1878): *Vergleichende Besprechung des ungarischen Strafgesetzentwurfes*. *Juristische Blätter*, Wien.

²¹⁹ Wahlberg a magyar büntető törvénykönyv javaslatáról, *Magyar Igazságügy* (1878. április 1.), 1878. IX. 370.

²²⁰ Schierlinger, 1878.

²²¹ *Magyar Jogász*, 1878. február 21., III. évf. 43. sz.

Az utókor ítélete árnyalta a külföldi szaktekintélyek dicsérő szavait. Balogh Jenő a külföldi szakférfiak véleményét később úgy összegezte, hogy azok a büntető törvénykönyvet „egy részletekben, kisebb kérdésekben, előképeihez mérve, haladásnak” tekintették.²²²

4. Az országgyűlési munka bírálata

Az ellenzék, illetve az ellenzéki sajtó a Javaslat parlamenti napirendre vételétől kezdve egyik legtöbbször hangoztatott kritikája az előterjesztő kormány-nyal szemben, hogy az a törvényt a parlamentáris eljárás mellőzésével akarja áterőszakolni az országgyűlés két házán. Nem hagy időt a képviselőknek a felkészülésre, a tervezetet egészében kívánja a kormánypárti többséggel gyorsított eljárásban leszavaztatni, miközben olyan súlyos kérdésekben, mint a politikai bűnök büntetései és a bűnkísérelt feloldhatatlan ellentétek látszanak az előzetesen kialakult álláspontok között.

A törvény elfogadását követően hasonló érvek ismétlődtek, de már a gyors hatálybalépítéssel kapcsolatban. A közönyös többség szavazatával áthajtott, üres ház előtt tárgyalta törvény nem alkalmas a funkciójának betöltésére, hiszen hiányzik az új eljárási kódex, elmaradt a börtönügy reformja és a rendőri büntetőtörvény sem lépett még hatályba.²²³

A hosszan elhúzódó, másfél éven keresztül mintegy 62 ülésnapot igénybevevő Igazságügyi bizottsági munkáról már szóltunk. Ezt a tartamot önmagában nem tekinthetjük sem rövidnek (az ellenzék is inkább a vontatottan haladó tárgyalások miatt panaszkodott), sem az ülésnapok számát kevésnek. Különösen, ha az évekkorábban már megkezdődött munkálataokra is gondolunk.

A Képviselőház 1877 novembere és 1878 januárja között 16 vitanapon, a Főrendiház pedig 6 napon keresztül tárgyalta a kódextervezetet. Az ülésnapok számáról önmagában felesleges állást foglalni, bár a hosszas előkészítést figyelembe véve nem tekinthető elfogadhatatlanul kevésnek.

A felségsértés, királlysértés és hűtlenség deliktumainak esetében ez három képviselőházi ülésnapot jelentett, ami a vélemények és indítványok számát nézve semmiképpen nem tekinthető komolytalannak. A megszólalók névsorát ismételtelen áttekintve elmondható, hogy a fontosabb, vagy annak ítélt kérdésekben sokszor igen részletes, magas színvonalú és a

²²² Balogh, 2008, 244.

²²³ Magyar Jogász, 1879. augusztus 10., IV. évf. 183. sz.

politikai élet vezetőinek, a pártok elnökeinek részvételével lefolyt vitákról szólhatunk.

Véleményem szerint nagyobb gondot jelentett, az a már a bizottsági, de különösen a parlamenti vitákból is kiérződő hajlíthatatlanság, ahogy Csemegi és Pauler a kritikákat fogadták. Bár álláspontjukat mindig nagy alaposággal és részletesen védelmezték, ritkán látható a politikai bűncselekmények tárgyalási napjain, hogy álláspontjukon vajmi keveset is változtattak volna. Tehették ezt a biztos országházi szavazatok tudatában, amellyel minden, a tárgyban érkező ellenzéki indítványt lesöpörtek. A Különös részi I–III. fejezetek esetében ez közel 10 érdemi módosító indítvány sorozatos el nem fogadását jelentette.

További érdekes adalék lehet, hogy a tárgyalt fejezetek megszületésének részletes áttekintése kapcsán négy alkalommal (Mj. 133., 140., 142., 145. §) is előfordult, hogy nem leltem nyomát sem a Bizottság Molnár-féle jegyzőkönyveiben, illetve Jelentésében, sem a parlamenti irományokban azoknak a (négyből két esetben kis jelentőségű technikai) módosításoknak, amelyek aztán a parlament elé kerülő végleges törvényjavaslat szövegébe valahogyan mégiscsak bekerültek.

BEFEJEZÉS

A törvényjavaslatot előterjesztő szakmai kör és a jogászi közélet a készülő büntető törvény legfontosabb részeként tekintett a kódex politikai büntet-tekről és vétségekről rendelkező részére.

Az állam elleni büntettek szabályozásának, valamint jogellenes intézé-sének évszázados hiányosságai fokozott várakozásokat ébresztettek, majd pedig túlzott félelemeket gerjesztettek a húsz év önkényéből ébredő, alig tíz esztendő új államrendben, abban a fiatal, még sokak által el nem fogadott konstrukcióban, ahol még élénken élt 1848-49 hagyománya.

Maga Csemegi is különös gonddal látott neki a fejezet megírásának, hi-szen előtanulmányként már 1875-ben megpróbálta elválasztani egymástól a felségsértés és a hűtlenség történeti tényállásait és ezek különállását jog-dogmatikai eszközökkel is bizonyítani.

A politikai fejezetek indokolásáról valóban elmondható, hogy nagy for-mátumú, gondos alkotás, amely évtizedekre meghatározta az állam elleni bűncselekményekről való jogászi, tudományos gondolkodást. Leszögezhet-jük, hogy a későbbi kommentárok többsége szó szerint és sokat idézi, a gyengébb, illetve rövidebb lélegzetvételű munkák pedig egyszerűen lemá-solják a miniszteri indoklás szövegét.

A politikailag érzékeny jogterület törvényszerűen került a mai szemmel érdekes, de nem kizárólagosan szakmai viták és bírálatok kereszttüzébe, ahol az előterjesztők és az ellenzék tagjai is sokszor belekényszerültek a koruk és a kettős-monarchia diktálta feltételrendszer által leosztott szere-pekbe.

Az előterjesztők minden alkalommal, amikor a védendő közjogi tár-gyacról és azok körülbástyázásáról nyilatkoztak, beleütköztek a dualista konstrukció és államjog intézményeibe, azok hiányosságaiba. A monarchia intézményrendszere, összetartozása és együttműködése, valamint a kiegye-zési törvények hézagait kitöltő és sokszor észrevétlenül elfedő, lassan for-málódó napi gyakorlat hirtelen újra éles villanófénybe került. Kiderült, hogy büntetőjog szerepét visszafogottan meghatározó, az alkotók által dek-larált cél: a létező viszonyokat óvó és fenntartó, nem pedig újabb közjogi viszonyokat megalkotó kódexről nem mindig volt igaz.

Az ellenzék a magyar állam jogainak feladásától félt és attól, hogy a kö-zös ügyek óvatosan meghatározott köre a magyar fél rovására bővílhet.

Kettős, sőt többes szorításban védelmezte az ország különállását és a polgári szabadságok rendszerét és intézményeit. Védni kívánta a magyar király személyét, miközben félt az osztrák császártól, féltette az ország függetlenségét és súlyát a birodalmon belül, ugyanakkor folyamatosan hangoztatta a magyar állam speciális és különleges fenyegetettségét a környező országoktól, a nemzetiségi izgatóktól.

Elsősorban pedig a közösügyes rendszer és az ezen alapuló kormánypárti uralom védelmét látta a kemény büntetési tételekben és a szabadságjogokat korlátozó rendelkezésekben. Folyamatosan hiányolta – bár ritkán határozta meg pontosan – a magyar nép jellemét, tényleges életviszonyait, jogi hagyományait figyelembevevő szabályokat, sokallta és nehezményezte a külföldi minták és megoldások szolgai másolását.

A külföldi példák tanulmányozását és elemzését, az egyes intézmények hasonlóságának tényét egyébként a kidolgozók sem tagadták, maga a miniszteri indokolás is hosszasan elemzi az európai országok jogrendszerében előforduló megoldásokat. Csemegi és Pauler, a mű haladó és modern szellemiségét – és persze saját álláspontjukat – többször támasztották alá idegen törvényi példákkal és külföldi szaktekintélyek emlegetésével.

Az alkotók védelmében meg kell jegyezni azt is, hogy büntető törvényhozásunk Szent Istvántól fogva a külföldi jogrendszerekből számos intézményt ültetett át, sok jogtételt recipiált. A dolgozat által átfogott időtartamban azt láthattuk, hogy egészen 1843-ig nem sikerült első királyunk dekrétumainak egyszerű, de jól alkalmazható szabályaitól, illetve később a Tripartitum rendelkezéseitől, de még azok szóhasználatától sem szabadulni a későbbi korok legiszlátorainak.

Az 1843-as tervezet minden nagysága ellenére majd négy évtizeddel korábban született, az országgyűlési vitákban és a gyakorlatban soha próbára nem tett szabályai és közjogi alapjai valóban sokszor meghaladottak voltak. Csemegi érvelését el kell fogadnunk azzal kapcsolatban, hogy a büntető törvényhozás nem hagyhatta figyelmen kívül a kiegyezési törvényekkel megváltozott állapotokat, amelyek a politikai deliktumok szabályozásában egyértelműen az új, amint láttuk elsősorban a német példák átvételére vezették az igazságügyéreket.

A reformkor óta eltelt évek nemcsak hazánkban, de szerte a világban a büntetőjogi kodifikáció és a büntetőjog tudományának olyan fellendülését hozta, amelynek – inkább elméleti, mint gyakorlati – eredményeit egy modern jogalkotás sem nélkülözhetette. Csemegi és a közreműködők, az elsőd-

legesen német megoldások beépítésével egy jól kiérlelt, nagy tekintéllyel bíró és több államban alkalmazott intézményrendszer elemeit vették át a parlamenti többségük felhasználásával. Személyes ambícióikat követve, némely esetben a könnyebb utat választva, és az idegen normák bírói gyakorlatát kellő részletességgel nem értékelve helyezték az új kódexet az addigi sajátosan magyar, de sikertelen próbálkozások fölé.

A korabeli német jog- és államrendszer, a monarchikus, de polgári elemekkel átszótt államberendezkedés, sőt történelmi fejlődés hasonlóságait mindenkinek el kellett ismernie, csakúgy, mint az igazságügy próbálkozása-it az eltérő osztrák-magyar viszonyokra történő alakításra. Ennek fényében a recepció semmiképpen nem tekinthető hazardőri vállalkozásnak, idegen intézmények igazolatlan erőszakolt átvételének. Legfeljebb az utókor néhol felszínes dicséreteit kell ezeknél a fejezeteknél zárójelbe tennünk.

A dualizmus-kori statisztikai mutatók fényében azt is meg kell állapítanunk, hogy az elemzett fejezetek az összbüncselekmények számához képest kis súllyal szerepelnek a táblázatokban. Minden politikai jelentőségük és visszhangjuk ellenére nem lettek egészen az I. világháborút megelőző évekig olyan komoly próbának kitéve, amely azonnali javítást igénylő hibákra derített volna fényt a területen.

A kódex egy új államszerkezetben talált ezeréves Magyar Királyság első büntető-törvényeként azt a célt tűzte ki célul, hogy a monarchikus állam alapvető alkotórészeit, az uralkodót, az alkotmányos berendezkedést, a területi integritást és külső biztonságot azok bármelyike ellen irányított támadásokkal szemben védelemben részesítse.

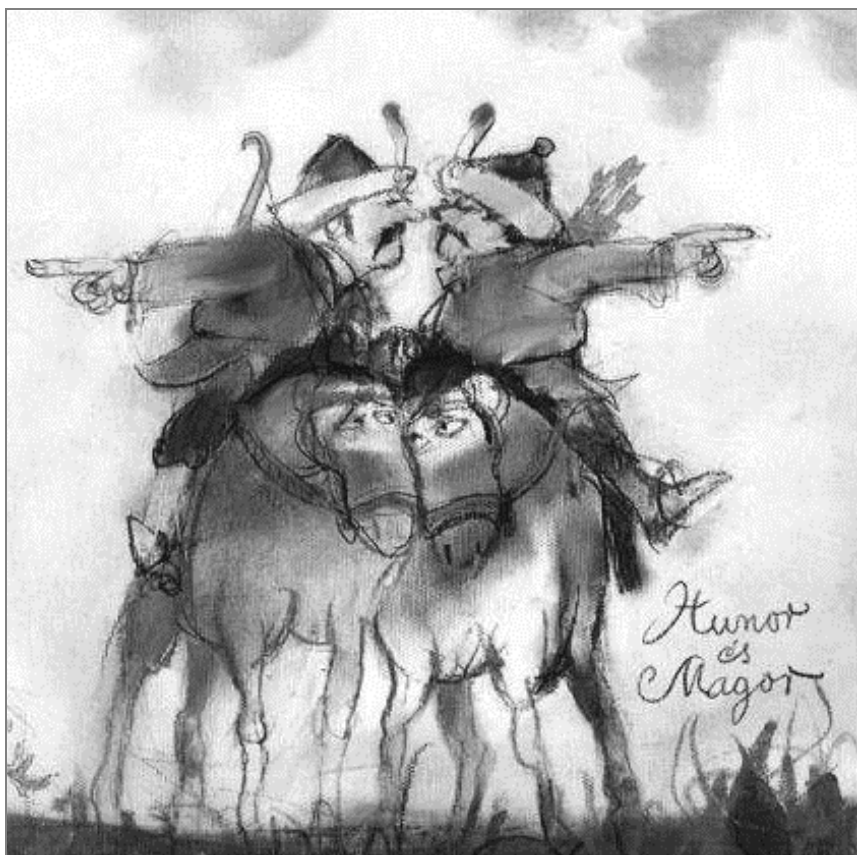
Legfőbb eredményének tekinthetjük, hogy a király személyének tetteges bántalmazása által elkövetett merényletet – a polgári állami lét alapkövetelményeit szem előtt tartva – elkülönítette az állam felségét megsértő bűncselekményektől, lehetőséget teremtett az uralkodót államfői állásában sértő cselekmények elválasztására a személyét igen, de ezzel az államot, annak fenségét mégsem érintő cselekményektől.

Bónis György a disszertációm kezdőpontjának számító 1712. évi javaslatról azt írta, hogy valóságos sziget a magyar jog múltjának kétségbeejtő sötétségében. Szerény téglája egy palotának, amely még építőkre vár, és amelynek még alapjai is alig vannak lerakva.¹

¹ Bónis, 1934, 44.

Az elkövetkező másfél évszázad az alapok megteremtésével, egyik-másik épületszárny építésével, de néha elbontásával is járt. Fájdalmas végigtekinteni a nagynevű építőmesterek magasztos tervein, a számos előterjesztésen és tervezeten, amelyeket legtöbbször kevés – ma már gyakorta csak nehezen rekonstruálható körülmény – választotta el a teljeseéstől, a diétai elfogadástól, s amelyek mindegyikéről elmondhatjuk, hogy a saját korában megállta volna a versenyt bármelyik európai társával.

Az 1878. évvel lezáruló törvényhozási munkálatok olyan épületet hoztak létre, amely majd hét évtizeden keresztül szilárdan állta az idők viharait, amelynek államot védő rendelkezései a harmadik Magyar Köztársaság megszületésével egykorú, 1989-es rendezést követően is hatnak büntető jogalkotásunkra.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Törvények írásmódja: A törvényeket az utóbbi időben bevett gyakorlat szerint (szakirodalom, tankönyvek) arab számmal jelölöm. Ettől eltérés az Árpád-házi uralkodók törvénykönyvei, a főként a lábjegyzetekben szereplő idézetek, valamint a Magyar Törvénytár, illetve a Corpus Juris Hungarici (Corpus Juris Hungarici, KJK Kerszöv, Budapest 1999.) forrásai esetében: 1848. évi III. törvénycikk, illetve 1848:III. tvzcikk.

Hármaskönyv = Werböczy István: Hármaskönyv. Szerk. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen. Magyar Törvénytár. Franklin-Társulat, Budapest, 1897.

Magyar Törvénytár 1877-1878. évi törvénycikk = 1878: V. t. cz. A magyar büntető törvénykönyvről, Magyar Törvénytár 1877-1878. évi törvénycikk, Franklin-Társulat, Budapest, 1896.

Lőw, 1880 = A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye. Szerk. Lőw Tobiás. Pesti Könyvnyomda-részvény-társaság, Budapest, 1880.,

Javaslat = MNL OL K 2 4255/1877. (1877. szeptember 19.) Törvényjavaslat A magyar Büntető törvénykönyv a büntettekről és a vétségekről – kézirat.

Bizottsági jelentés = MNL OL K 2 4255/1877. Jelentése a Képviselőház igazságügyi bizottságának a Magyar Büntető törvénykönyv a büntettekről és a vétségekről című javaslat tárgyában – kézirat.

Indokolás = 1878. évi V. tczikk A büntettekről és vétségekről – Corpus Juris Hungarici, KJK Kerszöv, Budapest, 1999.

Miniszteri indokolás = Indokolás a törvényjavaslat miniszteri előterjesztéséhez.

Miniszteri előterjesztés = MNL OL K 2 4255/1877. Törvényjavaslat – A magyar Büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről – A ministeri előterjesztés és a képviselőház igazságügyi bizottsága által megállapított szöveg szerint (kéthasábos szedés – nyomtatott előterjesztés) – A ministeri előterjesztés és a képviselőház igazságügyi bizottsága által megállapított szöveg szerint (kéthasábos szedés – nyomtatott előterjesztés).

Magyar Jogász = Magyar Jogász – Jogszaki és Közigazgatási napilap – A Magyarországi Ügyvédi Kar Egyetemes Közlönye (ezen utóbbi az Ügyvédi Kar Közlönye megjelölést 1877 szeptemberétől használja a lap), Budapest.

Büntető Jog Tára = Büntető Jog Tára – Büntetőjogi Döntvények, Rendeletek és Értekezések Gyűjteménye, Budapest.

Jogtudományi Közlöny = Jogtudományi Közlöny – Hetilap A Jog- és Államtudományok Köréből, Budapest, Franklin – Társulat. Felelős szerkesztő: Dárdai Sándor. Főmunkatárs: Fayer László.

Magyar Igazságügy = Magyar Igazságügy – Jogtudományi Havi Folyóirat. Szerkesztő: Löw Tóbiás. Zilahy Sámuel Kiadó, Budapest.

Der Gerichtssaal = Der Gerichtssaal – Zeitschrift für Strafrecht, Strafprozeß, gerichtliche Medizin, Gefängnißkunde und ausländische Literatur, herausgegeben von Dr. Friedrich Otto von Schwarze, Verlag von Ferdinand Enke, Stuttgart.

Magyar Themis = Magyar Themis – Egyetemes Jogi Közlöny, a Magyar Jogászgyűlés napilapja, az Ungvári Ügyvéd-Egylet, valamint a Budapesti Ügyvédjelöltek és Joggyakornokok Egyletének közlönye. Felelős szerkesztő: Fayer László, Athenaeum részvénytársaság.

BIBLIOGRÁFIA

- Allgemeine Deutsche Biographie. Historische Commission bei der königlichen Akademie der Wissenschaften (1875–1912). Band 35. Duncker & Humblot, Leipzig.
- Almási Tibor (2000): *Záh Felicián ítéletlevele*. Aetas. 1-2. sz.
- Angyal Pál (1930): *Felségsértés, királlysértés, hűtlenség, lázadás, hatóságok büntetőjogi védelme*. Budapest.
- Angyal Pál (1938): Szent István és a büntetőjog, Különlenyomat a Magyar Jogászegyleti Értekezések Szent István számából. Attila Nyomda Rt., Budapest.
- Bak, János M. –Bónis, György –Sweeney, James Ross (1999): *The Laws of the medieval kingdom of Hungary 1000–1301. Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*. California.
- Baksay Zoltán (1957): Czelder Orbán, a Rákóczi-szabadságharc brigadérosa. Századok. 5-6. sz.
- Ballagi Géza (1897): A nemzeti államalkotás kora. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*. IX. Kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- Balogh Elemér (1998a): *Egy elfelejtett büntető törvénytervezet*. Győri tanulmányok. 20. Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Győr.
- Balogh Elemér (2004): A magyar büntetőjog-tervezetek szerkezeti fejlődése. Tanulmányok Dr. Nagy László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Acta Juridica et Politica. Szeged.
- Balogh Elemér (2006): A hűtlenség bűncselekménye rendi büntetőjogunk kodifikációs kísérleteiben. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Bűnügyi Mozaik – Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged.
- Balogh Elemér (2008): *A magyar büntetőjogi dogmatika kezdetei*. Jogtörténeti Szemle. 4. sz.

- Balogh Jenő (1900): Büntető törvénykönyveink módosításához I. Huszadik Század. I. évf. 1900. 10. sz. November.
- Bárd János (1917): A politikai büntett. Jogtudományi Közlöny.
- Barna Ignác (1884): Adalékok a BTK. magyarázatához. – A bűnsegéd büntetése felségsértés esetében. III. Kötet. Jogtudományi Közlöny. (Hetilap A Jog- és Államtudományok Köréből.) 19. évf. 7. sz. Február 15. Franklin-Társulat, Budapest.
- Barna Péter (1959): *Elméleti problémák az állam elleni büntettek körében*. Doktori értekezés. EK Kd 433. Egyetemi Könyvtár.
- Barta Gábor – Fekete Nagy Antal (1973): *Parasztháború 1514-ben*. Budapest.
- Bató Szilvia (2007b): Megjegyzések a magyar büntetőjogi kodifikáció 1848 előtti történetéhez. Jogelméleti Szemle. 1. sz.
- Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre (1991). Európa Könyvkiadó – Batthyány Társaság, Budapest.
- Baumgartner, Wilhelm (1975): *Naturrecht und Toleranz bei John Locke*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde des Philosophischen Fachbereichs der Julius-Maximilians-Universität zu Würzburg, Würzburg.
- Beccaria, Cesare (1967): Büntett és büntetés. Akadémiai kiadó, Budapest.
- Becchi, Paolo – Seelmann, Kurt (2000): Gaetano Filangieri und die europäische Aufklärung. Peter Lang GmbH Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main.
- Becchi, Paolo – Seelmann, Kurt (2005): Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás. Jogtörténeti Értekezések. 32. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Béli Gábor (1999): *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Benda Kálmán – Elek Judit (1983): *Vizsgálat Martinovics Ignác szászvári apát és társai ügyében*. (Nemzet és emlékezet.) Magvető Kiadó, Budapest.

- Bene Sándor (1995/2002): *Zrínyi, Frangepán, Nádasdy – A Wesse-lényi-összeesküvés pereit*. Rubicon. VI. évf. 6-7. sz. CD-ROM, Arcanum.
- Beregszászi Balázs (2003): *Deák Ferenc Moson megye táblabírája*. Moson Megyei Műhely. 2.
- Bertényi Iván (1989): *Nagy Lajos király*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Bethlen Farkas (1982): Báthori István uralkodása. In: *A Báthoriak kora*. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest.
- Bittl, Hans (1907): Entwurf einer Allgemeinen Bürgerlichen Strafgesetzbuches für das Königreich Norwegen. J. Guttentag Verlagsbuchhandlung, Berlin.
- Bodnár István – Gárdonyi Albert (1918): *Bezerédj István (1796–1856)*. (Magyar Történelmi Életrajzok. Magyar Történelmi Társulat.) Athenaeum Rt., Budapest.
- Bonfini, Antonio (1995): *A magyar történelem tizedei*. (Ford. Kulcsár Péter.) Balassi Kiadó, Budapest.
- Bónis György (1934): *A magyar büntető törvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Az Angyal szeminárium kiadványai. 26. (Bertl Emil – Jencs Árpád szerk.) Sárkány Nyomda, Budapest.
- Bónis György (1955): *Montesquieu jogi és politikai nézetei*. Különlenyomat a MTA Társadalmi_történelmi Tudományok Osztályának Közleményei. VII. Kötet. 3. sz. MTA, Budapest.
- Bónis György (rec.) (1973): *Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. Századok. 4. sz. 1026.
- Borovszky Samu (1908): *Magyarország vármegyéi és városai – Torontál vármegye története*. Országos Monografia Társaság, Budapest.
- Carrara, Francesco (2005): *Programma del corso di diritto criminale – Del giudizio criminale*. Il Mulino, Bologna.

- Ferenc József legfelső kézírata Beust közös külügyminiszterhez az „Osztrák-Magyar Monarchia” elnevezés bevezetéséről (2004). In: Cieger András (szerk.): *A Kiegyezés*. Osiris, Budapest. (Eredetileg megjelent: Magyarországi Rendeletek Tára 1868. Pest, 1871.)
- Concha Győző (1885): *A kilencvenes évek reformeszméi és előzményeik*. Franklin-Társulat, Budapest.
- *Corpus Juris Hungarici* (1999). KJK Kerszöv, Budapest.
- Csatskó Imre (1853): Az 1852-ki május 27-ki Austriai Birodalmi Büntető Törvény magyarázata. Beimel J. és Kozma Vazul Nyomdája, Pest.
- Csemegi Károly művei (1904). Franklin-Társulat, Budapest.
- Csemegi Károly (1875): A felségsértésről. Magyar Igazságügy. III. Kötet. Budapest.
- Oppenhoff, Friedrich Christian (Hrsg.) (1872): *Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich nebst dem Einführungs-Gesetze vom 31. Mai 1870. dem Einführungs-Gesetze und den Einführungs-Verordnungen zum Preußischen Strafgesetzbuche und der Kaiserlichen Einführungs-Verordnung für Elsaß-Lothringen vom 30. August 1871. Kommentar*. De Gruyter Verlag.
- Deák Ágnes (szerk.) (2001): Deák Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek. 1850–1873. II. Kötet. Osiris kiadó, Budapest.
- Degré Alajos (1936): *A Négyeskönyv perjogi anyaga*. Budapest.
- Degré Alajos (1979): *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése 1861–1878*. Jogász Szövetségi Értekezések 2. („A magyar büntető törvényhozás 100” nemzetközi tudományos konferencia előadásai.) Budapest.
- Degré Alajos (1982): Reformtörekvések megindoklása régi törvényekre hivatkozással. In: Kovács Kálmán (szerk.): *A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből, XVIII–XIX. század*. Budapest. 12. sz.
- Degré Alajos (2004a): Az ellenállási jog története Magyarországon. In: Válogatott jogtörténeti tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest.

- Degré Alajos (2004b): A kínvallatás bevezetése a magyar büntetőperbe. In: Mezey Barna (szerk.): Válogatott jogtörténeti tanulmányok. Osiris, Budapest.
- Dochow, Adolf (1878): Mayer Salomon – Das ungarische Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen. Wien. – Literarische Anzeigen 8. Der Gerichtssaal, Band 30.
- Erdmann Gyula (1976): *Lónya Lónyai Gábor naplója*. Századok. 5. sz.
- Erdősy Emil – Földvári József (1994): A magyar büntetőjog különös része. Pécsi nyomda Rt., Pécs.
- Euchner, Walter (1969): *Naturrecht und Politik bei John Locke*. Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main.
- Fallersleben, Hoffmann von (1850): Gyilkosság, börtön, átok. (Nicht Mord, nicht Bann, nicht Kerker.) (Ford. Hárs Ernő.)
- Fayer László (1876): A jogkövetkezmények a magyar büntető törvénykönyv javaslatában VI. Magyar Themis. VI. évf. 47. sz. November 9.
- Fayer László (1877a): A magyar büntető-javaslat a törvényhozás előtt. Magyar Themis. VII. évf. 52. sz. December 27.
- Fayer László (1877b): Párhuzamok a magyar és az osztrák büntető törvénykönyv javaslata közt. Magyar Themis. VII. évf. 38-40. sz. Szeptember 20. – Október 4.
- Fayer László (1896): Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyagyűjteménye. I. Kötet. MTA, Budapest.
- Fayer László (szerk.) (1902): *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyagyűjteménye*. IV. Kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Fayer László (1905): *A magyar büntetőjog kézikönyve*. II. Kötet. Franklin-Társulat, Budapest.
- Feinberg, Nathan (1920): *Das Vergehen des Hochverrates*. Druck von Paul Funk, Berlin.

- Rommeney, Horst (1931): *Grundfragen des Landesverrates im geltenden und im künftigen deutschen Strafrecht.* Universitätsverlag von Robert Noske in Borna-Leipzig.
- Fenyő Isván (1997): *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon.* Argumentum Kiadó.
- Finkey Ferenc (1927): *A politikai bűncselekmények és a büntető törvénykönyv.* MTA, Budapest.
- Finkey Ferenc (1942a): *Az 1792. évi büntetőtörvényjavaslat 150. évfordulója.* A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának Kiadványai. VIII. Kötet. 8. füzet. Debrecen.
- Finkey Ferenc (1942b): *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából.* Budapest.
- Bollacher, Florian (2012): *Das Strafgesetzbuch für das Königreich Württemberg vom 1. März 1839 – Ein Beitrag zur Kodifikationsgeschichte unter besonderer Berücksichtigung der Strafvorschriften des Hochverrats.* Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte. Nr. 1-2.
- Fogarasi János: *Jogtani műszótár.* Pest, 1842.
- Forgách Ferenc (1982): *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt.* Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest.
- *Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis. Serenissimo, neo-regi apostolico Hungariae Josepho I. dicata sumptibus eminentissimi principis Cardinalis a Kollonicz* (1687). Johann Nikolaus Martius, Tyrnau.
- Fördös László (1931): *A II. József-féle kataszteri földmérés Magyarországon.* Szeged városi nyomda és könyvkiadó Rt., Szeged.
- Fraknói Vilmos (1876): *Werböczy István a mohácsi vész előtt.* I-II. Századok. 10. sz.
- Fraknói Vilmos (2002): *Gróf Széchenyi Ferenc 1754–1820.* Osiris Kiadó, Budapest.

- Frydmann, Marcell (1878): *Systematisches Handbuch der Vertheidigung im Strafverfahren. Unter Zugrundelegung des österreichischen und Berücksichtigung des fremden, insbesondere deutschen Strafprozeßrechtes.* Wien.
- Fügedi Erik (1975): *Kristó Gyula: Csák Máté tartományúri hatalma.* Könyvismertetés. Századok. 2. sz.
- Fügedi Erik (1986): *Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése.* (Nemzet és emlékezet.) Budapest.
- Hadik Béla (1932): *A bosszú, mint jogvédelmi eszköz – A vérbosszú fogalma és nyomai a magyar jogvédelem multjában különös tekintettel az Árpád-korra.* (Angyal Szeminárium kiadványai 22.) Attila-Nyomda R.-T., Budapest.
- Hajdu Lajos (1971): *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex tervezete.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Hajdu, Lajos (1973): *Das Strafgesetzbuch Josephs II. in Ungarn.* ELTE Sokszorosító üzem, Budapest.
- Hajdu Lajos (1980): *Adalékok a jozefinizmus magyarországi jogi reformtörekvéseinek értékeléséhez.* Jogtörténeti Tanulmányok. Emlékkönyv Csizmadia Andor hetvenedik születésnapjára. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata.
- Hajdu Lajos (1982): *II. József közigazgatási reformjai Magyarországon.* Budapest.
- Hajdu Lajos (1983): *A közjó szolgálatában.* Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Hajdu Lajos (1984): *Forradalmár, vagy szerencselovag?* Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Hajdu Lajos (1985): *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában.* Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Halász Imre (1911): *Egy letűnt nemzedék. Tizenkilencedik közlemény.* Nyugat. 15. sz.
- Hartmann, Andrea (2006): *Majestätsbeleidigung und Verunglimpfung des Staatsoberhauptes (§§ 94 ff. RStGB, 90 StGB)*

- *Reformdiskussion und Gesetzgebung seit dem 19. Jahrhundert.* Berliner Wissenschafts-Verlag.
- Hattenhauer, Hans (Hrsg.) (1970): *Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten von 1794.* Frankfurt a. M. – Berlin Metzner.
 - Hegedüs Géza (1935): *Anyagi büntetőjog az árpádházi királyok korában.* Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából. 4. sz. Budapest.
 - Heil Fausztin (1895): Felségsértés. In: *Pallas Nagy Lexikona VII.* Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. 40.
 - Henke, Eduard (1823–1838): *Handbuch des Kriminalrechts und der Kriminalrechtspolitik.* Band I-IV. Nicolaisches Buchhandlung, Berlin.
 - Hoke, Rudolf (1996): *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte.* Böhlau Verlag, Wien.
 - Hollán Miklós: A bűncselekmény közös elkövetésében való megalapodás a magyar büntetőjogban. Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu>
 - Homérosz (1993): Íliász. (Ford. Devecseri Gábor.), Diák- és házikönyvtár, Szikra Lapnyomda. 27.
 - Homoki-Nagy Mária (2001): Az adományrendszer reformjára tett kísérletek az 1795. és 1830. évi magánjogi tervezetekben. Szeged.
 - Homoki-Nagy Mária (2003): Deák Ferenc megjegyzései az adományrendszer reformjára. In: Szabó István (szerk.): „...a hazának szent ügye...” Emlékezés Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából. Szent István Társulat, Budapest.
 - Horváth Attila (2008): *Koncepciók per az első független felelős magyar kormány miniszterelnöke ellen – Gróf Batthyány Lajos pere.* Jogtörténeti szemle. 1.
 - Horváth Attila (2012): Alkotmányjogi javaslatok és reformok, 1790–1949. In: Jakab András – Körösi András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol.* MTA TK PTI - Új Mandátum Kiadó, Budapest.

- Horváth János Ifj. (1966): *P. Mester és műve*. Irodalomtörténeti Közlemények.
- Horváth Mihály (1986): *Az 1504.-i pórlázadás, annak okai s következményei*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Jacobi, M. Christian Friedrich (1800): *Europäisches Genealogisches Handbuch auf das Jahr 1800*. in Johann Friedrich Gleiditschens Handlung, Leipzig.
- *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im deutschen Reich* (1877). Dunckert und Humblot, Leipzig.
- Jánossy Dénes (1943): Reformtörekvések a polgári peres eljárásterén a XVIII: században. Századok. 1-3.
- Jellinek, Arthur (1878): A büntető törvénykönyv. Magyar Themis VIII. évf. 26. sz. Június 27.
- John, Richard Eduard (1870): Das Strafrecht in Norddeutschland. Beurtheilung des Entwurfs eines Strafgesetzbuchs für den Norddeutschen Bund. In Form eines revidirten Entwurfs, Göttingen.
- Kahn, Fritz (1929): *Der Hochverrat – Geschichtliche Grundlagen, geltendes Recht und Entwürfe zu einem neuen R.St.G.B.* Steinberger Verlag, München.
- Kajtár István (1986): Az államügyészség kiépítése Magyarországon a neoabszolutizmus idején 1850–1854–1861. Jogtörténeti Tanulmányok VI. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kajtár István (1995): *Modernizációnk és Európa. Adalékok a politikai vitakultúrához az 1843–44-es rendi országgyűlésen*. Degré Alajos emlékkönyv. Budapest.
- *Károly Róbert emlékezete* (1988). Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Kassay Adolf (1864): Magyar büntető törvények s bűnvádi eljárás – Az Országbírói értekezlet szabályai szerint. Pest.
- Kautz Gusztáv (1881): A Magyar büntetőjog tankönyve – különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest.

- Keresztesi József (1868): Krónika Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII-dik század végén. Keresztesi József egykorú eredeti naplója. Ráth Mór, Pest.
- Képes Krónika (1986). Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Kern, Eduard (1963): Der Strafschutz des Staats und seine Problematik. I.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Kiss Károly (1848): *Hadi műszótár, magyar-németül és német-magyarul*. Heckenast Gusztáv, Pesten.
- Kitionich János (1650): Directio methodica processvs iudiciarii ivris consuetudinarii, incltyi regni Hungariae per M. Joannem Kitionich de Koztanicza – Rövid igazgatás A' Nemes Magyar Orszagnak Es hozzá tartozó Részeknek szokott törvény folyasiról. (Ford. Kászoni János.) Typis Laurentii Breveri, Leutschoviae.
- *Kivégzés, tortúra és megszegényítés a régi Magyarországon* (1989). Dobó István Vármúzeum kiadványa, Eger. 12.)
- Knitschky, Wilhelm Ernst (1874): *Das Verbrechen des Hochverraths*. Mauke Verlag, Jena.
- Koch, Christian Friedrich (1864): *Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten 1851. – Strafgesetzbuch für die Preußischen Staaten*. Zweiter Theil. Zweiter Band. Zweite Abtheilung. Verlag von J. Guttentag, Berlin.
- Kónyi Manó (1882): *Deák Ferencz beszédei 1829–1847*. Franklin-Társulat, Budapest.
- Kovács Ferencz (1894): *Az 1843-44-iki magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*. Franklin-Társulat, Budapest.
- Kovács Kálmán (1968): Közjogi harcok a Csemegi-kódex parlamenti vitájában 1877–78. Jogtörténeti tanulmányok. II. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest.
- Kovács Kálmán (1974): Az esküdtszék és az „articuláris bíróság” ügye az 1843-44. évi büntetőeljárás törvényjavaslatok előkészítésének vitáiban. Jogtudományi Közlöny. XXIX. évf. 5. sz.

- Kölcsey Ferenc (2011): *Országgyűlési dokumentumok*. Sajtó alá rendezte: Völgyesi Orsolya. Universitas Kiadó, Budapest.
- Kőrösi Sándor (1874): *Büntetőjogtan – Több kül- és belföldi források után jogtanuló ifjúságunk, bíráink, s ügyvédeink használatára*. Pápa.
- Kristó Gyula (főszerk.): *Anjou-kori Oklevéltár I–XV., XVII., XXIII–XXV.* Főszerk., szerk.: Almási Tibor, Blazovich László, Géczy Lajos, Köfalvi Tamás, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Tóth Ildikó. Szeged-Budapest, 1990-2005.
- Kristó Gyula (1986): *Csák Máté*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kristó Gyula (2000): *Középkori históriák oklevelekben (1002–1410)*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged.
- Kristó Gyula (2001a): *II. András király „új intézkedései”*. Századok. 2. sz.
- Kristó Gyula (2001b): *Modellváltás a 13. században*. Századok. 2.
- Krúdy Gyula (1975): Az ágyúgolyó. In: Krúdy Gyula: *Rákóczi harangja*. Móra Könyvkiadó, Budapest.
- Kubinyi András (1990): A Mátyás-kori államszervezet. In: Rázsó Gy. – V. Molnár R. (szerk.): *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*. Zrínyi kiadó, Budapest.
- *Külömb-külömb féle jó és rossz szagú virágokkal tellyes kert. – Pasquillusok a XVII-XVIII. századból* (1989). Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Lammasch, Heinrich (1884): *Das Recht der Auslieferung wegen politischer Verbrechen*. Wien.
- Locke, John (1999): *Második értekezés a polgári kormányzatról*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
- Lőw Tobiás (szerk.) (1880): *A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye*. I-II. Kötet. Pesti Könyvnyomda-részvény-társaság, Budapest.

- Maasburg, Friedrich (1890): Die Strafe des Schiffsziehens in Österreich (1783–1790) nebst einem Überblick über das altösterreichische Gefängniswesen. Wien.
- Magyari András (1984): *A Horea vezette 1784. évi paraszt-felkelés a források tükrében*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- 1878: *V. t. cz. A magyar büntető törvénykönyvről*. Magyar Törvénytár 1877-1878. évi törvénycikkek (1896). Franklin-Társulat, Budapest.
- Mályusz Elemér (1923): *A reformkor nemzedéke*. Századok. 3. sz.
- Mályusz Elemér (1926): *Sándor Lipót főherceg nádor iratai 1790–1795*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- Mályusz Elemér (1971): *Válaszul Székely György kritikai megjegyzéseire*. Századok. 105. sz.
- Marczali Henrik (1905): *A reformok kora*. Franklin-Társulat, Budapest.
- Marczali Henrik (1907): *Az 1790-91-diki országgyűlés*. I-II. Kötet. Budapest.
- Marczali Henrik (1986): Magyarország története az Árpádok korában 1038–1301. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*. II. Kötet. Budapest.
- Martínez, Tomás Eloy (2007): *A tangóénekes*. Ulpius-Ház Kiadó, Budapest. 93–94.
- Máthé Gábor (1982): *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Budapest.
- Máthé Gábor (2008): *Adalékok a büntetőjog-gyakorlat kérdéseihez a két nagy kodifikáció között*. Jogtörténeti szemle. 4. sz.
- Mayer, Salomon (1878): *Das ungarische St.G.B. über Verbrechen und Vergehen, in seinen leitenden Grundsätzen dargestellt*. Manz, Wien.
- Mezey Barna (1999): *Az 1849. évi megtorlások történetéhez*. Jogtudományi Közlöny. 9. sz. Budapest.

- Mezey Barna (szerk.) (2002): A magyar jogtörténet forrásai. Osiris Kiadó, Budapest.
- Mezey Barna (szerk.) (2003a): Magyar alkotmánytörténet. Osiris Kiadó, Budapest.
- Mezey Barna (2003b): Deák, a kodifikátor. In: Szabó István (szerk.): „...a hazának szent ügye...” Emlékülés Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából. Szent István Társulat, Budapest.
- Mezey Barna (2004a): Fayer László és az 1843. évi javaslatok anyaggyűjteménye. In: *Fayer László: Az 1843. évi javaslatok anyaggyűjteménye*. Pytheas kiadó, Budapest.
- Mezey Barna (szerk.) (2007): *Magyar Jogtörténet*. Osiris kiadó, Budapest.
- Mezey Barna (2011): A bírói szervezet átalakítása és a büntetés-végrehajtási intézetek a 19. században. In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. Szeged.
- Mezey Barna (2012): *A fenyítőházak forradalma*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Mikó Gábor (2011): Szent István törvényeinek XVI. századi kézírata Lőcse város levéltárában. Fons. 2.
- Miskolczy Gyula (1920): A kamarilla a reformkorban. Franklin-Társulat, Budapest.
- Molitor Ferenc (1987): *II József a császári Don Quiote*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Molnár András (szerk.) (2000a): „Javítva változtatni” – Deák Ferenc és Zala megye 1843. évi reformjavaslatai. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg.
- Molnár András (szerk.) (2000b): „Javítva változtatni” – Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg.

- Molnár Antal (1877a): *A Büntető-törvényjavaslat tárgyalása. V. közlemény.* Magyar Igazságügy. VII. Kötet. Zilahy Sámuel Kiadó, Budapest.
- Molnár Antal (1877b): *A Büntető-törvényjavaslat tárgyalása. V. közlemény.* Magyar Igazságügy. V. Kötet. Zilahy Sámuel Kiadó, Budapest.
- Mommsen, Theodor (1990): *Römisches Strafrecht.* Scientia Verlag Aalen.
- Montesquieu (1962): *A törvények szelleméről. I-II. Kötet.* Akadémiai kiadó, Budapest.
- Montesquieu (2000): *A törvények szelleméről.* Osiris-Attraktor kiadó, Budapest.
- Nagy János: Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követei az 1790-91. és 1792. évi országgyűléseken. Elérhető: <http://ludens.elte.hu>
- Nagy János (2011): „Tanuld jövendőre, minket típró mágnás!” – Fekete János egy országgyűlési pasquillusának politikatörténeti háttere. In: Horváth Iván – Orlovszky Géza: *Mű & Szerző – Tanulmánykötet.* Budapest.
- Nánási László (2003): Szlemenics Pál élete és munkássága. *Jogtörténeti Szemle.* 4. sz.
- Neumann Tibor (2008): II. Ulászló koronázása és első rendeletei. *Századok.* 2. sz.
- Neumann Tibor (2015): *Szapolyai János és a Dózsa-féle parasztháború.* Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. 1. sz.
- Nótári Tamás (2011): Szent István törvényei és a Lex Baiuvariorum. *Pro Publico Bono.* 1. sz.
- Pajkossy Gábor (szerk.) (1990): *Kossuth Lajos Összes Munkái. VII. Kossuth Lajos Iratai 1837. május – 1840. december. Hűtlenségi per, fogság, útkeresés.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pajkossy Gábor (1995): *Reformkori politikai perek.* Rubicon. 6. évf. 6-7. sz. Rubicon-archívum 1990–2001, CD-ROM.

- Pajkossy Gábor (szerk.) (2003a): Magyarország története a 19. században – Szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest.
- Pauler Gyula (1876): *Wesselényi Ferencz nádor és társainak özszeesküvése 1664–1671*. I-II. Budapest.
- Pauler Gyula (2003): *A bujdosók támadása 1672-ben*. Századok. 1869. Január hó. Első füzet. CD-ROM, Arcanum.
- Pauler Tivadar (1872): Büntetőjogtan. I-II. Kötet. Pfeifer Ferdinánd kiadó, Pest.
- Peres Zsuzsanna (2014): *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon*. Publikon Kiadó, Pécs.
- Pipek, Wolfgang (1997): Das Allgemeine Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung, 1787. In: Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert. Rechtsgeschichtliche Abhandlungen, Budapest.
- Pompéry Aurél (1913): *Kossuth Lajos 1837-39-iki hűtlenségi perének története, kapcsolatban Wesselényi Miklós báró hűtlenségi és az ifjak felség sértési perének történetével*. Budapest.
- Poór János (1988): *Hajnóczy József*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Poór János (1995): *A világhírű Martinovics özszeesküvés i pör részletei – Szemelvények Jókai Mór esszéjéből*. Rubicon. 6. évf. 6-7 sz. Rubicon-archívum 1990–2001, CD-ROM.
- Poór János (2003): *Adók, katonák, országgyűlések – 1796–1811/12*. Universitas Kiadó, Budapest.
- Pulszky Ferenc (1904): *Deák Ferenc. Jellemrajz*. Budapest.
- Pulszky Ferenc (1890–91): *Visszaemlékezések a büntető törvénykönyv kidolgozására kiküldött bizottság munkálataira 1842-43*. Jogtudományi Közlöny. 47 és 50. sz.
- Ráth György (1861): Az országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában. Pest.
- Reiszig Ede (1901): IV. Béla király és a János-lovagrend Magyarországon. Századok.

- Révész T. Mihály (2000a): A sajtójogalkotás fejlődése a dualista Magyarországon. Jogtörténeti dolgozatok. Széchenyi István Főiskola.
- Révész T. Mihály (2000b): A sajtójogi felelősség kérdése a magyar jogban. Jogtörténeti dolgozatok. Széchenyi István Főiskola.
- Robespierre (1988): Elveim kifejtése – Beszédék és cikkek. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Rottler Ferenc – Bolla Ilona (2001): Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból. I. Kötet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Rüping, Heinrich – Jerouschek, Günter (2007): Grundriß der Strafrechtsgeschichte. Verlag C. H. Beck.
- Sándor Pál: Deák és a titkosrendőrség. Történelmi Szemle 1981, 4. sz.
- Sándor Pál: Deák Ferenc a történelmi személyiség. Századok 1993/1. sz.
- Sarlós Béla (1959): Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest.
- Schierlinger: Wahlberg (1878): Vergleichende Besprechung des ungarischen Strafgesetzentwurfes („Juristische Blätter“). S. Mayer, Das ungarische St.G.B. über Verbrechen und Vergehen, in seinen leitenden Grundsätzen dargestellt. (Wien, Manz, 1878.) 11. Zur Literatur des ungarischen St.G.B.'s, Der Gerichtsaal. Band XXX. 381–383.
- Schnierer Aladár (1885): A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető-törvény (1878. V. T. cz.) magyarázata. Franklin-Társulat, Budapest.
- Schroeder, Friedrich-Christian (1970): Der Schutz von Staat und Verfassung im Strafrecht – Eine Systematische Darstellung, entwickelt aus Rechtsgeschichte und Rechtsvergleichung. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.

- Schwarze, Friedrich Oskar (1843): Entwurf eines Strafgesetzbuchs für das Königreich Ungarn und die damit verbundenen Theile. Kritische Jahrbücher für deutsche Rechtswissenschaft. Band 14.
- Schwarze, Friedrich Oskar (1868): *Mord und Todschatz – Mittheilungen aus der Spruchpraxis*. Der Gerichtssaal – Zeitschrift für Strafrecht und Strafprozeß. Verlag von Ferdinand Enke, Erlangen.
- Sípos Ferenc (2002): *A „rebellis” Rákóczi: „A német ruha alatt magyar és valóban hazafiúi szív dobog”*. Századok. 3. sz.
- Stipta István (1999): A forradalmi önvédelem igazságszolgáltatási rendszere. Jogtudományi Közlöny. 4. sz.
- Stipta István (1997): *Az abszolútizmus állama*. Rubicon. 8 sz. Rubicon-archívum 1990–2001, CD-ROM.
- Stipta István (2003): Deák Ferenc állambírószági koncepciója. In: Szabó István (szerk.): „.....a hazának szent ügye...” Emlékezés Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából. Szent István Társulat, Budapest.
- Szabad György akadémikus előadása (2005): *Klauzál Gábor szerepe Magyarország polgári átalakulásában*. Történelmi Szalon. Október 7. Elérhető: klauzal.hu Letöltés ideje: 2010.03.18.
- Szabó András (2004): Recepció és kreativitás a büntetőjogban. In: Sajó András (szerk.): Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természetrajzához. Áron László Könyvkiadó, Budapest.
- Szabolcsi Miklós (főszerk.) (1979): *A magyar sajtó története 1705–1892*. II/2. Kötet. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Szádeczky Lajos (1887): Kornyiati Békés Gáspár 1520–1579. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *Magyar Történelmi Életrajzok*. MTA-MTT, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, Budapest.
- Székely György: *Mályusz Elemér: A Thuróczy-krónika és forrásai*. Századok. 103. sz. 1969.
- Székely József: *Kossuth fogsága és Pest megye rendei*. Budapest, 1895.

- Székely László (2009): A személyiségi jogok hazai elmélete. ELTE doktori disszertáció.
- Szemere Bertalan (1990): *A büntetésről, s különösen a halálbüntetésről. (1841) Halálbüntetést Ellenzők Ligája.* Budapest.
- Szerémi György (1979): *Magyarország romlásáról.* Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest.
- Szilágyi Ferencz (1834): Az Angol és Francia képviselői országolás. V. fejezet. Klio Historiai 'Sebkönyv I. Szilágyi Ferencz, Kolosvár.
- Szinnyi József (1981): *Magyar írók élete és munkái.* VI. Kötet. Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Veszprém.
- Szlemenics Pál (1836): *Magyar Fenyítő Törvény.* Buda.
- Szlemenics Pál (1872): Magyar Fenyítő Törvény – Ötödik az 1872. évig a Büntető Törvényekre és gyakorlatra vonatkozólag némely intézkedések tárgyában keletkezett legújabb törvények és Ministeri rendeletekkel bővített kiadás. Heckenast Gusztáv, Pest.
- Szokolay István (1848): Büntető Jogtan – A' codifikatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk 's ügyvédek számára. Heckenast Gusztáv, Pest.
- Szűcs Jenő (2002): *Az utolsó Árpádok.* Osiris kiadó, Budapest.
- Tarnai János (1917): A politikai büntett. Különlenyomat a Bűnügyi Szemle V. évfolyamából. Pécs.
- Trócsányi Zsolt (1979): *A rendi reformmozgalom Erdélyben 1790–1811.* Századok. 103. évf. 4. sz.
- Vajnági Márta (2003): *Új hivatali nemesség Magyarországon a 18. század második felében.* Sic Itur Ad Astra.
- Varga Endre (1960): *A magyar jogszolgáltatás átszervezése II. József korában.* Századok. 5-6. sz.
- Varga Endre (1974): *A király Curia 1780–1850.* Akadémiai kiadó, Budapest.

- Varga Norbert (2008): Az állampolgárság fogalmának kialakulása a magyar közjogban. *Acta Universitatis Szegediensis – Acta juridica et politica*. Tom. LXXI. Fasc. 16. Szeged.
- Völgyesi Orsolya (1997): A kormányzat álláspontja az operátumok napirendre tűzésének kérdéséről (1830–1832). *Aetas*. 4. sz.
- Völgyesi Orsolya (2000): Újabb források az 1832-36-os országgyűlés történetéhez. *Aetas*. 1-2. sz.
- Wächter, Carl Georg (1825–1826): *Lehrbuch des Römisch-Teutschen Strafrechts*. I–II. Band. 12. Kapitel Majestätsverbrechen. II. Band. Stuttgart in der J. B. Metzler'schen Buchhandlung. 505–507.
- Wahlberg, Wilhelm Emil (1878): Vergleichende Besprechung des ungarischen Strafgesetzentwurfes. *Juristische Blätter*, Wien.
- Waldapfel Eszter (1931): *Nemesi birtokjogunk kialakulása a középkorban*. Századok. 4-6. sz.
- Werner, Ogris (2003): *Joseph II.: Staats-und Rechtsreformen*. In: *Elemente europäischer Rechtskultur: rechtshistorische Aufsätze aus den Jahren 1961–2003*. Böhlau Verlag, Wien.
- Windecke Eberhard (2008): Emlékirat Zsigmond királyról és koráról. Budapest, História-MTA.
- Závodszy Levente (1904): *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. Sz. István Kiadó.
- Zichy Antal (1894): *Az 1843-44-iki országgyűlésről*. Budapesti Szemle. 78. köt. 208. sz.
- Zsoldos Attila (2001): Kárászi Sándor bán és utódai – Észrevételek a narratiók eredetéről és szerepéről. Századok. 135. sz.

TÁJÉKOZTATÓ IRODALOM

- Ács Tivadar (1943): *A száműzöttek*. Hungária, Budapest.
- Anonymus (1999): *A magyarok cselekedetei*. Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Anonymus művét Veszprémy László, Kézai Simon művét Bollók János fordította. Milleniumi magyar történelem, Budapest.
- Anonymus (1975): *Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*. (Ford. Pais Dezső.) Budapest.
- Antal Tamás (2005): *Szilágyi Dezső igazságügyi reformjáról (1890–1900)*. Jogtörténeti tanulmányok. VIII. PTE ÁJK, Pécs.
- Antalfy György (1983): *Szalay László, a reformkor politikai-jogi gondolkozója*. Budapest.
- Apor Péter (1978): *Metamorphosis Transylvaniae*. Kriterion.
- Árpád-kori Új Okmánytár – Kálmán korabeli zsinat. CD ROM, Arcanum.
- Auer György (1916): *A magyar igazságügy Ferenc József uralkodása alatt*. Jogtudományi Közlöny. 51. évf. 48. sz.
- Balás Elemér (1907): *A magyar jogászegylet büntetőjogi bizottságának tanácskozásai a büntető-novella tervezete tárgyában*. Előadói beszéd, Zsitvay Leo elnöki megnyitójával, Baumgarten Izidor, Oberschall Pál, Székely Ferenc, Reichard Zsigmond, Pollák Illés, Doleschall Alfréd felszólalásai a tárgyalás rendjéhez. Jogászegyleti Értekezések. 33. Kötet. Franklin-Társulat, Budapest.
- Balásházy János (1832): *Az 1831-dik esztendői felső magyarországi zendüléseknek történeti leírása*. Kassa.
- Balogh Elemér (1998b): Deák Ferenc és az anyagi büntetőjog kodifikációja. In: *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. Zalai Gyűjtemény. 43. Zalaegerszeg.

- Balogh Elemér (2001): *Az „első” magyar büntetőkódex-tervezet. Jogtörténeti tanulmányok. VII. Pécs.*
- Balogh Elemér (2005): *Az 1830. évi büntetőtörvény – tervezet eljárásjogi részéhez írt törvényhatósági reflexiók. Jogtörténeti Tanulmányok. VIII. Pécs.*
- Balogh Jenő (1888): *Börtönügyi viszonyaink reformjához. Budapest.*
- Balogh Jenő (1906): *Büntető perjog tankönyve. Budapest.*
- Baranyai Béla (1925–26): *Zsigmond király ún. Sárkány-rendje. Századok. 59-60. sz.*
- Barta István – Pajkossy Gábor – Sinkovics István (s.a.r.) (1948–1957): *Kossuth Lajos Összes Munkái. I–V. I. Országgyűlési tudósítások. (Budapest. 1948–1961). II. Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások. (Budapest. 1966). VII. Hütlenségi per, fogság, útkeresés. (Budapest. 1989). XI Az utolsó rendi országgyűlés. (Budapest. 1951). XII. Az első magyar felelős minisztériumban. (Budapest. 1957). XIII–XIV. Az Országos Honvédelmi Bizottmány élén (Budapest. 1952–1953). Kormányelnöki iratai (Budapest. 1955).*
- Bartha Albert (1930): *Az aradi 13 vértanú pörének és kivégzésének hiteles története. Kellner és Kiss Könyvnyomda, Budapest.*
- Bató Szilvia (2007b): *Adalékok a német (osztrák) – magyar büntetőjogi kapcsolatok történetéhez. Jogelméleti szemle. 4. Elérhető: jesz.ajk.elte.hu*
- Baumgarten Izidor (1905): *Ünnepi beszéd, a büntető törvénykönyv huszonöt éves fennállása alkalmából. Jogászegyleti Értekezések. 32. köt. Franklin-Társulat, Budapest.*
- Bellér Judit (1983): *A feudális (katedra) büntetőjog-tudomány fejlődéstörténetéhez: In: Horváth Pál – Révész. T. Mihály (szerk.): Összehasonlító jogtörténet – Bolgár Elek emlékkönyv.*
- Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Benczédi László (1980): *Rendiség, abszolútizmus és centralizáció a XVII. századvégi Magyarországon. 1664–1685.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Benda Kálmán – Fügedi Erik (1979): *A magyar korona regénye.* Budapest.
- Benda Kálmán (2004): A Habsburg-abszolútizmus és a rendi ellenállás a 17. század elején. In: Lukáts János (szerk.): *A nemzeti hivatástudat nyomában.* Budapest.
- Benda Kálmán (1975): *A Habsburg-abszolútizmus és a rendi ellenállás a XVI.-XVII. században.* Történelmi Szemle.
- Bényei Miklós (1994): *Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról.* MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága, Stúdium Kiadó, Debrecen.
- Bertényi Iván (1976): *Az országbírói intézmény története a XIV. században.* Budapest.
- Bertényi Iván (1986): *A magyar korona története.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Bertényi Iván – Gyapay Gábor (1993): *Magyarország rövid története.* Maecenas Kiadó, Budapest.
- Bertényi Iván (szerk.) (2000): *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1000–1526.* Budapest.
- Bertényi Iván (2001): A XIV. századi magyar királyi földbirtokpolitika néhány fontosabb kérdése. In: Neumann Tibor (szerk.): *Tanulmányok a középkorról.* Argumentum Kiadó, Budapest.
- Berzeviczy Albert (1922): *Az abszolútizmus kora Magyarországon 1949–1865.* I. Kötet. Budapest.
- Bibó István – Pajkossy Gábor (1977): *Az 1790/91: 67. c. és az 1825/27: 8., 9., 15. tc. alapján létrejött rendszeres regnikoláris bizottságok kiadványainak bibliográfiája.* (Kézirat.) Országgyűlési Könyvtár, Budapest.

- Bocskai István (1979): Testamentomi rendelés. In: Tarnóc Márton (szerk.): *Magyar gondolkodók*. Budapest.
- Bódiné Beliznai Kinga (1999): *A függetlenségi nyilatkozat*. Jogtudományi Közlöny. 4. sz.
- Bollók János (ford.) (2004): *Képes krónika*. A fordítást gondozta és a jegyzeteket készítette Szovák Kornél, Veszprémy László. Az utószót írta, a függeléket és az irodalomjegyzéket összeállította Szovák Kornél. (Millenniumi magyar történelem – Források.) Budapest.
- Bónis György (1947): *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Kolozsvár.
- Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre (1961): *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Budapest.
- Bónis György (1971): *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest.
- Bónis György (1974): *A Decretalis intellecto*. Történelmi Szemle. XVII. 1974.
- Bónis György (2003): *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Sajtó alá rendezte és az utószót írta Balogh Elemér. (Millenniumi magyar történelem – Historikusok.) Budapest.
- Borbély Tamás (2006): A tábori mozgó vésztörvényszék ítélkezése 1849-ben. In: Szomora Zsolt (szerk.): *Tudományos Diákköri Szemle*. Szegedi Tudományegyetem.
- Boreczky Beatrix (1977): *A magyar jakobinusok*. (Magyar História sorozat.) Gondolat Kiadó, Budapest.
- Both Ödön (1956): *Az 1848. évi sajtótörvény létrejötte. A sajtószabadság problémája Magyarországon a reformkorban*. (Acta Universitatis Szegediensis Sectio politico-juridica. Tom. 1. fasc. 4.) Szeged.
- Both Ödön – Sarlós Béla (1959/1962): *Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga*. Századok. 96. évf. 1-2. sz.

- Both Ödön (1960): *Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet.* Acta Juridica et Politica. Tom. VII. Fas. 1. Szeged.
- Böhm Jakab (1974): *Az 1848/49. évi forradalom s szabadságharc iratai a Hadtörténelmi Levéltárban.* Levéltári szemle. 24. évf. 1. sz.
- Brecht, Christoph Heinrich (1938): *Perduellio – eine Studie zu ihrer begrifflichen Abgrenzung im römischen Strafrecht bis zum Ausgang der Republik.* Beck Verlag, München.
- Buzinkay Géza (1964): *A magyar irodalom és sajtó irányítása a Bach-korszakban (1849–1860).* MKSZ.
- *Büntető-ügyi rendeletek és utasítások. Független a magyar büntető törvényekhez* (1881). Tettey Nándor és társa, Budapest.
- C. Tóth Norbert (2006a): *Árpád-kori királyi oklevelek – Kiadatlan Árpád-kori királyi oklevelek a Zsigmondkori Oklevéltárban.* Századok. 140.
- C. Tóth Norbert (2006b): *Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526).* MTA, Budapest.
- Csemegi Károly (1891): *A feltételes ítéletekről.* Jogtudományi Közlöny. 26. évf. 3. sz.
- Csemegi Károly (1895): *A bűnvádi eljárási javaslatról.* Jogtudományi Közlöny. 30. évf. 47. sz.
- Csizmadia Andor (1979): *A jogi hagyományok, mint jogi reformok korlátai Magyarországon a XI. században.* Jogtudományi Közlöny. 1. sz.
- Deák Ágnes (1995): *Társadalmi ellenállási stratégiák Magyarországon az abszolutista kormányzat ellen 1851–1852-ben.* Aetas. 4. sz.
- Degré Alajos (szerk.) (1976): *Tanulmányok Deák Ferencről.* Zalaegerszeg.

- Dombovány Géza : *A Nyáry-féle 1842. évi „Büntetőtörvényszolgáltatási eljárás”*. Jogászegyleti Értekezések Új folyam. 1. évf. 1. sz. 33. kötet.
- Draskóczy István (1983): *Aba nembeli Csobánka leszármazottai a XIII-XIV. században*. Fialat oktatók közleményei 1. ELTE BTK., Budapest.
- Drda, Elgin (1992): *Die Entwicklung der Majestätsbeleidigung in der österreichischen Rechtsgeschichte unter besonderer Berücksichtigung der Ära Kaiser Franz Josephs*, Wien. VWGÖ – Dissertationen der Johannes-Kepler-Universität, Linz.
- Eckhart Ferenc (1935): *A jog- és államtudományi kar története 1667*. Budapest.
- Eckhart Ferenc (1941): *A szentkorona eszme története*. Budapest.
- Edvi Illés Károly – Vámbéry Rusztem (1905): *A büntetés kimérésének reformja –Dr. Szakolczai Árpád, Dr. Berger Miksa felszólalásaival és Dr. Baumgarten Izidor előadó zárszavával*. Jogászegyleti Értekezések. 32. kötet.
- Ember Győző (1975): *A Habsburg birodalom központi kormányzervei 1711–1765*. Történelmi Szemle. 2-3. sz.
- Ember Győző (1989): III. Károly országgyűlései. Mária Terézia országgyűlései. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.): *Magyarország története 1686–1790*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Engel Pál (1968): *A magyar világi nagybirtok megoszlása a XV. században*. Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 4. sz.
- Engel Pál (1977): *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmondkorban (1387–1437)*. Értekezések a történelemtudomány köréből. 83.
- Engel Pál (1981): *A honor. A magyarországi feudális birtokformák kérdéséhez*. Történelmi Szemle.
- Engel Pál (1982): *Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről*. Századok. 116.

- Engel Pál (1984): *Vár és hatalom. Az uralom területi alapjai a középkori Magyarországon*. Világosság.
- Engel Pál (1988): *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*. Századok. 122. sz.
- Engert, Paul Clemens (1936): *Der Hochverrat*. Triltsch Verlag, Würzburg.
- Erdmann Gyula (1996): Wesselényi Miklós politikai pere és az 1839-40. évi Országgyűlés. In: Takács Péter (szerk.): *Wesselényi emlékülés*. Kölcsey Társaság, Fehérgyarmat.
- Erdmann Gyula (2002): *A Ráday-ügy, 1839*. Levéltári Közlemények. 73. 1-2.
- Érszegi Gábor (szerk.) (1983): *Árpád-kori legendák és intelmek*. (Ford. Kurcz Ádám.) Budapest.
- Felhő Ibolya – Vörös Antal (1961): *A helytartótanácsi levéltár*. Budapest.
- Ferenczy József (1887): *A magyar hírlapirodalom története*. Budapest.
- Feuerbach, Paul Johann Anselm (1970): *Philosophisch-juridische Untersuchung über das Verbrechen des Hochverraths*. Keip Verlag, Frankfurt a.M..
- Filangieri, Gaetano (1813): *Törvényhozás Tudománya*. IV. kötet. La scienza della legislazione T.III-IV. Venezia.
- Finkey Ferenc (1881): *A szövetség fogalma a magyar büntetőtörvénykönyvben*. Büntető Jog Tára – Büntetőjogi Döntvények, Rendeletek és Értekezések Gyűjteménye. 8. szám, II. Kötet. Május 26. Budapest.
- Finkey Ferenc (1948/2007): Vuchetich Mátyás (1767–1824). Sárospatak. In: *Vuchetich Mátyás: A magyar büntetőjog rendszere*. II. Kötet. Magyar Királyi Egyetem Nyomdájában Buda 1819. (Reprint.) Magyar Hivatalos Közlönykiadó.
- Fraknói Vilmos (1896): A Hunyadiak és a Jagellók kora. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*. IV. Budapest.

- Fraknói Vilmos (1899): *Werbőczy István életrajza*. Budapest.
- Fraknói Vilmos (1922): *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/88. évi országgyűlésen*. Budapest.
- Fügedi Erik (1970): *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása*. Budapest.
- Fügedi Erik (1974): *Uram, királyom...* Budapest.
- Fügedi Erik (1977): *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Értekezések a törttudományok köréből* 82. Budapest.
- Fügedi Erik (1982): *Királyi tisztség vagy hűbér?* Történeti Szemle.
- Gábor Gyula (1908): *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt*. Budapest.
- Gergely András (1974): *A „rendszeres bizottsági munkálatok” szerepe a magyar reformmozgalom kibontakozásában*. Tiszatáj. 6. sz.
- Gergely András (1982): *Batthyány Lajos a reformellenzék élén*. Századok. 6. sz.
- Gerics József (1966): *A magyar királyi kúriai bírászkodás és központi igazgatás Anjou-kori történetéhez*. Jogtörténeti tanulmányok. 1. sz. 285–306.
- Gerics József (1987): *A korai rendiség Európában és Magyarországon*. Budapest.
- Gombos A. F. (szerk.) (1910): *Monaci Lőrinc krónikája Kis Károlyról*. (Ford. Márki S.) (Középkori krónikások.) Budapest. 1910.
- Göler von Ravensburg, Bernhard (1935): *Der Landesverrat und seine Entwicklung seit 1871*. Tübinger Studentenwerk, Tübingen.
- Heckenast Gusztáv (1870): *Gróf Batthyány Lajos az első magyar miniszterelnök élete és halála*. Pest.
- Györffy György (1977): *István király és műve*. Budapest.

- Hajagos József (1998): *Knezich Károly aradi vértanú. (1808–1849.)* Archivum. 15.
- Hajnal Hugó (1943): *Csemegi Károly, a Magyar Büntetőtörvénykönyv s a bírói szervezetről szóló törvény megalkotójának élete és működése.* Pesti Lloyd-Társulat, Pest.
- Hajnik Imre (1888): *Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben.* Ért. a törtud. köréből. XIII/10.
- Hajnik Imre (1899): *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt.* Budapest.
- Hein, Johann (1855): *Das österreichische Strafgesetz vom 27. Mai 1852 als Strafgerichts-competenz-Tabelle.* Verlag und Druck Carl Gerold und Sohn, Wien.
- Henke, Eduard (1806): *De vera crimen laesae majestatis sec. leges positivas indole atque poena.*
- Henke, Eduard (1809): *Grundriss einer Geschichte des deutschen peinlichen Rechts und der peinlichen Rechtswissenschaft.* Sulzbach im Verlage der Commerzienrath I. E. Seidelchen Buchhandlung.
- Hermann Róbert (2000): *Az 1849-1850. évi kivégzések.* Aetas. 1-2. sz.
- Hóman Bálint – Szekfű Gyula (1935): *Magyar történet.* I. Kötet. Budapest.
- Horváth Henrik (1937): *Zsigmond király és kora.*
- Horváth Pál (1979): *Bevezetés az összehasonlító jogtörténet alapelemeibe.* Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest.
- Horváth Tibor (2001): *Az első magyar büntető törvénykönyv és kodifikátora: Csemegi Károly.* In: Mezey Barna (szerk.): *A praxistól a kodifikációig.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Kubinyi Ferenc (1867): *Árpádkori oklevelek 1095–1301.* (Magyar történelmi emlékek. I. Kötet.) Pest.

- Istványi Géza (1939): *A generalis congregatio*. Levéltári Közlemények. 17.
- Jakab Elek (1876): *B. Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnpere*. Kiadja K. Papp Miklós, Kolozsvár.
- Jankovich Miklós (1975): *Újabb források a Wesselényi féle hűtlenségi per történetéhez*. Levéltári Közlemények. 46. sz.
- Kahler Frigyes (1983): *A pénzhamisítás bűncselekményének alakulás Magyarországon*. Jogtörténeti Tanulmányok. V. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kajtár István (1996): *A büntető igazságszolgáltatás modernizációja a XIX. században*. Földvári-emlékkönyv.
- Kajtár István: *Az újkori német jogi kultúra szakirodalma a Pécsi Püspöki Könyvtárban. Kitekintéssel a XIX. század közepéig*. Elérhető: <http://kulongyujtemenyek.lib.pte.hu>
- Kalapis Zoltán (1998): *A legfiatalabb aradi mártír: Leiningen-Westerburg Károly*. („Negyvennyolcnak nagy idejében”). Agapé, Szeged.
- Karácsonyi Béla – Kristó Gyula (1971): *Oklevelek a Csák-territorium történetéhez*. Acta Universitatis Szegediensis. Historica. 36.
- Karácsonyi János (1900–1901): *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. I–III. Kötet. Budapest.
- Károlyi Árpád (1936): *Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- Károlyi Árpád (1883): *Illésházy hűtelenségi pere*. Századok. 1. sz.
- Károlyi Árpád (1932): *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre*. I–II. Kötet. Budapest.
- Katona Tamás (szerk.) (1976): *Mohács emlékezete*. Budapest.
- Katona Tamás (szerk.) (1981): *A tatárjárás emlékezete*. Bibliotheca Historica, Budapest.

- Kelemen Miklós (1889): *A magyar büntető törvénykönyv büntetési és börtönrendszere*. Budapest.
- Kenedi Géza (1903): *A magyar sajtójog, ugy amint életben van*. Franklin-Társulat, Budapest.
- Keresztes Kálmán (1926): *A Rozgonyiak*. Turul. 40. sz.
- Kis Péter (1995): „A király hű bárója”. *Ákos nembeli Ernye pályafutása*. Fons. 2. 273–316.
- Klanciczay Gábor (2000): *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Budapest.
- Kosáry Domokos (1976): *Felvilágosult abszolutizmus – felvilágosult rendiség*. TSZ.
- Kottanner Jánosné (1978): *A korona elrablása. Kottanner Jánosné emlékirata 1439–1440*. (Ford. Mollay K.) Budapest.
- Kovács József (1974): *Teleki Sándor visszaemlékezései az aradi vértanúk kivégzéséről*. Századok. 5-6. sz.
- Kovács Lajos (1889): *Gr. Széchenyi István közéletének utolsó három éve*. I–II. Kötet.
- Kozári Monika (2003): *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Napvilág Kiadó. Budapest.
- Köblös József – Süttő Szilárd – Szende Katalin (2000): *Magyar békeszerződések 1000–1526*. Pápa.
- Köpeczi Béla (1986): A Thököly-felkelés és a külföldi szövetség. In: Benczédi László (szerk.): *A Thököly-felkelés és kora*. MTA, Budapest.
- Kötz, Hein (1998): Abschied von der Rechtskreislehre? Zeitschrift für Europäisches Privatrecht Vol. 6.
- Kristó Gyula (1973): *Csák Máté tartományúri hatalma*. Budapest.
- Kristó Gyula (1975): *A Kőszegiek kiskirálysága*. Vasi Szemle. 251–268.

- Kristó Gyula (1978): *A rozgonyi Csata*. (Sorsdöntő történelmi napok.) Budapest.
- Kristó Gyula (1979): *A feudális széttagolódás Magyarországon*. Budapest.
- Kristó Gyula (1983a): A Kőszegiek kiskirálysága. In: *Tanulmányok az Árpád korról*. (Nemzet és emlékezet.) Budapest.
- Kristó Gyula (1983b): Kán László és Erdély. In: *Tanulmányok az Árpád-korról*. (Nemzet és emlékezet.) Budapest.
- Kristó Gyula – Makk Ferenc (1988a): *Az Árpád-házi uralkodók*. Budapest.
- Kristó Gyula (1988b): *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. (Nemzet és emlékezet.) Budapest.
- Kristó Gyula (2001c): *Szent István király*. (Tudomány – Egyetem.) Budapest.
- Kristó Gyula (2003a): *Háborúk és hadviselés az Árpádok korában*. Szeged.
- Kristó Gyula (2003b): *I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1323)*. Századok. 137. sz.
- Kubinyi András (1975): *Királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. század közepén*. Levéltári Közlemények.
- Kubinyi András (1984): A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagellókorban. In: *Mályusz Elemér Emlékkönyv*. Budapest.
- Kubinyi András (1988): *Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében*. Századok.
- Lengyel Aurél: *A Csemegi-kódex és újabb büntetőjogi kodifikációink*. Budapest: Pesti Lloyd-Társ., 1922.
- Liszt, Franz v. (1914): *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*. Guttentag Verlagsbuchhandlung, Berlin.

- Lukács Lajos (1954): *Magyar függetlenségi mozgalom 1849–1867.* Kandidátusi értekezés. Kd 198 I-II.
- Magyar István – Baumgarten Izidor – Oberschall Pál – Doleschall Alfréd – Imling Konrád – Wlassics Gyula: *A Magyar Jogászegylet büntetőjogi bizottságának tanácskozásai a büntető-novella tervezete tárgyában. Felszólalások és Wlassics Gyula írásbeli véleménye.* Jogászegyleti Értekezések. 34. kötet.
- Magyar István (1979): *Az országokban való sok romlásnak okairól.* Budapest.
- Makkai L. – Mezey L. (szerk.) (1960): *Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI–XIV. század.* Nemzeti Könyvtár, Budapest.
- Mályusz Elemér (1957): *A magyar rendi állam Hunyadi korában.* Századok. 91. sz.
- Mályusz Elemér (1960): *Zsigmond király központosítási törekvései.* Történeti Szemle.
- Mályusz Elemér (1984): *Zsigmond király uralma Magyarországon.* Bp.
- Mariska Zoltán (2006): *Apáthy István politikai szereplése és pere.* Korunk folyóirat. Március.
- Márki Sándor (1885): *Mária Magyarország királynéja.* Budapest.
- Máthé Gábor (1974): *A sajtóesküdtársi eljárás szabályozása a ki-egyeztetést követő Magyarországon.* Levéltári Szemle. 24. sz.
- Merényi-Metzger Gábor (1994): *A tizenhatodik aradi vértanú. Lenkey János tábornok emlékezete.* Hadtörténelmi közlemények. 107. 3. sz.
- Mezey Barna (1983): *Törvény-előkészítés a dualista Magyarországon. (A kormány szerepe a törvényalkotásban.)* Jogtörténeti Tanulmányok. V. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mezey Barna (1992): *Realitás és illúzió. Az 1843. évi büntetőjogi törvényjavaslat országgyűlési vitái.* Jogtörténeti Szemle. 1 sz.

- Mezey Barna (1998): A büntető hatalom és a magyar liberalizmus. A büntetőhatalom és a büntető kodifikáció az első liberális nemzedék gondolkodásában. In: Uő. (szerk.): *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Osiris, Budapest.
- Mezey Barna (2003c): *Deák, a kodifikátor*. Rubicon. 9-10. sz.
- Mezey Barna (2004b): *Fayer László és az 1843. évi javaslatok anyagyűjteménye. Előtanulmány Fayer László: Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok anyagyűjteménye című mű reprint kiadásához*. I. Kötet. Pytheas Kiadó és Nyomda, Budapest.
- Molnár András (1991): *Egy táblabíró a forradalomban – Csány László levelei 1848 márciusából*. Levéltári Szemle. XLI. évf. 1.
- Molnár András (1993): *Batthyány Lajos gróf és az ellenzék az utolsó rendi országgyűlésen*. Vasi Szemle. 1. sz.
- Molnár András (1994a): *Deák Ferenc és a zalai liberális ellenzék megbuktatása az 1843-as követválasztáson*. Levéltári Szemle. 2. sz.
- Molnár András (1994b): *Deák Ferenc és Zala megye feliratai a szó-lásszabadság ügyében, 1836–39*. Levéltári Közlemények. 65.
- Molnár András (1995): *Deák Ferenc és a rendszeres munkálatokra tett zalai észrevételek*. Századok. 2. szám
- Molnár András (1996): *Batthyány Lajos a reformkorban*. Zalaegerszeg.
- Molnár András (szerk.) (1998a): *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg.
- Molnár András (szerk.) (1998b): *Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg.
- Molnár András (1998c): *Deák Ferenc a forradalom előtt*. In: *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. Zalaegerszeg.
- Molnár András (2002): *Batthyány politikai szerepe 1848 előtt*. In: *Batthyány Lajos emlékezete*. Szombathely.

- Molnár Kálmán (1931): *A király gyámsága és nagykorúsága – Dr. Molnár Kálmán Válasz Reiner János egyetemi tanárnak „A magyar király kora” című cikkére.* Egyetemi Nyomda, Pécs.
- Nagy Ferenc (2008): Die deutsch-ungarischen strafrechtlichen Beziehungen in der Vergangenheit und Gegenwart, In Strafrechtlicher Lebensschutz in Ungarn und in Deutschland. In: Karsai Krisztina (Hrsg.): *Beiträge zur Strafrechtsvergleichung.* Pólay Elemér Alapítvány, Szeged.
- Nelsen, Hans (1929): *Der Landesverrat.* Welzel Verlag, Köln.
- Nielsen, Georg (1936): *Der sog. diplomatische Landesverrat nach geltendem Recht (§92 RStGB.) und nach dem Strafgesetzentwurf 1927.* Hans-Christians Druckerei und Verlag, Hamburg.
- Ökröss Bálint (1866): *Az 1843/4 ik évi országgyűlés.* Jogtudományi Közlöny.
- Pajkossy Gábor (1984): Kossuth Hűtlenségi pere. In: Dénes Iván Zoltán – Gergely András – Pajkossy Gábor (szerk.): *A magyar polgári átalakulás kérdései. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára.* Budapest.
- Pajkossy Gábor (1994a): „Cserébe nyertem egész későbbi életemet.” Kossuth és fogsága. In: Orosz István (szerk.): *Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon.* Budapest.
- Pajkossy Gábor (1994b): *Kossuth és a kormányzati „terrorizmus” politikája 1835–1839.* Századok. 128. évf. 5. sz.
- Pajkossy Gábor (1996): *Deák három levele Wesselényihez, 1837–38.* Levéltári Szemle. 46.
- Pajkossy Gábor (2001): *Kölcsey – ahogy az országgyűlési titkosszolgálat 1836-ban látta.* Irodalomtörténeti Közlemények. 3-4. sz.
- Pajkossy Gábor (2003b): Az abszolutizmus és a rendiség utolsó küzdelmei. Az első reformtörekvések – A reformkor (1830–1848). In: Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században.* Osiris Kiadó, Budapest.

- Pajkossy Gábor (1995): *Reformkori politikai perek*. Rubicon. 6. évf. 6-7 sz. Rubicon-archívum 1990–2001, CD-ROM.
- Pálffy Géza (1997): *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16-17. században*. Történelmi Szemle. 2. sz.
- Pálffy Géza (1997): *Várfeladók feletti ítélkezés a 16-17. századi Magyarországon: a magyar rendek hadügyi jogkörének kérdéséhez*. Levéltári Közlemények. 68. sz.
- Pauler Gyula (1867): *Zrinyi Péter*. Századok. 3.
- Pauler Gyula (1899): *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. I-II. Budapest. (Reprint: Bp. 1984.)
- Perjéssy Mihály (1928): *Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvényről*. A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai. III. Kötet. 2. sz.
- Pesti Sándor (1999): *A törvényelőkészítés folyamatának fejlődése a dualizmuskori Magyarországon*. Századok. 133. évf. 3. sz.
- Pezenhoffer Antal (1999): *A magyar nemzet történelme. A főbenjáró perek és birtokelkobzások*. II. Kötet. Palásthy Bt.
- Pompéry Aurél (1911): *József nádor szerepe Kossuth Lajos perében*. Alkotmány. IX. 28.
- Pompéry Aurél (1912a): *Kossuth elfogatása*. Pesti Napló. I. évf. 4. sz.
- Pompéry Aurél (1912b): *Metternich és az ifjak*. Alkotmány. II. évf. 6. sz.
- Pulszky Á. – Tauffer E. (1867): *A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása különös tekintettel Magyarországra*; Budapest.
- Rácz Lajos (1979): *Kossuth Lajos, az ügyvéd*. Jogtudományi Közlöny. 34. sz.
- Rédei József (1938): *Magyar tragédia száz év előtt Lovassy László pere s rabságának titkos iratai*. Budapest.

- Reichard Zsigmond (1906): *Fayer és Csemegi*. Jogtudományi Köz-
löny. 41. évf. 46. sz.
- Rosner Zsolt (2000): *Lahner György, az elfeledett aradi vértanú*.
Vigilia. 65. sz.
- Ruszoly József (1980): *A választási bíráskodás Magyarországon*
1848–1948. Budapest.
- Ruszoly József (1994a): *Alkotmány és képviselő. Kossuth Lajos a köz-
jogi reformról, 1841–1843*. Magyar Tudomány. 9. sz.
- Ruszoly József (1994b): *Szemere Bertalan és Kossuth Lajos a reform-
korban (1832/36–1847/48)*. Debreceni Szemle. 2. sz.
- Sándorfy Kamill (1935): *Törvényalkotásnak hőskora*. Budapest.
- Sárkány József (1999): *Kossuth Lajos élete és egyénisége, elfogatásá-
nak százéves évfordulója alkalmából*. Cegléd.
- Sarlós Béla (1970): *Deák és Vukovics*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Sarlós Béla (1976): *Közigazgatás, hatalompolitika a dualizmus rend-
szerében*. Budapest.
- Sarlós Béla (1987): *Deák és a kiegyezés*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Schiller Bódog (1908): *A Hármaskönyv egyik állítólagos főforrásáról*.
Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest.
- Sebestyén István (1997): *Csemegi Károly jogtudós életpályája és*
munkássága. Budapest.
- Siklóssy László (1922): *A magyar középkor erkölce*. Táltos kiadó,
Budapest.
- Simonsohn, Berthold (1934): *Der Hochverrat in Wissenschaft,
Gesetzgebung und Rechtsprechung von der französischen Revolution
bis zum Reichsstrafgesetzbuch – Eine rechtsgeschichtliche
Untersuchung d. Verbrechens in der Epoche des Liberalismus, in
seinem Zusammenhang mit dem Zeitgeschehen*. Baruch Verlag, Ber-
lin.

- Somogyi Éva (1976): *A birodalmi centralizációtól a dualizmusig. Az osztrák-német liberálisok útja a kiegyezéshez.* Budapest.
- Sőtér István (1988): *Bárányt szoptató Oroszlán.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Spira György (1991): *Egy jottányit se a negyvennyolcból.* Budapest.
- Steen, Hans (1929): *Die Vorbereitungshandlungen zum Hochverrat.* Wertheim a. M., Drucker Hinckel Verlag.
- Steier Lajos (1925): *Az 1849-i trónfosztás előzményei és következményei.* Genius Kiadó, Budapest.
- Stipta István (1995): *Törekvések a vármegyék polgári átalakulására. Tervezetek, javaslatok, törvények.* Budapest.
- *Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich* (1931). Verlag von I.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.
- Szabad György (1967): *Forradalom és kiegyezés válaszfútján (1860–61).* Akadémia Kiadó, Budapest.
- Szabad György (1977): *Kossuth politikai pályája.* Kossuth Kiadó, Budapest.
- Szabad György (1979): *Az önkényuralom kora.* In: Kovács Endre (szerk.): *Magyarország története.* VI. Kötet. Budapest.
- Szabó Dezső (1934): *A megyék ellenállása Mária Terézia úrbéri rendeleteivel szemben.*
- Szabó Károly (1886/1988): *Kun László 1272–1290.* (Magyar Történelmi Életrajzok.) Budapest.
- Szabó Károly (1869): *Thököly Imre hűtlenségi pere Erdélyben 1685-ben.* Századok.4. sz.
- Szakály Ferenc (1986): *Az 1670-es évek Habsburg-ellenes mozgalmi és a hódoltsági magyar feudális hatalom.* In: Benczédi László (szerk.): *A Thököly-felkelés és kora.* MTA, Budapest.
- Szalay László (1840): *Codificatio.* Budapesti Szemle. I-II.

- Szamosközy István (1981): *Erdély története*. Budapest.
- Szarka Lajos (1997): *Egy politikai fogoly börtönévei: Galsai Kovách Ernő 1848-as honvédtiszt aradi fogsága*. Hévíz: művészeti és művelődési folyóirat. 5. évf. 4. sz.
- Szász Géza (2003): *Kossuth Lajos elfogatása és perének első szakasza a francia kortárs szemével*. Aetas. 3-4. sz.
- Szentpétery Imre (1921–1922): *V. István ifjabb királysága*. Századok. 55-56. sz.
- Szilágyi Loránd (1940–1941): *A magyar királyi tanács első százada*. Levéltári Közlemények.
- Szűcs Jenő (1981): *Vázlat Európa három történelmi régiójáról*. Történelmi Szemle.
- Szűcs Jenő (1984): Az 1267. évi dekrétum és háttere. Szempontok a köznemesség kialakulásához. In: H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc (szerk.): *Mályusz Elemér emlékkönyv*. Budapest.
- Tábori Kornél (1921): *Titkosrendőrség és kamarilla*. Budapest.
- Takáts Sándor (1929): *Az udvari kémek, a megbízottak és a titkos rendőrök az 1807. évi országgyűlés alatt I-II*. Budapesti Szemle. 215. Kötet. 624. és 625. sz.
- Thuróczy János (1978): *A magyarok krónikája*. Bibliotheca Historica, Budapest.
- Tietz, Klaus (1935/1936): *Perduellio und Maiestas – Eine rechtshistorische Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung des Lebens und Wirkens Benedikt Carpzovs*. Halle- Saale, Univ., Diss. (1935.) Nischkowsky Verlag, Breslau. (1936.)
- Tilkovszky Lóránt (1955): *Az 1831. évi parasztfelkelés*. Budapest.
- Tóth Lőrinc (1898): *Mikor ment István nádor Bécsbe?* Századok.
- Többen, Heinrich (1927): *Beitrag zur Psychologie der Hoch- und Landesverrats*. Berlin.

- Trócsányi Zsolt (1960): *Wesselényi Miklós fogsága*. Századok. 5-6. sz.
- Trócsányi Zsolt (1965): *Wesselényi Miklós*. Budapest.
- Trócsányi Zsolt (1980): *Erdély központi kormányszata 1540–1690*. Budapest.
- Trócsányi Zsolt (1988): *Habsburg politika és Habsburg kormányzat Erdélyben 1690–1740*. Budapest.
- Urbán Aladár (1986): *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. (Nemzet és emlékezet.) Magvető Kiadó, Budapest.
- Vajna Károly (1906): *Hazai régi büntetések*.
- Varga Endre (1954): *A Novus Ordo: II József jogszolgáltatási rendszere*. Levéltári Híradó. 3-4. sz.
- Varga Endre (1968): *Polgári peres eljárás a királyi curián 1724–1848/49*. Levéltári Közlemények. 39. sz.
- Varga János (1980a): *A kormányzervek előkészületei az 1843. évi diétára*. Századok. 5. sz.
- Varga János (1980b): *Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete*. Zalai gyűjtemény. 15. Zalaegerszeg.
- Varga Ottó (szerk.) (1902): *Aradi vértanúk albuma*. Lampel R. Könyvkiadása, Budapest.
- Veres Miklós (1968): *A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526–1848*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Veszprémy László (1989): *Szent István felövezéséről*. Hadtörténeti Közlemények. 102. sz.
- Veszprémy László (2009): *Valóság és fikció határán: aragón krónikák és trubadúrok Magyarországon*. In: *Királylányok messziföldről. Magyarország és Katalónia a középkorban*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
- Viszota Gyula (1910): *Kossuth Lajosnak egy eltiltott vezércikke 1846-ból*. Budapesti Szemle.

- Wenzel Gusztáv (1860–1874): *Árpád-kori új okmánytár*. I-XII. (Monumenta Hungariae Historica.) Pest.
- Wertheimer Ede (1908): *A jurátusok felségsértési pere*. Budapesti Szemle.
- Zakar Péter (2000): *Haynau egyházi áldozatai*. Aetas. 1-2. sz.
- Zolnay László (1972): *Árpád-kori pénzek és pénzhamisítók*. Budapest.
- Zweigert, Konrad – Kötz, Hein (1971): *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete der Privatrechts*. I. J.C.B. Mohr, Tübingen.
- Zsoldos Attila (1999a): *A szent király szabadjai. Fejezetek a várjobbágyosság történetéből*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. 26. Budapest.
- Zsoldos Attila (1999b): *Két hamis oklevél*. Történelmi Szemle. 1-2. sz.
- Zsoldos Attila (2007): *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Budapest, Historia-MTA TTI.
- Zsoldos Attila (2009): Magyarország a 12-13. században. In: *Királylányok messziföldről. Magyarország és Katalónia a középkorban*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

- MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár – A 118 Patente, Verordnungen und Instructionen 1714–1786., 1–3. csomó.
- MNL OL I 30 Izdenczy József Államtanácsos iratai XVIII-XIX. sz. 4. csomó; IX. Cenzúra- és tanügyek, 2. II. József rezolúciója Petrovics Magyar Közjogi tankönyv-tervezetéről; 3. Magyar Közjogi tankönyv tervezete; Jelzet nélkül: Lakits György: Magyar Közjog tankönyve;
- MNL OL N 117 Archivum Regni, Vegyes könyvek, Lad. NNN 18/1, 87. kötet. – Codex de Delictis eorumque Poenis pro Tribunalibus Regni Hungaria Partimque ei adnexarum per Regnicolarem Juridicam Deputationem Article 67:1791. ordinatam elaboratus – Una cum Article. № 4.
- MNL OL N 117 Regnicolaris - Opinio Excelsae Regnicolaris Deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam Article 67:1790/1 elaboratis Systematicis Operatis Article 8.1827. exmissae, circa Objecta ad Deputatonem Juridicam relata., – IV. Codex de delictis eorumque Poenis – in Typographia Ludovici Landerer de Fűskút Editio Secunda, Posonii 1831.
- MNL OL N 22 Regnicolaris - Archivum Palatinale – Pal. Ad. Josephus – Archivum Secretum 34. csomó: Deputationes regnicolares – Az 1840:5. tczikk által kiküldött országgyűlési bizottság jegyzőkönyvei 1841. december 1. – 1843. március 19.
- MNL OL N 68 Regnicolaris Dieta Anni 1843/44 – A büntető- és javítórendszer kérdésének megvizsgálására kiküldött országgyűlési bizottság iratai;
- MNL OL E 568 Acta Secreta No. 1/b) – József nádor utasításai a királyi jogügyek igazgatójához: 147/1845.; 149/1845.; 143/1846.; 145/1846.;

- MNL OL O 29 Királyi Tábla előtt folyó bűnperek: alkotmányos rendszer felbolygatása – közrend elleni lázadás – lázítás – izgatás: 23698/ 96. csomó; 83. csomó/20927; 88. csomó 22292;
- MNL OL K 2 Jelentése a Képviselőház igazságügyi bizottságának a Magyar Büntető törvénykönyv a büntettekről és a vétségekről című javaslat tárgyában – kézirat, 1877. szeptember 19., 4255/1877.
- MNL OL K 2 Törvényjavaslat – A magyar Büntető törvénykönyv a büntettekről és a vétségekről – kézirat. 1877. szeptember 19.,4255/1877.

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltár

- MNL BML IV.1.e. Baranya Megye Nemesi Közgyűlésének iratai – Országgyűlési iratok 1723-1848., 1843/2833;
- MNL BML IV.1.e. Baranya Megye Nemesi Közgyűlésének iratai – Közgyűlési iratok 1843.: 2833; 3582; 3586; 5878;
- MNL BML IV.1.e. Baranya Megye Nemesi Közgyűlésének iratai – Közgyűlési iratok 1842.: 470; 512; 2870; 4280;
- MNL BML IV.1.e. Baranya Megye Nemesi Közgyűlésének iratai – Országgyűlési iratok 1723–1848 I. 1848/I. Követek jelentései röpívekkel;
- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára
- MNL BML IV.B. 402.b/16. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottságainak iratai 1878. 221–374.: 4160/1878.
- MNL BML IV.B. 402.b/16. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottságainak iratai 1878. 1-220.: 169/3951;
- MNL BML IV.B. 401./50. Békés Vármegye Főispánjának iratai 1880-1950.: 729/1913.

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára – Győr

- MNL GYMSL IV.A. 1/c. Győr Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai – Közgyűlési iratok A büntető és javító rendszer iránt az 1840.5. tczikk következtében tett munkálatoknak Példánya: 1843/1998.

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Győri Levéltára – Mosonmagyaróvár

- MNL GYMSML IV.A 502 b) Moson Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai 1594–1848 – Közgyűlési iratok – Acta congregationalia 1594–1785; Iratok a Rákóczi-felkelés korából: 1701/23.; 1703/133.; 1704/174.; 1709/79.; 1709/157.; 1709/318.
- MNL GYMSML IV.A 502 b) Moson Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai – Közgyűlési iratok – Acta congregationalia 1790–1848, 1843. augusztus-1844. február: 2137; 2139; 2415;
- MNL GYMSML IV.A 502 h) Moson Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai 1594–1848 – Országgyűlési iratok – Acta dietalia, 1843. szeptember: 2139; 2415;
- MNL GYMSML IVA. 1/d./3 – Archivum vetus, Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai, 1832. Böjt-elő hó 13.– Országgyűlési iratok 1827–32.
- MNL GYMSML IV.A. 1/d./3 – Somogy vármegye 3221. számú tanácskozása, 1832. Nyilas hava 5.
- MNL GYMSML IV.A. 1/d./3 – Reflexiones incltyi Comitatus Nitriensis, Tyrnaviae 1832.
- MNL GYMSML IV.A. 1/d./3 – Somogy és Liptó vármegyék instrukciói.

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdu-Bihar Megyei Levéltára

- MNL HBML – A Hétszemélyes Tábla rendeletei - IV.A 1019/a 2-3; 1787–1789.

Hadtörténelmi Levéltár és Irattár, Budapest

- HL 52/A 1848/49-es Forradalom és szabadságharc iratai – Proklamatio 1849/14.

FÜGGELÉK

A büntettekről és a vétségekről szóló 1878:5. törvénycikk Országgyűlés által elfogadott szövegének összehasonlító vizsgálata

I. 1878:5. törvénycikk a büntettekről és a vétségekről - *Elfogadott törvényszöveg (részletek)*

Vizsgált tényállások: A felségsértés; A király, a királyi ház tagjainak bántalmazása, és a király megsértése; A hűtlenség

I. FEJEZET

A felségsértés

126. § A felségsértés büntettét követi el:

1. a ki a királyt meggyilkolja vagy szándékosan megöli, vagy ezen cselekmények valamelyikének véghezvitelét megkísérli;
2. a ki a király testi épségét megsérti, vagy őt az uralkodásra képtelenné teszi;
3. a ki a királyt az ellenség hatalmába adja, vagy az uralkodásnak gyakorlatában akadályozza, vagy személyes szabadságától erőszakkal vagy fenyegetéssel megfosztja;
4. a ki az előbbi két pontban meghatározott valamelyik cselekmény véghezvitelét megkísérli.

127. § A felségsértés büntettét képezi azon cselekmény is, mely közvetlenül arra van irányozva, hogy:

1. a trónöröklés törvényes rendje erőszakkal megváltoztassék;
2. a magyar állam alkotmánya, vagy a magyar államot képező országok közt fennálló államközösség, vagy a magyar állam és az osztrák-magyar monarchia másik állama közt fennálló kapcsolat erőszakkal megváltoztassék;
3. a magyar államnak, vagy az osztrák-magyar monarchia másik államának területe, vagy ezeknek valamelyik része erőszakkal idegen uralom alá jusson, vagy azon államtól, a melyhez tartozik, erőszakkal elszakittassék.

128. § A felségsértés a 126. § 1. pontja esetében halállal, a 2. és 3. pontja esetében életfogytig tartó fegyházzal, 4. pontja esetében pedig tiztől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

129. § A ki a 127. § 1. és 2. pontjaiban meghatározott felségsértést elköveti: tiz évtől tizenöt évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

A ki pedig a 127. § 3. pontjában meghatározott felségsértést követi el, életfogytig tartó fegyházzal büntetendő.

130. § A 126. §-ban meghatározott felségsértés elkövetésére létrejött szövetség, ha ehhez a büntett véghezvitelére célzó előkészületi cselekmény nem járul: öt évig terjedhető fegyházzal, ha pedig ily előkészületi cselekmény is követtetett el: öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

131. § A 127. § 1., 2. pontjaiban meghatározott felségsértés elkövetésére létrejött szövetség, a 130. §-ban meghatározott megkülönböztetés szerint öt évig, - illetőleg öt évtől tiz évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

Ugyanezen megkülönböztetés szerint öt évig, illetőleg öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő a szövetség: ha az a 127. § 3. pontjában meghatározott büntett elkövetése céljából jött létre.

132. § A szövetség létrejött, ha két vagy több személy a felségsértés elkövetését közös egyetértéssel elhatározza.

133. § A ki a nélkül, hogy ez iránt mással szövetkezett volna, a 126. §-ban meghatározott felségsértés elkövetésére előkészületeket tesz: öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

134. § A ki gyülekezeten nyilvánosan szóval, vagy a ki irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által, a felségsértés elkövetésére egyenes felhívást intéz, - a mennyiben az irat vagy nyomtatvány, vagy képes ábrázolat tartalmát, illetőleg jelentését tudta: öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal, - a 127. § 1. vagy 2. pontjában meghatározott felségsértés elkövetésére irányzott egyenes felhívás esetében azonban, öt évtől tiz évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

Ha a felhívás teljesen sikertelen maradt: a büntetés öt évi államfogházat nem haladhat túl.

135. § Az, ki olyan időben vesz hitelt érdemlő tudomást arról, hogy felségsértés elkövetése czéloztatik, midőn annak megakadályozása még lehetséges, és arról a felsőbbségnek jelentést nem tesz: három évig terjedhető államfogházzal büntettetik, kivéve, ha a célba vett büntett abbanhagyott.

A tettes vagy részes hozzátartozói (78. §) a feljelentés elmulasztása miatt nem büntetettek.

136. § A 126., 127., 130., 131., 133., 134. §-okban meghatározott cselekmények büntethetősége megszűnik, ha a bűnös önként, és mielőtt a cselekmény felfedeztetett volna: az előkészítést vagy a megkezdett véghezvitelt abbahagyja, és minden káros következményt, mely a tettesek, részesek és a szövetkezettek tevékenységéből netalán származott, maga elhárít, vagy ha a hatóságnál kellő időben tett feljelentése folytán a következmények elháríthatnak.

137. § Nem büntetetik a szövetség miatt az, a ki előbb, mintsem a felség-sértés elkövetésére, a szövetkezésen fölül valami merényeltetett, s mielőtt azt a hatóság felfedezte volna: a szövetségtől eláll, és elállását a szövetkezetteknek nemcsak tudomására juttatja, hanem azokat a merénylet felhagyására birni törekszik, vagy pedig a szövetséget a hatóságnak feljelenti.

138. § A jelen fejezetben meghatározott büntettek miatt, a szabadságvesztés büntetés mellett a hivatalvesztés, és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése is megállapítandó.

II. FEJEZET

A király, a királyi ház tagjainak bántalmazása és a király megsértése

139. § A ki a királyt tetteleg bántalmazza, a mennyiben cselekménye felség-sértést nem képez: a király bántalmazásának büntettét követi el, és tiz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal, hivatalvesztéssel, és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő.

140. § A ki a király ellen sértést követ el: vétség miatt két évig terjedhető fegyházzal és hivatalvesztéssel büntetendő.

A ki azonban a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el: vétség miatt három évig terjedhető államfogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő.

141. § A ki a királyi család valamelyik tagját tetteleg bántalmazza, a mennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik: a királyi ház tagja bántalmazásának büntettét követi el, és öt évig terjedhető fegyházzal, hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő.

A ki a királyi ház valamelyik tagja ellen sértést követ el: vétség miatt egy évig terjedhető fegyházzal, ha pedig a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrá-

zolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el: két évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

III. FEJEZET

A hűtlenség

142. § A hűtlenség büntettét követi el, és tiz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő azon magyar honos, a ki valamely külhatalom kormányával szövetkezik, vagy azzal közvetlenül vagy közvetve érintkezésbe bocsájtkozik a végett, hogy azt a magyar állam, vagy az osztrák-magyar monarchia elleni ellenséges cselekményre bírja, valamint az is, a ki valamely külhatalmat az osztrák-magyar monarchia ellen háborura indítani törekszik.

Ha a hadüzenet megtörtént, vagy a háboru kiütött: a hűtlenség életfogytig tartó fegyházzal büntetendő.

143. § A hűtlenség büntettét követi el, és tiz évtől tizenöt évig terjedhető államfogházzal büntetendő azon magyar honos: a ki a hadüzenet megtörténte, vagy a háboru kiűritése után az ellenség katonai szolgálatába lép.

Ha pedig azon hatalomnak, a fennebbi idő előtt már katonai szolgálatában állott, s kényszer nélkül megmaradván abban, az osztrák-magyar monarchia fegyveres ereje vagy az ezzel közösen működő, vagy a vele szövetkezett hadi erő ellen harczolt: öt évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

144. § A hűtlenség büntettét követi el és életfogytig tartó fegyházzal büntetendő azon magyar honos:

1. a ki valamely várat, várost, erődöt, megerősített helyet, partot, szorost vagy katonai állomást, fegyver-, szer- vagy élelmi tárt, hajót vagy azt osztrák-magyar haderőhöz tartozó tisztet, vagy katonát az ellenség hatalmába juttat, vagy e célra az ellenséggel egyetért;
2. a ki valamely hadi művelet, tábor, vár vagy erőd tervét az ellenséggel közli;
3. a ki az ellenségnek, a magyar állam, vagy az osztrák-magyar monarchia területére jutását vagy azon való előhaladását elősegíti;
4. a ki az ellenséget pénzzel, továbbá fegyveres erejének, hadi szerének, vagy hadserege élelmi eszközeinek szaporítása, vagy azok beszerzésének könnyítése által segíti;

5. a ki az osztrák-magyar monarchia fegyveres erejéhez tartozó személyek hűségének megingatása által az ellenségnek segítségére van;

6. a ki az osztrák-magyar monarchia haderejének fegyver-, szer- vagy élelmi tárát, vagy pedig az osztrák-magyar fegyveres erő kárára, vagy az ellenség előnyére valamely hidat, töltést, gátat, vaspályát, utat felgyujt, felszakít, megrongál vagy egyébként használhatatlanná tesz;

7. a ki az osztrák-magyar haderő állásáról, állapotáról vagy mozdulatáról az ellenséget értesíti, az ellenség kémjét vagy kémszemlére kiküldött katonáját elrejtí, vagy annak célja kivitelére, vagy menekülésére segélyt, tanácsot ad;

8. a ki a jelen szakaszban meghatározott valamely cselekményt, az osztrák-magyar monarchia szövetségének területére nézve, vagy ennek haderejével közösen működő haderő ellen követi el.

145. § A 142. és 144. § eseteiben a külföldiekre a nemzetközi hadi szabályok alkalmazandók.

Az osztrák-magyar monarchia másik államának honosaira mindazonáltal, a 142., 143. és 144. § eseteiben ezen törvény rendeletei alkalmazandók.

146. § A hűtlenség büntetettét követi el, és tiz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő: a kinek, a hivatalánál vagy különös megbízatásánál fogva, a magyar államnak, vagy az osztrák-magyar monarchia másik államának biztonságát, vagy más fontos érdekeit illető titkos okirat, adat vagy tudósítás birtokába, illetőleg tudomására jutván, azt közvetlenül vagy közvetve az ellenséggel közli.

Ha pedig az okiratot, adatot vagy tudósítást, más hatalom kormányával nem azon célból közli, hogy az, az ellenség tudomására jusson, vagy pedig az ily okirat tartalmát, adatot vagy tudósítást egyébként nyilvánosságra hozza: öt évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

147. § Tiz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő az is: a ki erőszak, lopás, sikkasztás vagy csel által jutván a fentebbi szakaszban meghatározott nemű okirat, adat vagy tudósítás birtokába, illetőleg tudomására, azt közvetve vagy közvetlenül az ellenséggel közli.

Ha pedig nem az ezen szakaszban meghatározott módon jutott a titkos okirat, adat vagy tudósítás tudomására, azonban annak titkos voltát tudva, azt közvetve vagy közvetlenül az ellenséggel közli: öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

148. § A 142., 143. § első pontjában, és a 144. §-ban meghatározott valamelyik cselekmény elkövetésére létrejött szövetség (132. §), ha ahhoz elő-

készületi cselekmény nem járult: öt évig terjedhető fegyházzal, ellenkező esetben pedig öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

149. § A 142., 143. és 144. §-okban meghatározott hűtlenség elkövetésére, a 134. §-ban meghatározott módon intézett nyilvános és egyenes felhívás: öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

150. § A hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése, a jelen fejezet eseteiben is alkalmazandó.

151. § A szövetség büntetlensége iránt a 137. §-ban foglalt intézkedés, az ott megállapított feltételek alatt, a 142. § esetei kivételével, a hűtlenség elkövetése céljából létrejött szövetségre is kiterjesztik.

II. 1878: 5. törvénycikk a büntettekről és a vétségekről elfogadott törvényszöveg (kivonatolt szöveg) – *Dólt betűtípussal* kiemelve az 1851-es Porosz BTK-ban¹ is megtalálható, azonos jelentéstartalommal bíró részek

Az összehasonlításhoz és a tényállások azonosságai arányainak megállapításához azon szükségtelen részeket töröltem, melyek egyezősége vagy különbözősége szakmailag irreleváns. A szövegből így kihagyásra kerültek: fejezetcímek, elnevezések; § jelek és számozás; büntetések és büntetési tételek szövege; Az Osztrák-Magyar Monarchia dualista berendezkedéséből adódó sajátosságok.

A felségsértés

A felségsértés büntetettét követi el:

a ki a királyt meggyilkolja vagy szándékosan megöli, vagy ezen cselekmények valamelyikének véghezvitelét megkísérli;

a ki a király testi épségét megsérti, vagy őt az uralkodásra képtelenné teszi;

a ki a királyt az ellenség hatalmába adja, vagy az uralkodásnak gyakorlatában akadályozza, vagy személyes szabadságától erőszakkal vagy fenyegetéssel megfosztja;

¹ Koch, Christian Friedrich: Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten 1851. – Strafgesetzbuch für die Preußischen Staaten – Zweiter Theil, zweiter Band, zweite Abtheilung, Berlin, 1864., Verlag von J. Guttentag, 92-100.

a ki az előbbi két pontban meghatározott valamelyik cselekmény véghezvitelét megkísérli.

A felségsértés büntettét képezi azon cselekmény is, mely közvetlenül arra van irányozva, hogy:

a trónöröklés törvényes rendje erőszakkal megváltoztassék;

a magyar államnak, vagy az osztrák-magyar monarchia másik államának területe, vagy ezeknek valamelyik része erőszakkal idegen uralom alá jusson, vagy azon államtól, a melyhez tartozik, erőszakkal elszakittassék.

A 126. §-ban meghatározott felségsértés elkövetésére létrejött szövetség, ha ehhez a büntett véghezvitelére célzó előkészületi cselekmény nem járul:

A szövetség létrejött, ha két vagy több személy a felségsértés elkövetését közös egyetértéssel elhatározza.

A ki a nélkül, hogy ez iránt mással szövetkezett volna, a 126. §-ban meghatározott felségsértés elkövetésére előkészületeket tesz:

A ki gyülekezeten nyilvánosan szóval, vagy a ki irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által, a felségsértés elkövetésére egyenes felhívást intéz, – a mennyiben az irat vagy nyomtatvány, vagy képes ábrázolat tartalmát, illetőleg jelentését tudta:

- a 127. § 1. vagy 2. pontjában meghatározott felségsértés elkövetésére irányzott egyenes felhívás esetében azonban,

Ha a felhívás teljesen sikertelen maradt:

Az, ki olyan időben vesz hitelt érdemlő tudomást arról, hogy felségsértés elkövetése célzottatik, midőn annak megakadályozása még lehetséges, és arról a felsőbbbségnek jelentést nem tesz:

kivéve, ha a célba vett büntett abbanhagyatott. ²

² A Porosz Btk. ezt a szabályt az Általános részben, a 39. §-ában mondja ki több – nem csak állam elleni – bűncselekménynél is meghatározva a feljelentési kötelezettséget (felségsértés, hűtlenség, pénzhamisítás, valamint emberölés, rablás, emberrablás, és az emberéletet fenyegető közösséggellenes magatartásoknál). A Miniszteri javaslat némileg eltért a porosz törvény szövegétől, azonban az Igazságügyi Bizottság módosításával, amely a büntett abbahagyása esetén nem büntette a mulasztást, még inkább hasonult a két paragrafus.

A tettes vagy részes hozzátartozói (78. §) a feljelentés elmulasztása miatt nem büntetettek.

A 126., 127., 130., 131., 133., 134. §-okban meghatározott cselekmények büntethetősége megszűnik, ha a bűnös önként, és mielőtt a cselekmény felfedeztetett volna: az előkészítést vagy a megkezdett véghezvitelt abbahagyja, és minden káros következményt, mely a tettesek, részesek és a szövetkezettek tevékenységéből netalán származott, maga elhárít, vagy ha a hatóságnál kellő időben tett feljelentése folytán a következmények elháríthatnak.

Nem büntetetik a szövetség miatt az, a ki előbb, mintsem a felségsértés elkövetésére, a szövetkezésen fölül valami merényeltetett, s mielőtt azt a hatóság felfedezte volna: a szövetségtől eláll, és elállását a szövetkezetteknek nemcsak tudomására juttatja, hanem azokat a merénylet felhagyására birni törekszik, vagy pedig a szövetséget a hatóságnak feljenti.

A jelen fejezetben meghatározott büntettek miatt, a szabadságvesztés büntetés mellett a hivatalvesztés, és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése is megállapítandó.

A király, a királyi ház tagjainak bántalmazása, és a király megsértése

A ki a királyt tetteleg bántalmazza, a mennyiben cselekménye felségsértést nem képez: a király bántalmazásának büntettét követi el,

A ki a király ellen sértést követ el.³

A ki azonban a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el:

A ki a királyi család valamelyik tagját tetteleg bántalmazza, a mennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik:

a királyi ház tagja bántalmazásának büntettét követi el,

A ki a királyi ház valamelyik tagja ellen sértést követ el:

ha pedig a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el:

³ A szövegrészt az Igazságügyi Bizottság toldotta be a Javaslat szövegébe, de gyakorlatilag szerepel a Porosz btk. szövegében (74–75. §).

A hűtlenség

A hűtlenség büntettét követi el, és

azon magyar honos, a ki valamely külhatalom kormányával szövetkezik, vagy azzal közvetlenül vagy közvetve érintkezésbe bocsájtkozik a végett, hogy azt a magyar állam, vagy az osztrák-magyar monarchia elleni ellenséges cselekményre bírja, valamint az is, a ki valamely külhatalmat az osztrák-magyar monarchia ellen háborúra indítani törekszik.

Ha a hadüzenet megtörtént, vagy a háboru kiütközött:

A hűtlenség büntettét követi el,

azon magyar honos: a ki a hadüzenet megtörténte, vagy a háboru kiürítése után az ellenség katonai szolgálatába lép.

Ha pedig azon hatalomnak, a fennebbi idő előtt már katonai szolgálatában állott, s kényszer nélkül megmaradván abban, az osztrák-magyar monarchia fegyveres ereje vagy az ezzel közösen működő, vagy a vele szövetkezett hadi erő ellen harczolt:

A hűtlenség büntettét követi el

magyar honos:

a ki valamely várat, várost, erődöt, megerősített helyet, partot, szorost vagy katonai állomást, fegyver-, szer- vagy élelmi tárt, hajót vagy azt osztrák-magyar haderőhöz tartozó tisztet, vagy katonát az ellenség hatalmába juttat, vagy e célra az ellenséggel egyetért;

a ki valamely hadi művelet, tábor, vár vagy erőd tervét az ellenséggel közli;

a ki az ellenségnek, a magyar állam, vagy az osztrák-magyar monarchia területére jutását vagy azon való előhaladását elősegíti;

a ki az ellenséget pénzzel, továbbá fegyveres erejének, hadi szerének, vagy hadserege élelmi eszközeinek szaporítása, vagy azok beszerzésének könnyítése által segíti;

a ki az osztrák-magyar monarchia fegyveres erejéhez tartozó személyek hűségének megingatása által az ellenségnek segítségére van;

a ki az osztrák-magyar monarchia haderejének fegyver-, szer- vagy élelmi tárárt, vagy pedig az osztrák-magyar fegyveres erő kárára, vagy az ellenség

előnyére valamely hidat, töltést, gátat, vaspályát, utat felgyujt, felszakít, megrongál vagy egyébként használhatatlanná tesz;

a ki az osztrák-magyar haderő állásáról, állapotáról vagy mozdulatáról az ellenséget értesíti, az ellenség kémjét vagy kémszemlére kiküldött katonáját elrejt, vagy annak célja kivételére, vagy menekülésére segílyt, tanácsot ad;

a ki a jelen szakaszban meghatározott valamely cselekményt, az osztrák-magyar monarchia szövetségének területére nézve, vagy ennek haderejével közösen működő haderő ellen követi el.

A 142. és 144. § eseteiben a külföldiekre a nemzetközi hadi szabályok alkalmazandók.

A hűtlenség büntettét követi el,

a kinek, a hivatalánál vagy különös megbízatásánál fogva, a magyar államnak, vagy az osztrák-magyar monarchia másik államának biztonságát, vagy más fontos érdekeit illető titkos okirat, adat vagy tudósítás birtokába, illetőleg tudomására jutván, azt közvetlenül vagy közvetve az ellenséggel közli.

Ha pedig az okiratot, adatot vagy tudósítást, más hatalom kormányával nem azon célból közli, hogy az, az ellenség tudomására jusson, vagy pedig az ily okirat tartalmát, adatot vagy tudósítást egyébként nyilvánosságra hozza:

a ki erőszak, lopás, sikkasztás vagy csel által jutván a fentebbi szakaszban meghatározott nemű okirat, adat vagy tudósítás birtokába, illetőleg tudomására, azt közvetve vagy közvetlenül az ellenséggel közli.

Ha pedig nem az ezen szakaszban meghatározott módon jutott a titkos okirat, adat vagy tudósítás tudomására, azonban annak titkos voltát tudva, azt közvetve vagy közvetlenül az ellenséggel közli:

A 142., 143. § első pontjában, és a 144. §-ban meghatározott valamelyik cselekmény elkövetésére létrejött szövetség (132. §), ha ahhoz előkészületi cselekmény nem járult:

A 142., 143. és 144. §-okban meghatározott hűtlenség elkövetésére, a 134. §-ban meghatározott módon intézett nyilvános és egyenes felhívás:

A hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése, a jelen fejezet eseteiben is alkalmazandó.

A szövetség büntetlensége iránt a 137. §-ban foglalt intézkedés, az ott megállapított feltételek alatt, a 142. § esetei kivételével, a hűtlenség elkövetése céljából létrejött szövetségre is kiterjesztik.

III. 1878:5. törvénycikk a büntettekéről és a vétségekről elfogadott törvény-szöveg – *Kiszedve az 1851-es Porosz BTK-ban meglévő, átmásolt részek*

A jogi-tartalmi elemzést természetesen nem helyettesítheti egy szám, vagy százalékos arány, az mégis pusztán matematikai eszközökkel megállapítható, hogy a kivonatolt („nettó”) szöveg kb. 40 %-a tekinthető eredetinek (sic!).

Karakterek száma (szóközökkel): $3\ 112 = (+- 5\% \text{ értelmezési, besorolási hibával számolva}) 40,5\%$.

Ez az arány különösen akkor válik megdöbbentővé, ha a maradék szövegben felállított szabályokat megpróbáljuk jelentőségük szerint súlyozni. Sajnos alig látunk önálló tényállást vagy ennek sajátosan módosított-honosított változatát, jószerével alig találunk újszerű megvalósítási cselekményeket, vagy a régieket jelentősen átértelmező körülményeket, védett tárgyakat. Az eredetinek nevezhető szövegrészek nagy arányban a büntetési tételek közötti tágabb összefüggéseket szabályozó részekből, valamint olyan általános részi fogalmak, mint a kísérlet, a szövetségkötés, az önkéntes elállás speciális alkalmazásából adódnak.

A fentiekkel szemben új, önálló megoldásként értékelhető:

- a) a felségsértésnél a tudati elem kiemelése a felségsértő iratok terjesztésénél (Mj. 133.§), vagyis a tartalom ismeretének követelménye;
- b) a hűtlenség eseteiben pedig a diplomáciai árulás gondatlan változtatának szerepeltetése (Mj.144.§).

Enyebb és humánusabb a porosz szabályozásnál, a hozzátartozói büntetlenséget biztosító szakasz, a felségsértési cselekmények feljelentésének elmulasztásánál (Mj. 134.§).

Ha az 1871-ben elfogadott Német Birodalmi BTK (Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich) szövegével tesszük meg az egybevetést megközelítőleg ugyanerre az eredményre jutunk. A Birodalmi BTK szövetségi jellegéből adódóan, még több hasonló részletszabályt mutat a magyar kódexszel, ami-

kor a Birodalomról szóló egyes rendelkezések kapcsán az egyes tartományok védelmére is kitér.

Megmaradt szöveg:

A felségsértésből:

vagy ezen cselekmények valamelyikének véghezvitelét megkísérli;

vagy személyes szabadságától erőszakkal vagy fenyegetéssel megfosztja;

A szövetség létrejött, ha két vagy több személy a felségsértés elkövetését közös egyetértéssel elhatározza.

A ki a nélkül, hogy ez iránt mással szövetkezett volna, a 126. §-ban meghatározott felségsértés elkövetésére előkészületeket tesz:

- a mennyiben az irat vagy nyomtatvány, vagy képes ábrázolat tartalmát, illetőleg jelentését tudta:

- a 127. § 1. vagy 2. pontjában meghatározott felségsértés elkövetésére irányított egyenes felhívás esetében azonban,

Ha a felhívás teljesen sikertelen maradt:

A tettes vagy részes hozzátartozói (78. §) a feljelentés elmulasztása miatt nem büntetettek.

A 126., 127., 130., 131., 133., 134. §-okban meghatározott cselekmények büntetethezősége megszűnik, ha a bűnös önként, és mielőtt a cselekmény felfedeztetett volna: az előkészítést vagy a megkezdett véghezvitelt abbahagyja, és minden káros következményt, mely a tettesek, részesek és a szövetkezettek tevékenységéből netalán származott, maga elhárít, vagy ha a hatóságnál kellő időben tett feljelentése folytán a következmények elháríttatnak.

Nem büntetetik a szövetség miatt az, a ki előbb, mintsem a felségsértés elkövetésére, a szövetkezésen fölül valami merényeltetett, s mielőtt azt a hatóság felfedezte volna: a szövetségtől eláll, és elállását a szövetkezetteknek nemcsak tudomására juttatja, hanem azokat a merénylet felhagyására birni törekszik, vagy pedig a szövetséget a hatóságnak feljeleni.

A király, a királyi ház tagjainak bántalmazása, és a király megsértése tényállásból maradt:

Aki a király ellen sértést követ el: (*, de ez is vitatható, lásd fent*)

A hűtlenségből maradt:

vagy közvetve érintkezésbe bocsájtkozik a végett, hogy azt a osztrák-magyar monarchia elleni ellenséges cselekményre bírja, valamint az is, várost,

vagy e célra az ellenséggel egyetért;

vagy pedig az osztrák-magyar fegyveres erő kárára, vagy az ellenség előnyére valamely hidat, töltést, gátat, vaspályát, utat felgyujt, felszakít,

Ha pedig az okiratot, adatot vagy tudósítást, más hatalom kormányával nem azon célból közli, hogy az, az ellenség tudomására jusson, vagy pedig az ily okirat tartalmát, adatot vagy tudósítást egyébként nyilvánosságra hozza:

a ki erőszak, lopás, sikkasztás vagy csel által jutván a fentebbi szakaszban meghatározott nemű okirat, adat vagy tudósítás birtokába, illetőleg tudomására, azt közvetve vagy közvetlenül az ellenséggel közli.

Ha pedig nem az ezen szakaszban meghatározott módon jutott a titkos okirat, adat vagy tudósítás tudomására, azonban annak titkos voltát tudva, azt közvetve vagy közvetlenül az ellenséggel közli:

A 142., 143. § első pontjában, és a 144. §-ban meghatározott valamelyik cselekmény elkövetésére létrejött szövetség (132. §), ha ahhoz előkészületi cselekmény nem járult:

A 142., 143. és 144. §-okban meghatározott hűtlenség elkövetésére, a 134. §-ban meghatározott módon intézett nyilvános és egyenes felhívás:

A hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése, a jelen fejezet eseteiben is alkalmazandó.

A szövetség büntetlensége iránt a 137. §-ban foglalt intézkedés, az ott megállapított feltételek alatt, a 142. § esetei kivételével, a hűtlenség elkövetése céljából létrejött szövetségre is kiterjesztik.

KÉPEK JEGYZÉKE

Sajdik Ferenc illusztrációi (válogatás a művész munkáiból)

1. Fedélborító, In Sajdik Ferenc: Galéria, Corvina Kiadó, Budapest 1978.
2. 12.o. In Sajdik: Galéria, 1978.
3. 22.o. In Komlós János: Tiszta vizet a fejekbe, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1981.
4. 49.o. In Sajdik: Galéria, 1978.
5. 54.o. Udvari bolond.
6. 64.o. Váci Mosolyalbum - Sajdik Ferenc gyűjtemény.
7. 78.o. In Leonyid Szolovjov: A csendháborító, Európa Könyvkiadó, Budapest 1987.
8. 103.o. In Buza Péter – Sajdik Ferenc: Kószálunk a régi Pesten, Panoráma Kiadó, Budapest 1986.
9. 117.o. In Sajdik: Galéria, 1978.
10. 122.o. Mátyás király eltiltja a bajvívást a törvényszékek előtti perekben (1486.) - első közlés.
11. 145.o. Deák Ferenc, In Buza – Sajdik, 1986.
12. 151.o. Huszárok.
13. 163.o. „Bajza József, Jókai Mór, Jósika Miklós, Vörösmarty Mihály - ők a levert forradalom után a véreskezű Haynau elől Szegedre menekültek, sőt itt talált ideiglenes menedéket Egressy Gábor és Táncsics Mihály is.”
14. 168.o. „Rózsa Sándor – majdnem nemzeti hős lett!”
15. 211.o. In Buza – Sajdik, 1986.
16. 220.o. Csemegi Károly, In Buza – Sajdik, 1986.
17. 235.o. In Buza – Sajdik, 1986.
18. 249.o. Váci Mosolyalbum - Sajdik Ferenc gyűjtemény.
19. 253.o. Hunor és Magor.
20. 255.o. Váci Mosolyalbum - Sajdik Ferenc gyűjtemény.
21. 299.o. In Buza – Sajdik, 1986.

Képes illusztrációk – válogatás a forrásokból

1. 28.o. Mihez Kelleffék a' Vármegye Tifzjteinek a' Gonosztevőknek elfogat-tásakor történt léjendő Törvény Kifizoltatása (Standrecht) idején tartat-ni. Instruction 12202, 1787. – MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár – A 118 Patente, Verordnungen und Instructionen 1714-1786.
2. 71.o. Utasítás a halálbüntetés fenntartásáról a katonai rögtöneljárás eseteiben. – Instruction über das standrechtsmäßige Verfahren für die Kaiserl. Königl. Regimenter, und Corps. – 24. Dez. 1784. - MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár – A 118.
3. 87.o. 1795. évi javaslatok - MNL OL N117 Archivum Regni, Vegyes Könyvek, Lad. NNN, 107. kötet. MNL OL N117 Regnicolaris NNN., fasc.12. No.71/D – Projectum Szirmayanum Codicis Criminalis Partis I-ae.
4. 114.o. Codex de Delictis eorumque Poenis pro Tribunalibus Regni Hungaria Partimque ei adnexarum per Regnicolarem Juridicam Deputationem Article 67:1791. ordinatam elaboratus – Una cum Article. № 4. – MNL OL N117 Archivum Regni, Vegyes könyvek, Lad. NNN 18/1, 87. kötet.
5. 130.o. Protocollum Regnicolaris deputationis 1791-1795, 1807. MNL OL Regnicolaris N 117.
6. 154.o. Opinio Excelsae Regnicolaris Deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam Article 67:1790/1 elaboratis Systematicis Operatis Article 8. 1827. exmissae, circa Objecta ad Deputatonem Juridicam relata., - IV. Codex de delictis eorumque Poenis - in Typographia Ludovici Landerer de Fűskút, Editio Secunda, Posonii 1831. MNL OL N117 Archivum Regni.
7. 193., 204. o. Jelentése a Képviselőház igazságügyi bizottságának a Magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről című ja-vaslat tárgyában – kézirat – MNL OL K2 4255/1877.
8. 217.o. 1843-ik évi javaslatot kidolgozó bizottság ülésrendje - MNL OL N22 Archivum palatinale – Pal. Ad. Josephus – Archivum Secretum, 34.cs. – az 1840. évi 5dik tc. által kiküldött országos választmány ülésének kéziratos jegyzőkönyve.
9. 225.o. Magyar Jogász – Jogi és Közigazgatási napilap, 1879.08.10.
10. 240.o. Törvényjavaslat A magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről – kézirat MNL OL K2 4255/1877.

